รายงานการวิจัยและนวัตกรรมฉบับสมบูรณ์

มาตรการที่ได้ผลในการส่งเสริมการวางแผนทางการเงินของประชากรไทยสำหรับสังคมอายุยืน

Effective measures to promote financial planning of the Thai population for a longevity society

เสนอต่อ

สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

เสนอโดย

ดร.สมชัย จิตสุชน และคณะ

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

27 มกราคม 2565

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยและนวัตกรรมจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ ประจำปีงบประมาณ 2563

กิตติกรรมประกาศ (Acknowledgement)

โครงการวิจัย “มาตรการที่ได้ผลในการส่งเสริมการวางแผนทางการเงินของประชากรไทยสำหรับสังคมอายุยืน” (Effective measures to promote financial planning of the Thai population for a longevity society) ดำเนินการสำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี เนื่องจากได้รับข้อมูลอันเป็นประโยชน์จากผู้ให้สัมภาษณ์ทุกท่าน ทั้งตัวแทนจากภาคประชาชน ในฐานะกลุ่มเป้าหมายในการส่งเสริมการวางแผนทางการเงินเพื่อยามเกษียณ รวมทั้งภาครัฐและภาคเอกชนที่ให้การส่งเสริมการวางแผนทางการเงินให้กับประชาชน ผู้เชี่ยวชาญทุกท่านที่ให้คำปรึกษาในการทำวิจัย และทีมงานบริษัท ลูกคิด จำกัด ที่ร่วมในโครงการวิจัย โดยเฉพาะกระบวนการ Design Thinking เพื่อหาคำตอบมาตรการที่ได้ผลในการส่งเสริมการวางแผนทางการเงิน

และโครงการนี้จะเกิดขึ้นมิได้ หากไม่ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยและนวัตกรรมจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และคำแนะนำอันเป็นประโยชน์จากคณะผู้ตรวจสอบทางวิชาการ ด้านสังคมสูงวัย วช. ที่สนับสนุนให้รายงานการวิจัยมีสาระครบถ้วนชัดเจน นำไปสู่การหามาตรการวางแผนทางการเงินที่เหมาะสมสำหรับประชากรกลุ่มต่างๆ และเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้มากที่สุด

คณะผู้วิจัยต้องขอขอบพระคุณทุกท่านเป็นอย่างสูงมา ณ ที่นี้

บทสรุปผู้บริหาร

โครงการวิจัย “มาตรการที่ได้ผลในการส่งเสริมการวางแผนทางการเงินของประชากรไทยสำหรับสังคมอายุยืน” มีเป้าหมายเพื่อเข้าใจสภาพปัญหาที่เกิดจากการขาดการวางแผนการเงินที่เหมาะสมของประชากรไทยกลุ่มต่างๆ และนำเสนอมาตรการที่เหมาะสมในการส่งเสริมการวางแผนการเงิน เพื่อให้ประชากรกลุ่มต่าง ๆ มีเงินออมอย่างเพียงพอสำหรับวัยเกษียณและทางเลือกด้านการเงินก่อนจะสูงอายุ โดยมีการดำเนินการในสี่ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 ศึกษาสภาพปัญหาและความเร่งด่วนตามกลุ่มประชากร ซึ่งประกอบด้วยการศึกษาสถานการณ์เงินออมและสังคมผู้สูงอายุ และการจัดทำและเลือกกลุ่มลักษณะทางประชากรที่เป็นเป้าหมายการศึกษา ในส่วนที่ 2 เป็นการศึกษามาตรการที่เหมาะสมโดยกระบวนการ Design Thinking ในส่วนที่ 3 เป็นการประมาณสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับความเพียงพอของเงินออม และในส่วนที่ 4 ส่วนสุดท้ายเป็นการสื่อสารองค์ความรู้ผ่านช่องทางสาธารณะ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการผลักดันผลการศึกษามาตรการที่เหมาะสมที่มีผลต่อการส่งเสริมการออม ให้ไปสู่การนำไปใช้จริงทั้งในด้านนโยบายภาครัฐและภาคเอกชน

ผลจากการศึกษาในส่วนแรก แสดงสภาพความเร่งด่วนของประชากรที่จะเป็นกลุ่มเป้าหมายของโครงการศึกษา เช่น ระดับความรอบรู้ทางการเงิน จำนวนเงินรายได้รายจ่ายและเงินออม รูปแบบแนวทางการใช้ชีวิต เป็นต้น สามารถสรุปลักษณะของกลุ่มประชากรที่มีความเร่งด่วนและเหมาะสมในการศึกษาเป็น 3 ประการได้แก่ ช่วงอายุ สถานะแรงงาน และระดับรายได้ของกลุ่มประชากร ทำให้สามารถกำหนดกลุ่มเป้าหมายเป็น 4 กลุ่ม โดยครอบคลุมแรงงานในช่วงเจเนอเรชั่น X (ช่วงอายุ 41-55 ปี) และเจเนอเรชั่น Y (ช่วงอายุ 21-40 ปี) สถานะแรงงานในและนอกระบบ พร้อมทั้งต้องมีการกระจายตัวของรายได้ที่หลากหลาย

ลำดับต่อมาเป็นการศึกษาลงในรายละเอียดของกลุ่มเป้าหมายทั้งสี่ โดยกระบวนการ Design Thinking เริ่มด้วยขั้นตอนการทำความเข้าใจ เป็นการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายโดยกระบวนการคัดเลือกผู้เข้าร่วมการสัมภาษณ์ให้ความสำคัญกับลักษณะของกลุ่มเป้าหมายที่มีการกำหนด จำนวนทั้งสิ้น 45 ท่าน จึงได้ข้อค้นพบหลายประเด็นที่น่าสนใจและสามารถสรุปจุดเปลี่ยน (turning point) ที่สำคัญต่อการออมของกลุ่มเป้าหมายเป็น 3 ประการ ดังต่อไปนี้

1. รายได้ของกลุ่มเป้าหมายเพียงพอหรือไม่
2. กลุ่มเป้าหมายมีช่องทางการออมหรือไม่
3. ระดับความรอบรู้ทางการเงินของกลุ่มเป้าหมายเป็นอย่างไร ซึ่งในจุดเปลี่ยนนี้ ประกอบด้วยความรู้และความเข้าใจ (knowledge) ทักษะและความเชี่ยวชาญ (practice) และมุมมองทัศนคติ (attitude) โดยกรอบแนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับกรอบแนวคิดที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรม ซึ่งเป็นประเด็นปัญหาที่สำคัญและมีความหลากหลายของความเป็นไปได้

จากจุดเปลี่ยนทั้งสามประการที่เป็นข้อค้นพบในกระบวนการทำความเข้าใจและข้อสังเกตที่สำคัญเกี่ยวกับประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับความรอบรู้ทางการเงินที่บุคคลหนึ่งสามารถมีหลายประเด็นควบคู่กันไป ซึ่งข้อค้นพบข้างต้นนำมาสู่การสร้างผู้ใช้จำลอง (persona) ที่หลากหลายและสามารถเป็นตัวแทนของกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งในกระบวนการศึกษาได้แบ่งตามช่วงวัย (เจเนอเรชั่น) อันเป็นหลักที่สอดคล้องกับความสำคัญตามข้อค้นพบในกระบวนการทำความเข้าใจ

ผลจากการระบุปัญหาและการสร้างผู้ใช้จำลองโดยอาศัยข้อมูลที่ได้จากกระบวนการทำความเข้าใจสามารถสร้างผู้ใช้จำลองที่มีชื่อสะท้อนถึงมุมมองหรือปัญหาที่ผู้ใช้จำลองคนนั้นประสบอยู่ ซึ่งมีจำนวนทั้งสิ้น 6 ผู้ใช้จำลอง โดยผู้ใช้จำลองข้างต้นสะท้อนถึงความจำเป็นในการออกแบบมาตรการที่หลากหลายและตรงจุดต่อความต้องการ ทั้งนี้ลักษณะของกลุ่มผู้ใช้จำลองเปรียบเสมือนโจทย์ที่ชัดเจนอันแสดงความต้องการที่แท้จริงของกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งกระบวนการระดมความคิดจะเข้ามามีบทบาทในการเติมเต็มแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับมาตรการที่จะได้ผล ส่วนหนึ่งได้จากกระบวนการทบทวนวรรณกรรม บทเรียนจากต่างประเทศ และกระบวนการทำความเข้าใจกลุ่มเป้าหมายในขั้นตอนก่อนหน้า และคณะผู้วิจัยได้คัดเลือกความคิดเห็นซึ่งคณะผู้วิจัยมีความเห็นว่าเป็นแนวทางที่จะช่วยเพิ่มเงินออมได้ และมีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติจากกระบวนการระดมความคิด และนำมาระบุรายละเอียดให้ชัดเจนยิ่งขึ้นเป็นตัวแบบมาตรการเพื่อส่งเสริมการออมได้ทั้งสิ้น 16 มาตรการ อันจะนำไปสู่การทดสอบมาตรการในการศึกษาลำดับถัดไป คือ 1) การออมภาคบังคับหรือกึ่งบังคับ 2) การออมผ่านภาษีมูลค่าเพิ่ม 3) การเพิ่มความน่าดึงดูดของ RMF และ กอช. 4) การส่งเสริมความรอบรู้ทางการเงิน 5) Commitment device 6) การตั้งค่าเริ่มต้นที่เหมาะสม 7) การแจ้งเตือน 8) การแสดงผลค่าใช้จ่ายแบบรวมจากทุกบัญชี 9) การหักรายได้ก่อนถึงมือแบบมีความยืดหยุ่น 10) การให้คำปรึกษาทางการเงิน 11) Community การออมการลงทุน 12) Pension Dashboard 13) สนับสนุนการเข้าถึงข้อมูลของสหกรณ์ฯ สถาบันการเงินภาคประชาชน ฯลฯ 14) Upskill/Reskill 15) การช่วยเหลือทางสังคม และ 16) หลักเศรษฐกิจพอเพียง

ในส่วนการประมาณสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับความเพียงพอของเงินออม จากการคำนวณโดยใช้รายได้และรายจ่ายเฉลี่ยครัวเรือนมาคำนวณเงินออมตลอดอายุการทำงาน ภายใต้ฉากทัศน์ตามสถานการณ์ เงินโอนจากภาครัฐ-เงินออมภาคบังคับ กรณีประกันสังคม เบี้ยยังชีพคนชรา กองทุนสำรองเลี้ยงชีพ มาพิจารณาควบคู่กับอายุขัยของคนในแต่ละรุ่นว่าเพียงพอหรือไม่ ชี้ว่า ครัวเรือนส่วนใหญ่ของประเทศยังมีเงินไม่เพียงพอแก่การบริโภคตลอดชีวิต ระดับรายได้ส่งผลต่อการออม โดยการเป็นแรงงานในระบบและมีประกันสังคมแสดงถึงความสม่ำเสมอและมั่นคงของรายได้ส่งผลต่อความต่อเนื่องในการออม และมาตรการการออมภาคบังคับผ่านระบบประกันสังคมช่วยให้มีการออม แต่อาจจะยังไม่เพียงพอในการกระตุ้นการออมให้เพิ่มขึ้นและเพียงพอเมื่อยามเกษียณ เนื่องจากพฤติกรรมการออมที่ยังขาดการพิจารณาช่องทางการออมที่เหมาะสมเพื่อให้มีระดับการออมที่เพียงพอ ซึ่งสอดคล้องกับผลจาก Design Thinking

ส่วนสุดท้ายของการศึกษานี้ เป็นการสื่อสารองค์ความรู้ผ่านการพูดคุยกับหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องในการกำหนดนโยบายด้านการออม และการให้ความรู้ด้านการออม อาทิ ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย

กองทุนการออมแห่งชาติ (กบช.) สำนักงานประกันสังคม รวมทั้งการนำเสนอบทความและให้สัมภาษณ์ผ่านช่องทางสื่อสาธารณะทางเว็บไซต์ของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ซึ่งสามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายภาครัฐผู้กำหนดนโยบาย นักวิชาการ ตลอดจนบทความในหนังสือพิมพ์ รวมถึงการให้สัมภาษณ์ทางวิทยุ ที่เข้าถึงภาคเอกชนและประชาชนในวงกว้าง อันเป็นแนวทางหนึ่งในการส่งเสริมและผลักดันผลการศึกษามาตรการที่เหมาะสมที่มีผลต่อการส่งเสริมการออมให้ไปสู่การนำไปใช้จริง ประกอบกับการประชุมเชิงปฏิบัติการกับภาคนโยบายเมื่อมีการทดสอบมาตรการที่ได้ผลจริงที่สามารถดำเนินการในโครงการระยะต่อไป ทั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้เผยแพร่องค์ความรู้และข้อค้นพบระหว่างทางของการศึกษาผ่านช่องทางสาธารณะเป็นระยะ ตลอดช่วงเวลาโครงการวิจัย ประกอบด้วย 1) “ลอตเตอรี่” โอกาสหรืออุปสรรคต่อการออมของคนจน ? 2) ‘ใช้’ หรือ ‘เก็บ’ คนไทยมีนิสัย-ทักษะทางการเงินอย่างไร 3) กบช. กลไกช่วยคนไทยมีเงินหลังเกษียณ กับความเสี่ยงที่รออยู่ และ 4) ลดความเสี่ยงแรงงานหนีออกนอกระบบ เตรียมพร้อม กบช. รับมือสังคมสูงอายุแบบสมบูรณ์

บทคัดย่อ

ความท้าทายของการที่ประเทศไทยได้ก้าวสู่สังคมสูงอายุเป็นที่รับรู้กันในวงกว้าง และการขาดแคลนเงินออมเพื่อใช้ในยามชราเป็นปัญหาเกี่ยวเนื่องสำคัญที่สามารถป้องกันได้ กล่าวคือสามารถใช้แนวทางเชิงรุกได้ โดยจะต้องทำการวิเคราะห์ที่มาของปัญหาว่าเกิดจากอะไร โครงการวิจัยนี้จึงมีเป้าประสงค์เพื่อสร้างความเข้าใจสภาพปัญหาที่เกิดจากการขาดการวางแผนการเงินที่เหมาะสมของประชากรไทย รวมทั้งทำความเข้าใจว่าทำไมประชากรบางกลุ่มถึงไม่วางแผนทางการเงินอย่างเหมาะสม และเสาะหามาตรการที่เหมาะกับบริบทของประชากรกลุ่มต่างๆ ในการส่งเสริมการวางแผนการเงิน เพื่อให้มีเงินออมเพียงพอสำหรับวัยเกษียณ และพยายามผลักดันให้มีการใช้มาตรการที่เหมาะสมที่ได้จากผลการศึกษาในวงกว้างผ่านสื่อสาธารณะ

การดำเนินการวิจัยประกอบด้วย การทบทวนและถอดบทเรียนปัจจัยกำหนดระดับการออมและการลงทุนของประชากรกลุ่มต่างๆ เช่น ผลจากระดับรายได้ ทัศนคติความชอบ ความรู้ การเข้าถึงเครื่องมือทางการเงิน และมาตรการเพื่อส่งเสริมการวางแผนการเงินทั้งที่มีอยู่ในปัจจุบันในประเทศไทยและมีอยู่ในต่างประเทศ และนำไปสู่การผลักดันให้มีการใช้มาตรการที่เหมาะสมทั้งในระดับนโยบายและการปฏิบัติของภาคส่วนต่างๆ ในสังคม และได้ใช้วิธี Design Thinking เพื่อทำความเข้าใจกลุ่มเป้าหมาย ผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อให้เห็นรูปแบบพฤติกรรม และนำผลมาร่วมกันระบุประเด็นปัญหาและแรงจูงใจในการออม รวมทั้งมีการสัมภาษณ์ภาครัฐและเอกชนผู้ให้บริการด้านการวางแผนทางการเงิน เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับการศึกษาและการผลักดันมาตรการที่ได้ผลสู่การนำไปใช้จริง รวมถึงการสื่อสารและเผยแพร่องค์ความรู้สู่สาธารณะเป็นระยะตลอดช่วงเวลาโครงการวิจัย ที่สอดคล้องกับสถานการณ์ความสนใจของสังคม และแนวโน้มการดำเนินงานของหน่วยงานด้านนโยบาย

ผลจากกระบวนการ Design Thinking ประกอบกับกรอบแนวคิดและข้อมูลที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรม ค้นพบจุดเปลี่ยน (turning point) ที่สำคัญของกลุ่มเป้าหมายต่อการออม คือ รายได้ของกลุ่มเป้าหมายเพียงพอหรือไม่ กลุ่มเป้าหมายมีช่องทางการออมที่เหมาะสมหรือไม่ และกลุ่มเป้าหมายมีความรู้และมุมมองทัศนคติต่อการออมอย่างไร เช่น ให้ความสำคัญกับปัจจุบันมากกว่าอนาคต ซึ่งแสดงถึงปัจจัยและคุณลักษณะที่มีผลต่อพฤติกรรมการออมของกลุ่มเป้าหมาย อันนำมาสู่ข้อเสนอชุดมาตรการที่มีโอกาสได้ผลในการส่งเสริมการออมการลงทุนของประชากรกลุ่มต่างๆ ประกอบด้วย 16 มาตรการ คือ 1) การออมภาคบังคับหรือกึ่งบังคับ 2) การออมผ่านภาษีมูลค่าเพิ่ม 3) การเพิ่มความน่าดึงดูดของ RMF และ กอช. 4) การส่งเสริมความรอบรู้ทางการเงิน 5) Commitment device 6) การตั้งค่าเริ่มต้นที่เหมาะสม 7) การแจ้งเตือน 8) การแสดงผลค่าใช้จ่ายแบบรวมจากทุกบัญชี 9) การหักรายได้ก่อนถึงมือแบบมีความยืดหยุ่น 10) การให้คำปรึกษาทางการเงิน 11) Community การออมการลงทุน 12) Pension Dashboard 13) สนับสนุนการเข้าถึงข้อมูลของสหกรณ์ฯ สถาบันการเงินภาคประชาชน ฯลฯ 14) Upskill/Reskill 15) การช่วยเหลือทางสังคม และ 16) หลักเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งจะได้ทำการคัดเลือกมาตรการเพื่อมาทำการวิจัยเชิงทดลอง (experimental research) ประสิทธิผลของแต่ละมาตรการ ซึ่งจะดำเนินการในการศึกษาระยะถัดไป

Abstract

Challenges posed by population ageing have been well-recognized issues in Thailand. Lack of retirement savings is one important problem related to the ageing population which could be prevent by analyzing the causes of problem and implementing appropriate active policies. The objectives of this research project are gaining greater understanding of the problem which stems from lack of financial planning, identifying appropriate measures that would lead to better financial planning and retirement savings among various groups in Thai society, and advocating for the implementation of the identified measures and policies through public communication.

Procedures in this study consist of (i) Literature review to identify determinants of savings and investment in various population groups such as income, attitude, knowledge, financial access, and also to identify savings promotion measures that have been used in Thailand and other countries. (ii) Design Thinking process to gain in-depth understanding of the population through several in-depth interviews, which were than used to identify patterns of constraints and motivations in savings. (iii) Interviews with relevant public agencies and private service provider in order to acquire relevant information and to advocate for measures and policies. (iv) Public communication about topics that are related to savings promotion and correspond with social interests and contexts at the time of communication.

Combined results from Design Thinking process and literature review have pointed that the key turning points in savings behavior are income level, access to financial service, knowledge, and attitude towards savings. The results also lead to a set of measures which are very likely to be able to increase savings and investments of the population. The set of measures and policies consists of 16 measures as follows. 1) Mandatory or semi-mandatory (automatic enrollment) savings scheme 2) VAT for savings 3) Increasing attractiveness of the RMF and the NSF 4) Promoting financial literacy 5) Commitment device 6) Setting appropriate default options 7) Reminder 8) Displaying consolidated expenses from all accounts 9) Income flexible deduction before receiving 10) Financial advisory 11) Community of savings and investments 12) Pension Dashboard 13) Promoting access to microfinance institution 14) Upskill/Reskill 15) Social assistances 16) Sufficiency Economy Principles. Some of the proposed measured will be selected and tested by experimental approach in the next study in order to assess the effectiveness of the measures.

คำสำคัญ (Key words)

การวางแผนการเงิน สังคมอายุยืน มาตรการส่งเสริม การผลักดันนโยบาย

Financial planning, longevity society, promotion measures, policy advocacy

สารบัญ

กิตติกรรมประกาศ (Acknowledgement) ..... **i**
บทสรุปผู้บริหาร ..... **iii**
บทคัดย่อ ..... **vii**
Abstract ..... **ix**
คำสำคัญ (Key words) ..... **x**
บทที่ 1 บทนำ **1**
1.1 หลักการและเหตุผล 1
1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการ 2
1.3 เป้าหมายของโครงการ 2
1.4 ขอบเขตของการศึกษา 2
1.5 แผนการดำเนินงาน 3
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ 4
1.7 ความเสี่ยงและแผนบริหารความเสี่ยง 5
บทที่ 2 กระบวนการศึกษาและแผนการดำเนินงาน **7**
2.1 การศึกษาสภาพปัญหาและความเร่งด่วนตามกลุ่มประชากร 7
2.2 การศึกษามาตรการที่เหมาะสมโดยกระบวนการ Design Thinking 8
2.3 การประมาณความเพียงพอของเงินออม 12
2.4 แผนการดำเนินงานโดยละเอียด 12
บทที่ 3 การทบทวนกรอบแนวคิดการวางแผนทางการเงิน ประสบการณ์ต่างประเทศและสถานการณ์ในประเทศไทย **15**
3.1 กรอบแนวคิดและการวางแผนทางการเงิน 15
3.2 ประสบการณ์ต่างประเทศในเรื่องวางแผนทางการเงินเพื่อสังคมอายุยืน 25
3.3 บริบทการออมและการลงทุนของประชากรไทย 42
3.4 มาตรการส่งเสริมการออมและการลงทุนในประเทศต่างๆ 70
บทที่ 4 การศึกษามาตรการที่เหมาะสมในการส่งเสริมการออมเพื่อสังคมอายุยืน **91**
4.1 กลุ่มเป้าหมายสำคัญที่มีความเร่งด่วนและเหมาะสมต่อการส่งเสริมการออมเพื่อสังคมอายุยืน . 91
4.2 กระบวนการทำความเข้าใจ (Empathize) 96
4.3 กระบวนการระบุประเด็นปัญหา (Define) และสร้างผู้ใช้จำลอง (Persona) 100
4.4 กระบวนการระดมความคิด (Ideate) 103
4.5 กระบวนการจัดทำโมเดลต้นแบบ (Prototype) 105
4.6 สรุปและอภิปรายผลการศึกษามาตรการที่เหมาะสมต่อการส่งเสริมการออม 120

บทที่ 5 การประมาณสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับความเพียงพอของเงินออม 123
5.1 กรอบแนวคิดการวิเคราะห์ความเพียงพอของเงินออมสำหรับสังคมอายุยืน 123
5.2 การประเมินสถานะการออมของครัวเรือนไทยผ่านข้อมูลสำรวจ..... 127
บทที่ 6 การสื่อสารองค์ความรู้ผ่านช่องทางสาธารณะ.....131
6.1 รายการสื่อสาธารณะที่นำเสนอ..... 131
6.2 บทความที่นำเสนอแล้ว..... 131
บทที่ 7 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ 145
บรรณานุกรม.....149
ภาคผนวก ก รายละเอียดการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างในกระบวนการทำความเข้าใจ 165
ภาคผนวก ข ผลการสร้างผู้ใช้จำลอง (persona) ในกระบวนการระบุประเด็นปัญหา 169
ภาคผนวก ค ตัวอย่างการระดมความคิดเห็น (Ideate) 173
ภาคผนวก ง แบบสรุปผลงานวิจัย.....175
รายนามคณะผู้วิจัย.....181

สารบัญภาพ

ภาพที่ 1-1 สัดส่วนการวางแผนเก็บออมเพื่อยามชรา จำแนกตามกลุ่มช่วงอายุ 1
ภาพที่ 2-1 กระบวนการศึกษาตามแนวคิด Design Thinking 9
ภาพที่ 3-1 อัตราการออมเฉลี่ย จำแนกตามกลุ่มอายุ 18
ภาพที่ 3-2 ความสัมพันธ์ของความรอบรู้ทางการเงิน 23
ภาพที่ 3-3 จำนวนสมาชิกองทุนบำนาญของลูกจ้างในประเทศญี่ปุ่นจำแนกตามประเภทแผนบำนาญ..... 29
ภาพที่ 3-4 สัดส่วนของผู้ที่มีแผนบำนาญภาคเอกชนแต่ละประเภทต่อประชากร..... 33
ภาพที่ 3-5 สัดส่วนเงินบำนาญต่อรายได้เฉลี่ยในกรณีที่มี Riester และไม่มี Riester 33
ภาพที่ 3-6 รูปแบบการออมภาคสมัครใจภายใต้ระบบกองทุนสำรองเลี้ยงชีพของมาเลเซีย..... 40
ภาพที่ 3-7 จำนวนและอัตราผู้สูงอายุที่ได้จากการสำรวจประชากรผู้สูงอายุของสำนักงานสถิติแห่งชาติ..... 43
ภาพที่ 3-8 ร้อยละของผู้สูงอายุ จำแนกตามเขตการปกครองและภาค พ.ศ. 2560..... 43
ภาพที่ 3-9 อัตราผู้สูงอายุ จำแนกตามภาค พ.ศ.2560 44
ภาพที่ 3-10 แนวโน้ม ดัชนีการสูงอายุ อัตราส่วนพึ่งพิงวัยสูงอายุและอัตราส่วนเกื้อหนุน พ.ศ.2537-2560... 44
ภาพที่ 3-11 สัดส่วนของวัตถุประสงค์ในการออม..... 46
ภาพที่ 3-12 สัดส่วนของรูปแบบการเก็บออมเงิน..... 46
ภาพที่ 3-13 ร้อยละของผู้สูงอายุ จำแนกตามมูลค่าการออม เพศและกลุ่มช่วงวัย พ.ศ.2560..... 48
ภาพที่ 3-14 สัดส่วนครัวเรือนที่มีการเก็บออม 49
ภาพที่ 3-15 วัตถุประสงค์ของการออม 49

ภาพที่ 3-16 สัดส่วนครัวเรือนที่ประสบปัญหาเงินไม่พอจ่ายและวิธีการแก้ปัญหา 50
ภาพที่ 3-17 ร้อยละค่าเฉลี่ยทักษะทางการเงินและองค์ประกอบของประชากรไทยและ OECD 52
ภาพที่ 3-18 ร้อยละค่าเฉลี่ยทักษะทางการเงิน จำแนกตามช่วงวัย 53
ภาพที่ 3-19 ระบบบำเหน็จบำนาญในประเทศไทย และการออมในสินทรัพย์อื่นๆ 54
ภาพที่ 3-20 คุณสมบัติของแอปพลิเคชัน kept ของธนาคารกรุงศรีอยุธยา 60
ภาพที่ 3-21 คุณสมบัติของแอปพลิเคชัน MAKE ของธนาคารกสิกรไทย 61
ภาพที่ 3-22 ความพิเศษโครงการคลินิกแก้หนี้ในการแก้ปัญหาหนี้บัตรของคนไทย 64
ภาพที่ 3-23 การสร้างวินัยและความมั่นคงทางการเงินในโครงการ HAPPY MONEY 65
ภาพที่ 3-24 หลักความรู้คู่ทุนของ Noburo 66
ภาพที่ 3-25 แนวทางการสร้างความรู้ปรับทัศนคติทางการเงินและสวัสดิการการเงินของ Noburo 67
ภาพที่ 3-26 การให้ความรู้ทางการเงินและการลงทุนผ่านคลังความรู้ของ FINNOMENA 69
ภาพที่ 3-27 ระบบบำนาญแบบหลายชั้นหรือ Multi-Pillar Pension Model 71
ภาพที่ 4-1 รายได้ต่อปีของครัวเรือนแต่ละช่วงวัย จำแนกตามสถานะแรงงาน 92
ภาพที่ 4-2 รายจ่ายต่อปีของครัวเรือนแต่ละช่วงวัย จำแนกตามสถานะแรงงาน 92
ภาพที่ 4-3 จำนวนเงินออมรายปีของครัวเรือนแต่ละช่วงวัย จำแนกตามสถานะแรงงาน 93
ภาพที่ 4-4 สินทรัพย์ทางการเงินของครัวเรือนแต่ละช่วงวัย จำแนกตามสถานะแรงงาน 93
ภาพที่ 4-5 อัตราการชำระหนี้ต่อรายได้ของครัวเรือนแต่ละช่วงวัย จำแนกตามสถานะแรงงาน 94
ภาพที่ 5-1 ตัวอย่างการเลือกแบบระบบบำนาญเป็นขั้นสิทธิประโยชน์ 125
ภาพที่ 5-2 อัตราทดแทนรายได้ (replacement rate) ในประเทศแถบยุโรปปี ค.ศ.2013
และคาดการณ์ปีค.ศ.2060 126
ภาพที่ 5-3 APC_LC ของครัวเรือนจำแนกตาม quintile รายได้ และการมีประกันสังคม 128
ภาพที่ 5-4 พฤติกรรมการออมข้ามเวลาของบุคคลจำแนกตาม quintile รายได้ 130
ภาพที่ 5-5 พฤติกรรมการออมข้ามเวลาของบุคคลจำแนกตามสิทธิสุขภาพ 130
ภาพที่ 7-1 มาตรการส่งเสริมการออมสำหรับกลุ่มเป้าหมายต่างๆ 147

สารบัญตาราง

ตารางที่ 1-1 แผนการส่งมอบงาน 3
ตารางที่ 1-2 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับก่อนและหลังการดำเนินงาน 5
ตารางที่ 2-1 ตัวอย่างการแบ่งกลุ่มลักษณะทางประชากร 8
ตารางที่ 2-2 แผนการดำเนินงานโดยละเอียด 13
ตารางที่ 3-1 ตารางการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อความรอบรู้ทางการเงิน 24

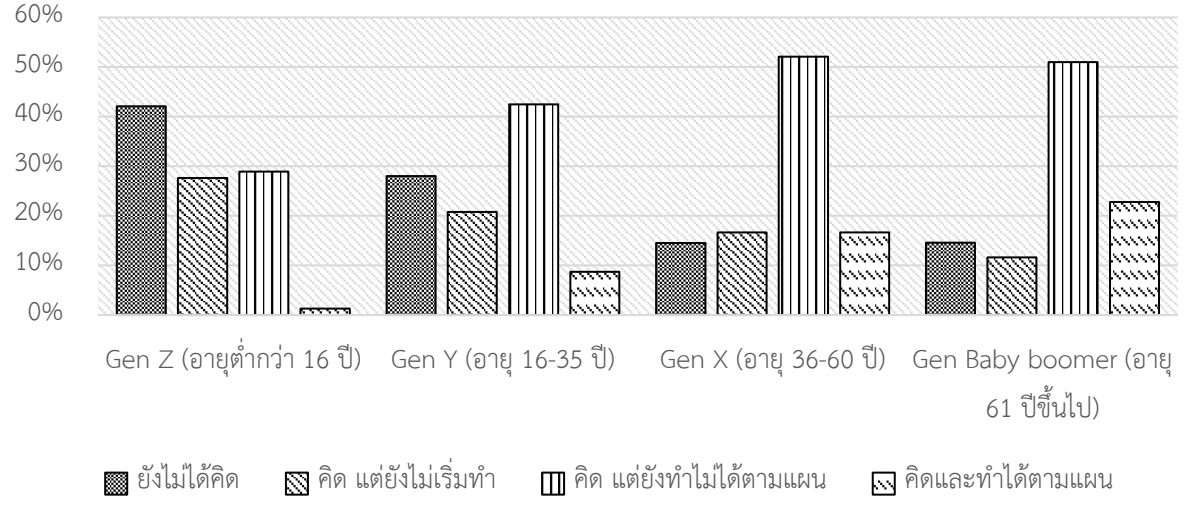
ตารางที่ 3-2 คะแนนบำนาญเสาหลักที่ 1 ใน Retirement Income Adequacy Indicator ปี พ.ศ. 2558 26
ตารางที่ 3-3 คะแนนนำนาญเสาหลักที่ 2 และ เสาหลักที่ 3 ใน Retirement Income Adequacy Indicator ปี พ.ศ. 2558 26
ตารางที่ 3-4 คะแนนความรอบรู้ทางการเงิน 26
ตารางที่ 3-5 สัดส่วนประชากรที่มีความรอบรู้ทางการเงิน จากผลการสำรวจ S&P Global Financial Literacy Survey ปี พ.ศ. 2557 27
ตารางที่ 3-6 สัดส่วนประชากรที่มีอายุตั้งแต่ 65 ปีขึ้น ปี พ.ศ. 2562 27
ตารางที่ 3-7 สัดส่วนการออมเพื่อใช้ในยามเกษียณ 47
ตารางที่ 3-8 ร้อยละข้องผู้สูงอายุ จำแนกตามแหล่งรายได้หลักและเพศ พ.ศ.2560 47
ตารางที่ 3-9 บทลงโทษของ MPFA 75
ตารางที่ 3-10 นโยบายบังคับออมสำหรับผู้ประกอบอาชีพอิสระ 76
ตารางที่ 4-1 มาตรการที่คาดการณ์ว่าสามารถช่วยให้ผู้ใช้จำลองมีเงินออมเพื่อการเกษียณมากขึ้น 120
ตารางที่ ก-1 การกระจายตัวของกลุ่มตัวอย่างตามสถานะของแรงงานและกลุ่มรายได้ จำแนกตามช่วงวัย ..165
ตารางที่ ก-2 ประเด็นคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ 166

บทที่ 1
บทนำ

1.1 หลักการและเหตุผล

ความท้าทายของการที่ประเทศไทยได้ก้าวสู่สังคมสูงอายุเป็นที่รับรู้กันในวงกว้างเป็นเวลานานพอควรแล้ว มีการนำเสนอมาตรการต่างๆ มากมาย แต่ส่วนใหญ่จะเป็นมาตรการในเชิงรับ เช่น การดูแลด้านสวัสดิการด้านการเงินให้กับผู้สูงวัย การรักษาพยาบาล การดูแลผู้ป่วยติดเตียง ฯลฯ มาตรการเหล่านี้มีลักษณะเชิงรับ กล่าวคือรอให้มีปัญหาเกิดขึ้นก่อนแล้วหาทางบรรเทาผลกระทบของปัญหา ในขณะที่บางปัญหา เช่น การขาดแคลนเงินออมเพื่อใช้ในยามชรา เป็นปัญหาที่สามารถป้องกันได้ กล่าวคือสามารถใช้แนวทางเชิงรุกได้ โดยจะต้องทำการวิเคราะห์ที่มาของปัญหาว่าเกิดจากอะไร ตัวอย่างเช่นเกิดจากปัญหาการวางแผนการออมที่ไม่มีหรือไม่เพียงพอ ดังแสดงใน**ภาพที่ 1-1** คนอายุระหว่าง 36-60 ปี จำนวนถึงร้อยละ 32 ไม่ได้คิดวางแผนหรือคิดแล้วแต่ไม่ได้ลงมือทำ และถ้ารวมที่ทำแล้วแต่ยังไม่ได้ตามแผน จะมีจำนวนสูงถึงร้อยละ 83 แนวทางหนึ่งในการแก้ปัญหานี้คือการส่งเสริมความรอบรู้ทางการเงิน (financial literacy) ซึ่งจะส่งเสริมให้ได้ผลก็จำเป็นต้องมีการวิเคราะห์ถึงมาตรการที่ได้ผลจริงว่าต้องทำอย่างไรถึงจะส่งเสริมได้จริง เช่น ต้องทำความเข้าใจเพิ่มขึ้นว่าเหตุใดคนในแต่ละกลุ่มช่วงวัยถึงยังออมไม่ได้ตามแผนที่คิดไว้ เป็นเพราะสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจส่วนตัวไม่เอื้ออำนวย (เช่นรายได้ไม่ประจำ รายได้ไม่แน่นอน) หรือเพราะการขาดความรู้เกี่ยวกับทางเลือกในการลงทุนที่จะให้ผลตอบแทนการออมได้ดี เป็นต้น

ภาพที่ 1-1 สัดส่วนการวางแผนเก็บออมเพื่อยามชรา จำแนกตามกลุ่มช่วงอายุ

ที่มา: รายงานผลการสำรวจการเข้าถึงบริการทางการเงินภาคครัวเรือนปี พ.ศ.2559 (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2559ก)

โครงการนี้จึงต้องการศึกษาปัญหาและเหตุแห่งปัญหา พร้อมทั้งเสนอทางออก โดยมีจุดเด่นคือวิธีการศึกษาที่จะใช้การวิจัยเชิงทดลอง (experimental research) ซึ่งจะทำในปีที่สอง เพื่อให้สามารถทดสอบได้อย่างแท้จริงว่ามาตรการใดเหมาะสมสำหรับกลุ่มประชากรกลุ่มใด จากนั้นจะทำการเผยแพร่และผลักดันให้มาตรการที่เหมาะสมจากผลการศึกษาถูกนำไปใช้จริงทั้งในด้านนโยบายภาครัฐและภาคเอกชน

1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการ

โครงการมีวัตถุประสงค์ 4 ประการคือ

1) สร้างความเข้าใจสภาพปัญหาที่เกิดจากการขาดการวางแผนการเงินที่เหมาะสมของประชากรไทยกลุ่มต่างๆ ต่อการเป็นสังคมอายุยืน

2) วิเคราะห์ความเพียงพอของเงินออมของประชากรกลุ่มต่างๆ

3) เสาะหามาตรการที่เหมาะกับบริบทของประชากรกลุ่มต่างๆ ในการส่งเสริมการวางแผนการเงิน

4) ผลักดันให้มีการใช้มาตรการที่เหมาะสมที่ได้จากผลการศึกษาในวงกว้างผ่านสื่อสาธารณะ

1.3 เป้าหมายของโครงการ

เข้าใจสภาพปัญหาที่เกิดจากการขาดการวางแผนการเงินที่เหมาะสมของประชากรไทยกลุ่มต่างๆ และนำเสนอมาตรการที่เหมาะสมในการส่งเสริมการวางแผนการเงิน เพื่อให้ประชากรกลุ่มต่างๆ มีเงินออมอย่างเพียงพอสำหรับวัยเกษียณและทางเลือกด้านการเงินก่อนจะสูงอายุ

1.4 ขอบเขตของการศึกษา

การดำเนินโครงการครอบคลุมการวิจัยดังนี้

1) การวิเคราะห์หาปัจจัยกำหนดระดับการออมและการลงทุน เช่น ผลจากระดับรายได้ ความ (ไม่) แน่นอนของรายได้ การมีอยู่ ความแพร่หลาย เป็นต้น และการเข้าถึงเครื่องมือทางการเงินทั้งต่อการออมและการลงทุนโดยประชากรกลุ่มต่างๆ

2) การวิเคราะห์ความเพียงพอของเงินออมของประชากรแต่ละกลุ่ม ภายใต้ฉากทัศน์ (scenarios) สถานการณ์ต่างๆ และคาดการณ์ไปในอนาคต

3) การทบทวนและถอดบทเรียนมาตรการเพื่อส่งเสริมการวางแผนการเงินทั้งที่มีอยู่ในปัจจุบันในประเทศไทยและมีอยู่ในต่างประเทศ เพื่อทำการคัดเลือกมาตรการทำการวิจัยเชิงทดลอง (experimental research) ประสิทธิผลของแต่ละมาตรการ ซึ่งจะดำเนินการในปีที่สอง และนำไปสู่การผลักดันให้มีการใช้มาตรการที่เหมาะสมทั้งในระดับนโยบายและปฏิบัติของภาคส่วนต่างๆ ในสังคม

4) การสัมภาษณ์และระดมความคิดผู้ที่เกี่ยวข้อง ทั้งผู้กำหนดนโยบาย นักวิชาการ ประชากรกลุ่มเป้าหมาย เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับการศึกษาและการผลักดันมาตรการสู่การนำไปใช้จริง รวมถึงการสื่อสารและเผยแพร่องค์ความรู้สู่สาธารณะเป็นระยะ ตลอดช่วงเวลาโครงการวิจัย และสอดคล้องกับสถานการณ์ความสนใจของสังคม และแนวโน้มการดำเนินงานของหน่วยงานด้านนโยบาย

1.4.1 พื้นที่การศึกษา

ศึกษาประชากรในพื้นที่กรุงเทพฯ และปริมณฑล

1.4.2 กลุ่มตัวอย่างในการศึกษา

ในการศึกษาจะเน้นให้ครอบคลุม 3 กลุ่มเป้าหมายตามเจเนอเรชั่น ได้แก่ เจเนอเรชั่น Y (อายุระหว่าง 21 ถึง 40 ปี) เจเนอเรชั่น X (อายุระหว่าง 41-55 ปี) และเจเนอเรชั่น Baby Boomer ที่มีอายุตั้งแต่ 56 ปีขึ้นไป โดยจะให้ความสำคัญกับแรงงานในระบบที่มีนายจ้าง และแรงงานนอกระบบ เช่น ผู้ประกอบอาชีพอิสระ เป็นต้น

1.5 แผนการดำเนินงาน

การศึกษาจะใช้กระบวนการ Design Thinking เพื่อทำความเข้าใจสภาพปัญหาตามกลุ่มประชากร รวมทั้งหามาตรการวางแผนการเงินที่เหมาะสมสำหรับประชากรกลุ่มต่างๆ ในส่วนของการวิเคราะห์ความเพียงพอของเงินออมของประชากรกลุ่มต่างๆ ที่ขึ้นกับ (1) คาดการณ์อายุขัยของประชากรกลุ่มนั้นๆ (2) การคาดการณ์รายได้ตลอดช่วงชีวิต ซึ่งขึ้นกับสภาพเศรษฐกิจมหภาคของประเทศในอนาคตด้วย (3) การคาดการณ์รายจ่ายขั้นต่ำภายใต้แนวคิดต่างๆ เช่น ระดับการใช้จ่ายตามเส้นความยากจน ระดับรายจ่ายตามแนวคิด minimum income standard เป็นต้น (4) ระดับสวัสดิการและเงินช่วยเหลือจากรัฐตลอดช่วงชีวิต ซึ่งมีขั้นตอนในการศึกษา กระบวนการทำงาน และแผนการดำเนินงานอย่างละเอียดอยู่ในบทที่ 2) โดยมีแผนการส่งมอบงานดังนี้

ตารางที่ 1-1 แผนการส่งมอบงาน

แผนการส่งมอบงาน	เดือน												ผลผลิตส่งมอบ
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
การจัดทำรายงานการวิจัยเบื้องต้น		☑											วัตถุประสงค์โครงการ วิธีการศึกษาและแผนการดำเนินงานโดยละเอียด
การจัดทำรายงานความก้าวหน้า						☑							รายงานความก้าวหน้าการศึกษาและการระบุปัญหาที่ชัดเจนของกลุ่มเป้าหมาย -การศึกษาสถานการณ์ สภาพปัญหา และความเร่งด่วนตามกลุ่มประชากร

แผนการส่งมอบงาน	เดือน												ผลผลิตส่งมอบ
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
													-การศึกษามาตรการที่เหมาะสม โดยกระบวนการ Design Thinking
การเผยแพร่ผลการศึกษาเป็นระยะ				☑				☑				☑	การสื่อสารองค์ความรู้ และผลการศึกษาผ่านสาธารณะ
การจัดทำรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์												☑	รายงานผลการศึกษาที่สมบูรณ์ -มาตรการที่เหมาะกับบริบทของประชากรกลุ่มต่างๆ ในการส่งเสริมการวางแผนการเงิน -ความเพียงพอของเงินออมของประชากรกลุ่มต่างๆ ภายใต้หลายฉากทัศน์ (scenarios)

ที่มา: คณะผู้วิจัย

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การเข้าสู่สังคมสูงอายุของประเทศไทยมีลักษณะด้อยประการหนึ่งคือ ผู้เข้าสู่วัยเกษียณแล้วหรือกำลังจะเข้าสู่วัยเกษียณภายในอีก 20 ปีข้างหน้าส่วนใหญ่เป็นผู้มีการศึกษาน้อย รายได้น้อยและไม่มั่นคง ขาดความรู้ความเข้าใจด้านการวางแผนการเงิน ซึ่งหากเป็นเช่นนี้ไปโดยไม่มีมาตรการที่เหมาะสมจะทำให้เกิดภาวะยากลำบากในการดำเนินชีวิตของคนกลุ่มนี้ อันจะส่งผลให้เกิดความยากจนเรื้อรัง (chronic poverty) และซ้ำเติมปัญหาความเหลื่อมล้ำให้ยิ่งรุนแรงขึ้น โครงการนี้จึงมีผลกระทบในการบรรเทาปัญหาดังกล่าว โดยผลการศึกษาในส่วนนี้จะทำให้เห็นภาพและเข้าใจ พฤติกรรมการออมการลงทุนของประชากรไทยกลุ่มต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวเนื่องกับปัจจัยด้านลักษณะทางเศรษฐกิจสังคม ประสบการณ์ ความรู้ความเข้าใจ และทัศนคติทางการเงิน ที่มีผลต่อการวางแผนทางการเงิน และเนื่องจากวิกฤตการณ์การระบาดของเชื้อไวรัสโควิด-19 มีผลกระทบอย่างฉับพลัน และจะส่งผลต่อเนื่องทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ รายได้ และการจ้างงานของประชากรในทุกกลุ่ม การศึกษาในส่วนนี้จึงจะประมวลข้อมูลปัจจัยผลกระทบจากวิกฤตการณ์ดังกล่าวต่อการวางแผนทางการเงินด้วย เพื่อเป็นฐานในการคัดเลือกมาตรการและแรงจูงใจที่ได้ผลในการส่งเสริมการวางแผนทางการเงินของประชากรไทยสำหรับสังคมอายุยืน ให้ประชากรกลุ่มต่างๆ มีความเพียงพอของเงินออมสำหรับวัยเกษียณและทางเลือกด้านการเงินก่อนจะสูงอายุ

นอกจากนี้ยังมีมุมมองในเชิงบวก คือการวางแผนทางการเงินที่ดีของประชาชนโดยส่วนใหญ่จะส่งเสริมทั้งมีการขยายขอบเขตและเพิ่มประสิทธิภาพของการออมและการลงทุน อันจะส่งผลต่อเนื่องไปถึงระดับเศรษฐกิจมหภาค ทำให้เศรษฐกิจไทยมีศักยภาพในการขยายตัวทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น และการศึกษามาตรการที่ได้ผลจริงในบริบทสังคมไทยในการส่งเสริมการวางแผนการเงินสำหรับสังคมอายุยืน ยังเป็นประโยชน์อย่างยิ่งกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้านการกำหนดนโยบาย ที่ได้นำมาตรการไปปรับใช้ในเชิงนโยบายและปฏิบัติ เช่น

กระทรวงการคลัง คณะกรรมการกองทุนการออมแห่งชาติ ธนาคารแห่งประเทศไทย ธนาคารของรัฐ เช่น ธนาคารออมสิน เป็นต้น

ตารางที่ 1-2 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับก่อนและหลังการดำเนินงาน

ก่อนการดำเนินงาน	หลังการดำเนินงาน
ประชากรกลุ่มเป้าหมายต่างๆ ทั้งผู้เข้าสู่วัยเกษียณแล้วหรือกำลังจะเข้าสู่วัยเกษียณภายในอีก 20 ปีข้างหน้า ตลอดจนนักเรียน นักศึกษา คนเริ่มทำงาน ส่วนใหญ่ขาดการวางแผนการเงินให้มีความเพียงพอของเงินออมสำหรับวัยเกษียณและทางเลือกด้านการเงินก่อนจะสูงอายุ	เห็นภาพและเข้าใจพฤติกรรมการออมการลงทุนของประชากรไทยกลุ่มต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวเนื่องกับปัจจัยด้านลักษณะทางเศรษฐกิจสังคม ประสบการณ์ ความรู้ความเข้าใจ และทัศนคติทางการเงิน ที่มีผลต่อการวางแผนทางการเงิน เพื่อเป็นฐานในการคัดเลือกมาตรการและแรงจูงใจที่ได้ผลในการส่งเสริมการวางแผนทางการเงินของประชากรไทยกลุ่มต่างๆ สำหรับสังคมอายุยืน ให้ประชากรกลุ่มต่างๆ มีความเพียงพอของเงินออมสำหรับวัยเกษียณและทางเลือกด้านการเงินก่อนจะสูงอายุ

ที่มา: คณะผู้วิจัย

1.7 ความเสี่ยงและแผนบริหารความเสี่ยง

ความเสี่ยงที่สำคัญสำหรับการศึกษานี้ คือผลกระทบจากการระบาดของโรคโควิด-19 เป็นความเสี่ยงที่จะส่งผลให้กระบวนการสำรวจภาคสนาม การสัมภาษณ์ และจัดประชุมกลุ่มย่อย ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของกระบวนการศึกษา ไม่สามารถดำเนินการได้ตามแผนการดำเนินงาน โดยโครงการศึกษาได้บริหารความเสี่ยงดังนี้

- สำรวจแบบสอบถามด้วยวิธี on-line เพื่อให้ได้ผลการศึกษาตามแผนงาน
- สัมภาษณ์ และการจัดประชุมในรูปแบบ on-line โดยหารือและกำหนดกระบวนการร่วมกับกลุ่มเป้าหมาย และหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้อง
- บริหารจัดการกำหนดเวลาของแผนการดำเนินงาน ที่สอดคล้องกับปัญหาโควิด-19 ในประเทศที่สามารถคลี่คลายลง

บทที่ 2
กระบวนการศึกษาและแผนการดำเนินงาน

เนื่องจากความครอบคลุมและหลากหลายของวัตถุประสงค์ในการศึกษาภายใต้โครงการวิจัยฯ เป็นเหตุให้การกำหนดกระบวนการศึกษารวมทั้งแผนการดำเนินงานต้องมีความสอดคล้องและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อให้ผลการศึกษาสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการ รวมทั้งสามารถใช้ในการขับเคลื่อนและผลักดันการส่งเสริมการวางแผนทางการเงินของประชากรไทยสำหรับการเข้าถึงสังคมอายุยืนต่อไปในอนาคต

กระบวนการศึกษาภายใต้โครงการวิจัยสามารถแบ่งเป็น 3 ส่วนที่สำคัญ ได้แก่ (1) การศึกษาสภาพปัญหาและความเร่งด่วนตามกลุ่มประชากร (2) การศึกษามาตรการที่เหมาะสมโดยกระบวนการ Design Thinking และ (3) การวิเคราะห์และประเมินสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับความเพียงพอของเงินออม โดยกระบวนการศึกษาทั้งสามส่วนมีเป้าหมายและแนวทางการดำเนินงานโดยละเอียดตามที่ระบุในลำดับต่อไป

นอกจากนั้นตลอดช่วงเวลาของการศึกษาวิจัยจะมีการเผยแพร่องค์ความรู้และผลการศึกษาสู่สาธารณะเป็นระยะ โดยเป็นการนำองค์ความรู้และผลการศึกษาทั้ง 3 ส่วนข้างต้นเผยแพร่สู่สาธารณะในวงกว้างผ่านช่องทางต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นช่องทางออนไลน์ (online) หรือช่องทางแบบดั้งเดิม (offline) โดยให้มีความสอดคล้องกับสถานการณ์ความสนใจของสังคมและแนวโน้มการดำเนินงานของหน่วยงานด้านนโยบาย พร้อมทั้งสร้างความร่วมมือกับภาคส่วนที่รับผิดชอบและเกี่ยวข้อง เช่น คณะกรรมการกองทุนการออมแห่งชาติ กระทรวงการคลัง ธนาคารแห่งประเทศไทย เป็นต้น

2.1 การศึกษาสภาพปัญหาและความเร่งด่วนตามกลุ่มประชากร

กระบวนการศึกษาในส่วนแรกมีเป้าหมายสำคัญในการสร้างความเข้าใจต่อสภาพปัญหาที่เกิดจากการขาดการวางแผนการเงินหรือปัจจัยอื่นๆ ที่เหมาะสมของประชากรไทยในแต่ละกลุ่มช่วงอายุ และลักษณะทางสังคมอื่นที่สำคัญ เช่น สถานะการทำงาน การคุ้มครองทางสังคม ลักษณะทางเศรษฐกิจ เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้ได้กลุ่มลักษณะทางประชากรที่ชัดเจนในแต่ละช่วงวัย นอกจากนั้นกระบวนการศึกษาในขั้นตอนนี้จะนำไปสู่การจัดลำดับความสำคัญและความเร่งด่วนของกลุ่มลักษณะทางประชากรที่จำเป็นต้องศึกษาภายใต้ระยะเวลาที่จำกัดในส่วนที่ 2 และ 3 ในลำดับต่อไป

ตัวอย่างการแบ่งกลุ่มลักษณะทางประชากรที่จะได้จากการดำเนินงานในส่วนนี้เป็นไปได้ในหลายรูปแบบ โดยในขั้นตอนกระบวนการศึกษาที่คณะผู้วิจัยยกตัวอย่างคือ การแบ่งกลุ่มลักษณะทางประชากรตามช่วงอายุและการคุ้มครองทางสังคม โดยพบว่าเมื่อแบ่งประชากรตามกลุ่มช่วงอายุ สามารถแบ่งเป็น 4 ช่วงอายุ ได้แก่ เจเนอเรชั่น Z (อายุต่ำกว่า 21 ปี) เจเนอเรชั่น Y (อายุระหว่าง 21 ถึง 40 ปี) เจเนอเรชั่น X (อายุระหว่าง 41-55 ปี) และเจเนอเรชั่น Baby Boomer ที่มีอายุตั้งแต่ 56 ปีขึ้นไป ในอีกมิติการแบ่งประชากรตามการคุ้มครองทางสังคม สามารถแบ่งเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ แรงงานในระบบประกันสังคม (เฉพาะภาคบังคับ)

ซึ่งครอบคลุมการประกันสังคมในมาตรา 33 และแรงงานนอกระบบประกันสังคม ซึ่งรวมไปถึงแรงงานในระบบประกันสังคมภาคสมัครใจใน มาตรา 39 รวมทั้งมาตรา 40 ทุกวงเล็บ ซึ่งการแบ่งในลักษณะนี้จะสะท้อนถึงสถานะของผู้ประกันตนและระดับการคุ้มครองได้อย่างชัดเจน

จากตัวอย่างการแบ่งกลุ่มข้างต้น ทำให้มีกลุ่มลักษณะทางประชากรทั้งสิ้น 8 กลุ่ม (**ตารางที่ 2-1**) ซึ่งในแต่ละกลุ่มประชากรจะมีลักษณะ ความต้องการ ระดับความรู้ทางการเงินและการวางแผนทางการเงิน รวมทั้งความเร่งด่วนในการเตรียมความพร้อมที่แตกต่างกัน ซึ่งประเด็นดังกล่าวจะเป็นส่วนสำคัญในการเลือกพิจารณากลุ่มลักษณะทางประชากรบางส่วนเท่านั้น เช่น การพิจารณาเฉพาะในกลุ่มประชากรที่ 4 ถึงกลุ่มที่ 6 เท่านั้น เนื่องจากกลุ่มที่ 4 เป็นกลุ่มแรงงานนอกระบบ เป็นกลุ่มช่วงวัยที่ยังมีเวลาในการเตรียมตัววางแผนทางการเงินเผื่อวัยเกษียณ ส่วนกลุ่มที่ 6 เป็นกลุ่มที่มีอายุใกล้วัยเกษียณที่มีประสบการณ์ในการเลือกวางแผนหรือไม่ได้วางแผนทางการเงินที่เพียงพอสำหรับวัยเกษียณ เป็นต้น เพื่อให้สามารถทำความเข้าใจและกำหนดมาตรการที่ได้ผลภายใต้ระยะเวลาการศึกษาที่จำกัด ซึ่งรายละเอียดจะได้กล่าวถึงในบทที่ 4 หัวข้อ 4.1 กลุ่มเป้าหมายสำคัญที่มีความเร่งด่วนและเหมาะสมต่อการส่งเสริมการออมเพื่อสังคมอายุยืน

ตารางที่ 2-1 ตัวอย่างการแบ่งกลุ่มลักษณะทางประชากร

	เจเนอเรชั่น Z	**เจเนอเรชั่น Y**	**เจเนอเรชั่น X**	**เจเนอเรชั่น Baby Boomer**
แรงงานในระบบฯ	กลุ่มที่ 1	กลุ่มที่ 3	*กลุ่มที่ 5*	กลุ่มที่ 7
แรงงานนอกระบบฯ	กลุ่มที่ 2	*กลุ่มที่ 4*	*กลุ่มที่ 6*	กลุ่มที่ 8

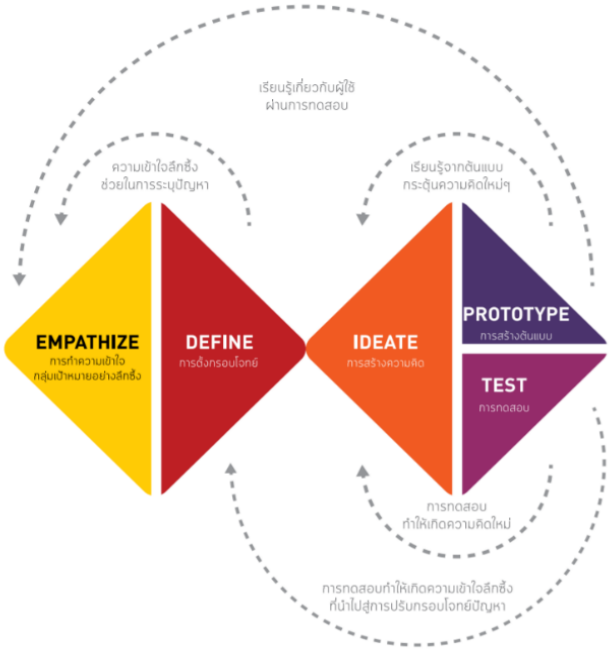
ที่มา: การแบ่งกลุ่มของคณะผู้วิจัยตามกระบวนการศึกษาส่วนที่ 1

ผลผลิตที่ได้จากการศึกษาในส่วนนี้คือกลุ่มลักษณะทางประชากรที่มีการแบ่งกลุ่มที่ชัดเจนและกลุ่มเป้าหมายในการศึกษาที่ชัดเจนสำหรับการศึกษาในส่วนต่อไป

2.2 การศึกษามาตรการที่เหมาะสมโดยกระบวนการ Design Thinking

การศึกษาหามาตรการที่เหมาะกับบริบทของกลุ่มเป้าหมาย ในการส่งเสริมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องต่างๆ เช่น ความรู้ทางการเงิน การออมเพื่อวัยเกษียณ รวมทั้งมาตรการที่ได้ผลในการส่งเสริมการวางแผนทางการเงินของประชากรไทยสำหรับสังคมอายุยืน เป็นหนึ่งในความท้าทายสำคัญของการดำเนินงานภายใต้โครงการวิจัยนี้ โดยการระบุว่ามาตรการใดเป็นมาตรการที่เหมาะสมกับกลุ่มประชากรที่มีลักษณะแตกต่าง จำเป็นต้องมีความเข้าใจกลุ่มประชากรจนสามารถมีการระบุความต้องการและอุปสรรคของกลุ่มประชากรที่ชัดเจน เนื่องจากรูปแบบและลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมที่แตกต่างย่อมส่งผลต่อประสิทธิภาพของมาตรการ ดังนั้น ในส่วนที่สองของกระบวนการศึกษาจึงนำเอากระบวนการ Design Thinking เข้ามาหาคำตอบดังกล่าวโดยกระบวนการดังกล่าว ประกอบด้วย 5 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ การทำความเข้าใจ การระบุปัญหา การระดมไอเดีย การออกแบบโมเดลต้นแบบและการทดสอบ โดยขั้นตอนทั้งหมดสามารถที่จะดำเนินการวนซ้ำขั้นตอน (iterative) ได้หลายรอบ (**ภาพที่ 2-1**) เพื่อให้ได้ผลการศึกษาที่รอบด้านมากที่สุด ทั้งนี้ในแต่ละขั้นตอนมีรายละเอียดในวิธีการศึกษาที่สำคัญดังต่อไปนี้

ภาพที่ 2-1 กระบวนการศึกษาตามแนวคิด Design Thinking

ที่มา: ไปรมา อิศรเสนา ณ อยุธยา และ ชูจิต ตรีรัตนพันธ์ (2017)

ขั้นตอนที่ 1 การทำความเข้าใจ (Empathize) ซึ่งเป็นขั้นแรกของกระบวนการศึกษาและทำความเข้าใจกลุ่มเป้าหมายที่ได้จากการศึกษาในส่วนที่ 1 โดยกระบวนการในขั้นตอนการทำความเข้าใจ ประกอบด้วยวิธีการศึกษาย่อย 3 รูปแบบได้แก่ (1) การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับองค์ความรู้ทางการเงิน การวางแผนทางการเงิน การออมสำหรับสังคมอายุยืนทั้งในประเทศและต่างประเทศ (2) การใช้แบบสอบถามสำรวจข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรม แรงจูงใจหรือประเด็นศึกษาอื่นๆ ของกลุ่มลักษณะประชากรเป้าหมาย และ (3) การสัมภาษณ์หรือสนทนากลุ่ม (focus group discussion) ในกลุ่มเป้าหมาย โดยการศึกษาทั้งสามรูปแบบจะให้ความสำคัญกับการคำนึงถึงความรู้สึก นึกคิด ทัศนคติ ค่านิยม ความเชื่อ และปัญหาที่ยังไม่ได้รับการตอบสนอง (unmet needs) ของกลุ่มเป้าหมาย โดยผลการศึกษาในส่วนนี้จะเป็นส่วนสำคัญในระบุปัญหาและนำไปสู่การสร้างนวัตกรรมที่มีคุณค่าอย่างแท้จริง (value innovation) ในส่วนท้ายของกระบวนการศึกษา ทั้งนี้ขั้นตอนการศึกษาย่อยทั้งสามรูปแบบอาจมีการปรับเปลี่ยนได้ตามความเหมาะสมตามสถานะข้อมูลที่มีอยู่ในปัจจุบันและความเพียงพอของข้อค้นพบที่ได้จากกระบวนการศึกษา

ภายใต้การทบทวนวรรณกรรมอันเป็นวิธีการศึกษาย่อยรูปแบบแรกจะให้ความสำคัญกับประเด็นที่สำคัญใน 3 ส่วนคือ (1) กรอบแนวคิดการวางแผนทางการเงิน (2) ประสบการณ์ต่างประเทศในเรื่องการวางแผนทางการเงินเพื่อสังคมอายุยืน และ (3) บริบทการออมและการลงทุนของประชากรไทย ซึ่งครอบคลุมถึงเรื่องของช่องทางการออม การเข้าถึงบริการทางการเงิน ระดับความรู้ทางการเงิน และการได้รับการส่งเสริมการออมและการลงทุนของประชากร ซึ่งทั้งหมดข้างต้นจะเป็นส่วนหนึ่งของการทบทวนวรรณกรรม

ในการศึกษาย่อยขั้นที่สองนั้นเป็นการทำแบบสำรวจเพิ่มเติมในกลุ่มเป้าหมายการศึกษาโดยในการศึกษาจะเน้นให้ครอบคลุม 2 กลุ่มเป้าหมายตามช่วงวัย ได้แก่ เจเนอเรชั่น Y (อายุระหว่าง 21 ถึง 40 ปี)

และเจเนอเรชั่น X (อายุระหว่าง 41-55 ปี) โดยจะให้ความสำคัญกับแรงงานในระบบที่มีนายจ้าง และแรงงานนอกระบบ เช่น ผู้ประกอบอาชีพอิสระ ผู้รับจ้างทำงานหลายเจ้า ผู้ประกอบธุรกิจส่วนตัว เป็นต้น ทั้งนี้การสำรวจจะมุ่งเน้นในประเด็นเกี่ยวกับปัจจัย ความต้องการ ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการวางแผนทางการเงิน องค์ความรู้ทางการเงิน หรือประเด็นอื่นที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้อาจมีการสำรวจจะเป็นแบบสอบถามบนระบบออนไลน์ (online form) ตามความเหมาะสมและสถานะความพร้อมของข้อมูล

ขั้นตอนย่อยขั้นสุดท้ายคือการสัมภาษณ์หรือสนทนากลุ่มซึ่งกระบวนการคัดเลือกผู้เข้าร่วมกิจกรรมนั้นจะให้ความสำคัญกับกลุ่มผู้ใช้สุดโต่ง (extreme user) ที่แบ่งกลุ่มเป้าหมายตามพฤติกรรม โดยกลุ่มเป้าหมายลักษณะนี้จะเป็นกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับโจทย์ศึกษาที่มีพฤติกรรมสุดโต่งทางด้านใดด้านหนึ่ง เช่น พึงพอใจมากและไม่พึงพอใจเลย ใช้งานเป็นประจำและไม่เคยใช้งานเลย เป็นต้น เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายนี้เป็นกลุ่มที่มีพฤติกรรมและความต้องการที่ชัดเจน ดังนั้นหากมาตรการสามารถตอบสนองความต้องการของคนกลุ่มนี้ได้ย่อมมีความเป็นไปได้ที่จะตอบสนองกลุ่มคนอื่นได้เช่นเดียวกัน

ผลการศึกษาในส่วนนี้จะทำให้เห็นภาพและเข้าใจ พฤติกรรมการออมการลงทุนของกลุ่มลักษณะประชากรเป้าหมาย ที่มีส่วนเกี่ยวเนื่องกับปัจจัยด้านลักษณะทางเศรษฐกิจสังคม ประสบการณ์ ความรู้ความเข้าใจและทัศนคติทางการเงินที่มีผลต่อการวางแผนทางการเงิน ดังนั้นการศึกษาในส่วนนี้จึงจะประมวลข้อมูลทั้งสามส่วนอย่างบูรณาการ เพื่อเป็นฐานในระบุปัญหาที่สำคัญในขั้นตอนต่อไป

ขั้นตอนที่ 2 การระบุประเด็นปัญหา (define) โดยขั้นตอนการศึกษานี้มีความสำคัญในการทำความเข้าใจกลุ่มลักษณะประชากรอย่างลึกซึ้ง (insights) โดยพิจารณาบริบทของเศรษฐกิจ สังคมเข้ามาประกอบด้วย โดยกระบวนการศึกษาย่อยในขั้นตอนนี้มี 4 ขั้นตอนย่อยที่เป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์และสามารถนำมาใช้ในการระบุปัญหาของกลุ่มเป้าหมายในการศึกษา ดังต่อไปนี้

(1) การสร้างผู้ใช้จำลอง (persona) และโจทย์ปัญหา (problem statement) ซึ่งขั้นตอนนี้จะทำให้เห็นลักษณะที่สำคัญของกลุ่มเป้าหมายและพฤติกรรมที่แตกต่าง รวมทั้งเรื่องของความต้องการ ข้อจำกัด และลักษณะอื่นๆ ที่สำคัญต่อการทำความเข้าใจกลุ่มเป้าหมาย

(2) การสร้างแผนผังประสบการณ์ของผู้ใช้บริการ (user journey maps)

(3) การเสนอคุณค่าแก่ผู้ใช้ (value preposition)

(4) การตั้งคำถามที่หลากหลาย (How might we...?) ซึ่งเป็นอีกขั้นตอนสำคัญที่นำไปสู่การหาคำตอบที่หลากหลายก่อนที่จะระดมสมองหาคำตอบ โดยเป้าหมายของการตั้งคำถามที่หลากหลาย ทำให้เห็นมุมในการแก้ปัญหาที่มากขึ้นและเป็นการระบุกรอบปัญหาใหม่ (reframe) เพื่อให้เกิดวิธีการแก้ปัญหาที่ออกจากกรอบเดิม

ทั้งนี้ขั้นตอนย่อยสี่ขั้นตอนข้างต้นสามารถมีการปรับเปลี่ยนและประยุกต์ให้เหมาะสมกับกระบวนการศึกษาทั้งหมด รวมถึงการประยุกต์ใช้วิธีการศึกษาอื่นเข้ามาทดแทน โดยยังคงไว้ซึ่งการระบุปัญหา (pain point) ของกลุ่มเป้าหมายตามลักษณะประชากรที่กำหนดในการศึกษา

ขั้นตอนที่ 3 การระดมความคิด (ideate) เป็นขั้นตอนการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับการระดมความคิดเห็นโดยแยกจากหลักการประเมินความเป็นไปได้ พร้อมทั้งไม่มีการตัดสินความเห็นที่เกิดขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้เกิดแนวคิดใหม่ๆ จากการระดมความคิดเห็น ในขั้นตอนนี้อาจมีการเชิญกลุ่มเป้าหมายหรือผู้เชี่ยวชาญเข้ามามีส่วนร่วมในการระดมความคิดเห็นได้เช่นเดียวกัน

การระดมความคิดเห็นในขั้นตอนนี้จะเป็นการหาความคิดใหม่เกี่ยวกับคุณลักษณะ (attributes) ของมาตรการที่ได้ผลในการส่งเสริมการวางแผนทางการเงินหรือประเด็นอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้คุณลักษณะดังกล่าวจะสอดคล้องกับปัญหาที่มีการระบุในขั้นตอนที่ 2 นั้นเอง

แนวความคิดหรือคุณลักษณะที่ได้จะมีจำนวนมากโดยอาจมีทั้งที่เป็นไปได้และเป็นไปได้ยาก ซึ่งอาจทำให้เกิดคำถามเกิดกับการเลือกคุณลักษณะที่เหมาะสมจะทำได้อย่างไร ทั้งนี้ในเชิงกระบวนการจะมีขั้นตอนที่ผู้วิจัยต้องกลับไปทดสอบหรือพูดคุยกับกลุ่มเป้าหมายหรือผู้เชี่ยวชาญอีกครั้งหนึ่งเพื่อให้มั่นใจว่าคุณลักษณะที่เลือกมานั้นเป็นไปได้และตอบสนองต่อกลุ่มเป้าหมายมากที่สุด

ขั้นตอนที่ 4 การจัดทำโมเดลต้นแบบ (prototype) คือกระบวนการถ่ายทอดคุณลักษณะในขั้นตอนที่ผ่านมาให้เป็นกลุ่มมาตรการที่ชัดเจน เพื่อสามารถนำไปสื่อสารกับกลุ่มเป้าหมายหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง พร้อมทั้งรับฟังความคิดเห็นในการปรับปรุงชุดมาตราการให้มีประโยชน์สูงสุดแก่สังคมโดยรวม

ในขั้นตอนนี้ยังรวมถึงการพิจารณาเปรียบเทียบมาตรการที่มีคุณลักษณะจากขั้นตอนที่ 3 กับมาตรการที่มีการดำเนินงานในปัจจุบันที่ทราบจากการทบทวนวรรณกรรมและการศึกษาในขั้นที่ 1 ซึ่งจะทำให้ทราบสถานะและช่องว่างในปัจจุบันของการดำเนินมาตรการในการส่งเสริมการวางแผนทางการเงินหรือประเด็นอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในประเทศไทย และสามารถสร้างข้อเสนอแนะในการพัฒนาปรับปรุงที่เป็นไปได้อย่างแท้จริง

ขั้นตอนที่ 5 การทดสอบ (test) เป็นขั้นตอนการศึกษาขั้นสุดท้ายของกระบวนการ Design Thinking ที่นำเอาโมเดลต้นแบบในขั้นตอนที่ 4 มาดำเนินการทดสอบกับผู้ใช้งานจริงเพื่อสอบถามและรับฟังความคิดเห็น โดยการดำเนินงานภายในขั้นตอนนี้ถูกออกแบบโดยให้ความสำคัญกับหลักคิดที่มีมนุษย์เป็นศูนย์กลาง (human-centered design) และยังมีการเปิดโอกาสในการทบทวนและปรับปรุงโมเดลต้นแบบในขั้นตอนที่ผ่านมาโดยการวนซ้ำขั้นตอนหลายรอบ (iterative) ให้มีความชัดเจนและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

กระบวนการทดสอบในขั้นตอนสุดท้ายสามารถนำวิธีการวิจัยอื่นๆ เข้ามาประยุกต์ใช้ เช่น การทำแบบสอบถาม การสัมภาษณ์ความคิดเห็น รวมถึงการใช้วิธีการจำลองทางเลือก (choice experiment) เป็นต้น

ทั้งนี้การดำเนินงานในขั้นตอนสุดท้ายสามารถเปลี่ยนแปลงวิธีการในการทดสอบหรือรายละเอียดที่เกี่ยวข้องได้ตามความเหมาะสมของผลการศึกษาในขั้นตอนก่อนหน้า และการดำเนินการทดสอบจะถูกดำเนินการในการศึกษาระยะที่สองของโครงการวิจัยฯ

จากกระบวนการศึกษาทั้ง 5 ขั้นตอนข้างต้นจะเห็นได้ว่ากระบวนการ Design Thinking มีรูปแบบในการศึกษาแนวคิดตั้งแต่ภาพกว้าง (diverge) ได้แก่ ขั้นตอนการทำความเข้าใจและระดมสมอง ไปสู่ขั้นตอนที่

เฉพาะเจาะจงและมีรายละเอียด ภายใต้การดำเนินงานในขั้นตอนระบุปัญหาและการทดสอบโมเดลต้นแบบ ซึ่งการมีกระบวนการศึกษาที่เปิดโอกาสให้มีความคิดเห็นที่หลากหลายโดยไม่จำกัดความเป็นไปได้ จะเป็นการป้องกันการตกหล่นของประเด็นหรือคุณลักษณะใหม่ๆ ที่อาจได้จากการศึกษา และในแง่ของขั้นตอนที่มีความเฉพาะยังเป็นการสร้างความมุ่งเน้นให้ผู้วิจัยและพิจารณาประเด็นได้อย่างรอบด้าน โดยกระบวนการทั้งหมดมีจุดเริ่มต้นจากกลุ่มกลุ่มเป้าหมาย (customer-centricity) อย่างแท้จริง

2.3 การประมาณความเพียงพอของเงินออม

เพื่อให้สามารถศึกษามาตรการส่งเสริมการออมที่เหมาะสมสำหรับแต่ละกลุ่มประชากร จำเป็นจะต้องทราบถึงความรุนแรงของปัญหาการออมด้วยว่าแต่ละกลุ่มมีแนวโน้มของปัญหาความไม่เพียงพอของเงินออมมากน้อยเพียงใด จึงต้องทำการประมาณการความเพียงพอของเงินออมของแต่ละกลุ่มประชากรด้วย โดยในระดับแนวคิดนั้น ปัจจัยที่ส่งผลต่อความเพียงพอของเงินออมประกอบด้วย

1. คาดการณ์อายุขัยของประชากรแต่ละกลุ่ม ซึ่งสามารถทำได้โดยการประมาณการ life expectancy ของประชากรแยกตาม cohort โดยจะต้องนำแนวโน้มความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีการดูแลสุขภาพและการรักษามาเป็นองค์ประกอบด้วย
2. การคาดการณ์รายได้ตลอดช่วงชีวิต ซึ่งขึ้นกับปัจจัยย่อยคือ (ก) สภาพเศรษฐกิจมหภาคของประเทศในอนาคต โดยส่วนนี้อาจใช้ประมาณการรายได้ประชาชาติตามศักยภาพ (potential national income) มาเป็นแนวทางในการมองภาพอนาคต และ (ข) การกระจายรายได้ระหว่างกลุ่มคน ในส่วนนี้จะขึ้นกับการเปลี่ยนแปลงของแนวโน้มความเหลื่อมล้ำในอนาคต ซึ่งอาจใช้แนวทาง international panel regression analysis มาช่วยวิเคราะห์ได้
3. การคาดการณ์รายจ่ายขั้นต่ำภายใต้แนวคิดต่างๆ เช่น ระดับการใช้จ่ายตามเส้นความยากจน ระดับรายจ่ายตามแนวคิด minimum income standard เป็นต้น
4. ระดับสวัสดิการและเงินช่วยเหลือจากรัฐตลอดช่วงชีวิต ส่วนนี้จะค่อนข้างยากเพราะขึ้นกับการเปลี่ยนแปลงของแนวคิดทางการเมืองและแนวคิดว่าด้วยสวัสดิการของสังคมไทย ซึ่งที่ผ่านมามีพัฒนาการอย่างช้า ๆ แต่คาดว่าน่าจะเร่งเร็วขึ้นในอนาคตตามการเข้าสู่สังคมสูงวัยของประเทศไทย

2.4 แผนการดำเนินงานโดยละเอียด

การดำเนินการวิจัยจะดำเนินการในระยะเวลา 12 เดือน ซึ่งครอบคลุมการดำเนินงานในทั้งสามส่วนที่ได้มีการระบุไปในข้างต้น (**ตารางที่ 2-2**)

ตารางที่ 2-2 แผนการดำเนินงานโดยละเอียด

แผนการดำเนินงาน	เดือน												ผลผลิตส่งมอบ
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับโครงการวิจัยฯ													องค์ความรู้ สถานการณ์เบื้องต้นที่เกี่ยวข้อง
การจัดทำรายงานการวิจัยเบื้องต้น		☑											วัตถุประสงค์โครงการ วิธีการศึกษา และแผนการดำเนินงานโดยละเอียด
ส่วนที่ 1 การศึกษาสภาพปัญหาและความเร่งด่วนตามกลุ่มประชากร													สถานะการและกลุ่มเป้าหมายในการศึกษา
1.1 การศึกษาสถานการณ์เงินออมและสังคมผู้สูงอายุ													บริบทการออมและการลงทุน ของประชากรไทยกลุ่มต่างๆ
1.2 การจัดทำและเลือกกลุ่มลักษณะทางประชากรที่เป็นเป้าหมายการศึกษา													กลุ่มลักษณะประชากรทั้งหมดและเป้าหมายการของการศึกษาที่ชัดเจน
ส่วนที่ 2 การศึกษามาตรการที่เหมาะสมโดยกระบวนการ Design Thinking													มาตรการที่ได้ผลในการส่งเสริมการวางแผนทางการเงิน
2.1 การทำความเข้าใจ (Empathize)													ลักษณะเบื้องต้นของกลุ่มเป้าหมายในการศึกษา
2.1.1 การทบทวนวรรณกรรม													องค์ความรู้ ประสบการณ์การดำเนินงานทั้งในและต่างประเทศ
2.1.2 การสำรวจกลุ่มตัวอย่างที่กำหนด													ผลการสำรวจความคิดเห็นของกลุ่มเป้าหมาย
2.1.3 การสัมภาษณ์สนทนากลุ่ม													ประสบการณ์ มุมมองแนวคิดของกลุ่มเป้าหมายที่สัมภาษณ์
2.2 การระบุประเด็นปัญหา (define)													ผลการทำความเข้าใจกลุ่มลักษณะประชากรอย่างลึกซึ้ง (insights)
การจัดทำรายงานความก้าวหน้า						☑							รายงานความก้าวหน้าการศึกษาและการระบุปัญหาที่ชัดเจนของกลุ่มเป้าหมาย -การศึกษาสถานการณ์ สภาพปัญหา และความเร่งด่วนตามกลุ่มประชากร -การศึกษามาตรการที่เหมาะสมโดยกระบวนการ Design Thinking
2.3 การระดมความคิด (ideate)													คุณลักษณะ (attributes) ของมาตรการที่หลากหลาย
2.4 การจัดทำโมเดลต้นแบบ (prototype)													กลุ่มของมาตรการที่มีลักษณะที่ชัดเจนและตอบสนองต่อกลุ่มเป้าหมาย
กระบวนการสรุปผลการศึกษาในกระบวนการ Design Thinking													มาตรการที่ได้ผลในการส่งเสริมการวางแผนทางการเงิน
2.5 การทดสอบ (test)	ยังไม่มีการดำเนินการในส่วนนี้												

แผนการดำเนินงาน	เดือน												ผลผลิตส่งมอบ
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
ส่วนที่ 3 การประมาณสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับความเพียงพอของเงินออม													ความเพียงพอของเงินออมของประชากรกลุ่มต่างๆ ภายใต้หลายฉากทัศน์ (scenarios)
3.1 คาดการณ์อายุขัยของประชากรแต่ละกลุ่ม													ประมาณการ life expectancy ของประชากรแยกตาม cohort โดยจะต้องนำแนวโน้มความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีการดูแลสุขภาพและการรักษา
3.2 คาดการณ์รายได้และค่าใช้จ่ายตลอดช่วงชีวิต													ประมาณการรายได้ประชาชาติตามศักยภาพ (potential national income)/การกระจายรายได้ระหว่างกลุ่มคน และประมาณการระดับการใช้จ่ายตามเส้นความยากจน/ระดับรายจ่ายตามแนวคิด minimum income standard
3.3 วิเคราะห์และคาดการณ์ระดับสวัสดิการและเงินช่วยเหลือจากรัฐตลอดช่วงชีวิต													ระดับสวัสดิการและเงินช่วยเหลือจากรัฐตลอดช่วงชีวิต ซึ่งจะขึ้นกับการเปลี่ยนแปลงของแนวคิดทางการเมืองและแนวคิดว่าด้วยสวัสดิการของสังคมไทย
การเผยแพร่ผลการศึกษาเป็นระยะ				☑				☑				☑	การสื่อสารองค์ความรู้และผลการศึกษาผ่านสาธารณะ
การจัดทำรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์												☑	รายงานผลการศึกษาที่สมบูรณ์ -มาตรการที่เหมาะกับบริบทของประชากรกลุ่มต่างๆ ในการส่งเสริมการวางแผนการเงิน -ความเพียงพอของเงินออมของประชากรกลุ่มต่างๆ ภายใต้หลายฉากทัศน์ (scenarios)

ที่มา: คณะผู้วิจัย

หมายเหตุ: แผนการดำเนินงานสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสม

บทที่ 3
การทบทวนกรอบแนวคิดการวางแผนทางการเงิน ประสบการณ์ต่างประเทศและสถานการณ์ในประเทศไทย

กระบวนการทบทวนกรอบแนวคิดเป็นขั้นตอนพื้นฐานของการศึกษาวิจัย โดยข้อมูลเนื้อหาที่ได้จากกระบวนการจะเป็นพื้นฐานสำคัญของการศึกษาในขั้นตอนอื่นๆ ทั้งในกระบวนการ Design Thinking ซึ่งเริ่มจากขั้นตอนการระบุปัญหา (define) ที่จะเป็นการสร้างความเข้าใจกลุ่มประชากรอย่างครบถ้วนในทุกแง่มุม ขั้นตอนการระดมความคิด (ideate) ซึ่งส่วนหนึ่งต้องอาศัยประสบการณ์ มุมมอง แนวการดำเนินงานของต่างประเทศมาประยุกต์ใช้ในขั้นตอนนี้ รวมถึงขั้นตอนการจัดทำโมเดลต้นแบบ (prototype) ซึ่งอาศัยองค์ความรู้เช่นเดียวกับขั้นตอนก่อนหน้า

นอกจากนั้นในบทนี้จะมีความเกี่ยวข้องกับประสบการต่างประเทศในการส่งเสริมองค์ความรู้ทางการเงิน โดยมีการคัดเลือกประเทศที่นำมาเป็นตัวอย่างในการศึกษาจากประเทศที่ประสบความสำเร็จ ทั้งในแง่ของเงินออม การส่งเสริมองค์ความรู้ทางการเงิน รวมทั้งกำลังหรือเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุเป็นที่เรียบร้อยแล้ว เพื่อเป็นบทเรียนหรือแนวทางในการศึกษาออกแบบต่อไปในอนาคต

ในส่วนสุดท้ายของการทบทวนวรรณกรรมเป็นการแสดงสถานการณ์ของประเทศไทยในหลากหลายมิติที่เกี่ยวข้อง นับตั้งแต่สถานการณ์การเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุที่เป็นตัวเร่งสำคัญในการเตรียมความพร้อมของสังคม สถานการณ์การออม การเข้าถึงบริการทางการเงินและการออม พฤติกรรมการออมการลงทุนในช่วงก่อนสูงวัย ช่องทางการออมและการลงทุนที่ประชากรไทยเข้าถึง ระดับความรู้ทางการเงิน รวมทั้งกระบวนการส่งเสริมการออมและการลงทุนของประชากรไทยในปัจจุบัน

3.1 กรอบแนวคิดและการวางแผนทางการเงิน

การวางแผนการเงินที่ดีจะผลอย่างมากต่อความเพียงพอของเงินออมเพื่อใช้ในยามเกษียณ งานวิจัยจำนวนหนึ่งพบว่าการวางแผนทางการเงินส่งผลให้เกิดความพึงพอใจยามเกษียณ (Elder & Rudolph, 1999; Noone, Stephens, & Alpass, 2009; Bender, 2012) แต่การวางแผนทางการเงินไม่สามารถเกิดขึ้นได้โดยการอยู่เฉย บุคคลจำเป็นต้องมีทักษะ ความรู้ และความมั่นใจทางการเงินจำนวนหนึ่งจึงจะสามารถวางแผนทางการเงินได้ดี สิ่งเหล่านี้ถูกเรียกในอีกชื่อว่า ความรอบรู้ทางการเงิน

3.1.1 แนวคิดการออมในระยะยาว

(1) กรอบแนวคิดด้านการออมระยะยาว

การออม (saving) ในทางเศรษฐศาสตร์นั้นหมายถึง “รายได้ที่เหลือหลังจากหักการบริโภค”[1] ดังนั้นแนวคิดเรื่องการออมในระยะยาวจึงเทียบเท่ากับแนวคิดเรื่องการบริโภค[2]ในระยะยาว ความเข้าใจในการออมและการบริโภคจำเป็นต้องเกิดขึ้นพร้อมกันเพื่อให้ได้ภาพความเข้าใจที่สมบูรณ์ การออมยังครอบคลุมมากกว่าการฝากเงินในธนาคารอีกด้วย รายได้ที่เหลือหลังจากหักการบริโภคนั้นสามารถนำไปฝากธนาคารหรือลงทุนเพื่อได้รับผลตอบแทนใช้ในอนาคตได้ สิ่งเหล่านี้ล้วนนับเป็นการออมทั้งสิ้น

Martin Browning และ Annamaria Lusardi (1996) ได้นำแรงจูงใจในการออมที่ปรากฏในงานของ Keynes (1936) อันเป็นทฤษฎีเบื้องต้นในการทำความเข้าใจการออมมานำเสนอแรงจูงใจบางประการ ได้แก่

- “เพื่อสร้างแหล่งสำรองป้องกันเหตุการณ์ฉุกเฉิน” (แรงจูงใจในการระมัดระวัง)
- “เพื่อจัดสรรให้เกิดความเพียงพอระหว่างรายได้และความต้องการในอนาคต” (แรงจูงใจวัฏจักรชีวิต)
- “เพื่อความสำราญจากดอกผล” (แรงจูงใจในการชดเชยข้ามเวลา)
- “เพื่อสืบทอดมรดก” (แรงจูงใจมรดก)

แรงจูงใจข้างเป็นตัวอย่างว่าเหตุผลเชิงทฤษฎีว่าทำไมคนจึงออมเงิน ต่อมานักเศรษฐศาสตร์ได้พัฒนาแบบจำลองเพื่ออธิบายภาพรวมของการออมชื่อว่าแบบจำลองตลอดวัฏจักรชีวิต (life cycle model) ซึ่งมีแก่นว่าบุคคลจัดสรรเงินออมเป็นเสมือนการบริโภคสินค้าในอนาคต การตัดสินใจในการออมภายใต้แบบจำลองนี้จึงเป็นการจัดสรรทรัพยากรให้เกิดอรรถประโยชน์สูงสุดข้ามช่วงเวลาโดยขึ้นอยู่กับ (1) ทรัพย์สินรายได้ตลอดชีวิต (2) ความชอบ รสนิยม เช่น ความอดทนต่ำชอบบริโภคในช่วงเวลาปัจจุบันมากกว่าจะทำให้การออมเงินจำนวนน้อยลง เป็นต้น และ (3) ราคาโดยเปรียบเทียบของการออม ได้แก่ อัตราดอกเบี้ย และ สินค้าที่ไม่ได้บริโภคในปัจจุบัน ฯลฯ (Attanasio & Weber, 2010)

แม้แบบจำลองมาตรฐานดังกล่าวสามารถช่วยอธิบายแรงจูงใจข้างต้นได้แต่ยังมีพฤติกรรมบางอย่างที่ยังอธิบายไม่ได้ด้วยแบบจำลองดังกล่าว เช่น (Attanasio & Weber, 2010)

- พฤติกรรมเฉื่อย (inertial behavior) งานศึกษาหลายชิ้นพบว่าหากให้แรงงานเข้าแผนการออมเพื่อการเกษียณ 401 (k) โดยอัตโนมัติจะมีความเป็นไปได้สูงขึ้นที่แรงงานเหล่านั้นจะไม่ออกจากแผนการออมเพื่อการเกษียณ

---

[1] นิยามอื่นของการออมได้แก่ ความต่างระหว่างสินทรัพย์ (wealth) ในปีนี้กับปีต่อไป การเลือกใช้นิยามนี้เพราะว่าเป็นสิ่งที่สะท้อนการเลือกไม่บริโภคมากกว่าการสะสมสินทรัพย์ (Browning & Lusardi, 1996)

[2] การบริโภคตาม Atkinson (2015) ได้ให้นิยามไว้ว่าเป็นรายจ่ายที่ไม่ทำให้สินทรัพย์หักด้วยหนี้สินลดลง (asset minus liability) อย่างไรก็ดีนิยามนี้จะถูกนำไปปรับใช้ให้เหมาะสมที่สุดกับข้อมูลที่มี

- ความต้องการในสินค้าผูกมัด (demand for commitment commodity) งานศึกษาบ่งชี้ว่าผู้คนยอมที่จะซื้อจ่ายค่าสมาชิกยิมรายเดือนในอัตราคงที่แม้ในจะเข้ายิมน้อยครั้งแต่ละเดือนเพื่อเป็นการสร้างพันธะให้แก่ตัวเอง เช่นเดียวกับกรณีการออม มีงานวิจัยทดลองสร้างสัญญาที่ผูกมัดว่าจะนำเงินเดือนที่เพิ่มขึ้นบางส่วนมาเก็บ ผลคือคนส่วนใหญ่เข้าร่วมโครงการและมีการออมเงินเพิ่มขึ้น
- อัตราการออมเงินสูงในประเทศพัฒนาแล้ว โดยงานวิจัยพบว่าในประเทศจีนลักษณะการออมเงินมีรูปร่างเป็นรูป U-shape กับอายุ หมายความว่ายิ่งอายุเยอะยิ่งออมเงินเยอะ มีการคาดการณ์ว่าน่าจะเกิดจากนิสัยหรือวัฒนธรรมของคนในบางพื้นที่ เช่น จีน หรือ ไต้หวัน ฯลฯ
- ปัญหาผลตอบแทนตราสารทุน (The Equity Premium Puzzle) ทั้งที่อัตราผลตอบแทบในตลาดหุ้นสูงกว่าอัตราผลตอบแทนตราสารหนี้อย่างพันธบัตรอย่างมาก ทำไมคนจึงไม่ลงทุนในตราสารทุน

จากตัวอย่างข้างต้น ได้เกิดคำอธิบายเพิ่มเติมจากแบบจำลองเพื่อทำให้เข้าใจการออมมากยิ่งขึ้นดังนี้

- รสนิยมไม่คงที่ต่อเวลา (Time-inconsistent preference) กล่าวคือ แบบแผนการออมในอดีตไม่เสมอแผนการออมในปัจจุบัน เช่น ในปีที่ 1 วางแผนว่าปีที่ 2 จะออมเงิน 20,000 บาท แต่พอถึงปีที่ 2 กลับออมเงินไม่ถึง 20,000 บาท ฯลฯ รสนิยมแบบนี้สามารถเกิดขึ้นได้เพราะบุคคลให้คุณค่ากับเวลาแต่ปีไม่คงที่ การบริโภคในปีที่ 2 สำหรับตัวตนในปีที่ 1 กับตัวตนในปีที่ 2 มีคุณค่าต่างกัน ดังนั้นการที่บุคคลในปีที่ 1 ต้องการพันธะผูกมัดไว้ให้บุคคลในปีที่ 2 ออมเงินตามจึงสมเหตุสมผลและจะเป็นประโยชน์ในระยะยาวมากกว่าการไม่ผูกมัด (DellaVigna, 2009)
- อุปนิสัย กล่าวคือ การที่คนทำสิ่งใดและทำอย่างต่อเนื่องจนติดหากไม่ได้ทำอาจจะมีความสุขน้อยลง (อุปนิสัยภายใน) หรือ การที่คนทำสิ่งใดให้มากกว่าหรือเท่ากับสิ่งที่คนรอบข้างกระทำ (อุปนิสัยภายนอก) อุปนิสัยสองประการนี้สามารถช่วยอธิบายได้ว่าทำไมประเทศบางประเทศจึงมีการออมเมื่ออายุสูงขึ้นอาจเพราะว่าเป็นอุปนิสัยภายใน
- ความรอบรู้ทางการเงิน การตัดสินใจทางการเงินเป็นการตัดสินใจที่หวังผลในระยะยาวดังนั้นหากบุคคลจะตัดสินใจได้ถูกต้องจำเป็นจะต้องมีทักษะพื้นฐานและใช้ข้อมูลรอบข้างได้อย่างเต็มที่ ดังนั้นการขาดความรอบรู้ทางการเงินจึงช่วยอธิบายว่าทำไมคนบางส่วนถึงไม่ลงทุนในตราสารทุน

แบบจำลองมาตรฐานทางเศรษฐศาสตร์ช่วยสร้างกรอบความคิดพื้นฐานว่าทำไมคนเราจึงออมผ่านมุมมองการเก็บไปเพื่อบริโภคในอนาคต ดังนั้นรายได้ตลอดชีพ ความจำเป็นในปัจจุบัน อัตราผลตอบแทนและอัตราเงินเฟ้อจึงเป็นปัจจัยพื้นฐานที่กำหนดการออมของบุคคล อย่างไรก็ดีภายใต้แบบจำลองเหล่านี้ปัจจัยทางพฤติกรรมศาสตร์หลายประการเองก็ช่วยบอกว่าบุคคลไม่ได้เลือกอย่างกระด้างเหมือนแบบจำลองมาตรฐาน ปัจจัยที่เหมือนเล็กน้อย เช่น การออมโดยอัตโนมัติ การสร้างสินค้าผูกมัด ฯลฯ กลับส่งผลอย่างมาก

ต่อการตัดสินใจออมของคน ปัจจัยสองประการนี้คือปัจจัยในเชิงจุลภาค วรรณกรรมบางส่วนชี้เห็นให้ว่าปัจจัยเชิงนโยบายอย่างประกันสังคม เป็นอีกปัจจัยสำคัญที่จะส่งผลไปถึงการออมระดับบุคคล (Weil, 1991)

การออกแบบมาตรการส่งเสริมการออมที่ดีจึงควรคำนึงถึงปัจจัยเชิงเศรษฐศาสตร์มาตรฐาน ปัจจัยเชิงพฤติกรรมศาสตร์ อย่างการใช้เหตุผลแบบมีข้อจำกัด (bounded rationality) และปัจจัยเชิงระบบ ซึ่งจะช่วยทำให้มาตรการมีประสิทธิภาพมากขึ้น

(2) กรอบแนวคิดการทดสอบหาปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการออมระยะยาว

ทฤษฎีพื้นฐานเช่นแบบจำลองตลอดวัฏจักรชีวิตช่วยอธิบายพฤติกรรมบางประการได้ ตัวอย่างเช่น กลุ่มคนที่มีรายได้ถาวร (permanent income) สูงกว่าจะมีการออมเป็นสัดส่วนน้อยกว่าผู้ที่มีรายได้ไม่แน่นอน แบบจำลองได้อธิบายว่าคนที่มีรายได้ถาวรสูงจะสามารถใช้รายได้ในอนาคตได้จึงไม่จำเป็นต้องออมเงินเหมือนผู้ที่มีรายได้ไม่แน่นอนที่อาจจะมีรายได้ไม่เพียงพอต่อความต้องการในอนาคต อย่างไรก็ดีแบบจำลองนี้ไม่สามารถอธิบายพฤติกรรมหลายประการได้ดังที่กล่าวข้างต้น การทดสอบด้วยข้อมูลและวิธีการทางสถิติจึงเป็นการทดสอบความถูกต้อง (validity) ของปัจจัยต่างๆ ต่อการออม

วิธีการทางสถิติขั้นพื้นฐาน คือ สถิติเชิงพรรณนาซึ่งเป็นการนำเอาข้อมูลสถิติมาอธิบายโดยไม่มีการอนุมานเพิ่มเติม สถิติเชิงพรรณนาของพฤติกรรมการออม จากการสำรวจรายจ่ายผู้บริโภค (consumer expenditure survey) ในประเทศสหรัฐอเมริกาแสดงให้เห็นว่าพฤติกรรมการออมมีความสัมพันธ์กับปัจจัยหลายประการ เช่น อายุ โครงสร้างครอบครัว การศึกษา และสินทรัพย์ (Browning & Lusardi, 1996)

เมื่อจำแนกบุคคลตามกลุ่มอายุพบว่ากลุ่มผู้ที่มีอายุเลยวัยเกษียณ (65 ปีขึ้นไป) มีอัตราการออมเฉลี่ยน้อยกว่ากลุ่มวัยใกล้เกษียณ ตาม**ภาพที่ 3-1** เมื่อจำแนกบุคคลตามโครงสร้างครอบครัวพบว่าครัวเรือนที่แต่งงานและไม่มีลูกมีอัตราการออมสูงกว่าครัวเรือนที่แต่งงานและมีลูก สำหรับการศึกษาพบสิ่งที่ไม่เกินคาดคือกลุ่มคนที่มีการศึกษาจะมีอัตราการออมสูงกว่ากลุ่มคนการศึกษาต่ำ ในลำดับสุดท้ายผู้ที่ถือสินทรัพย์เช่น บ้าน หุ้น หรือพันธบัตรมักจะมีอัตราการออมที่สูงกว่าผู้ที่ไม่ได้ถือสินทรัพย์เหล่านี้

ภาพที่ 3-1 อัตราการออมเฉลี่ย จำแนกตามกลุ่มอายุ

Age	25–34	35–44	45–54	55–64	65 +
Saving ratio 1972/73	9.5	12.1	16.8	22.9	14.9
Saving ratio 1982/85	9.6	8.6	10.5	15.8	11.5

ที่มา: Household Saving: Micro Theories and Micro Facts (Browning & Lusardi, 1996)

วิธีการใช้สถิติเชิงพรรณนาช่วยให้ภาพอย่างง่าย ไม่ต้องวิเคราะห์ลึกซึ้ง แต่การหาความสัมพันธ์แบบนี้ไม่สามารถให้รายละเอียดและความแม่นยำ (rigorous) ได้มากเนื่องจากไม่มีการแยกแยะปัจจัยว่าการออมเกิดจากอะไร ตัวอย่างได้แก่ อัตราการออมที่ต่ำลงในประชากรกลุ่มวัยเกษียณอาจเกิดจากการที่ประชากรกลุ่มวัยเกษียณมักแต่งงานและมีลูกก็เป็นได้ หรือ อัตราการออมต่ำในกลุ่มการศึกษาต่ำอาจจะเป็นเพราะอัตราการออมต่ำทำให้

มีเงินลงทุนในการศึกษาน้อยจนเป็นกลุ่มการศึกษาต่ำ ฯลฯ ตัวอย่างเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นในการใช้วิธีในการทดสอบปัจจัยที่เกี่ยวข้องให้แม่นยำมากยิ่งขึ้น

วิธีการต่อมาคือการวิเคราะห์ผ่านสมการถดถอย (regression analysis) โดยใช้ข้อมูลทางการหรือข้อมูลสำรวจ ซึ่งเป็นหนึ่งในวิธีการอนุมานจากข้อมูลที่อยู่และพัฒนาเพื่อให้เกิดความแม่นยำของผลการวิเคราะห์มากกว่าการทำสถิติเชิงพรรณนา (descriptive statistics) เช่น แยกผลกระทบของตัวแปร กำจัดปัญหาการส่งผลสองทาง (two-way causality) ฯลฯ ตัวอย่างการศึกษาโดยวิธีการเหล่านี้ได้แก่ Campbell และ Mankiw (1991) หรือ Hall และ Mishkin (1982) ที่ได้แสดงให้เห็นว่าการบริโภคมักจะเป็นสัดส่วนคงที่ของรายได้สำหรับประชากรจำนวนมากโดยใช้ข้อมูลจุลภาคและมหภาค จากผลดังกล่าวดังนั้นการออมจึงควรจะเป็นสัดส่วนคงที่ของรายได้เช่นกัน เป็นต้น

วิธีการสุดท้ายเป็นที่นิยมในช่วงเวลาไม่นานมานี้คือการทำการทดลอง (experimental) เป็นการสร้างสถานการณ์เฉพาะให้เกิดขึ้นและทดสอบความสัมพันธ์นั้นผ่านการควบคุมแบบสุ่ม (randomized control) ข้อดีในวิธีการทดลองคือการสร้างสิ่งที่ยังไม่เคยเกิดขึ้นและทดสอบมัน เช่น Ashraf, Karlan, และ Yin (2006) ได้ศึกษาความต้องการของสินค้าผูกมัด โดยได้ศึกษาผ่านการทดลองเสนอเครื่องมือผูกมัดการออมเงินแบบสุ่มให้แก่ลูกค้าธนาคารหนึ่งในกลุ่มกระทำ (treatment group) ลูกค้าสามารถเลือกได้ว่าบัญชีที่เปิดขึ้นมานั้นจะเลือกถอนได้หลังจาก (1) ยอดเงินในบัญชีเกินเป้าหมายหรือ (2) ว่าพ้นระยะเวลาที่กำหนด แต่ไม่ได้บังคับให้ลูกค้าออมเงิน สำหรับกลุ่มควบคุม (control group) จะได้รับเฉพาะการพูดสนับสนุนโดยไม่มีการผูกมัดเหมือนกลุ่มกระทำ ผลลัพธ์จากการวิจัยเปิดเผยว่ากลุ่มที่ได้รับเครื่องมือผูกมัดมีการออมเงินเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยยะสำคัญทางสถิติ

วิธีการทั้งสามวิธีมีข้อดีข้อเสียเป็นของตนเอง การวิเคราะห์ผ่านสถิติพรรณนามีข้อดีในเรื่องความสะดวกเข้าใจง่าย และใช้เวลาไม่มาก ส่วนการวิเคราะห์ผ่านสมการถดถอยช่วยสร้างความแม่นยำ (rigorous) ให้แก่ผลลัพธ์ของการศึกษา แต่จำเป็นต้องมีสมมุติบางประการเกี่ยวกับข้อมูล พร้อมข้อมูลที่มีคุณภาพและปริมาณเพียงพอ การทดลองช่วยทำให้เข้าใจในสิ่งที่ยังไม่เคยเกิดขึ้นอย่างแม่นยำและเที่ยงตรงแต่จำเป็นต้องใช้ทรัพยากรคนและเงินทุนจำนวนมาก ในแต่ละวิธีการช่วยเพิ่มความเข้าใจพฤติกรรมทางการออมทั้งสิ้น การเลือกประยุกต์ใช้จึงขึ้นอยู่กับบริบทในการศึกษา เช่น ข้อจำกัดเชิงข้อมูล ข้อจำกัดเชิงทรัพยากรในการทำวิจัยและระยะเวลาในการทำการวิจัย ฯลฯ

3.1.2 แนวคิด การประเมิน และปัจจัยที่ส่งผลต่อการวางแผนทางการเงินและความรอบรู้ทางการเงิน (financial literacy)

ตามแบบจำลองทางเศรษฐศาสตร์ข้างต้น หากคนจะเลือกออมได้อย่างมีประสิทธิภาพแต่ละคนต้องมีข้อมูลเพียงพอและมีความเข้าใจที่ถูกต้องในแนวคิดทางการเงินหลายประการ เช่น อัตราผลตอบแทนคืออะไร คำนวณอย่างไร เงินในอนาคตกับปัจจุบันมีมูลค่าเทียบกันได้อย่างไร เงินที่ใช้ดำรงชีพในอนาคตจะมีมูลค่าเท่าไร

ฯลฯ หากขาดความเข้าใจในแนวคิดเหล่านี้จะเป็นการยากที่จะออมเงิน และ/หรือ ลงทุนได้อย่างมีประสิทธิภาพเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองในอนาคต

ความเข้าใจในแนวคิดข้างต้นเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งที่นักวิชาการเรียกว่าความรอบรู้ทางการเงิน (financial literacy) งานวิจัยชี้ว่าความรอบรู้ทางการเงินมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการวางแผนเพื่อการเกษียณ การออมเงิน และการสะสมสินทรัพย์ (van Rooij, Lusardi, & Alessie, 2012; Lusardi & Mitchell, 2011; Ameriks, Caplin, & Leahy, 2003) ดังนั้นการจะทำความเข้าใจความรอบรู้ทางการเงิน จึงเป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมความเพียงพอของเงินออมในสังคมสูงวัย

(1) แนวคิดพื้นฐาน

Hastings, Madrian, & Skimmyhorn (2013) กล่าวว่าความรอบรู้ทางการเงินเริ่มเป็นที่สนใจทางนโยบายหลังงานศึกษาของ Jump$tart Coalition for Personal Financial Literacy ในปี ค.ศ.1997 โดยในการศึกษาดังกล่าว Jump$tart ได้นิยามความรอบรู้ทางการเงินไว้ว่า “ความสามารถที่จะใช้ความรู้และทักษะสำหรับบริหารทรัพยากรทางการเงินอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อความมั่นคงทางการเงินตลอดชีพ” ในเชิงวิชาการมีนิยามเชิงปฏิบัติการ (operationalized definition) ของความรอบรู้ทางการเงินมักมีมิติพิจารณา 3 หมวดใหญ่ดังต่อไปนี้ (Kempson, Collard, & Moore, 2005; Hastings, Madrian, & Skimmyhorn, 2013)

(1) ความรู้และความเข้าใจที่จำเป็นทางการเงิน เช่น

i. ความรู้ในผลิตภัณฑ์ทางการเงิน เช่น นิยามของหุ้นและพันธบัตร ความแตกต่างระหว่างอัตราดอกเบี้ยแบบคงที่กับอัตราดอกเบี้ยแบบลายตัว ฯลฯ

ii. ความรู้ในแนวคิดทางการเงิน เช่น อัตราเงินเฟ้อ การกระจายความเสี่ยง แหล่งเงินทุน ฯลฯ

iii. ทักษะทางคณิตศาสตร์ขั้นพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการตัดสินใจทางการเงิน

(2) ทักษะและความเชี่ยวชาญด้านการเงิน ได้แก่ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเงิน เช่น การวางแผนทางการเงิน ฯลฯ

(3) ทัศนคติ (attitude) หรือ รสนิยม (preference)[3] เช่น ความมั่นใจในการนำความรู้และทักษะทางการเงินที่มีมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ความยินดีที่จะสละเวลาหรือทรัพยากรอื่นเพื่อใช้ความรู้และทักษะการทางเงินที่มีให้เกิดประโยชน์ ฯลฯ

[3] งานวิจัยจำนวนหนึ่งไม่ยอมรับว่าทัศนคติทางการเงิน (financial attitude) เป็นส่วนหนึ่งของความรอบรู้ทางการเงิน การสอบถามทัศนคติในงานศึกษาเหล่านี้ มักจะเป็นการสอบถามความมั่นใจในฐานะตัวแปรแทน (proxy) (Hung, Parker, & Yoong, 2009; Hastings, Madrian, & Skimmyhorn, 2013)

สำหรับการวางแผนทางการเงินมีนิยามในวรรณกรรมว่า “...การรวบรวมข้อมูลทางการเงินของครัวเรือน ทบทวนข้อมูลเหล่านั้นโดยละเอียด และสร้างแผนทางการเงินในระยะยาวสำหรับครัวเรือน... ” (Ameriks, Caplin, & Leahy, 2003) โดยการวางแผนทางการเงินเป็นส่วนหนึ่งของของความรอบรู้ทางการเงินในหมวดของทักษะและความเชี่ยวชาญทางการเงิน

(2) กรอบการประเมิน

จากการสำรวจวรรณกรรมด้านความรอบรู้ทางการเงินในต่างประเทศพบว่างานศึกษาความรอบรู้ทางการเงินมีวิธีการวัด 3 ประเภท ดังนี้ (Hung, Parker, & Yoong, 2009; Hastings, Madrian, & Skimmyhorn, 2013)

1) การทำข้อสอบวัดศักยภาพ (performance test)
2) การประเมินตนเอง (self-assessment)
3) การใช้ข้อมูลจริง (outcome-based)

Hung et al. (2009) พบว่าจากการทบทวนวรรณกรรมนั้น งานศึกษาทั้งหมดที่ผ่านการทบทวนวรรณกรรมมีการวัดความรอบรู้ผ่านทางการทำข้อสอบและมักจะรายงานเป็นจำนวนข้อที่ตอบถูกหรือส่วนสัดข้อที่ตอบถูกเป็นหลัก มีเฉพาะหนึ่งในสามของงานศึกษาเท่านั้นที่วัดความรอบรู้ทางการเงินผ่านการประเมินตนเองเพิ่มเติม

สำหรับการวัดความรอบรู้ทางการเงิน ประเภทการทำข้อสอบวัดศักยภาพ Lusardi และ Mitchell (2013) ได้ใช้ข้อคำถาม 3 ข้อ (Big Three) ในแบบสำรวจสุขภาพและการเกษียณ ประเทศสหรัฐอเมริกา (Health and Retirement Study) คำถาม 3 ข้อนี้ต่อมาได้ถูกนำไปเพิ่มในแบบสำรวจความสามารถทางการเงินแห่งชาติ (National Financial Capability Study) ประเทศสหรัฐอเมริกาในปี ค.ศ.2009 และเพิ่มคำถามอีก 2 ข้อจนเกิดเป็นคำถาม 5 ข้อ (Big Five) สำคัญในการวัดความรอบรู้ทางการเงิน ข้อคำถามทั้ง 5 ข้อมีดังนี้

1) อัตราดอกเบี้ยและดอกเบี้ยทบต้น: “ถ้าคุณมีเงิน $100 ในบัญชีออมทรัพย์ และอัตราดอกเบี้ยเท่ากับร้อยละ 2 ต่อปี หากท่านไม่ถอดเงินออกจากบัญชีเลยท่านจะมีเงินในบัญชีนั้นเป็นจำนวนเท่าไร”
2) เงินเฟ้อ: “หากอัตราดอกเบี้ยของบัญชีออมทรัพย์ของท่านอยู่ที่ระดับร้อยละ 1 ต่อปี และอัตราเงินเฟ้ออยู่ที่ระดับร้อยละ 2 ต่อปี หลังจาก 1 ปีผ่านไปด้วยเงินในบัญชีดังกล่าวคุณจะสามารถซื้อสินค้าหรือบริการได้มากขึ้นกว่า 1 ปีที่แล้ว ซื้อได้เท่าเดิม หรือ ซื้อได้น้อยกว่าเดิม”
3) การกระจายความเสี่ยง: “คุณคิดว่าประโยคต่อไปนี้จริงหรือไม่ การซื้อหุ้นของบริษัทเดียวมักจะปลอดภัยมากกว่ากองทุนรวมหุ้น”

4) อัตราดอกเบี้ยจำนอง: “คุณคิดว่าประโยคต่อไปนี้จริงหรือไม่ สินเชื่อเพื่อที่อยู่อาศัย 15 ปีมักจะมีภาระชำระต่อเดือนสูงกว่าสินเชื่อเพื่อที่อยู่อาศัย 30 ปี แต่มูลค่าดอกเบี้ยทั้งหมดจะต่ำกว่า” (เป็นข้อที่เพิ่งเพิ่มมาในปี ค.ศ. 2009)

5) ราคาพันธบัตร: “หากอัตราดอกเบี้ยเพิ่มสูงขึ้น ราคาพันธบัตรจะเป็นเช่นไร” (เป็นข้อที่เพิ่งเพิ่มมาในปี ค.ศ. 2009)

ข้อคำถาม 5 ประการข้างต้นถูกนำไปใช้ศึกษาในหลายประเทศ โดยข้อคำถามเหล่านี้จะเน้นเฉพาะความรู้ความเข้าใจทางการเงินอันเป็นส่วนประกอบสำคัญของความรอบรู้ทางการเงิน

การวัดความรอบรู้ทางการเงินผ่านการประเมินตนเองเป็นอีกวิธีการวัดความรอบรู้ทางการเงิน การสำรวจมักจะให้ผู้ตอบแบบสอบถามตอบว่า “คิดว่าตนเองมีความรู้ความเข้าใจในเรื่อง...(การออม/การลงทุน/หนี้สิน)...แค่ไหน” การถามเช่นนี้มีข้อจำกัดสองประการคือ การประเมินตนเองไม่จำเป็นต้องสัมพันธ์อย่างสุดยอด (correlate strongly) กับการตัดสินใจทางการเงินที่แท้จริง และผู้บริโภคมักจะประเมินตนเองสูงเกินไป แม้จะมีข้อจำกัดสองประการนี้ การให้ประเมินตนเองยังคงมีคุณค่าเพิ่มเติมเนื่องจากเป็นการถามถึงความมั่นใจในความรู้ของผู้ถามไปในอีกทางหนึ่งด้วยซึ่งลักษณะนี้จะไม่ได้สะท้อนผ่านการทำข้อสอบวัดศักยภาพ งานศึกษาพบว่าการประเมินตนเองและผลข้อสอบวัดศักยภาพต่างมีความสามารถในตนเองในการอธิบายการวางแผนเกษียณและการเก็บเงิน (Parker, de Bruin, Yoong, & Willis, 2012)

สำหรับการสำรวจการติดตามระดับความรู้ทางการเงิน ในประเทศไทยเองก็มีข้อถามทั้งประเภทวัดความรู้และประเมินตนเอง ในประเด็นทักษะการคำนวณเบื้องต้น อัตราเงินเฟ้อ อัตราดอกเบี้ย ดอกเบี้ยทบต้น การกระจายความเสี่ยง และ ความเข้าใจเกี่ยวกับความเสี่ยงและการลงทุน ดังนั้นข้อมูลจากการสำรวจในประเทศไทยจะครอบคลุมมิติการออม การลงทุน และการบริหารจัดการหนี้ซึ่งเป็นสามเนื้อหาพื้นฐานด้านการเงิน

วิธีสุดท้ายในการวัดความรอบรู้ทางการเงินที่แม้จะไม่ได้พบมากในวรรณกรรมแต่มีความน่าสนใจคือการสำรวจจากการใช้ข้อมูลจริงจากข้อมูลการลงทุน พฤติกรรมการออม พฤติกรรมการวางทางการเงิน หรือพฤติกรรมการชำระหนี้ การวัดด้วยวิธีการนี้จะวัดพฤติกรรมซับซ้อนทางการเงิน (financial sophistication) เช่น การขอกู้ใหม่ (refinance) เมื่อดอกเบี้ยลดลง, การกระจายความเสี่ยงน้อยเกินไป ฯลฯ การวัดด้วยวิธีการนี้ต้องเข้าถึงข้อมูลจำนวนมากแต่คาดหวังว่าจะสามารถอธิบายพฤติกรรมทางการเงินในอนาคตได้ดีกว่า 2 วิธีข้างต้น

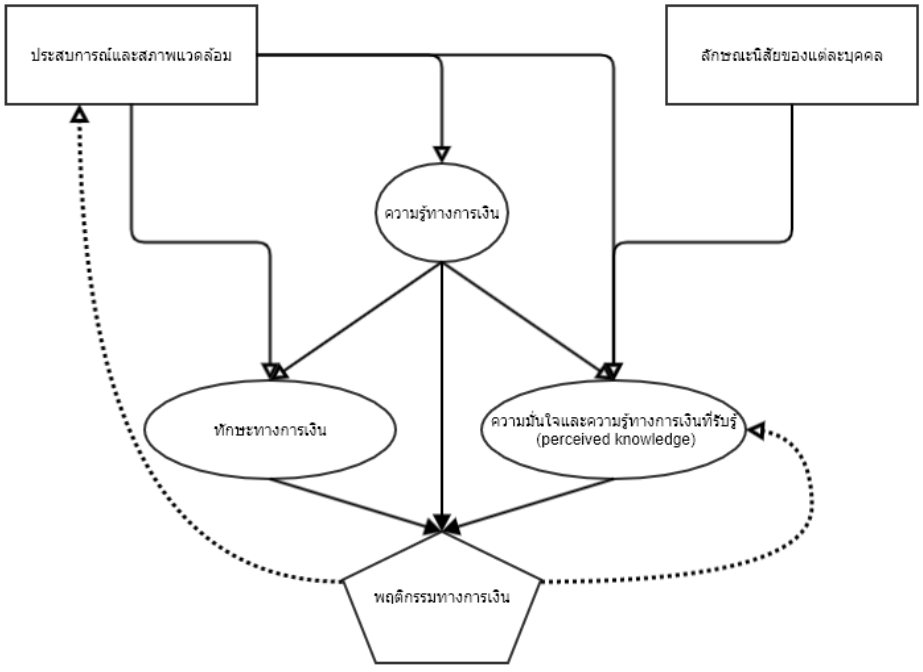
เมื่อการประเมินการวางแผนทางการเงินเพื่อการเกษียณเป็นการโดยเฉพาะ van Rooij, Lusardi, และ Alessie (2012) ทำด้วยการสำรวจ ด้วยข้อคำถามดังนี้ “คุณเคยลองคิดหรือไม่ว่า ครัวเรือนของคุณต้องใช้เงินเท่าไรสำหรับการเกษียณของคุณ” หากตอบว่าเคยจะนับเป็น “ผู้วางแผนทั่วไป” และถามต่อด้วยคำถามว่า “คุณเคยวางแผนการออมเงินเพื่อการเกษียณหรือไม่” หากตอบว่าใช่ หรือ บ้าง จะนับว่าเป็น “ผู้วางแผนที่จริงจัง” และในกลุ่มนี้จะถูกถามต่ออีกว่า “คุณสามารถทำตามแผนได้ถี่เพียงใด” หากตอบว่าประจำหรือ

บ่อยครั้งจะนับว่าเป็น “ผู้วางแผนที่ประสบความสำเร็จ” การสอบถามเช่นนี้มีลักษณะคล้ายการประเมินด้วยตนเองทำให้มีความเป็นไปได้มีจะมีความคลาดเคลื่อนจากการรายงาน ในการสำรวจการติดตามระดับความรู้ทางการเงิน ในประเทศไทยมีข้อคำถามหลายข้อที่สื่อถึงการวางแผนทางการเงิน เช่น “ท่านมีความคิดเห็นอย่างไร กับประโยคเหล่านี้: ท่านมีชีวิตอยู่เพื่อวันนี้และไม่ได้คิดวางแผนสำหรับอนาคต” “ท่านมีความคิดเห็นอย่างไร กับประโยคเหล่านี้: ท่านตั้งเป้าหมายการเงินระยะยาวและพยายามทำให้ได้ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้” หรือ “ท่านคิดวางแผนการเก็บออมไว้สำหรับยามชรา/ เกษียณอายุ หรือไม่” เป็นต้น

(3) ที่มาของความรอบรู้ทางการเงิน

การเข้าใจที่มาของความรอบรู้ทางการเงินช่วยอธิบายปัจจัยที่ส่งผลกระทบไปยังการวางแผนทางการเงินและการออมเงินระยะยาวโดยอ้อม ดังนั้นความเข้าใจนี้ช่วยออกแบบมาตรการส่งเสริมการวางแผนฯ ต่อไปได้ กรอบการวิเคราะห์ที่มาความรอบรู้ทางการเงินของ Kempson, Collard, และ Moore (2005) และ Hung et al. (2009) ช่วยอธิบายว่าความรอบรู้ทางการเงินมีที่มาอย่างไรและความรอบรู้ทางการเงินในแต่ละหมวดมีความสัมพันธ์กันอย่างไร (**ภาพที่ 3-2**)

ภาพที่ 3-2 ความสัมพันธ์ของความรอบรู้ทางการเงิน

ที่มา: ผู้วิจัยดัดแปลงจาก Kempson, Collard, และ Moore (2005) และ Hung et al. (2009)

ตามกรอบแนวคิดข้างต้นคาดว่าอิทธิพลจากประสบการณ์และสภาพแวดล้อม เช่น ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม การศึกษา พื้นที่อยู่อาศัย สภาพการทำงาน ฯลฯ จะส่งผลต่อความรอบรู้ทางการเงิน ทักษะทางการเงิน และทัศนคติทางการเงินของประชากรกลุ่มต่างๆ นอกจากประสบการณ์และสภาพแวดล้อมอิทธิพลจากลักษณะนิสัยส่วนบุคคล เช่น ความเป็นตัวเองของปัจเจก ฯลฯ ก็คาดว่าจะส่งผลกระทบต่อความมั่นใจและ

ทัศนคติทางการเงินของแต่ละบุคคลเช่นกัน ในขณะเดียวกันหลังจากปัจจัยเหล่านี้ส่งผลไปถึงพฤติกรรมทางการเงินแล้วพฤติกรรมจะสะสมเป็นประสบการณ์ความรู้และสร้างความมั่นใจต่อไป

สองปัจจัยสำคัญที่น่าจะส่งผลต่อความรอบรู้ทางเงินตามกรอบข้างต้นจึงเป็น (1) ประสบการณ์และสภาพแวดล้อม และ (2) ลักษณะนิสัยส่วนบุคคล ผลสำรวจเชิงประจักษ์พบยังสนับสนุนกรอบแนวคิดข้างต้น โดยผลสำรวจทำการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อความรอบรู้ทางเงินและพบว่าการศึกษา รายได้ และ ทัศนคติทางการเงินต่างมีผลต่อความรอบรู้ทางการเงิน (ANZ, 2015)

ตารางที่ 3-1 ตารางการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อความรอบรู้ทางการเงิน

Characteristics Associated with Components of Financial Literacy		Financial Literacy Components				
		Keeping Track of Finances	Planning Ahead	Choosing Financial Products	Staying Informed	Financial Control
Financial Knowledge/ Numeracy		++	++	+++	++	
Socio-demographics	18-24 yrs					
	25-34 yrs		++		+	
	35-44 yrs	++	+++	+++	++	
	45-54 yrs	+++	+++		++	
	55-64 yrs	+++	+++	+++	+++	
	65+ yrs	+++	+++	+++	+++	
	Females	++	+		-	
	Males	- -	-		+	
	Post-secondary education			+++	++	
	Dependent children at home					-
Household circumstances	Owns or paying off car		++	+++		
	Renting home		- - -			- -
Occupation & income	In paid employment	- -				
	Occupation: Lower Blue collar		-			
	Household income level		+			++
Assets & debt	Total savings/investments and superannuation		++		+++	++
	Total debt					- - -
Financial Attitudes	Financial self efficacy	++	++	+++	+++	+
	Dealing with money is stressful	-	-	- -	- -	- - -
	Impulsivity	- - -		- -		- -
	Financial aspiration	++	+	+++	+++	++

ที่มา: ANZ Survey Of Adult Financial Literacy In Australia (2015)

หมายเหตุ: จำนวน + คือระดับการมีผลทางบวก (positive effect) และจำนวน – คือระดับการมีผลทางลบ (negative effect) โดยความรอบรู้ทางการเงินในงานศึกษานี้เน้นมิติทักษะทางการเงินเป็นสำคัญ

อิทธิพลจากปัจจัยแต่ละประเภทสร้างนัยยะทางนโยบายที่ต่างกัน การปรับหรือเปลี่ยนลักษณะนิสัยหรือรสนิยมส่วนบุคคลเป็นสิ่งที่ต้องเข้าใจลักษณะนิสัยและที่มาอย่างลึกซึ้ง มิเช่นนั้นจะเป็นการออกแบบมาตรการแก้ไขที่ไม่ตรงจุด ลักษณะนิสัยไม่พึงประสงค์บางประการเกิดจากความอคติเชิงพฤติกรรม (behavioral bias) ตัวอย่างได้แก่ การที่บุคคลไม่ลงทุนหรือออมเพื่ออนาคตนั้นมีส่วนเกิดจากมีอคติโน้มเอียงมาทางปัจจุบัน (present bias) มาตรการจึงควรออกแบบมาตอบโจทย์อคตินี้เป็นการเฉพาะ

สำหรับปัจจัยประสบการณ์และสภาพแวดล้อมสะท้อนความล้มเหลวของตลาดและความจำเป็นที่จะต้องมีมาตรการรัฐช่วยส่งเสริมความรอบรู้ทางการเงิน ตัวอย่างได้แก่ บุคคลบางคนอาจเลือกไม่ลงทุนกับการเพิ่มความรอบรู้ทางการเงินของตนเองเพราะไม่เห็นความจำเป็น ในสภาวะปกติเช่นนี้กลไกตลาดไม่ทำให้คนลงทุนกับการศึกษาด้านการเงินมากพอ อย่างไรก็ดีความรอบรู้ทางการเงินเองมีผลกระทบภายนอกต่อสังคม (externalities) ด้วย เช่น ผู้ชราภาพที่ขาดเงินออมที่เพียงพอจำเป็นต้องพึ่งพาตาข่ายทางสังคมมากจนเกิดภาระทางการคลัง ผู้ปกครองที่ขาดความรอบรู้ทางการเงินอาจไม่สนับสนุนการศึกษาทางการเงินแก่ลูก ฯลฯ การสนับสนุนให้ประชาชนมีความรอบรู้ทางการเงินมากขึ้นจึงเป็นสิ่งที่ภาครัฐพึงสนับสนุน และเป็นหนึ่งในวิธีการส่งเสริมการวางแผนทางการเงินอีกด้วย

3.2 ประสบการณ์ต่างประเทศในเรื่องวางแผนทางการเงินเพื่อสังคมอายุยืน

เพื่อให้เกิดการฝึกฝนทักษะ ส่งเสริมความมั่นใจ ป้องกันพฤติกรรมผัดวันประกันพรุ่ง และเนื่องจากความรู้นั้นเป็นสิ่งที่สามารถสูญเสียไปได้เมื่อเวลาผ่านไป จึงควรมีการให้กลุ่มเป้าหมายได้ฝึกใช้ความรู้ที่ได้รับมาโดยเร็ว เช่น การจัดการเรียนรู้แบบฝึกปฏิบัติเป็นฐาน (practiced-based learning) การใช้เกมหรือการแข่งขันเป็นเครื่องมือให้ผู้เข้าร่วมได้ทดลองใช้ความรู้ หรือการให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมสามารถเปิดบัญชีเงินฝากหรือบัญชีกองทุนบำนาญได้เลยเมื่อเสร็จสิ้นกิจกรรม ในหลายประเทศมีการใช้เกมเป็นเครื่องมือหนึ่งในการส่งเสริมความรอบรู้ทางการเงิน เช่น โรงเรียนมัธยมปลายบางแห่งในประเทศสหรัฐอเมริกามีการให้นักเรียนเล่นเกมจำลองตลาดหุ้น ให้นักเรียนได้ทดลองลงทุนและคอยติดตามผลตอบแทน กิจกรรมนี้ทำให้นักเรียนได้มีประสบการณ์ในการค้นหาข้อมูล ตัดสินใจทางการเงิน และได้รับคำแนะนำจากผู้สอน Mandell (2008) พบว่านักเรียนมัธยมที่ได้เล่นเกมตลาดหุ้นนั้นสามารถทำคะแนนในแบบทดสอบความรอบรู้ทางการเงินได้ดีกว่ากลุ่มที่ไม่ได้เล่นอย่างมีนัยยะสำคัญ และได้คะแนนสูงกว่ากลุ่มที่ได้รับการอบรมในรูปแบบอื่น ๆ

ในส่วนถัดไปคณะผู้วิจัยจะทำการศึกษาและถอดบทเรียนจากประสบการณ์ต่างประเทศ เพื่อศึกษาถึงวิธีการส่งเสริมให้ประชาชนมีเงินออมเพียงพอสำหรับการเกษียณ ซึ่งจะครอบคลุมทั้งการส่งเสริมความรอบรู้ทางการเงิน และวิธีการอื่น ๆ เช่น การออกแบบผลิตภัณฑ์สำหรับออมเงินหรือลงทุนใหม่ ๆ การใช้กฎหมาย การใช้มาตรการทางภาษี เป็นต้น โดยหลักการเลือกประเทศที่จะนำมาใช้ถอดบทเรียนนั้นมีอยู่ด้วยกัน 3 หลักเกณฑ์ ดังนี้

(1) ประเทศที่มีคะแนนความเพียงพอของบำนาญที่บริหารจัดการโดยภาครัฐ (เสาหลักที่ 1) สูงเป็นอันดันต้น ๆ ของโลก หรือประเทศที่มีคะแนนความเพียงพอของบำนาญภาคการจ้างงานและบำนาญส่วนบุคคล (เสาหลักที่ 2 และเสาหลักที่ 3) สูงเป็นอันดับต้น ๆ ของโลก โดยพิจารณาจากดัชนี Pillar I และ ดัชนี Pillar II/Pillar III ซึ่งเป็นส่วนประกอบของ Retirement Income Adequacy Indicator ที่จัดทำโดยบริษัท Allianz ในปี ค.ศ. 2015

(2) เป็นประเทศที่มีระดับความรอบรู้ทางการเงินสูงกว่าหรือใกล้เคียงกับประเทศไทย โดยพิจารณาจากคะแนนความรอบรู้ทางการเงินที่จัดทำโดย OECD (OECD, 2016; OECD, 2020) ในกรณีที่

ไม่มีข้อมูลที่จัดทำโดย OECD จะพิจารณาจากสัดส่วนประชากรที่มีความรอบรู้ทางการเงินจากผลการสำรวจ S&P Global Financial Literacy Survey

(3) เป็นประเทศที่มีสถานะเป็นสังคมสูงอายุ โดยพิจารณาจากสัดส่วนประชากรที่มีอายุ 65 ปีขึ้นไป

ประเทศที่จะนำมาศึกษาจะมีทั้งประเทศมีบริบททางเศรษฐกิจสังคมใกล้เคียงกับประเทศไทย และประเทศที่มีระดับการพัฒนาสูงกว่าประเทศไทย และประเทศที่ได้นำมาถอดบทเรียน จะมีทั้งประเทศที่มีรูปแบบระบบบำนาญเป็นแบบถ้วนหน้า ประกันสังคม และกองทุนสำรองเลี้ยงชีพ ทั้งนี้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเกณฑ์ดังกล่าวทั้งสามข้อสามารถสรุปเป็นตารางได้ดัง**ตารางที่ 3-2 ถึง ตารางที่ 3-6**

ตารางที่ 3-2 คะแนนบำนาญเสาหลักที่ 1 ใน Retirement Income Adequacy Indicator ปี พ.ศ. 2558

ประเทศ	คะแนนนำนาญเสาหลักที่ 1 (1 ถึง 10)
ประเทศญี่ปุ่น	6.6 (อันดับที่ 10)
ประเทศเยอรมนี	6.6 (อันดับที่ 11)
ประเทศเนเธอร์แลนด์	6.6 (อันดับที่ 6)
ประเทศมาเลเซีย	1.0 (อันดับที่ 49)
ประเทศไทย	3.0 (อันดับที่ 38)

ที่มา: รายงาน Retirement Income Adequacy Indicator บริษัท Allianz (2015)

ตารางที่ 3-3 คะแนนนำนาญเสาหลักที่ 2 และ เสาหลักที่ 3 ใน Retirement Income Adequacy Indicator ปี พ.ศ. 2558

ประเทศ	คะแนนนำนาญเสาหลักที่ 2 และ เสาหลักที่ 3 (1 ถึง 10)
ประเทศญี่ปุ่น	6.0 (อันดับที่ 14)
ประเทศเยอรมนี	5.0 (อันดับที่ 20)
ประเทศเนเธอร์แลนด์	9.7 (อันดับที่ 2)
ประเทศมาเลเซีย	7.0 (อันดับที่ 11)
ประเทศไทย	3.4 (อันดับที่ 31)

ที่มา: รายงาน Retirement Income Adequacy Indicator โดย บริษัท Allianz (2015)

ตารางที่ 3-4 คะแนนความรอบรู้ทางการเงิน

ประเทศ	คะแนนความรอบรู้ทางการเงิน
ประเทศญี่ปุ่น	-
ประเทศเยอรมนี	13.9
ประเทศเนเธอร์แลนด์	13.4
ประเทศมาเลเซีย	12.5
ประเทศไทย	12.8

ที่มา: คะแนน Financial Literacy Score โดย OECD

หมายเหตุ: ข้อมูลของประเทศเยอรมนีและประเทศมาเลเซียเป็นเป็นข้อมูลในปี พ.ศ. 2563 ข้อมูลประเทศเนเธอร์แลนด์และประเทศไทยเป็นข้อมูลในปี พ.ศ. 2559

ตารางที่ 3-5 สัดส่วนประชากรที่มีความรอบรู้ทางการเงิน จากผลการสำรวจ S&P Global Financial Literacy Survey ปี พ.ศ. 2557

ประเทศ	สัดส่วนประชากรที่มีความรอบรู้ทางการเงิน (ร้อยละ)
ประเทศญี่ปุ่น	43
ประเทศไทย	27

ที่มา: S&P Global Financial Literacy Survey โดยบริษัท Standard & Poor's (2014)

ตารางที่ 3-6 สัดส่วนประชากรที่มีอายุตั้งแต่ 65 ปีขึ้น ปี พ.ศ. 2562

ประเทศ	สัดส่วนประชากรที่อายุตั้งแต่ 65 ปีขึ้น (ร้อยละ)
ประเทศญี่ปุ่น	28%
ประเทศเยอรมนี	22%
ประเทศเนเธอร์แลนด์	20%
ประเทศมาเลเซีย	7%
ประเทศไทย	12%

ที่มา: ฐานข้อมูล World Development Indicator

3.2.2 ประเทศญี่ปุ่น

ประเทศญี่ปุ่นเป็นประเทศที่มีสัดส่วนผู้สูงอายุต่อประชากรมากที่สุดในโลก จากข้อมูลของ World Bank ในปี ค.ศ.2019 ประชากรที่มีอายุ 65 ปีหรือมากกว่าคิดเป็นร้อยละ 28 ของประชากรในประเทศญี่ปุ่น ทำให้ประเทศญี่ปุ่นเป็นสังคมสูงอายุยิ่งยวด (super-aged society) โดยประเพณีดั้งเดิมนั้นสถาบันครอบครัวมีหน้าที่ต้องดูแลผู้สูงอายุ แต่อย่างไรก็ตามตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 1970 มีผู้สูงอายุถูกครอบครัวทอดทิ้งหรือได้รับการปฏิบัติอย่างไม่เหมาะสมจากครอบครัวเพิ่มขึ้นมากเรื่อยๆ (Hayashi, 2011)

รัฐบาลประเทศญี่ปุ่นได้มีการใช้มาตรการจำนวนมากและรอบด้านเพื่อรับมือกับสถานการณ์สังคมอายุยืน ไม่ว่าจะเป็นการสร้างระบบการดูแลระยาว (long-term care) ส่งเสริมอุตสาหกรรมการให้บริการสุขภาพและเทคนิคการแพทย์ การส่งเสริมให้ประชาชนมีบุตรมากขึ้น การขยายอายุเกษียณ การส่งเสริมให้ประชาชนทำงานต่อหลังอายุเกษียณ การปฏิรูประบบบำนาญภาครัฐ และการส่งเสริมแผนบำนาญภาคเอกชน (Kantei, 2016)

ในส่วนของการปฏิรูประบบบำนาญภาครัฐ รัฐบาลญี่ปุ่นได้มีการปฏิรูประบบบำนาญไปเมื่อปี ค.ศ.2000 และปี ค.ศ.2004 และยังกำหนดให้มีการติดตามสถานการณ์ความยั่งยืนของระบบบำนาญภาครัฐทุก 5 ปี อีกด้วย สาระสำคัญของการปฏิรูปดังกล่าว คือการค่อยๆ ปรับอายุเกษียณเพิ่มขึ้นจนเท่ากับ 65 ปีจากเดิมที่อยู่ที่ 60 ปี การเพิ่มอัตราเงินสมทบ การชะลอการปรับตัวของเงินบำนาญด้วยอายุคาดเฉลี่ยและอัตราการเจริญพันธุ์ การเก็บภาษี ตลอดจนปรับให้ใช้เงินจากภาษีมากขึ้น (Nomura, 2019)

ในปัจจุบันระบบบำนาญภาครัฐของประเทศญี่ปุ่นแบ่งเป็นสองระดับ คือบำนาญขั้นพื้นฐาน (basic pension) และบำนาญลูกจ้าง (employees' pension insurance หรือ EPI) ทั้งสองระบบนั้นเป็นระบบ

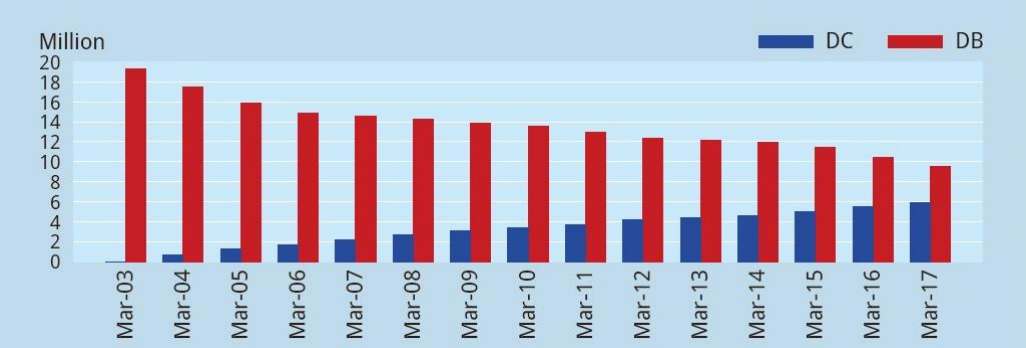
ประกันสังคม โดยกองทุนบำนาญขั้นพื้นฐานมีผู้อยู่อาศัยในประเทศที่อายุ 20 – 59 ปี ทุกคนเป็นผู้ประกันตน ส่วนบำนาญลูกจ้างนั้นมีเฉพาะลูกจ้างเท่านั้นที่เป็นผู้ประกันตน จำนวนเงินสมทบของกองทุนบำนาญขั้นพื้นฐานนั้นเป็นจำนวนตายตัว (flat rate) เดือนละ 16,540 เยนต่อเดือน (150 ดอลลาร์สหรัฐ) ส่วนจำนวนเงินสมทบของ EPI นั้นจะขึ้นอยู่กับเงินเดือนของลูกจ้าง ซึ่งเงินสมทบสำหรับ EPI นั้นรวมเงินสมทบสำหรับบำนาญขั้นพื้นฐานเข้าไปด้วยแล้ว ทั้งนี้ผู้ประกันตนทุกคนต้องจ่ายเงินเข้าสู่กองทุนบำนาญขั้นพื้นฐาน แต่ผู้มีรายได้น้อยสามารถยื่นขอลดจำนวนเงินสมทบที่ต้องจ่ายได้บางส่วน หรือยกเว้นการจ่ายเงินสมทบได้ ซึ่งสามารถกลับมาจ่ายย้อนหลังได้

ผู้ประกันตนสามารถยื่นขอรับเงินบำนาญก่อนอายุเกษียณได้ โดยเริ่มยื่นได้เมื่ออายุ 60 ปี แต่ถ้ารับเงินบำนาญก่อนจะได้รับเงินบำนาญขั้นพื้นฐานน้อยลงร้อยละ 0.5 ต่อ 1 เดือนที่ขาดไป โดยเงินบำนาญขั้นพื้นฐานเต็มจำนวนคือปีละ 781,700 เยน (7,106.36 ดอลลาร์สหรัฐ) ในทางกลับกันผู้ประกันตนสามารถเลือกที่จะส่งเงินสมทบต่อไปได้ถึงอายุ 70 ปี โดยจะได้รับบำนาญขั้นพื้นฐานเพิ่มขึ้นร้อยละ 0.7 ต่อหนึ่งเดือนที่เพิ่มขึ้น ทั้งนี้หากผู้ประกันตนเคยได้รับการยกเว้นการจ่ายเงินสมทบหรือได้รับส่วนลดจะส่งผลให้ได้รับเงินบำนาญขั้นพื้นฐานน้อยลง ส่วนจำนวนเงินบำนาญสุทธิของลูกจ้างนั้นจะขึ้นอยู่กับรายได้รายปีเฉลี่ยตลอดช่วงอายุการทำงาน และจำนวนเดือนที่สมทบเข้ากองทุน ซึ่งลูกจ้างมีสิทธิรับเงินบำนาญก่อนอายุเกษียณหรือเลือกรับหลังอายุเกษียณเช่นเดียวกับผู้ที่ไม่ได้เป็นลูกจ้าง ทั้งนี้เงินบำนาญในระบบบำนาญภาครัฐจะถูกปรับปีละครั้งเพื่อให้สอดคล้องกับค่าจ้างในตลาดแรงงานและราคาสินค้าที่เปลี่ยนแปลงไป

เพื่อทดแทนจำนวนเงินบำนาญภาครัฐที่น้อยลง รัฐบาลญี่ปุ่นจึงส่งเสริมให้ประชาชนสามารถพึ่งพาเงินออมของตนเองในยามเกษียณได้มากขึ้น จากผลการสำรวจความพร้อมในการเกษียณ ของบริษัท AEGON ใน 15 ประเทศ เมื่อปี ค.ศ.2018 พบว่า ร้อยละ 71 ของชาวญี่ปุ่นรู้สึกว่าตนเองมีความรับผิดชอบในการสร้างรายได้ให้เพียงพอในยามเกษียณ ซึ่งใกล้เคียงกับค่าเฉลี่ยของทั้ง 15 ประเทศในการสำรวจ แต่อย่างไรก็ตามถึงแม้คนจะรู้สึกถึงความผิดชอบ แต่มีเพียงร้อยละ 21 เท่านั้นที่ได้ลงมือวางแผนทางการเงินอย่างจริงจังซึ่งต่ำกว่าค่าเฉลี่ย 15 ประเทศถึงครึ่ง โดยหนึ่งเหตุผลสำคัญมาจากการขาดความรู้ความเข้าใจในการลงทุนหรือการออมเพื่อวัยเกษียณ (AEGON, 2018)

ในช่วงก่อนการปฏิรูปบำนาญภาครัฐ บำนาญภาคเอกชนในญี่ปุ่นนั้นมีเพียงแผนบำนาญแบบกำหนดผลประโยชน์ (defined benefit) เท่านั้น ต่อมาเมื่อเข้าสู่ช่วงเศรษฐกิจถดถอยและตลาดหุ้นขาลงในทศวรรษที่ 1990 นายจ้างประสบปัญหาในการสนับสนุนเงินทุนตามข้อกำหนดของแผนบำนาญ รัฐบาลญี่ปุ่นจึงได้มีการออกพระราชบัญญัติระบบบำนาญแบบกำหนดเงินสมทบ (defined contribution) ในปี ค.ศ.2001 ทำให้เกิดแผนบำนาญของลูกจ้าง (corporate pension) และแผนบำนาญรายบุคคล (individual pension) แบบกำหนดเงินสมทบขึ้นมา ในเวลาต่อมาระบบบำนาญแบบกำหนดเงินสมทบได้รับความนิยมอย่างมาก บริษัทและประชาชนชาวญี่ปุ่นจำนวนมากได้มีการเปลี่ยนจากแผนบำนาญแบบกำหนดผลประโยชน์มาเป็นแบบกำหนดเงินสมทบ (**ภาพที่ 3-3**) (Nomura, 2019)

ภาพที่ 3-3 จำนวนสมาชิกกองทุนบำนาญของลูกจ้างในประเทศญี่ปุ่นจำแนกตามประเภทแผนบำนาญ

ที่มา: MHLW และ MICMR อ้างอิงใน Japan's Pension System: Challenges and Implications (Nomura, 2019)

แผนบำนาญของลูกจ้างแบบกำหนดเงินสมทบของประเทศญี่ปุ่นนั้นมีความใกล้เคียงกับ แผน 401k ของประเทศสหรัฐอเมริการอยู่มาก การเข้าเป็นสมาชิกกองทุนบำนาญของลูกจ้างนั้นเป็นแบบสมัครใจ จากการตกลงร่วมกันระหว่างนายจ้างและลูกจ้าง นายจ้างเป็นผู้มีหน้าที่ต้องจ่ายเงินสมทบเข้ากองทุนตามที่กำหนด ส่วนลูกจ้างสามารถสมทบเข้ากองทุนโดยสมัครใจได้แต่จำนวนต้องไม่เกินจำนวนที่นายจ้างสมทบ ลูกจ้างสามารถเลือกได้ว่าจะลงทุนในสินทรัพย์ประเภทใดในทางเลือกที่กำหนดให้ เมื่อถึงอายุที่กำหนดแล้วลูกจ้างจะได้รับผลตอบแทนในรูปแบบบำเหน็จ บำนาญ (ระยะเวลา 5 – 20 ปี) หรือบำเหน็จผสมกับบำนาญ ถึงแม้ว่าผลตอบแทนของแผนบำนาญแบบกำหนดเงินสมทบจะไม่แน่นอนเหมือนกับแผนบำนาญแบบกำหนดผลประโยชน์ แต่แผนบำนาญแบบกำหนดเงินสมทบนั้นจะไม่ประสบปัญหานายจ้างมีเงินทุนไม่เพียงพอสำหรับจ่ายผลประโยชน์ นอกจากนั้นบำนาญของลูกจ้างจะไม่ได้รับผลกระทบในกรณีที่บริษัทล้มละลาย และยังมีคุณสมบัติติดตัวลูกจ้างไปด้วยแม้จะเปลี่ยนนายจ้าง หรือเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอิสระก็ตาม (Nomura, 2019) รัฐบาลมีการให้สิทธิประโยชน์ทางภาษีเพื่อจูงใจให้ทั้งนายจ้างและลูกจ้างเข้าร่วมระบบบำนาญลูกจ้าง โดยเงินสมทบที่นายจ้างจ่ายนั้นจะสามารถนำไปลดหย่อนภาษีของบริษัทได้ ส่วนสิทธิประโยชน์ของลูกจ้างคือการที่เงินสมทบที่นายจ้างจ่ายให้จะไม่ถูกนับเป็นรายได้ (Fujiwara, 2002)

แผนบำนาญรายบุคคลแบบกำหนดเงินสมทบของประเทศญี่ปุ่นมีชื่อย่อว่า iDeCo เมื่อเริ่มต้นมีกลุ่มเป้าหมายคือผู้ประกอบอาชีพอิสระและลูกจ้างที่ไม่มีแผนบำนาญของลูกจ้าง แต่ต่อมาในปี ค.ศ.2015 ได้มีการแก้ไขกฎหมายให้ผู้อยู่อาศัยทุกคนที่อายุไม่เกิน 60 ปีสามารถซื้อบำนาญรายบุคคลแบบกำหนดเงินสมทบได้ (Kaneko, 2018) ระบบบำนาญรายบุคคลนั้นมี National Pension Fund Association (NPFA) เป็นผู้จัดการบริหาร สมาชิกกองทุนสามารถเลือกจำนวนเงินสมทบ เลือกผลิตภัณฑ์ที่ต้องการลงทุน เปลี่ยนผลิตภัณฑ์ และเมื่อถึงอายุที่กำหนดจะสามารถเลือกรูปแบบของของผลตอบแทนได้ว่าจะรับในรูปแบบบำเหน็จบำนาญ (ระยะเวลา 5 – 20 ปี) หรือบำเหน็จผสมกับบำนาญ ทั้งนี้การลงทุนในแผนบำนาญรายบุคคลจะได้รับสิทธิประโยชน์ทางภาษีมากกว่าการลงทุนทั่วไป เนื่องจากสามารถนำเงินสมทบไปลดหย่อนภาษีได้ ผลตอบแทนจากการลงทุนในแผนบำนาญรูปแบบนี้ไม่ถูกเก็บภาษี และเมื่อรับผลตอบแทนตอนเกษียณสามารถขอลดหย่อนภาษีได้อีกด้วย (National Pension Fund Association, 2017)

ต่อมาในปี ค.ศ.2014 รัฐบาลญี่ปุ่นได้มีการทำโครงการ Japan Individual Savings Account (NISA) ขึ้นมา ซึ่งมีต้นแบบมาจาก Individual Savings Account (ISA) ในประเทศสหราชอาณาจักร โดยมีจุดประสงค์เพื่อกระตุ้นให้ประชาชนออมเงิน ลงทุน สะสมทรัพย์สิน ในขณะเดียวกันก็มุ่งเป้าให้ชาวญี่ปุ่นลงทุนในสินทรัพย์ที่มีความเสี่ยง เนื่องจากคนญี่ปุ่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้สูงอายุมักนิยมออมเงินในรูปเงินสดและเงินฝากเป็นส่วนมาก (ThaiBMA, 2019) ผู้อยู่อาศัยในญี่ปุ่นที่มีอายุตั้งแต่ 20 ปีสามารถเปิดบัญชี NISA ได้ จากนั้นจึงทำการลงทุนผ่านบัญชีนั้น ลงทุนได้สูงสุดปีละ 1.2 ล้านเยน โดยสินทรัพย์ที่สามารถลงทุนได้นั้น เป็นสินทรัพย์ระยะยาว เช่น หุ้น กองทรัสต์เพื่อธุรกรรมในตลาดทุน กองทรัสต์เพื่อการลงทุนในอสังหาริมทรัพย์ กองทุนดัชนี (ETF) เป็นต้น ร้อยละ 20 ของผลตอบแทนที่ได้รับจากการลงทุนผ่านในบัญชี NISA นั้นไม่ว่าจะเป็นในรูปของเงินปันผล หรืออัตราส่วนต่างกำไรที่ได้จากการขายต่อนั้นจะได้รับการยกเว้นภาษีเป็นระยะเวลาห้าปี แต่ผู้ลงทุนยังสามารถเลือกที่จะสินทรัพย์ที่ลงทุนต่อไปได้หลังจากปีที่ 5 ทั้งนี้เจ้าของบัญชีสามารถทำการขายสินทรัพย์ได้ตลอดเวลา ไม่จำเป็นต้องรอให้ครบ 5 ปี (JSDA, 2014) ต่อมาในปี ค.ศ.2016 รัฐบาลได้ต่อยอดโครงการ NISA โดยสร้างโครงการใหม่ขึ้นมาชื่อว่า Junior NISA ซึ่งทำให้บิดามารดาหรือผู้ปกครองของเด็กสามารถเปิดบัญชีให้เด็กได้เพื่อปลูกฝังนิสัยการออมและแนวคิดการลงทุนตั้งแต่เยาว์วัย (ThaiBMA, 2019) และในปี ค.ศ.2018 ได้เกิดโครงการ Installment-type NISA ซึ่งขยายเวลายกเว้นภาษีจากเดิม 5 ปีกลายเป็น 10 ปี แต่ภายใต้บัญชีประเภทนี้ผู้ลงทุนจะสามารถลงทุนได้เพียงปีละ 400,000 เยน (Retire Japan, 2019) จากสถิติในปี ค.ศ.2019 พบว่ามีจำนวนบัญชี NISA รวมทุกประเภททั้งสิ้น 13.75 ล้านบัญชี (หนึ่งคนมีบัญชี NISA ได้เพียงหนึ่งบัญชี) คิดเป็นร้อยละ 11 ของผู้อยู่อาศัยในประเทศญี่ปุ่น

นอกจากมาตรการส่งเสริมการออม การลงทุนในสินทรัพย์ภาคเอกชนแล้ว รัฐบาลญี่ปุ่นได้เล็งเห็นความสำคัญและส่งเสริมการให้ความรู้ทางการเงินเป็นอย่างยิ่ง การให้ความรู้ทางการเงินนั้นเป็นหัวข้อหนึ่งยุทธศาสตร์ชาติของประเทศญี่ปุ่น ต่อมาหลังจากการประชุม G20 ในปี ค.ศ.2012 Central Council for Financial Services (CCFSI) ได้จัดตั้งคณะกรรมการ Committee for the Promotion of Financial Education ขึ้นมาโดยมีหน้าที่หลักเพื่อกำหนดเนื้อหาความรู้ทางการเงินที่ประชากรแต่ละช่วงวัยต้องมี (Financial Literacy Map) และมีการตั้งเป้าหมายความรู้ทางการเงินของนักเรียนแต่ละระดับชั้นซึ่งเป็นการลงรายละเอียดลึกขึ้น เพื่อนำไปใช้ปรับหลักสูตรการศึกษา (Financial Education Goals) ซึ่ง CCFSI จะดำเนินการส่งเสริมความรอบรู้ทางการเงินผ่านเครือข่ายของ CCFSI ทั้งธนาคารกลาง รัฐบาลกลาง รัฐบาลท้องถิ่น โรงเรียน และภาคเอกชน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายตาม ไม่ว่าจะด้วยการ ปรับหลักสูตรของโรงเรียน ให้ความรู้ให้ข้อมูลผ่านสื่อ จัดทำเอกสารเผยแพร่ ให้ความรู้ผ่านเว็บไซต์ ให้บริการช่วยวางแผนชีวิต (life planning) และจัดกลุ่มพูดคุย ให้คำแนะนำ ให้ความรู้ในระดับท้องถิ่น (Furusawa, 2014; CCFSI, 2020)

Financial Literacy Map ของประเทศญี่ปุ่นมีการตั้งเป้าหมายการเรียนรู้ความรอบรู้ทางการเงินตั้งแต่นักเรียนระดับประถมศึกษาไปจนถึงผู้สูงอายุ โดยมีการแบ่งเป้าหมายและเนื้อหาออกเป็น 4 ประเภทใหญ่ (Committee for the Promotion of Financial Education, 2015) ได้แก่

1) การจัดการงบประมาณของครัวเรือน

2) การวางแผนชีวิต

3) ความรู้ทางการเงิน เศรษฐศาสตร์ และผลิตภัณฑ์ทางการเงิน

4) การพึ่งพาผู้เชียวชาญอย่างเหมาะสม

เป้าหมายความรอบรู้ทางการเงินของกลุ่มประชากรแต่ละช่วงอายุจะไม่เหมือนกัน เช่น ในเป้าหมายด้านการวางแผนชีวิต เป้าหมายของกลุ่มนักเรียนระดับประถมศึกษา คือมีความเข้าใจถึงความสำคัญของการหารายได้ การทำงาน การใช้เงินตามแผนที่วางไว้ และมีความคุ้นเคยกับการออม ส่วนเป้าหมายสำหรับกลุ่มนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายนั้นคือ การมีอาชีพเป้าหมายที่อยากทำ สามารถประมาณการณ์รายได้และรายจ่ายตลอดช่วงชีวิตได้ ส่วนการวางแผนหลังเกษียณนั้นจะเข้ามาเป็นเป้าหมายเมื่อบุคคลได้เริ่มทำงานมาสักพักหนึ่งแล้ว โดยรัฐมีเป้าหมายให้ผู้ใหญ่สามารถวางแผนชีวิตหลังเกษียณได้ และมีการเก็บออมเงินเพื่อใช้จ่ายหลังจากเกษียณ เป็นต้น และรัฐบาลญี่ปุ่นได้มีการกำหนดหลักสูตรและเนื้อหาเกี่ยวกับความรอบรู้ทางการเงินที่จะถูกสอนในแต่ละระดับชั้นของโรงเรียนซึ่งจะสอดคล้องกับเป้าหมายใน Financial Literacy Map

3.2.3 สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี

สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี หรือประเทศเยอรมนี เป็นประเทศที่มีสัดส่วนประชากรที่มีอายุตั้ง 65 ปีขึ้นไปต่อประชากรทั้งหมดอยู่ที่ร้อยละ 22 ในปี ค.ศ.2019 จากข้อมูลของ World Bank จึงทำให้ประเทศเยอรมนีเป็นประเทศที่ได้เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ (aged society) ผู้สูงอายุในประเทศเยอรมนีอยู่อาศัยโดยพึ่งพาตนเองและเป็นอิสระมากกว่าประเทศในกลุ่ม OECD ประเทศอื่น ซึ่งผู้สูงอายุในประเทศเยอรมนีนั้นยังชอบทำกิจกรรมจิตอาสาหรือกิจกรรมของชุมชน (AARP, 2019) ครัวเรือนในประเทศเยอรมนีมีอัตราการมีการออมเงินสูงถึงร้อยละ 10.87 ใน จากข้อมูลของ OECD ในปี 2019 ซึ่งสูงกว่าค่าเฉลี่ยของสหภาพยุโรปเกือบเท่าตัว ซึ่งสาเหตุสำคัญหนึ่งคือวัฒนธรรมและค่านิยมของชาวเยอรมันที่มองว่า การออมเงินเป็นสิ่งที่สมควรทำตามหลักศีลธรรม

รัฐบาลเยอรมันได้มีการออกมาตรการต่างๆ เพื่อรับมือกับปัญหาสังคมสูงวัยอย่างรอบด้าน อาทิ การอุดหนุนต้นทุนของการลาคลอด สนับสนุนการเข้าสู่ตลาดแรงงานของกลุ่มแรงงานผู้หญิง ดึงดูดแรงงานทักษะสูงจากต่างชาติ ส่งเสริมการสร้างที่พักอาศัยที่เหมาะสมกับการใช้ชีวิตของผู้สูงอายุ ขยายความครอบคลุมและขอบเขตของระบบการดูแลระยะยาว พัฒนาทักษะแรงงาน ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต การขยายอายุเกษียณและการปฏิรูประบบบำนาญเป็นต้น (AARP, 2019; Wong, 2013)

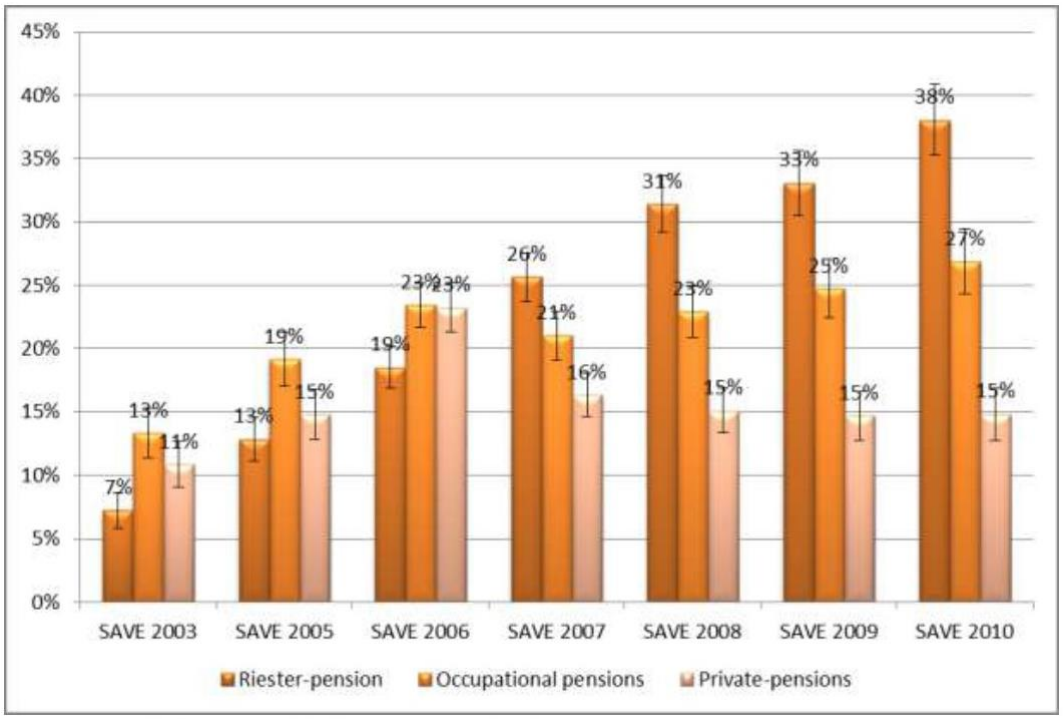
รัฐบาลประเทศเยอรมนีได้มีการปฏิรูประบบบำนาญภาครัฐมาเป็นระยะ ตั้งแต่ปี ค.ศ.1992 จนถึงปัจจุบัน เพื่อสร้างความยั่งยืนทางการเงินให้กับระบบ โดยปรับกฎเกณฑ์การเกษียณก่อนอายุ ขยายอายุเกษียณ ลดความเป็นระบบบำนาญแบบกำหนดผลประโยชน์ให้ใกล้เคียงระบบบำนาญกำหนดเงินสมทบมากขึ้น นำอัตราส่วนการเป็นภาระเข้ามาใช้เงินบำนาญ ซึ่งโดยรวมแล้วส่งผลให้ช่องว่างระหว่างรายได้ขณะทำงานและ

จำนวนเงินบำนาญที่จะได้รับขยายกว้างขึ้น รัฐบาลจึงหันมาส่งเสริมบทบาทของระบบบำนาญภาคเอกชนมากขึ้น ทั้งบำนาญภาคการจ้างงาน (occupational pension) และบำนาญรายบุคคล (Bonin, 2009; Börsch-Supan, Coppola, & Reil-Held, 2012)

ในปัจจุบันระบบนำนาญภาครัฐของประเทศเยอรมนีเป็นระบบประกันสังคม ซึ่งกฎหมายกำหนดให้ลูกจ้างและผู้ประกอบอาชีพอิสระบางประเภท อาทิ ศิลปิน ช่างฝีมือ เป็นผู้ประกันตนในระบบบำนาญภาครัฐ ผู้ประกันตนจ่ายเงินสมทบเข้าสู่กองทุนบำนาญทุกเดือน จำนวนเงินสมทบเท่ากับร้อยละ 18.6 ของรายได้ ทั้งนี้นายจ้างจะช่วยลูกจ้างจ่ายเงินสมทบครึ่งหนึ่ง การคำนวณเงินบำนาญที่จะได้รับในระบบของประเทศเยอรมนีนั้นค่อนข้างมีความซับซ้อน โดยจะคำนวณจากรายได้ของผู้ประกันตนเทียบกับรายได้เฉลี่ยของผู้ประกันตนทั้งประเทศในแต่ละปี และอายุที่ยื่นขอรับบำนาญ โดยผู้ประกันตนสามารถรับเงินบำนาญก่อนถึงอายุเกษียณได้เมื่อได้จ่ายเงินสมทบครบ 35 ปีแล้ว แต่จะได้เงินบำนาญน้อยลงประมาณร้อยละ 3.6 ต่อ 1 ปีที่ขาดไป แต่ในทางกลับกันหากผู้ประกันตนเลือกที่จะรับเงินบำนาญหลังอายุเกษียณก็จะได้รับเงินบำนาญเพิ่มมากขึ้น จำนวนเงินบำนาญที่ผู้รับบำนาญได้รับจะถูกปรับทุกปีเพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงในค่าจ้างในตลาดแรงงาน ทั้งนี้ประเทศเยอรมนีมีมาตรการช่วยเหลือทางสังคมเพื่อให้ผู้ที่เกษียณอายุมีรายได้ขั้นต่ำเพียงพอในระดับหนึ่ง โดยผู้รับเงินบำนาญจะได้รับเงินเพิ่มเติมเท่ากับส่วนต่างระหว่างรายได้สุทธิทั้งหมดของตนกับระดับรายได้ที่จำเป็น ซึ่งระดับรายได้ที่จำเป็นนั้นขึ้นอยู่กับลักษณะครัวเรือนของผู้รับบำนาญ (International Social Security Association, 2018)

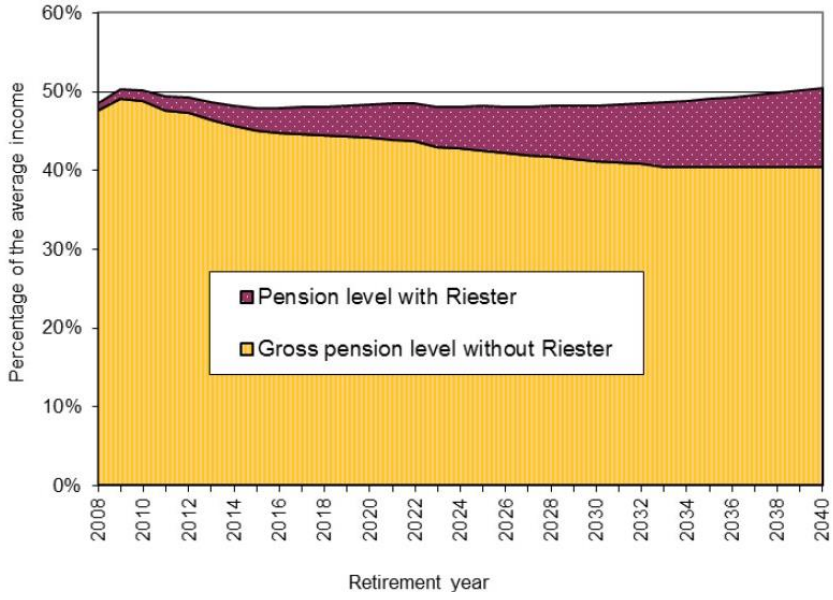
ในปี ค.ศ.2001 พร้อมกับการปฏิรูประบบบำนาญภาครัฐ รัฐบาลได้สร้างโครงการบำนาญ Riester ขึ้นมาเพื่อกระตุ้นให้ประชาชนออมเพื่อวัยเกษียณด้วยตนเอง โดยผลิตภัณฑ์ประเภทต่าง ๆ ของภาคเอกชน เอกชนจากบริษัทประกันชีวิต ธนาคาร บริษัทหลักทรัพย์ กองทุนบำเหน็จบำนาญ อาทิ แผนการลงทุนของธนาคาร (saving plan) แผนบำนาญทั่วไป แผนบำนาญแบบ unit-linked ที่ผ่านเกณฑ์ตามที่กำหนดจะถูกนับว่าเป็น Riester pension ผู้ที่ลงทุนในแผนบำนาญ Riester จะได้รับสิทธิประโยชน์จาก (1) สิทธิ์ลดหย่อนภาษีไม่เกินที่กำหนด (2) เงินอุดหนุนพื้นฐาน (3) เงินอุดหนุนเพิ่มเติมจากรัฐบาลตามจำนวนบุตรที่มี ซึ่งหากผู้ซื้อแผนบำนาญแบ่งรายได้มาเป็นเงินสมทบเป็นสัดส่วนที่สูงขึ้นก็จะได้รับเงินอุดหนุนพื้นฐานเป็นสัดส่วนมากขึ้น แต่จะได้รับเงินอุดหนุนไม่เกินจำนวนสูงสุดที่กำหนดไว้ เพื่อที่จะได้รับเงินอุดหนุนเต็มจำนวนผู้ซื้อแผนบำนาญจะต้องสมทบเงินเข้าแผนร้อยละ 4 ของรายได้ในแต่ละปี ถึงแม้จะมีผู้ซื้อบำนาญ Riester เป็นจำนวนมากในปีแรกที่ได้มีการจัดทำโครงการ (1.4 ล้านแผน) แต่ด้วยความซับซ้อนของระบบและการคำนวณทำให้ในปีต่อมามีจำนวนการซื้อบำนาญ Riester เพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อย จึงทำให้ในปี ค.ศ.2005 รัฐบาลได้มีการปรับปรุงลดความซับซ้อนและทำให้โครงการเข้าใจง่ายขึ้นอันนำไปสู่อุปสงค์ของบำนาญ Riester ที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ในปี ค.ศ.2007 บำนาญ Riester กลายเป็นบำนาญประเภทหลักที่ชาวเยอรมันใช้ในการออมเพื่อเกษียณอายุ (**ภาพที่ 3-4**) Börsch-Supan และ Gasche (2010) ได้ทำการจำลองจำนวนเงินบำนาญในอนาคต และพบว่าโครงการ Riester สามารถปิดช่องว่างที่เกิดขึ้นจากการปฏิรูปบำนาญภาครัฐได้ แต่ในกลุ่มคนบางรุ่นจะไม่ได้รับการปิดช่องว่างอย่างสมบูรณ์ (**ภาพที่ 3-5**)

ภาพที่ 3-4 สัดส่วนของผู้ที่มีแผนบำนาญภาคเอกชนแต่ละประเภทต่อประชากร

ที่มา: Börsch-Supan, Coppola, & Reil-Held (2012)

ภาพที่ 3-5 สัดส่วนเงินบำนาญต่อรายได้เฉลี่ยในกรณีที่มี Riester และไม่มี Riester

ที่มา: Börsch-Supan & Martin (2010)

ทั้งนี้ผู้ที่จะได้รับเงินอุดหนุนในบำนาญ Riester ได้นั้นมีเฉพาะผู้ที่เป็นผู้ประกันตนในระบบบำนาญภาครัฐและคู่สมรสเท่านั้น เนื่องจากวัตถุประสงค์ของการสร้าง Riester คือเพื่อช่วยเหลือกลุ่มที่ได้รับผลกระทบจากการปฏิรูปบำนาญภาครัฐ ผู้ลงทุนจะได้รับเงินจากการลงทุนเมื่อถึงอายุเกษียณ โดยจะได้รับในรูปแบบของบำนาญตลอดชีพ และสามารถเลือกรับเป็นบำเหน็จได้บางส่วน

ในปี ค.ศ. 2005 รัฐบาลได้มีการออกกฎหมายเพื่อสร้างบำนาญส่วนบุคคลอีกประเภทหนึ่งขึ้นมาซึ่งมีชื่อว่า Rürup โดยบำนาญ Rürup นั้นมีลักษณะคล้ายกับบำนาญ Riester แต่มีกลุ่มเป้าหมายคือผู้ประกอบอาชีพอิสระหรือบุคคลอื่น ๆ ที่ไม่ผ่านเกณฑ์คุณสมบัติที่จะได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐผ่านบำนาญ Riester โดยผู้ลงทุนในบำนาญ Rürup จะไม่ได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐเหมือนบำนาญ Riester แต่จะได้สิทธิ์ลดหย่อนภาษีเป็นจำนวนมากกว่า (Versicherungen mit Kopf, 2020)

ต่อมาในปี ค.ศ.2017 ได้มีการออกกฎหมายให้บริษัทในประเทศเยอรมนี สามารถให้บำนาญกับลูกจ้างในลักษณะระบบบำนาญแบบกำหนดเงินสมทบแบบแท้จริง (pure defined contribution schemes) จากเดิมที่มีเพียงแผนบำนาญแบบกำหนดผลประโยชน์ และแผนบำนาญแบบกำหนดเงินสมทบโดยมีการผลการันตีผลตอบแทนร้อยละ 0 ซึ่งทำให้ในอดีตนั้นมีเพียงกว่าร้อยละ 50 ของแรงงานเท่านั้นที่มีบำนาญภาคการจ้างงานจากนายจ้าง เนื่องจากนายจ้างมีภาระต้องหาเงินทุนให้เพียงพอต่อการจ่ายเงินบำนาญตามที่ได้กำหนดหรือให้ได้ผลตอบแทนมากกว่าที่การันตี นอกจากการอนุญาตให้มีแผนบำนาญแบบใหม่แล้ว กฎหมายดังกล่าวยังได้กำหนดให้นายจ้างได้รับสิทธิประโยชน์ทางภาษีเพิ่มเติมเมื่อจ่ายเงินสมทบเข้าไปในแผนบำนาญภาคการจ้างงานของลูกจ้างที่มีรายได้น้อย (Backer, 2017)

ในด้านการส่งเสริมความรอบรู้ทางการเงิน นโยบายการส่งเสริมความรอบรู้ทางการเงินในประเทศเยอรมนีนั้นไม่ได้ถูกำหนดให้เป็นนโยบายระดับชาติ แต่รัฐบาลก็เริ่มมีความตื่นตัวมากขึ้น หลาย ๆ รัฐมีการบรรจุให้วิชาการเงินเป็นวิชาหนึ่งในหลักสูตรของโรงเรียน บริษัทเอกชนหลาย ๆ แห่ง ก็ได้มีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมความรอบรู้ทางการเงิน ทาง Federal Ministry of Labour and Social Affairs (BMAS) ก็ได้มีการร่วมมือกับ German Federal Pension Insurance เพื่อจัดการฝึกอบรมการวางแผนการเกษียณสำหรับผู้ใหญ่ ในศูนย์การศึกษาผู้ใหญ่กว่า 900 แห่งทั่วประเทศ (BMAS, 2010) ให้ความรู้เกี่ยวกับระบบบำนาญภาครัฐ ระบบบำนาญภาคจ้างการจ้างงาน และระบบบำนาญรายบุคคล แต่ยังขาดการให้ความรู้ทางการเงินสำหรับผู้บริโภค ซึ่งภาคเอกชนมักมีบทบาทในส่วนนี้มากกว่า โดยผู้ให้บริการทางการเงินในประเทศเยอรมนีนั้นสนับสนุนการเรียนการสอนความรู้ทางการเงิน ด้วยการผลิตสื่อการสอน และช่วยนำเสนอข้อมูล ด้วยความมุ่งหวังที่จะทำตามหลักความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมของ OECD ซึ่งสื่อการสอนจากภาคเอกชนนั้นมุ่งเน้นความรอบรู้ทางการเงินเพื่อปกป้องผู้บริโภค อาทิ การอธิบายลักษณะและวิธีการใช้ผลิตภัณฑ์ทางการเงิน แต่อย่างไรก็ตามจากการประเมินของ Materialkompass พบว่า สื่อการสอนจำนวนมากมีการนำเสนอที่ไม่เป็นกลาง รวมถึงมีการโฆษณาผลิตภัณฑ์ของตัวเองอีกด้วย (Neuberger, 2015)

ถึงแม้การให้ความความรู้ทางการเงินจากภาครัฐและเอกชนยังต้องมีการพัฒนาอีกมาก แต่ในประเทศเยอรมนีก็มีโครงการส่งเสริมความรอบรู้ทางการเงิน IFF school projects ของสถาบันวิจัย IFF ได้รับการยอมรับจากทั้ง Materialkompass และ OECD ว่าเป็นหนึ่งในโครงการส่งเสริมความรู้ทางการเงินที่ดีที่สุด (Neuberger, 2015) โครงการนี้เป็นการร่วมมือระหว่างธนาคาร โรงเรียน และ IFF หนึ่งในหลักการสำคัญของโครงการนี้คือการนำเอานักเรียนเข้าไปเรียนที่ธนาคารเพื่อจำลองสถานการณ์จริง ให้นักเรียนได้พูดคุย ได้รู้จักการตั้งคำถามกับเจ้าหน้าที่ ตลอดจนประเมินข้อเสนอแนะของเจ้าหน้าที่ บทเรียนจะไม่ได้มุ่งเน้นที่การอธิบาย

รายละเอียดผลิตภัณฑ์ทางการเงิน แต่จะเน้นไปที่หลักการพื้นฐาน (underlying principles) ของผลิตภัณฑ์แต่ละชนิด นอกจากนั้นแต่ละบทเรียนยังถูกออกแบบให้สามารถดึงความสนใจจากนักเรียนได้ถึงแม้จะเป็นเรื่องไกลตัว โดยการใช้กรณีศึกษา (case study) ที่เป็นเรื่องในชีวิตประจำวัน เช่นในการสอนเกี่ยวกับการออมเพื่อวัยเกษียณ จะเริ่มต้นด้วยการตั้งโจทย์ให้เก็บเงินเพื่อไปท่องเที่ยวที่ต่างประเทศในอนาคต นักเรียนจะต้องหาข้อมูลต่าง ๆ มาเพื่อคำนวณต้นทุนที่ต้องใช้ วิธีการออมเงินประเภทต่าง โดยการหาข้อมูลในอินเทอร์เน็ตและการพูดคุยกับเจ้าหน้าที่ธนาคาร ผ่านกระบวนการนี้นักเรียนจะเกิดความเข้าใจว่ามีบางช่วงเวลาในชีวิตที่รายได้นั้นจะไม่เพียงพอกับรายจ่ายจึงจำเป็นต้องมีการเก็บออม (Reifner & Schelhowe, 2010) จะเห็นได้ว่าโครงการนี้เป็นการเรียนการสอนแบบ practiced-based learning ซึ่งจะทำให้เกิดการฝึกฝนทักษะ เกิดความคุ้นเคยกับการตัดสินใจทางการเงิน และมีการหยิบเอาเรื่องใกล้ตัวนักเรียนซึ่งเป็นกลุ่มประชากรอายุน้อยมาใช้ประกอบการเรียนการสอนเพื่อทำให้กลุ่มเป้าหมายมีความสนใจที่จะเรียนรู้และเข้าใจเนื้อหามากขึ้น

3.2.4 ประเทศเนเธอร์แลนด์

ประเทศเนเธอร์แลนด์เป็นประเทศหนึ่งที่มีระบบบำนาญดีที่สุดในโลก (Allianz, 2015) ซึ่งการจัดอันดับดังกล่าวมีการพิจารณาคะแนนการดำเนินงานของแต่ละประเทศในหลายด้าน เช่น ระบบการออมเงิน ระบบบำเหน็จบำนาญ เรื่องการรักษาพยาบาล เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาเฉพาะเรื่องของระบบบำเหน็จและบำนาญหลังเกษียณซึ่งประกอบด้วย 3 เสาหลัก (Pillar) พบว่าประเทศเนเธอร์แลนด์มีคะแนนความเพียงพอของบำนาญที่บริหารจัดการโดยภาครัฐหรือเสาหลักที่ 1 เป็นอับดับที่ 6 โดยมีคะแนนเท่ากับ 6.6 และในเสาที่ 2 และ 3 ซึ่งเป็นระบบบำนาญโดยภาคการจ้างงานและบำนาญส่วนบุคคล ประเทศเนเธอร์แลนด์มีคะแนนเท่ากับ 9.7 ซึ่งสูงถึงอันดับที่ 2 ของทุกประเทศที่มีการจัดอันดับ เป็นที่น่าสังเกตว่าคะแนนและอันดับของระบบบำนาญทั้งสองค่อนข้างสูงด้วยกันทั้งคู่ ซึ่งหลายประเทศจะมีความโดดเด่นเฉพาะด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น ดังนั้นเมื่อพิจารณาประกอบตัวชี้วัดย่อยอื่นๆ จึงเป็นเหตุให้ประเทศเนเธอร์แลนด์เป็นประเทศที่มีระบบบำเหน็จบำนาญดีที่สุดในโลกประเทศหนึ่งและมีความสำคัญต่อการศึกษาและพิจารณา

นอกจากนั้นเมื่อพิจารณาคะแนนของประเทศเนเธอร์แลนด์ในเรื่องของความรู้ทางการเงิน (OECD, 2016) ซึ่งประกอบไปด้วยความรู้และความเข้าใจที่จำเป็นทางการเงิน (knowledge) ทักษะและความเชี่ยวชาญ (practice) และมุมมองทัศนคติ (attitude) พบว่าประเทศเนเธอร์แลนด์มีคะแนนอยู่ในลำดับที่ 10 จากทั้งสิ้น 30 ประเทศ โดยมีคะแนนรวมทั้งสามด้านเท่ากับ 13.4 และมีคะแนนในด้านของพฤติกรรมสูงที่สุดจากทั้งสามด้าน

ประเทศเนเธอร์แลนด์เป็นประเทศที่มีระบบบำนาญในลักษณะได้มาจ่ายไป (pay-as-you-go) (Federation of the Dutch Pension Funds, 2021) ซึ่งเป็นการตัดจ่ายจากระบบเงินเดือนที่ได้ตามปกติโดยเป็นการประกันขั้นพื้นฐานโดยรัฐ ทั้งนี้หน่วยงานที่รับผิดชอบในการดูแลภาพรวมระบบบำนาญของประเทศคือธนาคารแห่งชาติเนเธอร์แลนด์ (DNB) และกองตลาดการเงิน (AFM) (Ministry of General Affairs, 2021) นอกจากนั้นยังมีระบบประกันที่ได้จากการทำงานหรือสาขาอาชีพของผู้ประกันตนและรูปแบบที่สามคือการ

ประกันโดยเอกชน ซึ่งทั้งสามรูปแบบสอดคล้องกับ 3 เสาหลักของระบบบำเหน็จบำนาญที่มีการกล่าวข้างต้น (Reichert)โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

เสาหลักที่ 1 ระบบบำเหน็จบำนาญโดยรัฐ ซึ่งอยู่ภายใต้กฎหมายที่เรียกว่า Algemene Ouderdomswet (AOW) โดยเป็นระบบบำนาญสำหรับทุกคนที่อาศัยอยู่หรือทำงานในเนเธอร์แลนด์ตั้งแต่อายุ 15 ถึง 65 ปี โดยเงินบำนาญดังกล่าวจะเป็นรายได้พื้นฐานที่ผู้มีสิทธิจะได้รับโดยอัตโนมัติ ทั้งนี้แหล่งที่มาของระบบดังกล่าวมาจากกองทุนของรัฐและเม็ดเงินจากภาษี โดยส่วนหนึ่งมาจากเงินประกันสุขภาพพื้นฐานที่ประชาชนทุกคนต้องจ่ายแก่รัฐ โดยจะมีการหักเงินจำนวนร้อยละ 2 เพื่อเข้ากองทุนดังกล่าว ทั้งนี้ในแต่ละปีจะมีการปรับจำนวนเงินที่จ่ายให้แก่ผู้ประกันตนเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์เศรษฐกิจ

เสาหลักที่ 2 เงินบำนาญที่สะสมผ่านนายจ้างและสถานที่ทำงาน ซึ่งร้อยละ 90 ของนายจ้างในประเทศจะมีการจัดสวัสดิการเรื่องของบำนาญเสริมให้แก่ลูกจ้างเพื่ออีกสิทธิประโยชน์ที่สร้างแรงจูงใจ ทั้งนี้นายจ้างจะจ่ายเงินสมทบกองทุนดังกล่าวประมาณ 2 ใน 3 ของเงินสมทบทั้งหมดและส่วนที่เหลือเป็นความรับผิดชอบของลูกจ้าง ปัจจุบันระบบบำนาญในส่วนนี้สามารถแบ่งเป็น 3 ประเภทย่อยได้แก่ (1) ระบบบำนาญตามสาขาอาชีพ (industry-wide pension funds) ซึ่งขึ้นอยู่กับอาชีพของลูกจ้าง โดยหากลูกจ้างมีการเปลี่ยนงานในสาขาอาชีพเดิมจะสามารถส่งเงินประกันต่อได้สะดวก เนื่องจากอยู่ในระบบเดียวกัน (2) กองทุนของบริษัท ซึ่งส่วนมากเป็นบริษัทขนาดใหญ่หรือบริษัทที่มีเครือข่าย และ (3) กองทุนบำนาญสำหรับผู้ประกอบอาชีพอิสระ ทั้งนี้ระบบหรือกองทุนในประเภทนี้ทั้งหมดจะดำเนินงานโดยองค์กรไม่แสวงหากำไรและมีสถานะเป็นมูลนิธิในการดำเนินงาน

เสาหลักที่ 3 ระบบบำนาญโดยภาคเอกชน (Individual Private Pensions) ซึ่งบุคคลทั่วไปสามารถตัดสินใจเลือกสมัครได้เพิ่มเติมตามความพึงพอใจ ผ่านรูปแบบการสมทบเงินบำนาญต่างๆ เช่น การจัดทำกรมธรรม์ประกันชีวิต บัญชีเงินฝากระยาว รวมไปถึงการลงทุนในหุ้นหรืออสังหาริมทรัพย์ ซึ่งผลประโยชน์ที่ได้รับจากการสมทบในจุดประสงค์ดังกล่าวจะได้รับการยกเว้นภาษี ซึ่งโดยปกติแล้วผลประโยชน์ในลักษณะเดียวกันต้องมีการเสียภาษีเพิ่มเติม ทั้งนี้ระบบบำนาญรูปแบบนี้ค่อนข้างเป็นที่นิยมในผู้ประกอบอาชีพอิสระด้วยเช่นเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม สถานการณ์ของสังคมผู้สูงอายุและอัตราดอกเบี้ยในภาพรวมที่ต่ำลงซึ่งส่งผลต่ออัตราคิดลด (discount rate) ของบำนาญในอนาคต (ฐิติมา, 2562) เป็นผลให้ประเทศเนเธอร์แลนด์กำลังประสบปัญหาความยั่งยืนของกองทุนในระยะยาว ทั้งนี้เมื่อพิจารณารายละเอียดของกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับระบบบำนาญของประเทศพบว่ามีการกำหนดสัดส่วนความเพียงพอของของสินทรัพย์กองทุนต่อเงินบำนาญและผลประโยชน์ (coverage ratio) ต้องมีมากกว่าหรือเท่ากับ 95% ซึ่งในข้อเท็จจริงเริ่มมีกองทุนบางกองทุนเหลือสัดส่วนความเพียงพอดังกล่าวน้อยกว่าที่กำหนด (ประชาชาติธุรกิจ, 2562) เช่น กองทุนข้าราชการของประเทศเนเธอร์แลนด์ (ABP) ซึ่งมีสัดส่วนคงเหลือประมาณ 93.3% และกองทุนสำรองเลี้ยงชีพลูกจ้างภาคสาธารณสุข (PFCV) ที่มีสัดส่วนประมาณ 92.2%

จากสถานการณ์ความท้าทายข้างต้น รัฐบาลได้กำหนดแนวทางการแก้ไขที่สำคัญ (ฐิติมา, 2562) คือ การเปลี่ยนจากระบบบำนาญจากรูปแบบที่มีการกำหนดผลประโยชน์ (defined benefit) เป็นรูปแบบการกำหนดเงินสมทบ (defined contribution) พร้อมทั้งริเริ่มการปรับลดเงินบำนาญของผู้เกษียณและเพิ่มอัตราการสมทบของวัยทำงาน ทั้งนี้เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ.2563 รัฐบาลได้บรรลุข้อตกลงร่วมกับสหภาพแรงงานนายจ้างในการขยายช่วงอายุเกษียณต่ออายุขัยเฉลี่ยของประชากรที่เพิ่มขึ้นทุก 1 ปี ซึ่งมีเป้าหมายอายุการเกษียณถึง 67 ปี ภายใน ค.ศ.2024

ในเรื่องของความรอบรู้ทางการเงิน พบว่าประเทศเนเธอร์แลนด์มีการจัดทำยุทธศาสตร์ในระดับชาติ (National strategy) ในเรื่องการส่งเสริมความรอบรู้ทางการเงิน นับตั้งแต่ปี ค.ศ.2008 ค.ศ.2013 และล่าสุดในปี ค.ศ.2019 พร้อมทั้งมีการจัดทำแพลตฟอร์มที่เรียกว่า The Money Wise Platform เพื่อสื่อสารประเด็นดังกล่าว (Wijzer in geldzaken, 2021) โดยในยุทธศาสตร์ระดับชาติได้ระบุถึงประเด็นที่สำคัญสองประการ ได้แก่ แนวโน้มและการพัฒนา (Trends and developments) และภารกิจที่สำคัญ (Mission and spearheads)

แนวโน้มและการพัฒนาที่สำคัญที่แสดงอยู่ในรายงานยุทธศาสตร์ระดับชาติ ค.ศ.2019 สามารถแบ่งออกเป็น 5 ประเด็นที่สำคัญ (Money Wise, 2019, pp. 4-8) ได้แก่ (1) การพัฒนาของเทคโนโลยีที่นำมาซึ่งความสะดวกสบายในการใช้จ่ายและความเป็นไปได้รูปแบบใหม่ๆ ในการเรียนรู้ อย่างไรก็ตามการพัฒนาดังกล่าวมาพร้อมกับความท้าทายรูปแบบใหม่และกลุ่มคนบางกลุ่มที่ไม่สามารถเข้าถึงหรือปรับตัวเข้ากับการพัฒนาดังกล่าวได้ (exclusion group) นอกจากนั้นการพัฒนาของเทคโนโลยียังนำมาสู่เศรษฐกิจรูปแบบใหม่ (New economic reality) ซึ่งเป็นไปในลักษณะของเศรษฐกิจแพลตฟอร์มและการทำงานในลักษณะของสัญญาระยะสั้น ซึ่งนำมาสู่ความท้าทายของกลุ่มคนที่มีข้อจำกัดเรื่องการศึกษาและผู้ที่มีอายุในการปรับตัวและหาอาชีพที่เหมาะสมกับตนเอง

นอกจากนั้นจากการคาดการณ์ในรายงานถึงสถานการณ์ทางการเงินของประชาชนในประเทศพบว่า (3) ประชาชนประมาณ 3 ล้านคนเป็นกลุ่มเปราะบางที่มีความเสี่ยงในปัญหาทางการเงิน อีกประการสำคัญที่มีการระบุในรายงานยุทธศาสตร์ระดับชาติได้ชี้ถึง (4) ความสำเร็จของการให้ความรู้ทางการเงินในระบบการศึกษาซึ่งเป็นไปในแนวทางที่ถูกต้องแล้ว อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในระยะยาว เช่น การวางแผน การเก็บออม การเตรียมเงินยามฉุกเฉิน รวมทั้งการเตรียมความพร้อมต่อเหตุการณ์ต่างๆ ในชีวิต (life events) ซึ่งยังเป็นเป็นประเด็นที่ต้องมีการพัฒนาต่อไป ทั้งนี้ในเรื่องสุดท้ายคือ (5) การพึ่งพาตนเองทางการเงิน (Self-reliance) เป็นประเด็นใหม่ที่ต้องมีการศึกษาทำความเข้าใจต่อไป

จากแนวโน้มการพัฒนาที่สำคัญข้างต้น ยุทธศาสตร์ระดับชาติได้กำหนดภารกิจที่สำคัญในการขับเคลื่อนการส่งเสริมความรอบรู้ทางการเงินโดยแบ่งออกเป็น 5 ภารกิจที่สำคัญ (Money Wise, 2019, pp. 9-13) ได้แก่ (1) การป้องกันและเตรียมความพร้อมทางการเงินของประชากรต่อปัญหาที่ไม่คาดคิดหรือเหตุการณ์ที่สามารถเกิดขึ้นได้ในช่วงชีวิต (2) การส่งเสริมความรู้ทางการเงินผ่านโครงการที่จัดขึ้นในโรงเรียนหลายระดับชั้น (3) การให้ความสนใจแก่กลุ่มผู้เปราะบางในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มที่มีทักษะการเรียนรู้

ที่ต่ำ กลุ่มผู้มีรายได้น้อยหรือรายได้ไม่คงที่ (4) สร้างภาคีความร่วมมือเพิ่มเติมจากโครงการเดิมที่มีการดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน และ (5) การพัฒนาเครื่องมือใหม่รูปแบบใหม่ที่ส่งเสริมความเข้มแข็งทางการเงิน (financial fitness) ซึ่งต้องมีการศึกษาและทดลองในกลุ่มประชากรของประเทศ

ปัจจุบันการดำเนินงานของ The Money Wise Platform มีการจัดทำโครงการที่หลากหลายเพื่อให้สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาและภารกิจที่สำคัญข้างต้น ผ่านโครงการที่สำคัญ 3 โครงการ (Wijzer in geldzaken, 2021) ได้แก่ (1) โครงการสัปดาห์การเงินแห่งชาติ (National Money Week) ซึ่งส่วนมากเป็นการจัดกิจกรรมในโรงเรียนผ่านบทเรียนของวิทยากรผู้มีความรู้ การจัดกิจกรรมเชิงปฏิบัติการเรื่องความรอบรู้ทางการเงินรวมทั้งการแข่งขันตอบปัญหา (2) โครงการ Pension3days ซึ่งเป็นโครงการที่เน้นการส่งเสริมความตระหนักและการเตรียมความพร้อมสู่การเกษียณ โดยโครงการดังกล่าวยังมีบริการตอบปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการเกษียณอีกด้วย โครงการสุดท้ายได้แก่ (3) โครงการลูกการลูกจ้างที่มีสุขภาพการเงินที่ดี (Financially healthy employees) ซึ่งเป็นโครงการที่ให้ความช่วยเหลือหรือแนวทางและเทคนิคเพื่อการมีสุขภาพทางการเงินที่ดี ทั้งนี้โครงการดังกล่าวดำเนินการผ่านช่องทางเว็บไซต์เป็นหลัก

3.2.5 ประเทศมาเลเซีย

ประเทศมาเลเซียเป็นประเทศที่มีสัดส่วนประชากรที่มีอายุตั้ง 65 ปีขึ้นไปต่อประชากรทั้งหมดอยู่ที่ร้อยละ 7 ในปี ค.ศ.2019 จากข้อมูลของ World Bank จึงทำให้ประเทศมาเลเซียเป็นประเทศที่ได้เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ (aging society) แล้ว ทั้งนี้ จากการจัดอันดับของ บริษัท Allianz ในปี 2015 พบว่ามาเลเซียเป็นประเทศที่มีคะแนนความเพียงพอของบำนาญภาคการจ้างงานและบำนาญส่วนบุคคล (เสาหลักที่ 2 และเสาหลักที่ 3) อยู่ในลำดับที่ 11 เป็นอันดับต้นๆ ของโลก

สิทธิประโยชน์กรณีชราภาพของประเทศมาเลเซียเป็นแบบระบบกองทุนสำรองเลี้ยงชีพ (provident fund) ภายใต้ Employee Fund Act ซึ่งฉบับล่าสุดคือปี ค.ศ. 1991 โดยกฎหมายดังกล่าวบังคับให้ลูกจ้างทุกคนในประเทศมาเลเซียซึ่งมีอายุครบ 16 ปีบริบูรณ์ต้องสมทบเงินเข้ากองทุนสำรองเลี้ยงชีพอันเป็นสาเหตุหนึ่งที่ส่งผลให้คะแนนของระบบบำนาญภาคสมัครใจ/ส่วนบุคคล (เสาหลักที่ 2 และเสาหลักที่ 3) ของมาเลเซียอยู่ในระดับที่สูงซึ่งเป็นจุดเด่นของประเทศมาเลเซียตามหลักเกณฑ์ที่ 1

รัฐบาลมาเลเซียได้จัดตั้งกองทุนสำรองเลี้ยงชีพของประเทศมาเลเซีย (The Employees Provident Fund of Malaysia: EPF) ภายใต้กระทรวงการคลังขึ้นมาในปี ค.ศ. 1951 เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบบริหารจัดการ โดยลูกจ้างที่เป็นสมาชิกจะต้องส่งเงินสมทบเข้ากองทุนสำรองเลี้ยงชีพในอัตราร้อยละ 9 ของอัตราค่าจ้างรายเดือน ในขณะที่นายจ้างสมทบในอัตราร้อยละ 13 ของอัตราค่าจ้างรายเดือน หรือร้อยละ 12 ของอัตราค่าจ้างรายเดือนในกรณีที่ค่าจ้างของลูกจ้างน้อยกว่า 5,000 ริงกิตต่อเดือน (The Employees Provident Fund (EPF), 2021a) ล่าสุดในปี ค.ศ. 2019 มีสมาชิกที่เป็นลูกจ้าง 14,587,811 ราย โดยในจำนวนนี้มีสมาชิก 7,626,262 รายที่ยังส่งเงินสมทบเข้ากองทุนสำรองเลี้ยงชีพ และมีนายจ้างที่ส่งเงินสมทบเข้ากองทุนสำรองเลี้ยงชีพ (The Employees Provident Fund (EPF), 2021b) ทั้งนี้ การกำหนดให้ลูกจ้างและ

นายจ้างจ่ายเงินสมทบเข้ากองทุนสำรองเลี้ยงชีพของ EPF นั้น จะสามารถบังคับได้กับเฉพาะกลุ่มแรงงานในระบบเท่านั้น ส่วนแรงงานที่ไม่มีนายจ้างหรือแรงงานนอกระบบสามารถสมัครเข้ามาเป็นสมาชิกของ EPF ได้ตามความสมัครใจ จากข้อมูลล่าสุด พบว่า EPF สามารถคลอบคลุมแรงงานในระบบได้ประมาณร้อยละ 50 ของกำลังแรงงานในประเทศมาเลเซีย อย่างไรก็ดีมีแรงงานนอกระบบอีกประมาณร้อยละ 40 ที่ยังไม่ได้เข้าสู่ระบบบำเหน็จบำนาญ (Azahar, 2020) ซึ่งกลุ่มดังกล่าวเป็นอีกกลุ่มเป้าหมายที่ EPF ให้ความสำคัญมากขึ้น โดยเฉพาะเมื่อเกิดวิกฤติจากสถานการณ์โควิด-19 ซึ่ง EPF ได้ออกโปรแกรมภาคสมัครใจขึ้นมา 4 รูปแบบ (The Employees Provident Fund (EPF), 2019a) ได้แก่

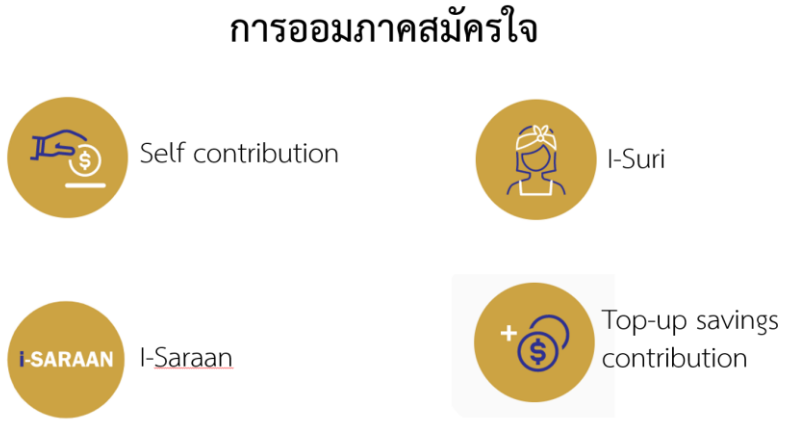
- Self-contribution เป็นโปรแกรมที่จัดตั้งขึ้นมาสำหรับแรงงานที่ไม่ได้ถูกบังคับภายใต้กฎหมาย Employee Fund Act แต่ตระหนักถึงความสำคัญของเงินบำเหน็จบำนาญเมื่อถึงวัยเกษียณ ให้สามารถสมัครใจเข้ามาเป็นสมาชิกของ EPF ได้ โดยสามารถส่งเงินสมทบได้สูงสุดไม่เกิน 60,000 ริงกิตต่อปี (รวมทั้ง 4 โปรแกรม)

- i-Saraan เป็นโปรแกรมที่จัดตั้งขึ้นมาแบบที่มีแรงจูงใจในการออมเพื่อการเกษียณสำหรับแรงงานที่เป็นผู้ประกอบกิจการอิสระ (self-employed) ที่ไม่มีรายได้ประจำ สามารถสมัครใจเข้ามาเป็นสมาชิกของ EPF ได้ ในขณะเดียวกัน EPF จะมีแรงจูงใจให้แก่สมาชิกโดยจะได้รับเงินสมทบจากภาครัฐในอัตราร้อยละ 15 ของเงินสมทบที่สมาชิกจ่าย ซึ่งสูงสุดไม่เกิน 250 ริงกิตต่อปี และมีอายุไม่เกิน 55 ปี ทั้งนี้ รัฐบาลสมทบให้ในช่วงปี ค.ศ. 2018-2022 ทั้งนี้ สมาชิกจะมีความยืดหยุ่นทางการเงินโดยสามารถสมทบตามความพร้อมของสมาชิก (จ่ายเมื่อไหร่ก็ได้ที่มีรายได้) โดยสมทบได้สูงสุดไม่เกิน 60,000 ริงกิตต่อปี (รวมทุกโปรแกรม) และสมาชิกสามารถถอนเงินออกมาใช้ได้ ซึ่งสมาชิกจะได้ปันผลรายปีจากเงินออมที่ฝากไว้กับกองทุนสำรองเลี้ยงชีพ นอกจากนี้ สมาชิกในโปรแกรม i-Saraan ยังจะได้รับสิทธิประโยชน์เมื่อเสียชีวิตจำนวน 2,500 ริงกิต ทั้งนี้ ในปี ค.ศ. 2019 มีสมาชิกในโปรแกรม i-Saraan จำนวน 120,738 ราย

- i-Suri เป็นโปรแกรมที่จัดตั้งขึ้นในปี ค.ศ. 2018 สำหรับกลุ่มแม่บ้านที่มีอายุไม่เกิน 60 ปี (หัวหน้าครอบครัวหรือภรรยาของหัวหน้าครอบครัว) ที่ตระหนักถึงความสำคัญของเงินบำเหน็จบำนาญเมื่อถึงวัยเกษียณ และต้องการมอบสิทธิประโยชน์ให้แก่ครอบครัว สามารถสมัครใจเข้ามาเป็นสมาชิกของ EPF ได้ โดยแม่บ้านที่สมัครเข้าร่วมเป็นสมาชิกของกองทุนสำรองเลี้ยงชีพต้องลงทะเบียนในฐานข้อมูลความยากจน (the National Database on Poverty: eKasih) ภายในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 2020 การสมทบเงินเข้ากองทุนสำรองเลี้ยงชีพสามารถมาจากแม่บ้านเองหรือคู่สมรส โดยสมทบในอัตราขั้นต่ำเดือนละ 5 ริงกิตหรือปีละ 60 ริงกิต รวมกันทุกโปรแกรมไม่เกิน 60,000 ริงกิตต่อปี และภาครัฐจะร่วมสมทบในอัตรา 480 ริงกิตต่อปี ซึ่งสมาชิกจะได้ปันผลรายปีจากเงินออมที่ฝากไว้กับกองทุนสำรองเลี้ยงชีพ และสมาชิกสามารถถอนเงินออกมาใช้ได้ นอกจากนี้ สมาชิกในโปรแกรม i-Suri ยังจะได้รับสิทธิประโยชน์เมื่อเสียชีวิตจำนวน 2,500 ริงกิต ทั้งนี้ ในปี ค.ศ. 2019 มีสมาชิกในโปรแกรม i-Suri จำนวน 81,511 ราย

- TOP-up savings contribution เป็นโปรแกรมสำหรับผู้ที่ต้องการสมทบเงินเพิ่มเติมเข้ากองทุนสำรองเลี้ยงชีพให้แก่คนในครอบครัวที่เป็นสมาชิกของ EPF อยู่แล้ว โดยสมาชิกจะต้องมีอายุไม่เกิน 55 ปี โดยผู้สมทบร่วมไม่จำเป็นต้องเป็นสมาชิก EPF แต่เป็นคนในครอบครัว อันได้แก่ สามีสมทบให้ภรรยา ภรรยาสมทบให้สามี พ่อแม่สมทบให้ลูกหรือลูกสมทบให้พ่อแม่ ทั้งนี้ การสมทบเพิ่มเมื่อรวมกับโปรแกรมอื่นแล้วต้องไม่เกิน 60,000 ริงกิตต่อปี

ภาพที่ 3-6 รูปแบบการออมภาคสมัครใจภายใต้ระบบกองทุนสำรองเลี้ยงชีพของมาเลเซีย

ที่มา: The Employees Provident Fund (2019b)

นอกเหนือจากการส่งเสริมการออมแล้ว EPF ยังได้จัดทำแพลตฟอร์ม i-Akaun ที่ให้บริการต่างๆ แก่สมาชิกทั้งกลุ่มลูกจ้างและนายจ้าง เช่น การเช็คยอดเงินสะสม การตรวจสอบการจ่ายเงิน และข้อมูลสมาชิก รวมทั้งมีการเพิ่มบริการการลงทุน i-Invest ในปี ค.ศ. 2019 ให้สมาชิก EPF ที่ออมในกองทุนสำรองเลี้ยงชีพมาระยะหนึ่งจนมีจำนวนเงินออมในระดับที่ EPF กำหนดสามารถนำเงินออมไปลงทุนกับหน่วยลงทุนที่ได้รับอนุญาตจาก EPF ได้ภายใต้โครงการ the Members Investment Scheme (MIS) อันเป็นการเพิ่มช่องทางในการเพิ่มผลประโยชน์ตอบแทนจากการเข้าร่วมกองทุนสำรองเลี้ยงชีพของมาเลเซีย ทั้งนี้ ในปี ค.ศ. 2019 มีลูกจ้างร้อยละ 52.06 และนายจ้างร้อยละ 99 สมัครเข้าร่วมโปรแกรม i-Akaun

โปรแกรมสำหรับกลุ่มแรงงานนอกระบบแล้ว EPF ยังมีแนวคิดที่จะนำการออมแบบอัตโนมัติ (auto-enrollment mechanism) มาใช้กับกลุ่มผู้ประกอบกิจการอิสระโดยให้สมทบในจำนวนที่เป็นสัดส่วนกับรายได้ประจำปี ทั้งนี้ ภายใต้สถานการณ์โควิด-19 ทำให้แรงงานมีรายได้ลดลงจนถึงไม่มีรายได้เลยซึ่งส่งผลต่อการสมทบเงินของสมาชิก EPF รัฐบาลยังคงต้องการให้แรงงานโดยเฉพาะแรงงานนอกระบบมีการออมเพื่อการเกษียณอย่างต่อเนื่องจึงได้ออกมาตรการช่วยเหลือต่างๆ โดยจัดสรรงบประมาณจำนวน 50 ล้านริงกิตเพื่อร่วมสมทบให้แก่แรงงานนอกระบบในสัดส่วนร้อยละ 15 ของยอดเงินสมทบ

อย่างไรก็ตาม ปัจจัยหนึ่งที่เป็นสาเหตุหลักทำให้แรงงานมาเลเซียไม่เข้าร่วมในระบบบำเหน็จบำนาญคือการขาดความรอบรู้ทางการเงินอันส่งผลให้แรงงานไม่ตระหนักถึงความสำคัญของการออมเพื่ออนาคต/เกษียณ หน่วยงาน Financial Education Network (FEN) จึงได้จัดทำ The National Strategy for

Financial Literacy 2019-2023 ขึ้นมาเพื่อส่งเสริมความรอบรู้ทางการเงิน (financial literacy) ให้แก่ประชาชนมาเลเซียในทุกช่วงวัย โดยมีแนวทางการดำเนินการได้แก่ 1) การส่งเสริมการทำงานร่วมกันของภาครัฐและเอกชนเพื่อเพิ่มผลของการดำเนินการตามแผนปฏิบัติการภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ 2) การสื่อสารที่สามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายโดยใช้ข้อความที่เข้าใจง่ายผ่านช่องทางต่างๆ โดยเฉพาะช่องทางดิจิทัล 3) การสะกิดพฤติกรรม (nudge behavior) โดยส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทางการเงินเพื่อให้เกิดการปฏิบัติตามนโยบายที่เหมาะสม และ 4) การปรับปรุงการเข้าถึงผลิตภัณฑ์ทางการเงินและบริการที่เหมาะสมกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย ทั้งนี้ ยุทธศาสตร์ชาติด้านความรอบรู้ทางการเงินได้กำหนดกลยุทธ์และแผนปฏิบัติไว้ดังต่อไปนี้

- ส่งเสริมความรู้ตั้งแต่วัยเด็ก โดยการเพิ่มหลักสูตรด้านการเงินตั้งแต่ระดับอนุบาล ประถมศึกษา และมัธยมศึกษา รวมทั้งการพัฒนาศักยภาพของครูที่ให้ความรู้ทางการเงิน ซึ่งสามารถส่งเสริมความรู้ผ่านสถาบันการศึกษา ครอบครัวและชุมชน
- เพิ่มการเข้าถึงข้อมูล เครื่องมือ และทรัพยากรด้านจัดการทางการเงิน โดยจัดทำข้อมูลการศึกษาทางการเงินขั้นพื้นฐานที่เข้าใจง่ายและสามารถเข้าถึงได้ และจัดทำแคมเปญระดับประเทศเพื่อเพิ่มความตระหนักถึงความสำคัญด้านการศึกษาทางการเงิน
- ปลูกฝังพฤติกรรมในกลุ่มเป้าหมาย โดยให้การศึกษาในสถานศึกษาสำหรับวัยเรียน การให้ความรู้ในที่ทำงานสำหรับวัยทำงาน การส่งเสริมแนวทางการจัดการเงินให้แก่ประชาชนผ่านชุมชน
- ส่งเสริมการเงินในระยะยาวและการวางแผนเกษียณ โดยการให้คำแนะนำและใช้เครื่องมือทางการเงินที่เป็นนวัตกรรมใหม่เพื่อปรับปรุงการวางแผนทางการเงินในระยะยาว การส่งเสริมให้เห็นถึงผลประโยชน์จากคำแนะนำของการวางแผนทางการเงิน การสนับสนุนการออมโดยสมัครใจและแพลตฟอร์มที่ส่งเสริมการกระจายแหล่งที่มาของรายได้ และการให้ความรู้แก่ชาวมาเลเซียในการวางแผนทางการเงินระยะยาวเพื่อการเกษียณอายุ
- สร้างความยั่งยืนให้แก่ความมั่งคั่ง โดยการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับความเสี่ยงและผลตอบแทนของการลงทุน การสร้างความตระหนักเกี่ยวกับกลโกและการฉ้อโกงทางการเงิน และการพัฒนาและเผยแพร่เอกสารที่เกี่ยวข้องกับนวัตกรรมของผลิตภัณฑ์และบริการทางการเงินใหม่ๆ

นอกจากการส่งเสริมความรอบรู้ทางการเงินในระดับชาติของ FEN ผ่าน ยุทธศาสตร์ชาติ 2019-2023 และ EPF ซึ่งเป็นหน่วยงานที่กำกับดูแลการออมเพื่อการเกษียณผ่านกองทุนสำรองเลี้ยงชีพก็ได้ให้ความสำคัญแก่ความรอบรู้ทางการเงินเช่นกัน โดยได้จัดตั้งหน่วยงานบริการให้คำปรึกษาสำหรับการเกษียณอายุ (Retirement Advisory Services: RAS) ขึ้นมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 2014 ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการให้ความรู้และคำปรึกษาแก่สมาชิกเพื่อให้มีรายได้สำหรับความเป็นอยู่ที่ดีหลังการเกษียณ เช่น การประมาณค่าใช้จ่ายราย

เดือนเมื่อถึงวัยเกษียณ ผ่านหลากหลายรูปแบบ ได้แก่ เอกสาร My Money Matters การให้คำปรึกษาจากเจ้าหน้าที่ประจำสาขา ผ่ายหน่วยเคลื่อนที่ (mobile team) เว็บไซต์ และแอปพลิเคชันของ EPF

จากประสบการณ์ของทั้งสี่ประเทศตัวอย่างที่ได้ยกขึ้นมานั้น สามารถชี้ให้เห็นมาตรการส่งเสริมให้ประชาชนมีเงินเพียงพอในวัยเกษียณหลายประการที่น่าสนใจ และน่าจะนำมาปรับใช้ในประเทศไทยได้ เช่น การปรับจำนวนเงินบำนาญภาครัฐเป็นประจำเพื่อให้สอดคล้องกับค่าครองชีพและค่าจ้างในตลาดแรงงานที่เปลี่ยนแปลงไป การส่งเสริมการเข้าสู่ระบบประกันสังคมของทั้งผู้ประกอบการและแรงงาน การลดภาระของผู้ประกอบการในการให้บำนาญภาคการจ้างงานกับลูกจ้าง และการสร้างแรงจูงใจให้เข้าเป็นสมาชิกแผนบำนาญส่วนบุคคลด้วยการกำหนดให้สามารถนำเงินสมทบไปลดหย่อนภาษีได้ ยกเว้นภาษีหรือลดภาษีสำหรับผลตอบแทนจากการลงทุน รวมถึงการให้เงินอุดหนุนจากภาครัฐ นอกจากนั้นยังพบว่าบำนาญภาคเอกชนหลายประเทศยังมีความยืดหยุ่น สามารถเลือกผลิตภัณฑ์ที่ต้องการลงทุนได้ สามารถเลือกได้ว่าจะรับเงินเป็นแบบบำนาญ บำเหน็จ หรือบำเหน็จผสมบำนาญ ซึ่งน่าจะทำให้สามารถตอบความต้องการของประชาชนได้มากขึ้น เป็นต้น

3.3 บริบทการออมและการลงทุนของประชากรไทย

3.3.1 สถานการณ์ผู้สูงอายุในประเทศไทย

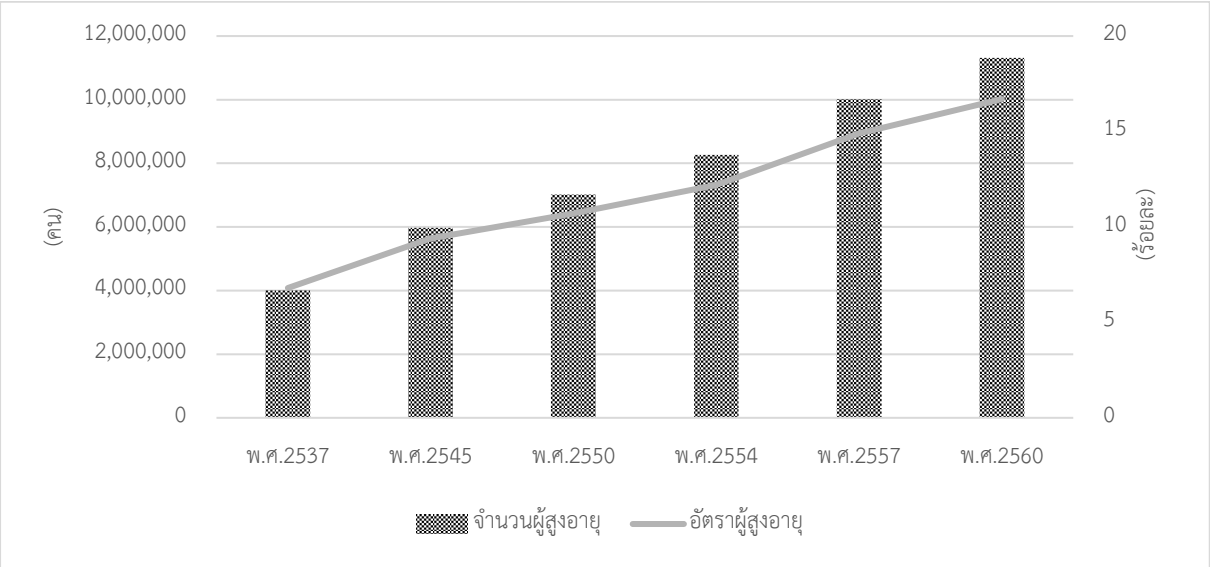
สถานการณ์ผู้สูงอายุในสังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา จากผลการสำรวจประชากรผู้สูงอายุของสำนักงานสถิติแห่งชาติตั้งแต่ปี พ.ศ.2537 จนถึงการสำรวจครั้งล่าสุดในปี พ.ศ.2560 พบว่าในอดีตจำนวนผู้สูงอายุคิดเป็นเพียงร้อยละ 6.8 ของประชากรทั้งหมดและเพิ่มเป็นร้อยละ 19.7 ในการสำรวจครั้งล่าสุด ซึ่งสัดส่วนดังกล่าวบ่งชี้ถึงการเข้าสู่สังคมสูงวัย (aged society) หรือสังคมที่มีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปมากกว่าร้อยละ 10 ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงประชากรดังกล่าวยังคงเป็นสัญญาณต่อแนวโน้มการเป็นสังคมสูงวัยระดับสุดยอด หรือที่เรียกว่า super aged society ซึ่งเป็นสังคมที่มีสัดส่วนผู้สูงอายุมากกว่าร้อยละ 28 ในสิ้นปี พ.ศ.2574 (The Government Public Relations, 2020)

ทั้งนี้เมื่อพิจารณาจำนวนผู้ที่มีอายุมากกว่า 60 ปีขึ้นไปหรือผู้สูงอายุในประเทศไทยจากการสำรวจ 5 ครั้งที่ผ่านมาของสำนักงานสถิติ พบว่าจำนวนและสัดส่วนของผู้สูงอายุในประเทศไทยเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วโดยในปี พ.ศ.2537 อันเป็นการสำรวจครั้งแรก ประเทศไทยมีจำผู้สูงอายุ 4,011,854 คน และมีอัตราผู้สูงอายุร้อยละ 6.8 อย่างไรก็ตามในการสำรวจครั้งล่าสุด ในปี พ.ศ.2560 มีจำนวนผู้สูงอายุทั้งสิ้น 11,312,447 คน คิดเป็นอัตราผู้สูงอายุร้อยละ 16.7 (**ภาพที่ 3-7**) โดยจำนวนนี้แยกเป็นประชากรเพศชาย 5,083,681 คน (ร้อยละ 44.9) และประชากรเพศหญิง 6,228,766 คน (ร้อยละ 55.1)

ลำดับต่อมา เมื่อพิจารณาการกระจายตัวของผู้สูงอายุ พบว่าผู้สูงอายุส่วนมากจะอาศัยอยู่นอกเขตเทศบาล คิดเป็นร้อยละ 58.8 และอาศัยอยู่ในเขตเทศบาลร้อยละ 41.2 นอกจากนั้นหากแบ่งภูมิภาคที่ผู้สูงอายุอาศัยอยู่ พบว่า ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภูมิภาคที่มีผู้สูงอายุอาศัยอยู่มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 31.6

รองลงมาคือภาคกลาง โดยมีผู้สูงอายุร้อยละ 25.8 ภูมิภาคลำดับที่สามที่มีผู้สูงอายุมากที่สุดคือภาคเหนือ คิดเป็นร้อยละ 21.2 ในลำดับที่สี่คือภาคใต้ซึ่งมีจำนวนผู้สูงอายุคิดเป็นร้อยละ 11.8 และในพื้นที่กรุงเทพมหานครมีสัดส่วนผู้สูงอายุน้อยที่สุดเพียงร้อยละ 9.6 (**ภาพที่ 3-8**)

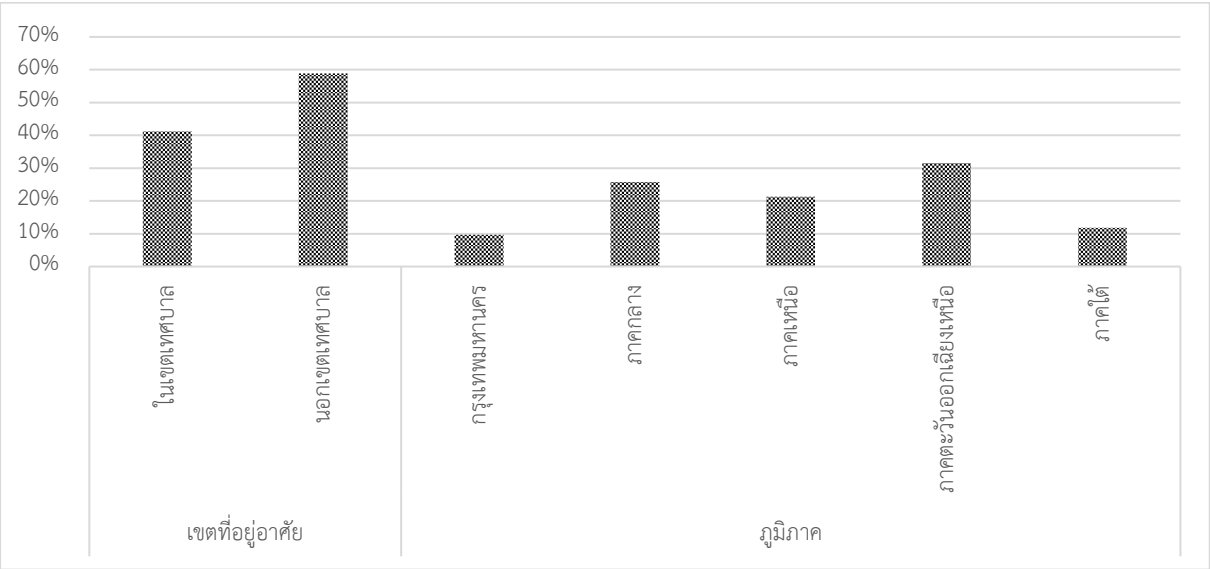
ภาพที่ 3-7 จำนวนและอัตราผู้สูงอายุที่ได้จากการสำรวจประชากรผู้สูงอายุของสำนักงานสถิติแห่งชาติ

ที่มา: รายงานการสำรวจประชากรผู้สูงอายุ พ.ศ.2560 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2560)

หมายเหตุ: อัตราผู้สูงอายุ หมายถึง อัตราส่วนของผู้สูงอายุต่อประชากรทั้งสิ้น 100 คน

ภาพที่ 3-8 ร้อยละของผู้สูงอายุ จำแนกตามเขตการปกครองและภาค พ.ศ. 2560

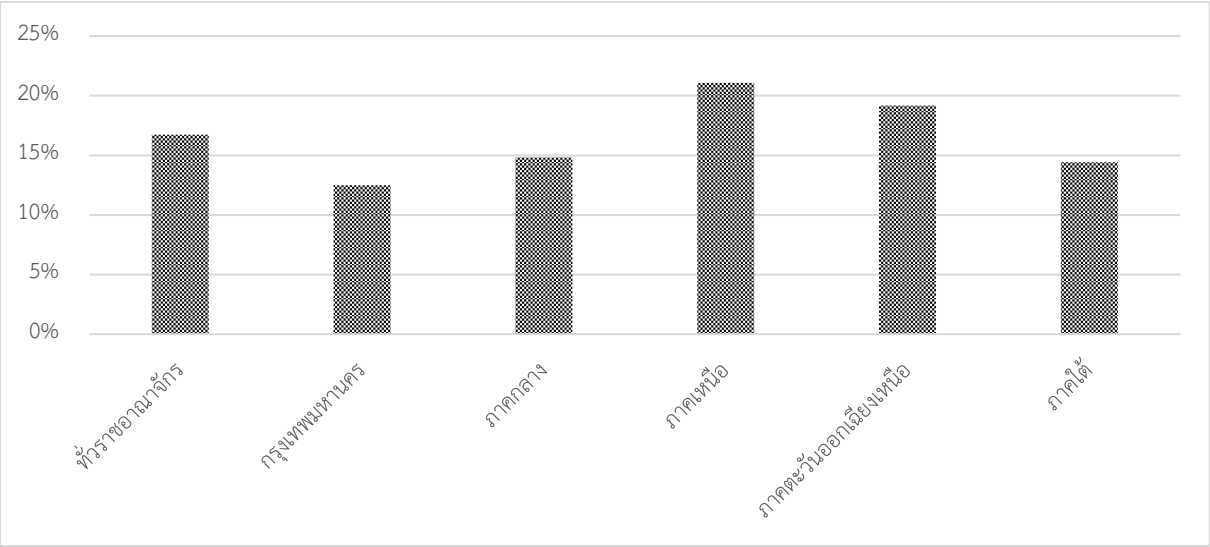

ที่มา: รายงานการสำรวจประชากรผู้สูงอายุ พ.ศ.2560 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2560)

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาจำนวนผู้สูงอายุต่อประชากรในภูมิภาค พบว่าอันดับของสัดส่วนดังกล่าวมีการเปลี่ยนแปลงเล็กน้อย กล่าวคือ ภาคเหนือจะเป็นพื้นที่ที่มีอัตราส่วนผู้สูงอายุรายภาคสูงที่สุด คิดเป็นถึงร้อยละ 21.1 รองลงมาคือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คิดเป็นร้อยละ 19.2 ลำดับที่สามคือภาคกลางโดยมี

สัดส่วนเป็นร้อยละ 14.8 ของประชากรในภูมิภาค และลำดับที่ห้าและหกคือภาคใต้และกรุงเทพมหานคร โดยมีสัดส่วนคิดเป็นร้อยละ 14.4 และร้อยละ 12.5 ตามลำดับ (**ภาพที่ 3-9**)

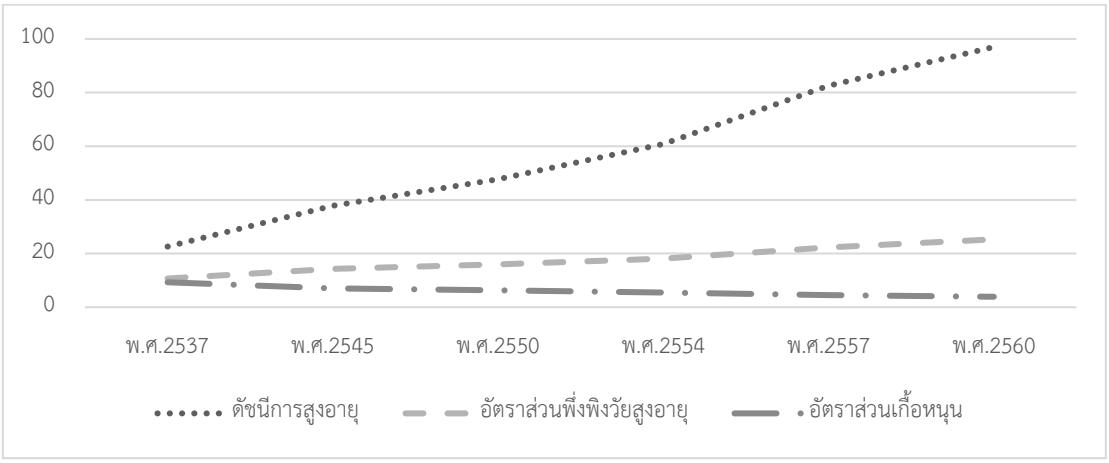
ภาพที่ 3-9 อัตราผู้สูงอายุ จำแนกตามภาค พ.ศ.2560

ที่มา: รายงานการสำรวจประชากรผู้สูงอายุ พ.ศ.2560 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2560)

สถานการณ์ผู้สูงอายุที่ได้จากรายงานการสำรวจประชากรผู้สูงอายุในประเทศไทย (2560) ยังแสดงถึงแนวโน้มที่สำคัญของสามตัวชี้วัดได้แก่ (1) ดัชนีการสูงอายุของประเทศไทยที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดย ดัชนีดังกล่าวสะท้อนสัดส่วนของประชากรสูงอายุต่อประชากรวัยเด็กที่เพิ่มจากร้อยละ 22.6 ในปี พ.ศ.2537 เป็นร้อยละ 97.0 ในปี พ.ศ.2560 (2) อัตราส่วนพึ่งพิงวัยสูงอายุ หรือสัดส่วนของผู้สูงอายุต่อประชากรวัยทำงาน 100 คน ซึ่งมีการเพิ่มจากร้อยละ 22.3 ในปี พ.ศ.2557 เป็นร้อยละ 25.3 ในการสำรวจครั้งล่าสุด และ (3) อัตราส่วนการเกื้อหนุน ซึ่งหมายถึงอัตราส่วนของจำนวนประชากรวัยทำงานเทียบกับประชากรสูงอายุ ทั้งนี้ตัวชี้วัดที่สามมีทิศทางที่แตกต่างจากตัวชี้วัดก่อนหน้าเนื่องจากมีสัดส่วนที่ลดน้อยลงจากร้อยละ 9.3 ในปี พ.ศ.2537 ลดลงเหลือร้อยละ 3.9 ในปี พ.ศ.2560 (**ภาพที่ 3-10**)

ภาพที่ 3-10 แนวโน้ม ดัชนีการสูงอายุ อัตราส่วนพึ่งพิงวัยสูงอายุและอัตราส่วนเกื้อหนุน พ.ศ.2537-2560

ที่มา: รายงานการสำรวจประชากรผู้สูงอายุ พ.ศ.2560 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2560)

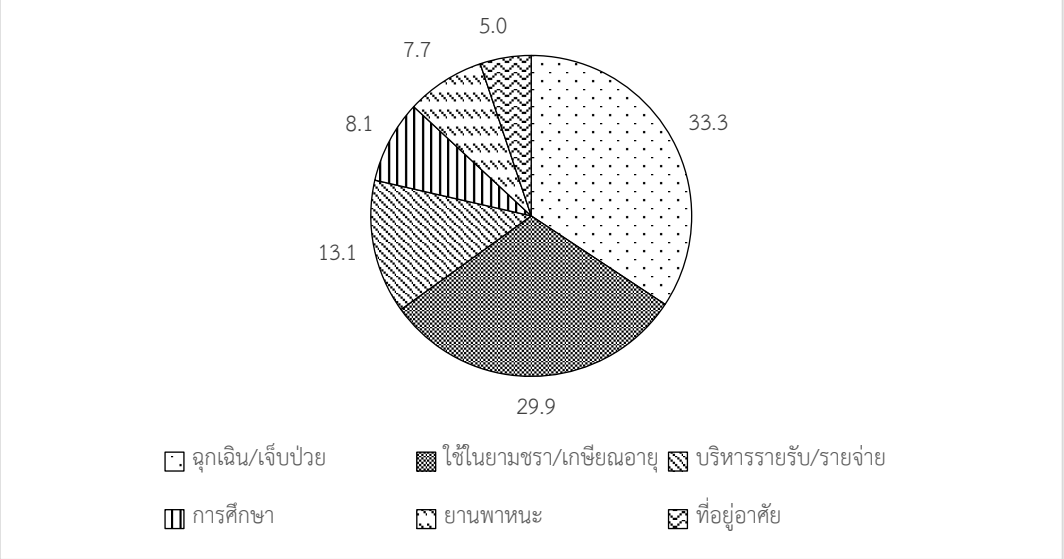
3.3.2 การเข้าถึงบริการทางการเงินและการออม

รายงานผลการสำรวจการเข้าถึงบริการทางการเงินภาคครัวเรือน เป็นการจัดทำร่วมกันระหว่างธนาคารแห่งประเทศไทยและสำนักงานสถิติแห่งชาติ โดยมีการจัดทำทุก 3 ปี เพื่อประเมินและติดตามระดับการเข้าถึงบริการทางการเงินของประชาชน โดยข้อมูลในปีล่าสุด (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2561ก) สำนักงานสถิติแห่งชาติได้ดำเนินการสำรวจครัวเรือนหรือตัวแทนครัวเรือนที่มีอายุ 15 ปีขึ้นไป จำนวน 11,121 ครัวเรือนในทุกภูมิภาค โดยในส่วนการออมมีการสำรวจวัตถุประสงค์การออม รูปแบบการออม และยังครอบคลุมถึงเรื่องการวางแผนทางการเงินเพื่อใช้ในยามเกษียณด้วย ในส่วนของบริการทางการเงิน ครอบคลุม 11 บริการ ได้แก่ (1) เงินฝาก/ เงินออม (2) สินเชื่อ (ไม่รวมบัตรเครดิต) (3) การโอนเงิน (4) การชำระเงิน (5) บัตรเครดิต (6) ประกันชีวิต (7) ประกันวินาศภัย (8) กองทุนรวม (9) ตราสารการลงทุนภาครัฐ (10) ตราสารการลงทุนภาคเอกชน และ (11) การเล่นแชร์

ผลจากการสำรวจการเข้าถึงบริการฉบับข้างต้นแสดงให้เห็นว่าครัวเรือนสามารถเข้าถึงบริการทางการเงินได้มากขึ้น จากการสำรวจในปี พ.ศ.2559 ร้อยละ 97.3 เป็นร้อยละ 98.7 ในการสำรวจครั้งล่าสุด และครัวเรือนที่ใช้บริการทางการเงินเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 86.4 เป็นร้อยละ 89.8 โดยหากพิจารณาครัวเรือนที่เข้าใช้บริการพบว่าครัวเรือนเลือกใช้บริการจากธนาคารพาณิชย์และสถาบันการเงินเฉพาะกิจมากที่สุด ทั้งนี้ผู้ให้บริการที่มีลักษณะกองทุนหมู่บ้านและผู้ให้บริการชำระเงินทางอิเล็กทรอนิกส์มีบทบาทเพิ่มมากขึ้นสวนทางกับการใช้บริการนอกทางการเงินนอกระบบที่ลดน้อยลง นอกจากนั้นการบริการทางการเงินที่ครัวเรือนเข้าถึงมากที่สุด 4 อันดับแรกได้แก่ บริการชำระเงิน โอนเงิน เงินฝาก และสินเชื่อ ตามลำดับ

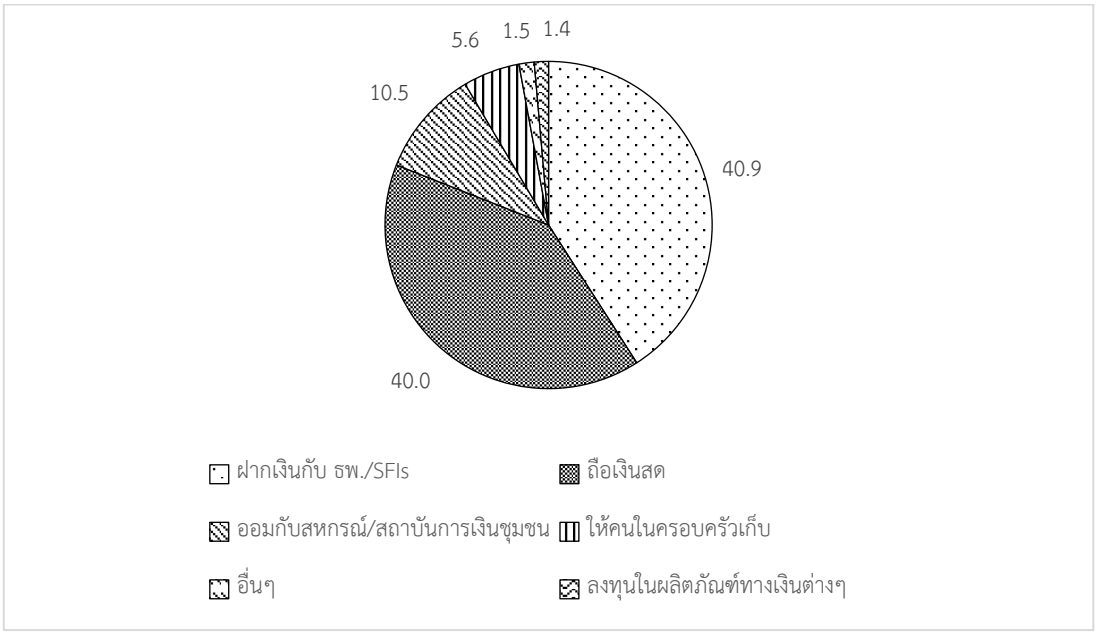
ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาในเรื่องของพฤติกรรมทางการออมของภาคครัวเรือนจากการสำรวจดังกล่าว พบว่าครัวเรือนร้อยละ 72.0 มีการออม ซึ่งส่วนใหญ่มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้จ่ายในยามเจ็บป่วยหรือฉุกเฉิน มากถึงร้อยละ 33.3 รองลงมาคือการออมเงินเพื่อใช้ในยามเกษียณ คิดเป็นร้อยละ 29.9 และใช้สำหรับการบริหารรายรับ-รายจ่าย ร้อยละ 13.1 ตามลำดับ (**ภาพที่ 3-11**) ทั้งนี้ในส่วนของรูปแบบในการออมเงิน พบว่าส่วนมากร้อยละ 40.9 มีการฝากเงินกับธนาคารพาณิชย์หรือสถาบันการเงินเฉพาะกิจ รองลงมาคือการถือเงินสด ซึ่งสูงถึงร้อยละ 40.0 ในลำดับที่สามคือการออมกับสหกรณ์หรือสถาบันการเงินชุมชน ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 10.5 (**ภาพที่ 3-12**)

ภาพที่ 3-11 สัดส่วนของวัตถุประสงค์ในการออม

ที่มา: รายงานผลการสำรวจการเข้าถึงบริการทางการเงินภาคครัวเรือนปี พ.ศ.2561 (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2561ก)

ภาพที่ 3-12 สัดส่วนของรูปแบบการเก็บออมเงิน

ที่มา: รายงานผลการสำรวจการเข้าถึงบริการทางการเงินภาคครัวเรือนปี พ.ศ.2561 (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2561ก)

ในเรื่องของพฤติกรรมทางการออมของครัวเรือนยังคงครอบคลุมถึงเรื่องการวางแผนทางการเงินเพื่อใช้ในยามเกษียณพบว่า ครัวเรือนร้อยละ 67 มีการวางแผนอยู่และเริ่มออมทั้งที่ทำได้และไม่ได้ตามแผน โดยสัดส่วนดังกล่าวเพิ่มขึ้นค่อนข้างมากเมื่อเปรียบเทียบกับผลสำรวจในปี พ.ศ.2559 จากเดิมที่ร้อยละ 44 เท่านั้น นอกจากนั้นผลสำรวจยังคงแสดงถึงกลุ่มคนที่ยังขาดการตระหนักถึงการเตรียมการเพื่อยามชราหรือเกษียณอายุ (วางแผนแต่ยังไม่ได้เริ่มออมและยังไม่ได้วางแผน ซึ่งสูงถึงประมาณร้อยละ 33 ของกลุ่มตัวอย่างประชากรทั้งหมด (**ตารางที่ 3-7**)

ตารางที่ 3-7 สัดส่วนการออมเพื่อใช้ในยามเกษียณ

การออมเพื่อยามเกษียณ	พ.ศ.2559	พ.ศ.2561
มีการวางแผนและเริ่มออม	**44.0**	**67.0**
- วางแผนและออมได้ตามแผน	14.0	19.0
- วางแผนแต่ออมไม่ได้ตามแผน	30.0	48.0
วางแผนและยังออมไม่เริ่มออม	**31.0**	**16.0**
ยังไม่ได้วางแผน	**25.0**	**17.0**

ที่มา: รายงานผลการสำรวจการเข้าถึงบริการทางการเงินภาคครัวเรือนปี พ.ศ.2561 (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2561ก)

ผลการสำรวจอีกประการที่มีความเกี่ยวข้องกับการศึกษาในโครงการนี้คือผลการสำรวจแหล่งรายได้หลักของผู้สูงอายุใน 12 เดือนก่อนวันที่ทำการสัมภาษณ์ในการสำรวจผู้สูงอายุ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2560) พบว่าแหล่งรายได้หลักส่วนมากของผู้สูงอายุคือ รายได้จากบุตร ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 34.7 รองลงมาคือแหล่งรายได้จากการทำงาน คิดเป็นร้อยละ 31.0 ลำดับที่สามคือเบี้ยยังชีพจากทางราชการคิดเป็นร้อยละ 20.0 จากนั้นจึงเป็นเงินจากบำเหน็จหรือบำนาญ คิดเป็นร้อยละ 5.9 คู่สมรสคิดเป็นร้อยละ 4.6 ดอกเบี้ยจากเงินออมฯ ร้อยละ 2.3 และเงินจากรายได้อื่นๆ เพียงร้อยละ 1.5 เท่านั้น (**ตารางที่ 3-8**) นอกจากนั้นเมื่อพิจารณาถึงความเพียงพอของรายได้ในการดำรงชีพ พบว่าส่วนมากร้อยละ 50 มีเงินเพียงพอต่อการดำรงชีพ อย่างไรก็ตามร้อยละ 25.4 และร้อยละ 18.5 เป็นสัดส่วนของผู้ที่ระบุว่ามีรายได้เพียงพอเป็นมากครั้งและมีรายได้ไม่เพียงพอ ซึ่งสะท้อนว่าประชากรสูงอายุเกือบครึ่งยังคงมีปัญหาในเรื่องของรายได้ โดยเมื่อพิจารณาลักษณะของประชากรที่มีปัญหาดังกล่าวคือกลุ่มประชากรเพศหญิง กลุ่มผู้สูงอายุวัยกลาง (อายุ 70-79 ปี) และผู้ที่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะเป็นลักษณะของผู้ที่มีปัญหาดังกล่าวมากที่สุด

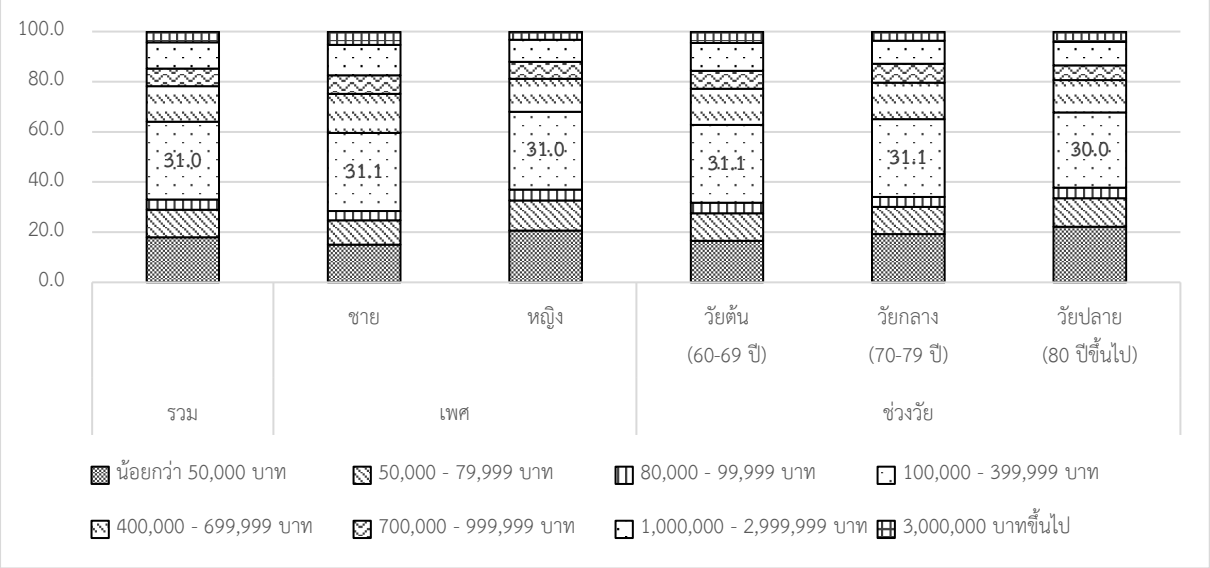
ตารางที่ 3-8 ร้อยละข้องผู้สูงอายุ จำแนกตามแหล่งรายได้หลักและเพศ พ.ศ.2560

แหล่งรายได้หลัก	รวม	ชาย	หญิง
บุตร	34.7	27.3	40.8
การทำงาน	31	41.9	22.1
เบี้ยยังชีพจากทางราชการ	20	16.9	22.6
บำเหน็จ/บำนาญ	5.9	8.2	3.9
คู่สมรส	4.6	2.6	6.3
ดอกเบี้ยเงินออม/เงินออม/ทรัพย์สิน	2.3	2.2	2.3
อื่นๆ	1.5	0.9	2

ที่มา: รายงานการสำรวจประชากรผู้สูงอายุปี พ.ศ.2560 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2560)

ในมิติของการออม จากการสำรวจพบว่า การออมของผู้สูงอายุ ถึงมีความหมายรวมถึง การออมในรูปแบบของเงินสด การสะสมทรัพย์สินที่มีมูลค่า เช่น หุ้น พันธบัตร ที่ดิน บ้าน รถ เพชร ทอง รวมถึงเงินออมในรูปแบบประกันชีวิต เป็นต้น พบว่า ผู้สูงอายุส่วนมากร้อยละ 31.0 มีเงินออมตั้งแต่ 100,000-399,999 บาท และมีเพียงร้อยละ 36.0 ที่มีเงินออมตั้งแต่ 400,000 บาทขึ้นไป ซึ่งเมื่อพิจารณาตามเพศและช่วงวัย พบว่ามีลักษณะการกระจายตัวที่ใกล้เคียงกัน (**ภาพที่ 3-13**)

ภาพที่ 3-13 ร้อยละของผู้สูงอายุ จำแนกตามมูลค่าการออม เพศและกลุ่มช่วงวัย พ.ศ.2560

ที่มา: รายงานการสำรวจประชากรผู้สูงอายุปี พ.ศ.2560 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2560)

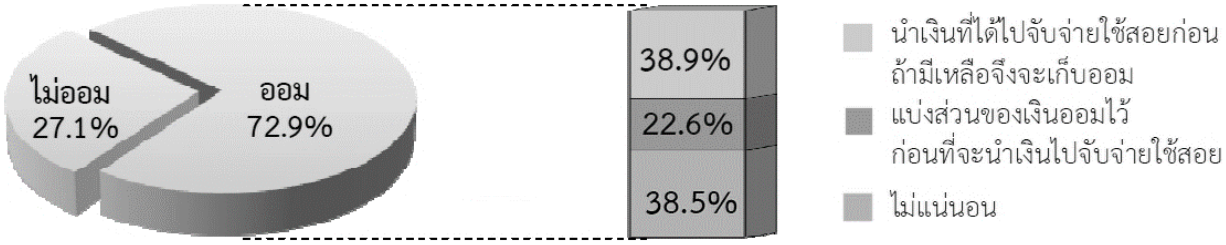
นอกจากนั้นเมื่อพิจารณารายงานผลการสำรวจภายใต้โครงการ “การสำรวจพฤติกรรมการออม และการเข้าถึงบริการทางการเงินภาคครัวเรือน” (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2561) โดยได้ดำเนินการสำรวจไปพร้อมกับการสำรวจสภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนจากครัวเรือนตัวอย่างทุกจังหวัดทั่วประเทศทั้งในเขตเทศบาลและนอกเขตเทศบาล ซึ่งการจัดเก็บข้อมูลครั้งล่าสุดเป็นครั้งที่ 6 จากการเก็บรวบรวมข้อมูลระหว่างเดือน กรกฎาคม ถึง กันยายน พ.ศ.2561 โดยมีประเด็นที่สำคัญที่เกี่ยวกับการออมทั้งสิ้น 8 ประเด็น ได้แก่ (1) ลักษณะครัวเรือนทั่วไป (2) ผู้รับผิดชอบและตัดสินใจเรื่องการใช้เงินในครัวเรือน (3) การเก็บออมและจัดสรรเงินออมสำหรับครัวเรือน (4) การเปรียบเทียบครัวเรือนที่มีการเก็บออม (5) วัตถุประสงค์หลักของการเก็บออม (6) วิธีที่ครัวเรือนเลือกใช้ในการเก็บออม (7) ระยะเวลาที่สามารถนำเงินออมมาใช้ดำรงชีพเมื่อต้องหยุดทำงาน และ (8) การประสบปัญหาเงินไม่พอจ่ายและวิธีที่ใช้ในการแก้ไขปัญหา

ผลการสำรวจในแง่ลักษณะทั่วไปของครัวเรือนเชื่อมโยงกับเรื่องการตัดสินใจในเรื่องการใช้เงินของครัวเรือน พบว่าจากการทำแบบสอบถาม 21.6 ล้านครัวเรือน ร้อยละ 61.8 มีหัวหน้าครัวเรือนเป็นผู้ชาย และร้อยละ 38.2 เป็นผู้หญิง ซึ่งข้อมูลดังกล่าวสะท้อนลักษณะโครงสร้างครัวเรือนของไทยส่วนใหญ่ที่มีหัวหน้าครัวเรือนเป็นผู้ชาย ทั้งนี้เมื่อพิจารณาประเด็นเกี่ยวกับการตัดสินใจในเรื่องการใช้เงินของครัวเรือ น พบว่าหัวหน้าครัวเรือน (ซึ่งส่วนมากเป็นผู้ชาย) เป็นผู้รับผิดชอบการตัดสินใจทางการเงินถึงร้อยละ 45.4 รองลงมาคือหัวครัวเรือนและคู่สมรสร้อยละ 35.2 หัวหน้าครัวเรือนและสมาชิกในครัวเรือนร้อยละ 13.1 และบุคคลภายนอกครัวเรือนและผู้ที่ไม่สามารถตัดสินใจเรื่องการเงินของครัวเรือนได้มีสัดส่วนต่ำที่สุดเพียงร้อยละ 0.8

ในส่วนของการออมผลสำรวจสามารถบ่งบอกวิธีการออม และการเปลี่ยนแปลงแนวโน้มการออมจากการเปรียบเทียบผลสำรวจระหว่างปี โดยพบว่าครัวเรือนตัวอย่างร้อยละ 72.9 มีการออม โดยในสัดส่วน

ดังกล่าวร้อยละ 38.9 ของเงินออมเป็นเงินที่เหลือจากการจับจ่ายใช้สอย มีเพียงร้อยละ 22.6 ที่มีการแบ่งเงินออมออกมาก่อน ทั้งนี้ร้อยละ 38.5 ไม่มีรูปแบบการออมที่แน่นอน ซึ่งเมื่อพิจารณาจำนวนสัดส่วนเงินออม พบว่าครัวเรือนมีการเก็บออมสูงขึ้นอย่างเห็นได้ชัดเจน จากเดิมสัดส่วนครัวเรือนที่มีการเก็บออมมีอยู่ร้อยละ 66.7 ในปี พ.ศ.2559 และเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 72.9 ในการสำรวจปี พ.ศ.2561 (**ภาพที่ 3-14**)

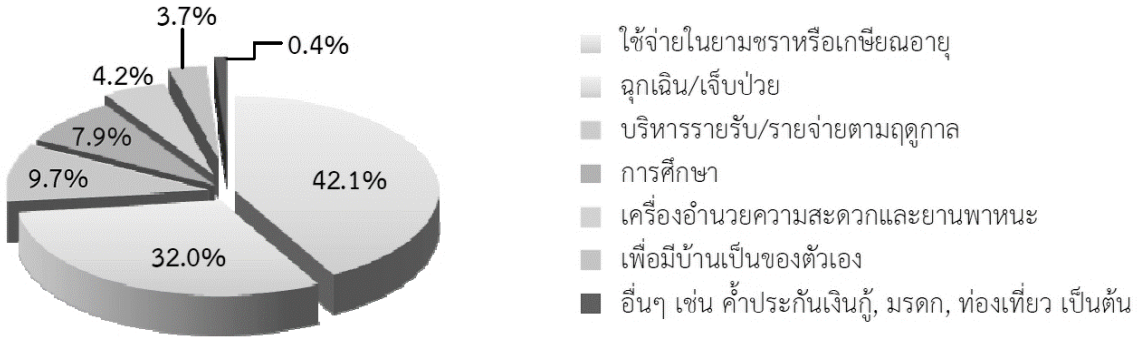
ภาพที่ 3-14 สัดส่วนครัวเรือนที่มีการเก็บออม

ที่มา: การออมภาคครัวเรือนของไทย ไตรมาสที่ 3 ปี พ.ศ.2561 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2561)

การสำรวจยังสามารถบ่งบอกวัตถุประสงค์หลักของการเก็บออม โดยพบว่าร้อยละ 42.1 เป็นไปเพื่อการใช้จ่ายในยามชราหรือเกษียณอายุ รองลงมาร้อยละ 32.0 เป็นการเก็บเพื่อฉุกเฉินหรือเจ็บป่วย ในลำดับที่สามคือการเก็บออมเพื่อบริหารรายรับ/รายจ่ายตามฤดูกาล ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 9.7 จากการเก็บออมทั้งหมด ในลำดับที่สี่คือการเก็บออมเพื่อการศึกษา คิดเป็นร้อยละ 7.9 (**ภาพที่ 3-15**) ทั้งนี้เมื่อพิจารณาถึงวิธีการในการเก็บออมเงินสด พบว่า ส่วนมากร้อยละ 75.5 มีการเก็บเป็นเงินสด รองลงมาคือการเก็บเงินในบัญชีเงินฝากที่เป็นบัญชีเดียวกับบัญชีเงินเดือน และร้อยละ 25.9 ตอบว่ามีการเก็บในบัญชีเงินออมโดยเฉพาะ (ข้อมูลดังกล่าวผู้ตอบแบบสอบถามสามารถเลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

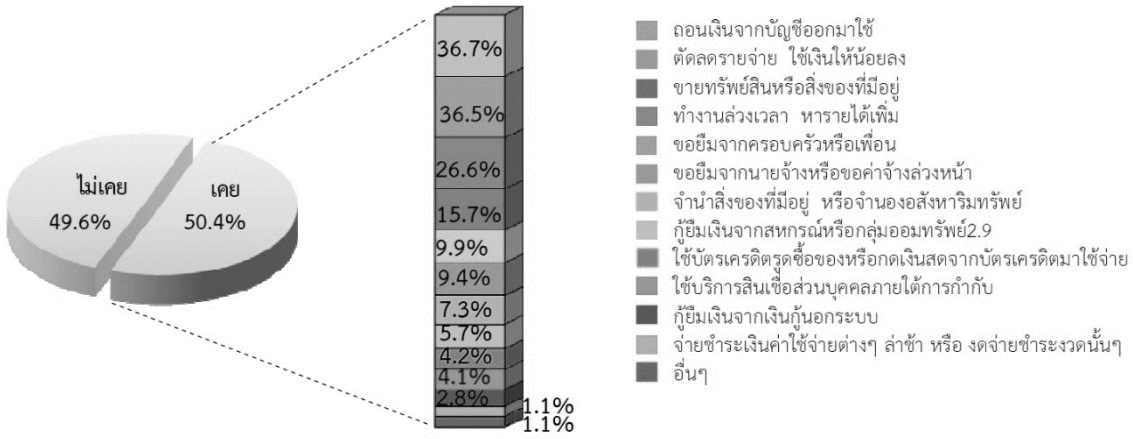
ภาพที่ 3-15 วัตถุประสงค์ของการออม

ที่มา: การออมภาคครัวเรือนของไทย ไตรมาสที่ 3 ปี พ.ศ.2561 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2561)

การพิจารณาประเด็นสองประเด็นสุดท้ายที่เกี่ยวข้องกับยามฉุกเฉิน จากการสำรวจพบว่าร้อยละ 87.2 มีเงินออมมาใช้ดำรงชีพได้น้อยกว่า 1 ปี เมื่อหยุดงาน และร้อยละ 9.2 สามารถดำรงชีพได้ตั้งแต่ 1 ถึง 5 ปี ทั้งนี้เมื่อพิจารณาเกี่ยวกับการประสบปัญหาทางการเงินพบว่า ร้อยละ 50.4 เคยประสบปัญหาทางการเงิน โดยวิธีการแก้ไขปัญหาสามอันดับแรกคือ ถอนเงินจากบัญชีมาใช้ ตัดลดรายจ่ายใช้เงินให้น้อยลงและขายทรัพย์สินหรือสิ่งของที่มีอยู่ (**ภาพที่ 3-16**) ทั้งนี้ผู้ตอบคำถามสามารถเลือกคำตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

ภาพที่ 3-16 สัดส่วนครัวเรือนที่ประสบปัญหาเงินไม่พอจ่ายและวิธีการแก้ปัญหา

ที่มา: การออมภาคครัวเรือนของไทย ไตรมาสที่ 3 ปี พ.ศ.2561 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2561)

ผลจากการสำรวจข้างต้น สามารถนำมาอ้างอิงและปรับใช้ในการเป็นข้อมูลพื้นฐานและบอกสถานการณ์เกี่ยวกับการออมและการวางแผนทางการเงิน ซึ่งจะนำไปสู่การทำความเข้าใจกลุ่มเป้าหมายและระบุปัญหาของกลุ่มเป้าหมายอย่างลึกซึ้งในลำดับการศึกษาต่อไป

3.3.3 พฤติกรรมการออมการลงทุนในช่วงก่อนสูงวัย

Richard H. Thaler และ Shlomo Benartzi (2004) ได้ใช้เศรษฐศาสตร์เชิงพฤติกรรมเพื่อศึกษาแนวทางในการช่วยเพิ่มการออมของลูกจ้าง ภายใต้โครงการ Save More Tomorrow เมื่อบริษัทต่างๆ ได้เปลี่ยนแผนบำนาญจากรูปแบบกองทุนแบบกำหนดประโยชน์ทดแทน (defined benefit) มาเป็นกองทุนแบบกำหนดเงินสมทบ (defined contribution) ทำให้ลูกจ้างต้องร่วมรับผิดชอบในกระบวนการตัดสินใจเกี่ยวกับจำนวนเงินที่ต้องออมมากขึ้น ลูกจ้างที่ไม่สามารถเข้าร่วมกองทุนได้หรือมีส่วนร่วมในระดับที่ต่ำมากจะออมได้น้อย ด้วยเล็งเห็นถึงปัญหาดังกล่าว คณะวิจัยจึงได้นำเสนอโครงการออมเงินเชิงกำหนด (prescriptive savings program) ชื่อ Save More Tomorrow หรือ SMarT Program ขึ้น โดยมีเป้าหมายเพื่อช่วยลูกจ้างที่ต้องการออมแต่ยังขาดแรงจูงใจให้สามารถออมเพิ่มขึ้นได้ตามต้องการ ซึ่งใจความสำคัญของโครงการนี้ คือ ลูกจ้างที่เข้าร่วมโครงการมีพันธะล่วงหน้าที่จะต้องจัดสรรเงินเดือนที่ได้เพิ่มขึ้นในอนาคตสมทบเข้าไปในการออมเพื่อเกษียณ

โครงการ SMarT Program ไม่ได้กำหนดหลักเกณฑ์ คุณสมบัติเฉพาะหรือวิธีการที่เจาะจง ในการดึงดูดให้ลูกจ้างเข้าร่วมโครงการการออม ทั้งนี้เพราะเงื่อนไขของแต่ละบริษัท ลูกจ้างและบริบทอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องแตกต่างกัน ทั้งนี้ รูปแบบของโครงการมีดังต่อไปนี้

1) การให้ข้อมูลและความรู้แก่ลูกจ้างที่สนใจเกี่ยวกับการเพิ่มการออมล่วงหน้าก่อนที่การออมจริงจะเริ่มขึ้น

2) เมื่อลูกจ้างเข้าร่วมโครงการแล้ว ทันทีที่ลูกจ้างได้รับเงินเดือนเพิ่มขึ้นในครั้งแรก การออมในอัตราที่เพิ่มขึ้นก็จะเริ่มทันทีเช่นกัน

3) อัตราการออมก็จะเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ตามกำหนดการที่ลูกจ้างได้รับเงินเดือนเพิ่มขึ้นในแต่ละครั้ง และจะเพิ่มขึ้นจนกระทั่งถึงอัตราสูงสุดที่ลูกจ้างกำหนดเอาไว้ล่วงหน้าในแผน

4) ลูกจ้างสามารถออกจากโครงการเมื่อใดก็ได้

ทั้งนี้ ผลการทดลองแสดงให้เห็นว่า โครงการ SMarT Program เป็นโครงการที่มีลักษณะเชิงกำหนดเพื่อสร้างหรือเปลี่ยนพฤติกรรม กล่าวคือ ลูกจ้างที่เข้าร่วมโครงการมีพันธกิจที่ต้องเพิ่มอัตราการออมในทุกการเพิ่มของค่าจ้างจนกระทั่งถึงอัตราสูงสุดที่กำหนดไว้ก่อนแล้วโดยลูกจ้าง โดยโครงการยังคงให้อิสระในการตัดสินใจเกี่ยวกับการออมของลูกจ้าง อนึ่ง เมื่อลูกจ้างเข้าร่วมโครงการแล้ว จะมีความคุ้นเคยและไม่ต้องการเปลี่ยนพฤติกรรม ทำให้ลูกจ้างส่วนใหญ่ไม่ได้ปรับลดอัตราการออมของตนให้น้อยลง ซึ่งสิ่งนี้ส่งผลให้อัตราการมีส่วนร่วมของการออมและอัตราการออมในระยะยาวหรือเพื่อการเกษียณของลูกจ้างโดยเฉลี่ยเพิ่มสูงขึ้น

ธานี และคณะ (2562) ได้ศึกษาพฤติกรรมของแรงงานประเภทกิ๊กอันหมายถึง แรงงานที่ทำงานโดยไม่มีสัญญาการจ้างงานที่อยู่ในลักษณะของการจ้างงานประจำ ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของแรงงานนอกระบบ ภายใต้โครงการ การสำรวจสถานการณ์เศรษฐกิจแบบกิ๊ก (gig economy) ของประเทศไทย โดยเป็นการสำรวจในพื้นที่กรุงเทพมหานคร 800 ตัวอย่าง พบว่าแรงงานกิ๊กร้อยละ 32 ไม่มีการวางแผนการออม และในร้อยละ 68 ที่มีการวางแผนการออมนั้น ฝากเงินไว้กับธนาคารเป็นหลัก (ร้อยละ 67.6) อย่างไรก็ดี งานวิจัยพบประเด็นที่น่าสนใจคือ ผู้ตอบแบบสอบถามร้อยละ 62 ไม่มีการวางแผนเพื่อการเกษียณ ทำให้มีผู้ที่ไม่มั่นใจว่าจะมีเงินใช้เพียงพอหลังเกษียณถึงร้อยละ 64 โดยผู้ที่วางแผนการเกษียณส่วนใหญ่จะผ่านกองทุนส่วนตัว ทั้งนี้ แรงงานกิ๊กร้อยละ 76.7 ต้องการให้ภาครัฐดูแลเกี่ยวกับหลักประกันและสวัสดิการ ในด้านสุขภาพ สิทธิประโยชน์สำหรับวัยเกษียณ ดังนั้น ภาครัฐจึงควรมีนโยบาย/มาตรการที่ดูแลในเรื่องดังกล่าว โดยเฉพาะเรื่องสิทธิประโยชน์สำหรับวัยเกษียณ รวมทั้งระบบการส่งเสริมการออมในระยะยาว เช่น รูปแบบ/กองทุน ตลอดจนผลิตภัณฑ์ทางการเงินที่เหมาะสมกับการออมระยะยาว

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (2563) ได้ศึกษาพฤติกรรมการออมของแรงงานนอกระบบภายใต้โครงการ แนวทางการพัฒนาการดำเนินงานของกองทุนการออมแห่งชาติ (กอช.) โดยเป็นการสำรวจในพื้นที่ 5 ภูมิภาคจำนวน 2,063 ตัวอย่าง พบว่า ผู้ตอบส่วนใหญ่ยังไม่มีวินัยในการออม มีเพียงร้อยละ 19 ของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ทั้งหมดที่ตอบว่าแบ่งส่วนของเงินออมไว้ก่อนที่จะนำเงินไปจับจ่าย/ใช้จ่าย และเมื่อเมื่อพิจารณาคุณลักษณะของกลุ่มผู้ที่ไม่มีเงินออม พบว่า เพศและช่วงอายุไม่มีผลต่อการมีหรือไม่มีเงินออม ในขณะที่ระดับการศึกษายิ่งสูงยิ่งมีสัดส่วนผู้ที่ไม่มีเงินออมมากขึ้น อาชีพรับจ้างทั่วไปและไม่มีงานทำเป็นกลุ่มที่ไม่มีเงินออมมากที่สุด กลุ่มคนที่อยู่ในชั้นรายได้ตรงกลางมีสัดส่วนคนที่ไม่มีเงินออมสูงกว่ากลุ่มคนที่จนที่สุดกับกลุ่มคนที่รวยที่สุด สำหรับวัตถุประสงค์หลักของการออม ได้แก่ เพื่อเก็บไว้ใช้จ่ายในกรณีฉุกเฉินหรือเจ็บป่วย (ร้อยละ 37.4) และเพื่อไว้ใช้ยามชรา (ร้อยละ 31.4) ทั้งนี้ รายได้เป็นปัจจัยหลักที่จูงใจให้เกิดการออมต่อเนื่อง

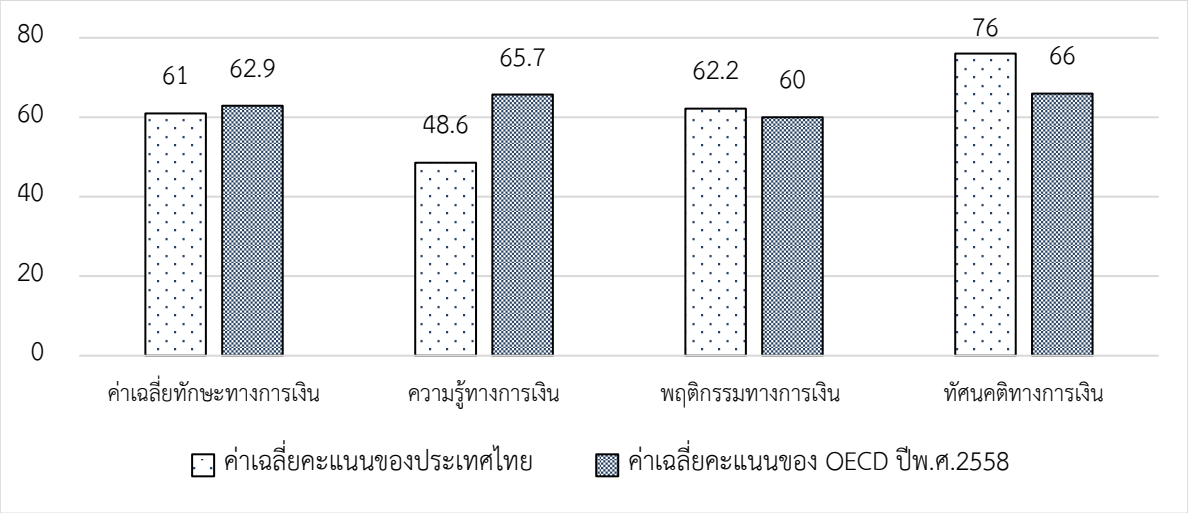
ระยะยาวสำหรับแรงงานนอกระบบ โดย ร้อยละ 89.3 ของผู้ตอบสัมภาษณ์ทั้งหมดตอบว่าต้องมีรายได้ที่มั่นคง และร้อยละ 88.1 ตอบว่าต้องมีรายได้เหลือพอที่จะออมระยะยาว

3.3.4 ระดับความรอบรู้ทางการเงิน (financial literacy) ของประชากรไทย

ข้อมูลทุติยภูมิที่สำคัญต่อการศึกษาในโครงการวิจัย มาตรการที่ได้ผลในการส่งเสริมการวางแผนทางการเงินของประชากรไทยสำหรับสังคมอายุยืนคือข้อมูลผลการสำรวจทักษะทางการเงินของไทย (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2559ข) ซึ่งเป็นรอบการสำรวจที่จัดขึ้นเป็นประจำทุก 2-3 ปี โดยธนาคารแห่งประเทศไทยและสำนักงานสถิติแห่งชาติ ภายใต้กรอบแนวคิดของกลุ่มประเทศ OECD ซึ่งครอบคลุมตัวอย่างทั้งสิ้น 10,876 ราย ทั้งพื้นที่ในเขตและนอกเขตเทศบาลทั่วประเทศ

ผลการสำรวจทักษะทางการเงินของไทยในปี พ.ศ.2559 พบว่าค่าเฉลี่ยด้านทักษะทางการเงินของคนไทยอยู่ที่ร้อยละ 61.0 โดยความรู้ทางการเงินเป็นด้านที่คนไทยอ่อนที่สุด มีผลคะแนนเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 48.6 ถัดมาคือคะแนนเฉลี่ยในด้านพฤติกรรมทางการเงินที่มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 62.2 และทัศนคติทางการเงินของประเทศไทยมีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 76.0 ซึ่งเป็นค่าเฉลี่ยที่สูงที่สุด (**ภาพที่ 3-17**)

ภาพที่ 3-17 ร้อยละค่าเฉลี่ยทักษะทางการเงินและองค์ประกอบของประชากรไทยและ OECD

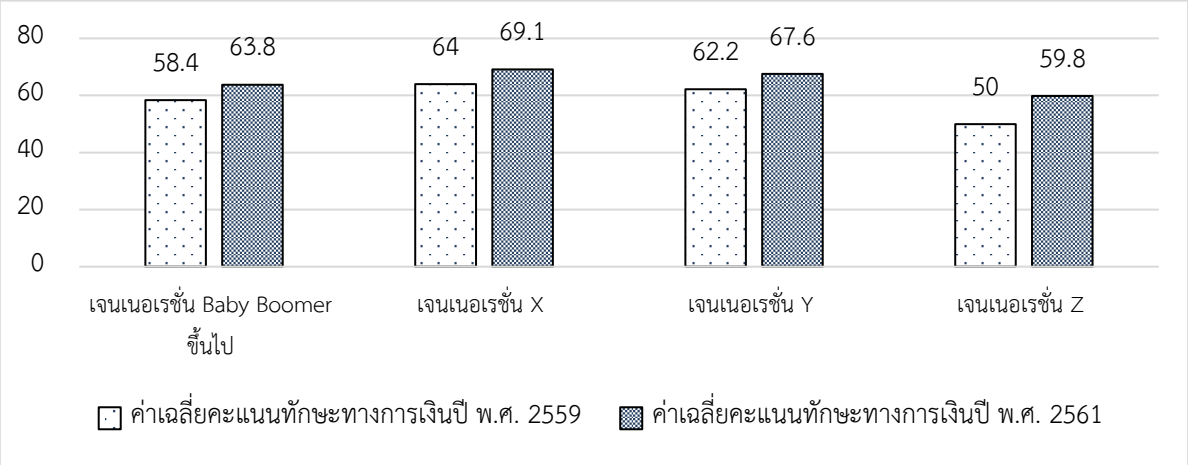

ที่มา: รายงานผลการสำรวจทักษะทางการเงินของไทยปี พ.ศ.2559 (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2559ข)

ในแง่พัฒนาการของทักษะทางการเงินคนไทยเมื่อเปรียบเทียบในช่วงระยะเวลา 3 ปี (ปีพ.ศ. 2556, 2558, และ 2559) จะพบว่าในภาพรวมมีแนวโน้มการพัฒนาที่ดีขึ้น อย่างไรก็ตามคะแนนด้านพฤติกรรมทางการเงินและความรู้ทางการเงินที่ปรับตัวลดลง ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ทั้งนี้เกิดจากหลายพฤติกรรมที่ไม่ส่งผลดีต่อทักษะทางการเงินโดยรวม เช่น การไม่ตั้งเป้าหมายทางการเงินในระยะยาว การชำระค่าใช้จ่ายที่ไม่ตรงเวลาที่กำหนด เป็นต้น

ข้อมูลที่สำคัญอีกประการของรายงานฉบับนี้ คือการประเมินพฤติกรรมทางการเงินของคนไทยในแต่ละช่วงวัย โดยแบ่งเป็น 4 ช่วงวัย[4] ได้แก่ เจเนอเรชั่น Z (อายุต่ำกว่า 16 ปี) เจเนอเรชั่น Y (อายุ 16-35 ปี) เจเนอเรชั่น X (อายุ 36-60 ปี) และเจเนอเรชั่น Baby Boomer ขึ้นไป (อายุตั้งแต่ 51 ปี) ทั้งนี้กลุ่มที่มีคะแนนทักษะทางการเงินต่ำกว่ากลุ่มอื่น ได้แก่ จะเป็นกลุ่มเจเนอเรชั่น Z และ Y ที่มีอายุระหว่าง 10-19 ปี รวมทั้งกลุ่มผู้สูงอายุที่มีอายุระหว่าง 80-99 ปี

ภาพที่ 3-18 ร้อยละค่าเฉลี่ยทักษะทางการเงิน จำแนกตามช่วงวัย

ที่มา: รายงานผลการสำรวจทักษะทางการเงินของไทยปี พ.ศ.2561 (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2561ข)

เมื่อพิจารณารายละเอียดของผลการประเมินในแต่ละช่วงวัยพบว่า ปัญหาและแนวทางในการส่งเสริมแต่ละกลุ่มอายุจะมีความแตกต่างกัน โดยกลุ่มเจเนอเรชั่น Z จะมีปัญหาเกี่ยวกับความรู้พื้นฐานทางการเงินที่ยังไม่ดีมากนัก ประกอบกับการไม่เห็นความสำคัญของประเด็นเกี่ยวกับเป้าหมายทางการเงินในระยะยาว ดังนั้นการส่งเสริมทักษะทางการเงินจึงเน้นที่การส่งเสริมความรู้ที่เป็นพื้นฐาน และปลูกฝังพฤติกรรมทางการเงินที่เหมาะสม ผ่านช่องทางการเรียนการสอนในสถาบันศึกษา เน้นการลงมือปฏิบัติ การกระตุ้นพฤติกรรมผ่านสื่อสังคมออนไลน์ รวมทั้งประยุกต์ใช้ Mobile Application ที่มีการให้รางวัลหากมีการสะสมหรือมีพฤติกรรมตามที่กำหนด (Mobile App Reward)

ในกลุ่มของเจเนอเรชั่น Y ที่เป็นกลุ่มคาบเกี่ยวระหว่างช่วงวัยเรียนและช่วงวัยทำงาน ยังคงมีปัญหาในเรื่องของเป้าหมายทางการเงินระยะยาว และยังคงขาดการบริหารจัดการเงินที่ดี ดังนั้นการส่งเสริมทักษะทางการเงินยังคงอาจไปตามช่องทางการศึกษาหากอยู่ในวัยเรียน แต่หากพ้นวัยเรียนไปแล้ว การแนะนำแหล่งข้อมูลผ่านสื่อสังคมออนไลน์ หรือการพัฒนา Application ที่สามารถเรียนออนไลน์ได้ เป็นอีกช่องทางที่น่าสนใจสำหรับประชากรกลุ่มนี้ สถานการณ์ของกลุ่มข้างต้นจะมีความแตกต่างกับกลุ่มเจเนอเรชั่น X เนื่องจากกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มักมีภาระทางการเงินที่มากขึ้น ดังนั้นต้องอาศัยการบริหารจัดการที่ดีกว่าในกลุ่มอื่น รวมถึงต้องตัดสินใจในการเลือกผลิตภัณฑ์ทางการเงินสำหรับออมที่เหมาะสม ดังนั้นเนื้อหาสำหรับการส่งเสริม

[4] ช่วงวัยดังกล่าวเป็นช่วงวัยในปี พ.ศ.2558 อันเป็นปีที่มีการสำรวจ และส่งผลให้ช่วงอายุปัจจุบันของแต่ละเจนเนอเรชั่นเพิ่มขึ้น 5 ปี ซึ่งสอดคล้องกับช่วงอายุของกลุ่มเป้าหมายในการศึกษา

จึงควรมุ่งเน้นการจัดสรรทางการเงินที่เหมาะสมกับเป้าหมายของบุคคล การสร้างความตระหนักและการแนะนำแหล่งข้อมูลที่เหมาะสมในการประกอบการตัดสินใจก่อนการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ทางการเงิน

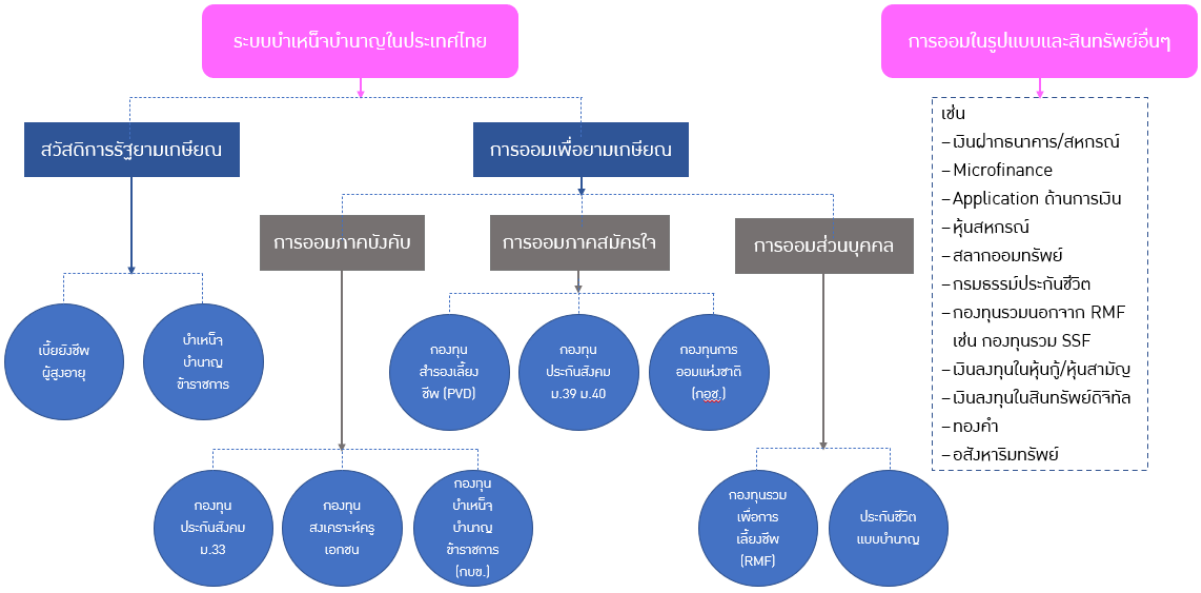
กลุ่มสุดท้ายคือกลุ่มเจเนอเรชั่น Baby Boomer ซึ่งมีปัญหาที่ชัดเจนในแง่ของความรู้ทางการเงินที่ไม่ดีนัก ประกอบกับการไม่เห็นความจำเป็นของการตั้งเป้าหมายทางการเงินระยะยาว ปัญหาการเปรียบเทียบและเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ทางการเงินที่เหมาะสม ดังนั้นในแง่ของการส่งเสริมสำหรับประชากรกลุ่มนี้จึงให้ความสำคัญกับการพัฒนาความรู้ทางการเงินพื้นฐานเพื่อกระตุ้นให้เห็นความสำคัญของการเตรียมความพร้อมในช่วงระยะสุดท้ายของการทำงาน ส่วนในกลุ่มที่หยุดทำงานแล้วจะเน้นในเรื่องของการบริหารจัดการให้เพียงพอต่างการใช้จ่ายตลอดช่วงอายุ ในประเด็นเกี่ยวกับการสื่อสารควรมีการสื่อสารผ่านสถานที่ทำงาน (กรณีที่ยังทำงานอยู่) หรือสื่อสารผ่านชุมชน สังคมโดยรอบซึ่งเป็นขั้นตอนที่สามารถให้ความรู้ การบริหารจัดการทางการเงินโดยตรงแก่กลุ่มเป้าหมาย

นอกจากการเปรียบเทียบระหว่างช่วยวัยแล้ว รายงานฉบับนี้ยังมีการเปรียบเทียบผลการสำรวจของประเทศไทยกับกลุ่มประเทศ OECD (2016) ซึ่งพบว่าภาพรวมของทักษะทางการเงินไทยต่างจากประเทศ OECD เล็กน้อย โดยองค์ความรู้ทางการเงินเป็นส่วนต่างสำคัญของความแตกต่างดังกล่าว มากถึงร้อยละ 17.1 ส่วนในด้านอื่นนั้น พฤติกรรมทางการเงินไทยต่างเพียงเล็กน้อย ทั้งนี้เรื่องของทัศนคติทางการเงินของประเทศไทยมีค่าเฉลี่ยที่มากกว่ากลุ่มประทศ OECD ค่อนข้างมาก

3.3.5 ช่องทางการออมและการลงทุนที่ประชากรไทยเข้าถึง

การส่งเสริมให้ประชากรไทยโดยเฉพาะในกลุ่มวัยแรงงานได้มีช่องทางในการออมเงินเพื่อวัยสูงอายุถือเป็นวาระแห่งชาติที่รัฐบาลให้ความสำคัญ โดยหน่วยงานภาครัฐและเอกชนต่างออกมาตรการและโครงการเพื่อเป็นช่องทางการออมและลงทุนให้แก่กลุ่มเป้าหมายเพื่อให้มีเงินได้ไว้ใช้หลังเกษียณ ดังนี้

ภาพที่ 3-19 ระบบบำเหน็จบำนาญในประเทศไทย และการออมในสินทรัพย์อื่นๆ

ที่มา: ปรับปรุงจาก ธาราทิพย์ ตั้งกาญจนภาสน์ และคณะ (2021)

1) การออมเพื่อยามเกษียณ

เงินออมเพื่อยามเกษียณ ปัจจุบันมีหลายรูปแบบทั้งการออมภาคบังคับและการออมภาคสมัครใจ ทั้งที่เป็นการออมร่วมกันระหว่างผู้ออม นายจ้าง และรัฐบาล และการออมส่วนบุคคล ผ่านแผนการออมรูปแบบต่างๆ สรุปได้ดังนี้

(1.1) กองทุนประกันสังคม (social security fund)

กองทุนประกันสังคมจัดตั้งขึ้นภายใต้พระราชบัญญัติประกันสังคม พ.ศ.2533 โดยครอบคลุมกลุ่มแรงงานทั้งในระบบและนอกระบบ โดยแบ่งผู้ประกันตนออกเป็น 3 กลุ่มคือ

ผู้ประกันตนมาตรา 33 เป็นการประกันตนภาคบังคับสำหรับพนักงานบริษัทเอกชนซึ่งมีสถานะเป็นลูกจ้างที่ทำงานอยู่ในสถานประกอบการที่มีพนักงานตั้งแต่ 1 คนขึ้นไป อายุไม่ต่ำกว่า 15 ปี และไม่เกิน 60 ปี โดยเป็นการสมทบร่วมกัน 3 ฝ่ายคือ ลูกจ้าง นายจ้าง และรัฐบาล ผู้ประกันตนมาตรา 33 จะได้รับเงินบำนาญเมื่ออายุครบ 55 ปีบริบูรณ์เมื่อส่งเงินสมทบมาไม่ต่ำกว่า 180 เดือน และได้รับสิทธิประโยชน์ความคุ้มครองเพิ่มอีก 6 กรณีคือ กรณีเจ็บป่วย/อุบัติเหตุ กรณีทุพพลภาพ กรณีเสียชีวิต กรณีคลอดบุตร กรณีสงเคราะห์บุตร และกรณีว่างงาน จากข้อมูลของสำนักงานประกันสังคม ณ สิ้นเดือนตุลาคม พ.ศ.2563 มีจำนวนผู้ประกันตนมาตรา 33 ประมาณ 11 ล้านคน

ผู้ประกันตนมาตรา 39 เป็นการประกันตนภาคสมัครใจสำหรับบุคคลที่เคยทำงานอยู่ในบริษัทเอกชนและเป็นผู้ประกันตนในมาตรา 33 มาไม่ต่ำกว่า 12 เดือน และออกจากงานไม่เกิน 6 เดือน แล้วลาออกหรือตกงาน แต่ต้องการรักษาสิทธิประกันสังคมไว้ โดยเป็นการสมทบร่วมกัน 2 ฝ่ายคือ ผู้ประกันตน และรัฐบาล การรับเงินบำนาญจะมีเงื่อนไขเดียวกับผู้ประกันตนมาตรา 33 แต่ได้รับสิทธิประโยชน์ความคุ้มครองเพิ่มอีก 5 กรณียกเว้นกรณีว่างงาน จากข้อมูลของสำนักงานประกันสังคม ณ สิ้นเดือนตุลาคม พ.ศ.2563 มีจำนวนผู้ประกันตนมาตรา 39 ประมาณ 1.8 ล้านคน

ผู้ประกันตนมาตรา 40 เป็นการประกันตนภาคสมัครใจ สำหรับผู้ที่ประกอบอาชีพอิสระ หรือแรงงานนอกระบบที่มีอายุไม่ต่ำกว่า 15 ปี แต่ไม่เกิน 60 ปี และเป็นบุคคลที่ไม่ได้เป็นลูกจ้างในบริษัทเอกชนตามมาตรา 33 และไม่เคยสมัครเป็นผู้ประกันตนในมาตรา 39 โดยเป็นการสมทบร่วมกัน 2 ฝ่ายคือ ผู้ประกันตน และรัฐบาล ผู้ประกันตนมาตรา 40 มีรูปแบบการออม 3 ทางเลือก โดยจะได้รับเงินหลังเกษียณอายุในรูปของบำเหน็จในกรณีชราภาพเฉพาะทางเลือกที่ 2 และ 3 โดยจะได้รับเงินบำเหน็จพร้อมดอกผลเมื่ออายุ 60 ปี และได้รับสิทธิประโยชน์ความคุ้มครองเพิ่มอีก 3 กรณีคือ กรณีเจ็บป่วย กรณีทุพพลภาพ กรณีเสียชีวิต และเฉพาะทางเลือกที่ 3 จะได้รับเพิ่มสำหรับเงินสงเคราะห์บุตรคนละ 200 บาทต่อเดือน ตั้งแต่บุตรอายุแรกเกิดจนถึง 6 ขวบ จากข้อมูลของสำนักงานประกันสังคม ณ สิ้นเดือนตุลาคม พ.ศ.2563 มีจำนวนผู้ประกันตนมาตรา 40 ประมาณ 3.5 ล้านคน

(1.2) กองทุนบำเหน็จบำนาญข้าราชการ (กบข.)

กองทุนบำเหน็จบำนาญข้าราชการจัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติกองทุนบำเหน็จบำนาญข้าราชการ พ.ศ.2539 เพื่อเป็นระบบบำเหน็จบำนาญภาคบังคับสำหรับข้าราชการ 12 ประเภทที่เข้ารับราชการตั้งแต่วันที่ 27 มีนาคม พ.ศ.2540 โดยเป็นการสมทบร่วมกัน 2 ฝ่ายคือ ข้าราชการที่เป็นสมาชิก และรัฐบาล และเมื่อออกจากงานหรือเกษียณจะได้รับเงิน 2 ส่วน คือ เงินบำเหน็จบำนาญจากเงินงบประมาณ (ขึ้นอยู่กับระยะเวลาการทำงาน) และเงินในส่วนของ กบข. ที่มาจากเงินสะสม เงินสมทบ เงินประเดิม และเงินชดเชย (กรณีรับบำนาญ) และผลประโยชน์ที่ได้จากการลงทุน จากข้อมูลของกองทุนบำเหน็จบำนาญข้าราชการ ณ สิ้นเดือนตุลาคม พ.ศ.2563 มีจำนวนสมาชิก กบข. ประมาณ 1.1 ล้านคน

(1.3) กองทุนสำรองเลี้ยงชีพ (PVD)

กองทุนสำรองเลี้ยงชีพ (Provident Fund) จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติกองทุนสำรองเลี้ยงชีพ พ.ศ. 2530 โดยเป็นกองทุนที่นายจ้างและลูกจ้างร่วมกันจัดตั้งขึ้นด้วยความสมัครใจเพื่อให้ลูกจ้างมีเงินออมไว้ใช้จ่ายยามเกษียณอายุ ออกจากงาน หรือเป็นหลักประกันให้แก่ครอบครัว เป็นการออมร่วมกันระหว่างลูกจ้าง (เงินสะสม) และนายจ้าง (เงินสมทบ) ซึ่งกฎหมายกำหนดให้สมทบในอัตราที่ไม่ต่ำกว่าเงินสะสมของลูกจ้าง ทั้งนี้ลูกจ้างจะได้รับเงินก้อน(เงินสะสม เงินสมทบ และผลประโยชน์จากการลงทุน) เมื่อออกจากงานหรือเกษียณโดยเงินสะสมของลูกจ้างและเงินสมทบจากนายจ้าง สามารถนำไปลดหย่อนภาษีได้ และผลประโยชน์ที่จ่ายให้นั้นก็ไม่เสียภาษี จากข้อมูลของสำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ ณ สิ้นเดือนมิถุนายน พ.ศ.2563 มีจำนวนสมาชิกในกองทุนสำรองเลี้ยงชีพ ประมาณ 3 ล้านคน

(1.4) กองทุนการออมแห่งชาติ (กอช.)

กองทุนการออมแห่งชาติจัดตั้งขึ้นภายใต้พระราชบัญญัติกองทุนการออมแห่งชาติ พ.ศ.2554 โดยเปิดให้แรงงานนอกระบบ (รวมถึงผู้ยังไม่ประกอบอาชีพ) อายุระหว่าง 15 – 60 ปี และไม่เป็นผู้ประกันตนในระบบประกันสังคม กองทุนบำเหน็จบำนาญข้าราชการ (กบข.) และกองทุนสำรองเลี้ยงชีพ เป็นการออมภาคสมัครใจ สามารถสมัครใจเข้าเป็นสมาชิกของ กอช. ได้ จากข้อมูลของกองทุนการออมแห่งชาติ ณ สิ้นเดือนธันวาคม พ.ศ.2562 กอช. มีจำนวนสมาชิกประมาณ 1.7 ล้านคน โดยสมาชิกจ่ายเงินสะสมอย่างน้อย 50 บาทต่อเดือน แต่รวมแล้วไม่เกิน 13,200 บาทต่อปี และไม่จำเป็นต้องส่งทุกเดือน สมาชิก กอช. จะได้รับเงินสมทบจากรัฐเป็นขั้นบันไดเพิ่มขึ้นตามช่วงอายุ ดังนี้

- 15-30 ปี รัฐสมทบให้ร้อยละ 50 ของเงินออมแต่ละครั้ง แต่ไม่เกิน 600 บาทต่อปี
- มากกว่า 30–50 ปี รัฐสมทบให้ร้อยละ 80 ของเงินออมแต่ละครั้ง แต่ไม่เกิน 960 บาทต่อปี
- มากกว่า 50–60 ปี รัฐสมทบให้ร้อยละ 100 ของเงินออมแต่ละครั้ง แต่ไม่เกิน 1,200 บาทต่อปี

สมาชิก กอช. ที่ส่งเงินสะสมเข้ากองทุนจนถึงอายุ 60 ปี จะได้รับบำนาญตลอดชีพโดยได้เงินบำนาญขั้นต่ำ 600 บาทต่อเดือน อัตราเบี้ยบำนาญคำนวณจากเงินสะสม เงินสมทบ และผลตอบแทนจากการลงทุน

เงินทั้ง 2 ก้อนซึ่งรัฐบาลประกันอัตราไว้ที่ไม่น้อยกว่าอัตราดอกเบี้ยเงินฝากประจำประเภท 12 เดือนโดยเฉลี่ยของธนาคารพาณิชย์ใหญ่ 5 แห่ง ธนาคารออมสิน และธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ทั้งนี้ สมาชิก กอช. สามารถออกจากกองทุนก่อนอายุครบ 60 ปี เพื่อรับเงินสะสมคืน แต่จะไม่ได้รับเงินสมทบจากรัฐ และในหากสมาชิกกอช. ได้รับจ้างงานเป็นแรงงานในระบบประกันสังคม สมาชิกยังคงส่งเงินสะสมต่อได้ แต่จะไม่ได้รับเงินสมทบจากรัฐ

(1.5) กองทุนรวมเพื่อการเลี้ยงชีพ (Retirement Mutual Fund: RMF)

กองทุนรวมเพื่อการเลี้ยงชีพ (Retirement Mutual Fund หรือ RMF) เป็นช่องทางการออมส่วนบุคคลระยะยาวเพื่อวัยเกษียณ จัดอยู่ในรูปแบบการออมเสาที่ 3 (Pillar 3) ตามคำนิยามของธนาคารโลก RMF ได้รับอนุมัติให้เปิดขายครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ.2544 โดยเป็นหนึ่งในมาตรการพัฒนาตลาดทุนของรัฐบาลในสมัยนั้น นอกเหนือจากผลตอบแทนจากการลงทุน ผู้ลงทุนจะได้รับสิทธิทางภาษี 2 ประการ ดังนี้

ประการแรก คือ การลดหย่อนภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาตามจำนวนเงินที่ลงทุนใน RMF แต่ไม่เกินร้อยละ 30 ของเงินได้ที่ต้องเสียภาษีในปีนั้น และเมื่อรวมการลงทุนเพื่อวัยเกษียณอื่น (อาทิ กอช. กองทุนรวมเพื่อการออม (Super Saving Fund - SSF) กองทุนบำเหน็จบำนาญข้าราชการ (กบข.) กองทุนสำรองเลี้ยงชีพ (Provident fund) หรือประกันชีวิตแบบบำนาญ) ต้องไม่เกิน 5 แสนบาท

ประการที่สอง คือ การยกเว้นภาษีจากกำไรที่ได้จากการขายคืนหน่วยลงทุน (capital gain) โดยมีเงื่อนไขว่าจะต้องลงทุนต่อเนื่องมาแล้วไม่น้อยกว่า 5 ปี สามารถไถ่ถอนหน่วยลงทุนได้เมื่ออายุครบ 55 ปี โดยไม่เสียภาษี กองทุน RMF จะไม่มีเงินปันผลในช่วงระหว่างการลงทุน โดยผลตอบแทนจาก RMF ขึ้นอยู่กับนโยบายการลงทุนและประสิทธิภาพในการบริหารจัดการของบริษัทหลักทรัพย์จัดการกองทุน (บลจ.)

(1.6) ประกันชีวิตแบบบำนาญ

ประกันชีวิตแบบบำนาญเป็นช่องทางการออมอีกรูปแบบหนึ่งผ่านการซื้อกรมธรรม์กับตัวแทนประกันชีวิต นโยบายประกันชีวิตแบบบำนาญถูกพัฒนาและขยายตัวจนเป็นที่นิยมในประเทศญี่ปุ่น และได้รับการเสนอจากภาคธุรกิจประกันภัยไทยในช่วงปี พ.ศ.2549 โดยในปี พ.ศ.2552 สำนักงานคณะกรรมการกำกับและส่งเสริมการประกอบธุรกิจประกันภัย (คปภ.) และกระทรวงการคลังอนุญาตให้ขายกรมธรรม์ประกันชีวิตแบบบำนาญและสามารถนำไปลดหย่อนภาษีได้

ประกันชีวิตแบบบำนาญมีเป้าหมายเน้นผลตอบแทนมากกว่าความคุ้มครอง โดยไม่มีเงินคืนในช่วงสัญญาคุ้มครองในลักษณะประกันสะสมทรัพย์ แต่จะจ่ายเงินบำนาญให้ทุกปีเมื่อผู้ซื้อประกันเริ่มเกษียณอายุ อาทิ 55 ปีหรือ 60 ปีจนถึงอายุ 80 หรือ 85 ปีขึ้นอยู่กับข้อเสนอของกรมธรรม์ โดยผู้ถือกรมธรรม์จะต้องจ่ายเบี้ยประกันก่อนถึงอายุเกษียณทุกปีหรือตามช่วงเวลาที่กรมธรรม์เสนอ หากเสียชีวิตก่อนอายุเกษียณหรือก่อนหมดเวลาคุ้มครอง ผู้ถือกรมธรรม์จะได้รับเงินชดเชยตามมูลค่าเบี้ยและผลตอบแทนที่ได้ หรือมูลค่าเงินบำนาญที่จะยังรับไม่หมด

เบี้ยประกันสามารถนำไปขอลดหย่อนภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาได้ร้อยละ 15 ของเงินได้พึงประเมิน แต่ไม่เกิน 200,000 บาท และเมื่อรวมกับการลงทุนเพื่อวัยเกษียณอื่นต้องไม่เกิน 500,000 บาท โดยมีเงื่อนไขว่าจะต้องเป็นกรมธรรม์ที่มีระยะเวลาคุ้มครอง (จ่ายเงินบำนาญ) มากกว่า 10 ปีขึ้นไป

2) การออมในรูปแบบและสินทรัพย์อื่นๆ

นอกจากการออมเพื่อยามเกษียณ ยังมีการออมในรูปแบบและสินทรัพย์อื่นๆ ที่มีขึ้นเพื่อตอบโจทย์การออมของกลุ่มเป้าหมายต่างๆ อาทิ การออมสำหรับกลุ่มเกษตรกรและชุมชน การออมที่มีการให้สิทธิประโยชน์คุ้มครองเพิ่มเติมด้านประกัน การออมหรือการลงทุนในสินทรัพย์ที่ให้ผลตอบแทนสูงจากกำไร ปันผล หรือการเปลี่ยนแปลงของราคาสินทรัพย์ เช่น กองทุนรวม ตลอดจนแอปพลิเคชันเพื่อการจัดการด้านการเงิน โดยสรุปตัวอย่างที่น่าสนใจดังนี้

(2.1) กองทุนทวีสุขของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.)

ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรได้จัดตั้งกองทุนทวีสุขขึ้นในปี พ.ศ.2550 เพื่อให้เกษตรกรและอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) สมัครใจเข้าเป็นสมาชิกเพื่อออมเงินไว้ใช้จ่ายเมื่อเข้าวัยสูงอายุและรับสวัสดิการ เพียงเก็บออมวันละ 1 บาท หรือปีละ 365 บาท และฝากต่อเนื่องทุกปี จะได้รับดอกเบี้ยร้อยละ 3 ต่อปี พร้อมสวัสดิการ จากข้อมูลของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ณ เดือน พฤษภาคม พ.ศ.2562 กองทุนทวีสุขมีสมาชิกเข้าร่วมประมาณ 1.55 ล้านราย โดยเกษตรกรและ อสม. อายุตั้งแต่ 20-70 ปี ที่มีบัญชีออมทรัพย์กับ ธ.ก.ส. สามารถฝากเงินแบบมีสวัสดิการกับกองทุนทวีสุขได้ 5 รูปแบบ ได้แก่ ออมเงินปีละ 365 บาท (หรือออมวันละบาท) ออมปีละ 600 บาท 1,200 บาท 6,000 บาท และ 12,000 บาท โดยจะได้ผลตอบแทนในอัตราร้อยละ 3 ต่อปี นอกเหนือจากการมีเงินออมไว้ใช้จ่ายเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุแล้ว สมาชิกกองทุนทวีสุขจะได้รับสวัสดิการตั้งแต่ปีแรกที่เริ่มออมจนถึงอายุ 75 ปี และจะได้รับสิทธิประโยชน์เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ตามระยะเวลาและอายุของการออม ได้แก่ 1) การคุ้มครองจากประกันอุบัติเหตุ 2) เงินรับขวัญบุตรแรกเกิด 3) เงินช่วยเหลืองานศพกรณีเสียชีวิตด้วยโรคภัยไข้เจ็บ 4) เงินชดเชยเข้าพักรักษาตัวในโรงพยาบาลกรณีอุบัติเหตุ 5) การใช้เงินออมเป็นหลักประกันในการกู้เงินกับ ธ.ก.ส. ไม่เกินร้อยละ 30 ของเงินออม และ 6) เงินชดเชยเข้าพักรักษาตัวในโรงพยาบาลกรณีเจ็บไข้ได้ป่วย

(2.2) การเงินระดับฐานราก (Microfinance)

บริการทางการเงิน Microfinance ในประเทศไทยเริ่มต้นระยะแรกปี พ.ศ. 2518 เพื่อให้สินเชื่อกับเกษตรกรในลักษณะของการสนับสนุนและช่วยเหลือของภาครัฐผ่านทางธนาคารพาณิชย์ และในเวลาต่อมาได้มีการขยายไปสู่ภาคชนบทที่ไม่ใช่ภาคการเกษตรมากขึ้น (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2547) อีกทั้งยังขยายการให้บริการไปสู่การออมและการประกันภัยมากขึ้น โดยสามารถจัดแบ่งกลุ่ม Microfinance ตามลักษณะการดำเนินงานได้ 3 กลุ่มดังนี้

1. กลุ่มในระบบ มีลักษณะการจัดตั้งอย่างเป็นทางการและมีการจดทะเบียนตามที่กฎหมายกำหนด เช่น ธนาคารพาณิชย์ และสถาบันการเงินเฉพาะกิจที่รับฝากเงินและให้สินเชื่อแก่ประชาชนทั่วไป

2. กลุ่มกึ่งในระบบ มีลักษณะการจัดตั้งอย่างเป็นทางการ และมีการจดทะเบียนตามที่กฎหมายกำหนด แต่การบริหารจัดการจะขึ้นอยู่ข้อตกลงภายในกลุ่ม ซึ่งส่วนมากจะเน้นการส่งเสริมการออมและการใช้เงินทุนภายในชุมชนโดยมีภาครัฐเป็นผู้ให้การสนับสนุน เช่น สหกรณ์ กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ เป็นต้น

3. กลุ่มพึ่งตนเอง มีลักษณะการจัดตั้งโดยการรวมกลุ่มของคนในชุมชน ลักษณะการดำเนินงานขึ้นอยู่กับข้อตกลงของกลุ่มและยังไม่มีการจดทะเบียนตามที่กฎหมาย ซึ่งทำให้มีลักษณะของการร่วมมือและช่วยเหลือในการแก้ไขปัญหาทางด้านการเงิน เช่น กลุ่มสัจจะ กลุ่มเครดิตยูเนี่ยน กลุ่มการออมเพื่อการผลิต เป็นต้น

(2.3) กองทุนรวมเพื่อการออม (Super Savings Fund: SSF)

กองทุนรวมเพื่อการออม (Super Saving Fund - SSF) เป็นนโยบายส่งเสริมการออมระยะยาวภาคสมัครใจมาตรการใหม่ที่ออกมาใช้แทนกองทุนรวมหุ้นระยะยาว (Long Term Equity Fund - LTF) ซึ่งเริ่มต้นในปี พ.ศ.2547 และสิ้นสุดการขายหน่วยลงทุนในปี พ.ศ.2562

ผู้ลงทุนใน SSF จะได้รับประโยชน์ทางภาษีในลักษณะคล้ายกับ RMF กล่าวคือ การขอลดหย่อนภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาตามจำนวนเงินที่ลงทุนใน SSF แต่ไม่เกินร้อยละ 30 ของเงินได้ที่ต้องเสียภาษีในปีนั้น แต่ต้องไม่เกิน 200,000 บาท และเมื่อรวมการลงทุนเพื่อวัยเกษียณอื่น อาทิ กองทุนรวมเพื่อการออม (Super Saving Fund - SSF) กองทุนสำรองเลี้ยงชีพ (Provident fund) กองทุนบำเหน็จบำนาญข้าราชการ (กบข.) กอช. หรือประกันชีวิตแบบบำนาญ ต้องไม่เกิน 500,000 บาท และได้รับยกเว้นภาษีจากกำไรที่ได้จากการขายคืนหน่วยลงทุนหากถือหน่วยลงทุนไว้อย่างน้อย 10 ปี กองทุน SSF ไม่มีเงื่อนไขเหมือน RMF ที่จะต้องลงทุนต่อเนื่องทุกปี แต่ต้องซื้อหน่วยลงทุนเป็นช่วงปี เช่น พ.ศ.2563 – พ.ศ.2567

(2.4) แอปพลิเคชันเพื่อการจัดการด้านการเงินของประชาชนทั่วไป

ปัจจุบันการพัฒนาของเทคโนโลยีและการสื่อสารนำมาสู่การใช้งานที่มากขึ้นของแอปพลิเคชันทางการเงินที่เรียกว่า โมบายแบงก์กิ้ง (Mobile Banking) ทั้งนี้จากข้อมูลพฤติกรรมการใช้งานดิจิตอลของคนไทยพบว่า สัดส่วนการใช้งานโมบายแบงก์กิ้งต่อประชากร (16-64 ปี) ที่เข้าถึงอินเทอร์เน็ตมีสัดส่วนมากที่สุดในโลกถึงร้อยละ 68.1 (We are social, 2021) ซึ่งแอปพลิเคชันดังกล่าวสามารถทำธุรกรรมที่หลากหลาย เช่น การโอน การออมเงิน การสอบถามยอดเงิน ชำระค่าบริการต่างๆ การซื้อผลิตภัณฑ์ทางการเงินบางประเภท เป็นต้น นอกจากนั้น แอปพลิเคชันยังมีบทบาทมากขึ้นในชีวิตประจำวันเนื่องจากสามารถใช้เป็นกระเป๋าเงินอิเล็กทรอนิกส์ (Online wallet) เพื่อใช้ในการจับจ่ายซื้อของในชีวิตประจำวันอีกด้วย

จากความสะดวกและความเป็นที่นิยม แอปพลิเคชันโมบายแบงก์กิ้งจึงมีให้บริการในทุกธนาคารที่เปิดบริการทั่วไปในสังคมไทย อย่างไรก็ตามหลายธนาคารเริ่มมีการพัฒนาแอปพลิเคชันที่สามารถตอบสนองต่อ

พฤติกรรมการใช้งานของลูกค้าบางกลุ่มเกี่ยวกับการรับหรือจ่ายเงินในชีวิตประจำวัน ทั้งนี้เพื่อให้ง่ายต่อการบริหารจัดการด้านการเงินมากยิ่งขึ้น ตัวอย่างการดำเนินงานที่น่าสนใจในปัจจุบันมี 2 ธนาคารที่ให้บริการ ได้แก่ ธนาคารกรุงศรีอยุธยาและธนาคารกสิกรไทย โดยมีจุดเด่นและรายละเอียดที่แตกต่างกันดังต่อไปนี้

ลำดับแรก แอปพลิเคชัน kept ของธนาคารกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นแอปพลิเคชันอำนวยความสะดวกในการออม ภายในบัญชีการใช้งานของแต่ละบุคคลจะมีการแยกกระปุกเพื่อออมเงินในลักษณะที่แตกต่างกัน (Kept by Krungsri, 2564) เบื้องต้นแอปพลิเคชันมี 1 กระเป๋า 3 กระปุก คือ กระเป๋า Kept เปรียบเสมือนกระเป๋าไว้จับจ่ายผ่านกระเป๋านี้ กระปุก Grow, Fun, Together จะเป็นกระปุกไว้เก็บเงินในรูปแบบต่างๆ ดังนี้ (1) ตั้งค่าให้ออมอัตโนมัติ “โอนเงินเข้า Kept และตั้งค่าได้เลยว่าจะใช้เงินในกระเป๋า Kept เท่าไหร่ ส่วนที่เหลือระบบจะโอนไปเก็บที่กระปุก Grow ให้อัตโนมัติในวันถัดไป” (2) เตือนก่อนใช้ หากจะนำเงินในกระปุก Grow ออกไปใช้ สามารถตั้งแจ้งเตือนไว้ให้ฉุกคิดก่อนใช้เงินได้ (3) แอบเก็บผ่านกระปุก Fun ผู้ใช้สามารถตั้งค่าให้แอปพลิเคชันเก็บเงินเพิ่มเติมทุกครั้งที่มีการใช้จ่ายได้ อาจจะเก็บในลักษณะเปอร์เซ็นต์หรือปัดเศษก็ได้ (4) เก็บเงินด้วยกันผ่านกระปุก Together โดยผู้ใช้สามารถชวนเพื่อน ครอบครัว หรือผู้อื่นมาเก็บเงินรวมกับกระปุก Together ของตนเอง ผู้เก็บเงินร่วมสามารถดูยอดการใช้เงินจากกระปุกได้อีกด้วย

ภาพที่ 3-20 คุณสมบัติของแอปพลิเคชัน kept ของธนาคารกรุงศรีอยุธยา

ที่มา: Kept by Krungsri (2564)

ลำดับต่อมาเป็นแอปพลิเคชัน MAKE ของธนาคารกสิกรไทย ซึ่งเป็นแอปพลิเคชันที่มีจุดเด่นในเรื่องของการบริหารจัดการรายจ่ายหรือการออมพร้อมกับบุคคลอื่นทีละหลายคน โดยแอปพลิเคชันนี้มีคุณสมบัติ

เด่นใน 3 เรื่องได้แก่ (1) Pop Pay เป็นระบบชำระเงินไร้สายผ่านระบบบลูทูธในระยะ 10 เมตร เพื่อให้สะดวกในการหารค่าใช้จ่ายร่วมกัน เช่น ในกรณีของการรับประทานอาหารร่วมกันและต้องมีการหารค่าใช้จ่าย เป็นต้น (2) Chat Banking เป็นระบบบันทึกประวัติการจ่ายเงินในรูปแบบของแชท (chat) เพื่อให้ง่ายต่อการย้อนดูประวัติการใช้จ่าย และ (3) Cloud Pocket เป็นระบบกระเป๋าเงินแยกย่อยในแอปพลิเคชัน ซึ่งแยกตามจุดประสงค์ของผู้ใช้งาน เพื่อให้ง่ายต่อการแบ่งบัญชีเพื่อการออมและบัญชีเพื่อการใช้จ่ายปกติ ซึ่งรวมถึงการแยกกระเป๋าเพื่อการเก็บออมร่วมกับคนอื่นๆ เพื่อให้เกิดเป้าหมายในการออมร่วมกัน เช่น การเก็บออมเพื่อไปเที่ยวร่วมกัน เป็นต้น ซึ่งทั้งสามประการข้างต้น (**ภาพที่ 3-17**) สามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางส่งเสริมการออมได้เช่นเดียวกัน

ภาพที่ 3-21 คุณสมบัติของแอปพลิเคชัน MAKE ของธนาคารกสิกรไทย

ที่มา: Kasikorn Bank (2020)

3.3.6 การส่งเสริมการออมและการลงทุนของประชากรไทย

(1) กระทรวงคลัง

กระทรวงการคลังได้มีการนำเสนอแนวทางการส่งเสริมการออมแก่คณะรัฐมนตรีในวันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ.2560 ซึ่งประกอบด้วย 4 ประเด็นดังต่อไปนี้

1) การจัดทำแผนการส่งเสริมความรู้ทางการเงินแห่งชาติ (วาระแห่งชาติ) โดยเสนอร่างแผนการให้ความรู้ พื้นฐานทางการเงิน พ.ศ.2560 - พ.ศ.2564 โดยมีเป้าหมาย 2 ด้าน ได้แก่ (1) เพื่อสร้างการตระหนักรู้และเห็นถึงความสำคัญของการบริหารการเงินส่วนบุคคล โดยกำหนดให้การให้ความรู้ทางการเงินเป็นวาระแห่งชาติและมีการรณรงค์ระดับชาติ สามารถเข้าถึงประชาชนจำนวนมาก และ (2) เพื่อให้ความรู้และมีวินัย

ทางการเงินผ่านการฝึกอบรมและกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการพัฒนาสื่อและสาระความรู้ทางการเงินให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายต่างๆ ได้แก่ กลุ่มเด็กและเยาวชน (Gen Z) กลุ่มนักศึกษาและคนเริ่มทำงาน (Gen Y) กลุ่มผู้ทำงานในภาคเอกชน ภาครัฐ กลุ่มประชาชนฐานราก (กลุ่มแรงงานนอกระบบ) กลุ่มองค์กรการเงินชุมชน กลุ่มผู้สูงอายุ และกลุ่มผู้ว่างงานและประชาชนทั่วไป

2) การสร้างความแข็งแกร่งให้สถาบันหรือองค์กรการออมที่ไม่ใช่สถาบันการเงินในระบบเพื่อเป็นการสร้างความแข็งแกร่งให้กับระบบสหกรณ์และสร้างความเชื่อมั่นให้กับสมาชิกของสหกรณ์ ให้สามารถเป็นเสาหลักทางการเงินของประชาชนฐานราก

3) การเพิ่มผลิตภัณฑ์การออมและมาตรการลดรายจ่ายฟุ่มเฟือย มีมาตรการที่ผลักดันให้ประชาชนปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการลดรายจ่ายเพื่อให้มีเงินเหลือสำหรับการออม รวมทั้งการออกผลิตภัณฑ์การออมใหม่ๆ โดยเฉพาะการออมแบบระยะยาวเพื่อจูงใจให้ประชาชนมีการออมเงินเพิ่มขึ้น ซึ่งช่วยให้มีเงินใช้เมื่อถึงวัยเกษียณได้อย่างเพียงพอ

4) การเติมเต็มระบบการออมเพื่อการเกษียณอายุ ปรับปรุงระบบการออมเพื่อการเกษียณอายุ เช่น การเร่งรัดการบังคับใช้ร่างพระราชบัญญัติกองทุนบำเหน็จบำนาญแห่งชาติ พ.ศ. .... การปรับปรุงกฎหมายของกองทุนการออมเพื่อการเกษียณอายุที่ไม่สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน เป็นต้น และการปรับปรุงกลยุทธ์เพื่อจูงใจให้แรงงานนอกระบบมีการออมเงินผ่านกองทุนการออมเพื่อการเกษียณอายุโดยเฉพาะกองทุนการออมแห่งชาติเพิ่มมากขึ้น เช่น การประชาสัมพันธ์ให้เข้าถึงและตรงกลุ่มเป้าหมายมากขึ้น การเพิ่มกลไกในการอำนวยความสะดวกในการรับสมัครสมาชิกและการชำระเงิน เป็นต้น

นอกจากนี้ เมื่อวันที่ 3 ธ.ค.2562 ได้มีมติเห็นชอบมาตรการส่งเสริมการออมระยะยาวเพื่อส่งเสริมให้ประชาชนมีการออมระยะยาวมากขึ้น ซึ่งการให้สิทธิประโยชน์ทางภาษีจะมุ่งเน้นให้กลุ่มผู้มีรายได้ปานกลางถึงน้อยและผู้ที่เริ่มต้นวัยทำงานได้รับประโยชน์อย่างเต็มที่ เพื่อเป็นการจูงใจให้ประชาชนกลุ่มดังกล่าวเริ่มต้นการออมระยะยาวโดยเร็ว มาตรการดังกล่าวประกอบด้วย

(ก) การให้สิทธิประโยชน์ทางภาษีสำหรับการซื้อกองทุนรวมเพื่อการออม (Super Savings Fund: SSF) (กองทุน SSF) โดยบุคคลธรรมดาสามารถหักลดหย่อนภาษีเงินได้สำหรับเงินที่จ่ายเป็นค่าซื้อหน่วยลงทุนในกองทุน SSF ไม่เกินร้อยละ 30 ของเงินได้พึงประเมิน แต่ไม่เกิน 200,000 บาท โดยเมื่อรวมกับกองทุนการออมเพื่อการเกษียณอายุอื่นๆ แล้วต้องไม่เกิน 500,000 บาท ในแต่ละปีภาษี และเงินได้จากการขายคืนหน่วยลงทุน SSF จะได้รับยกเว้นภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา หากปฏิบัติตามเงื่อนไขที่กำหนด ทั้งนี้ สามารถหักลดหย่อนค่าซื้อหน่วยลงทุนใน SSF ได้ 5 ปี (พ.ศ.2563 - พ.ศ.2567)

(ข) การปรับปรุงหลักเกณฑ์การให้สิทธิประโยชน์ทางภาษีสำหรับการซื้อกองทุนรวมเพื่อการเลี้ยงชีพ (Retirement Mutual Fund: RMF) โดยปรับสัดส่วนการหักลดหย่อนภาษีสำหรับเงินที่จ่ายเป็นค่าซื้อหน่วยลงทุนในกองทุน RMF จากเดิมไม่เกินร้อยละ 15 ของเงินได้พึงประเมิน เป็นไม่เกินร้อยละ 30 ของเงินได้พึงประเมิน โดยยังคงกำหนดวงเงินหักลดหย่อนได้สูงสุดไม่เกิน 500,000 บาท เมื่อรวมกับกองทุนการออมเพื่อ

การเกษียณอายุอื่นๆ และยกเลิกการกำหนดจำนวนขั้นต่ำในการซื้อกองทุน RMF (เดิมกำหนดให้ซื้อไม่น้อยกว่าร้อยละ 3 ของเงินได้พึงประเมิน หรือไม่น้อยกว่า 5,000 บาทต่อปี แล้วแต่จำนวนใดจะต่ำกว่า) เพื่อให้ผู้ที่มีรายได้ปานกลางถึงน้อยสามารถซื้อกองทุน RMF ได้

(2) ธนาคารแห่งประเทศไทย

งานศึกษาของธนาคารแห่งประเทศไทยพบว่า การออมน้อย เป็นหนี้สูง และเป็นหนี้นานมีความสัมพันธ์กัน ซึ่งชี้ให้เห็นว่าปัญหาเรื่องหนี้เป็นอุปสรรคสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้ไม่เกิดการออม ธนาคารแห่งประเทศไทยจึงได้ร่วมมือกับสถาบันการเงินสมาชิกขับเคลื่อนงานเรื่องการแก้ปัญหาหนี้บัตรให้กับประชาชนไทย ผ่านโครงการคลินิกแก้หนี้ เริ่มตั้งแต่เดือนมิถุนายน 2560 เป็นต้นมา โดยปัจจุบัน โครงการเข้าสู่ระยะที่ 3 โดยได้ปรับกฎเกณฑ์ให้สามารถช่วยแก้ปัญหาหนี้บัตรให้ประชาชนได้กว้างขึ้น ครอบคลุมหนี้บัตรแทบทุกกรณี รวมทั้งปรับคุณสมบัติของผู้เข้าร่วมโครงการว่าต้องเป็นหนี้เสีย หรือ NPL ก่อนวันที่ 1 มกราคม 2563 ซึ่งจะครอบคลุมลูกค้าจำนวนมากขึ้น รวมไปถึงรายที่เพิ่งกลายเป็นหนี้เสีย รวมทั้งมีประสานความร่วมมือกับศาลและกรมบังคับคดีเพื่อหาข้อสรุปในขั้นตอนไกล่เกลี่ย ซึ่งจะช่วยเพิ่มการเข้าถึงประชาชนผู้เดือดร้อนอีกทางหนึ่ง

ความพิเศษ 2 ประการของคลินิกแก้หนี้ ที่เอื้อให้การแก้หนี้บัตรเกิดขึ้นได้ คือ ประการแรก คลินิกแก้หนี้เป็น "เครือข่ายช่วยเหลือประชาชนแก้หนี้บัตร" ที่ใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศ มีสมาชิกรวม 35 แห่ง มีบริษัทบริหารสินทรัพย์สุขุมวิท หรือ SAM ทำหน้าที่เป็นคนกลางประสานงานระหว่างลูกหนี้–เจ้าหนี้ทุกราย ช่วยรวมยอดหนี้ให้เป็นก้อนเดียว โดยที่เจ้าหนี้บัตรเดิมทุกรายจะหยุดทวงหนี้ และเมื่อเข้าโครงการลูกหนี้จะได้รับคำแนะนำเกี่ยวกับการปรับโครงสร้างหนี้ด้วย ซึ่งการให้บริการแบบเบ็ดเสร็จ ณ จุดเดียว (one-stop service) เช่นนี้ ทำให้การแก้ปัญหาหนี้บัตรที่อาจมีเจ้าหนี้หลายรายซึ่งปกติจะดำเนินการให้สำเร็จยาก สามารถเกิดขึ้นได้

ประการที่สอง ลูกหนี้จะได้รับเงื่อนไขปรับปรุงโครงสร้างหนี้ที่ผ่อนปรนและปฏิบัติได้จริง คือ การผ่อนชำระเฉพาะเงินต้น ที่ให้ระยะเวลาผ่อนชำระนานสูงสุดถึง 10 ปี เทียบกับกรณีเจรจากับเจ้าหนี้เดิมอาจถูกเรียกให้จ่ายคืนภายในระยะเวลาสั้น ๆ เช่น 6 เดือน การให้ระยะเวลาผ่อนชำระนานเพียงพอเช่นนี้ หมายความว่ายอดเงินที่ต้องผ่อนชำระต่อเดือนจะไม่สูงเกินไป เช่น ถ้ามีหนี้ ถ้ามีหนี้ 128,000 บาท ยอดผ่อนต่อเดือนจะอยู่ที่ประมาณ 1,300 บาทเท่านั้น นอกจากนี้ เมื่อลูกหนี้ผ่อนชำระเสร็จสิ้นตามสัญญา โครงการจะยกดอกเบี้ยค้างชำระเดิมให้ทั้งหมด ประกอบกับปัจจุบันการคิดอัตราดอกเบี้ยสำหรับบัตรเครดิตยังไม่สามารถแบ่งกลุ่มลูกหนี้ตามคุณภาพและความเสี่ยงที่ต่างกันได้ ธนาคารแห่งประเทศไทยจึงพยายามผลักดันให้มีตลาดสำหรับรีไฟแนนซ์หนี้บัตรเกิดขึ้นในประเทศไทย สถาบันการเงินเฉพาะกิจของรัฐ คือ ธนาคารออมสินจึงมีการจัดทำ "โครงการรีไฟแนนซ์หนี้บัตรดี" เพื่อลดภาระดอกเบี้ยให้แก่ประชาชนที่มีวินัยและมีประวัติการผ่อนชำระดี จากเดิมที่อาจต้องจ่ายดอกเบี้ยสูงถึงร้อยละ 18 หรือ 28 แต่เมื่อโอนย้ายหนี้มาอยู่ที่ธนาคารออมสินแล้ว ดอกเบี้ยจะลดลงเหลือเพียงร้อยละ 8.5-10.5 ตามความเสี่ยง พร้อมทั้งยังสนับสนุนให้ลูกค้านำเงินที่ประหยัดได้ในแต่

ละเดือนจากการรีไฟแนนซ์ไปเก็บออม เช่น ซื้อสลากออมสิน ดังนั้นโครงการรีไฟแนนซ์หนี้บัตรดี นอกจากช่วยลดภาระเรื่องหนี้ของประชาชนแล้ว ยังส่งเสริมการออมเพื่ออนาคตด้วย

ภาพที่ 3-22 ความพิเศษโครงการคลินิกแก้หนี้ในการแก้ปัญหาหนี้บัตรของคนไทย

ที่มา: ธนาคารแห่งประเทศไทย (2563)

ไม่เพียงการจัดการเรื่องหนี้ดังกล่าว ยังต้องมีการส่งเสริมความรอบรู้และทักษะทางการเงินควบคู่ไปด้วย เพื่อช่วยสร้างพฤติกรรมและทัศนคติทางการเงินที่ดี และมีเงินออมได้ ธนาคารแห่งประเทศไทย จึงได้จัดทำโครงการส่งเสริมทักษะทางการเงินในกลุ่มเป้าหมายต่างๆ ประกอบด้วย โครงการ Fin. ดี Happy Life!!! ส่งเสริมทักษะทางการเงินของคนวัยทำงาน และ Fin. ดี We Can Do!!!

โครงการ Fin. ดี Happy Life!!! ส่งเสริมทักษะทางการเงินของคนวัยทำงาน เป็นโครงการที่ธนาคารแห่งประเทศไทย ริเริ่มขึ้นตั้งแต่ปี 2562 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อปรับพฤติกรรมและสร้างทักษะทางการเงินให้แก่กลุ่มคนวัยทำงาน ซึ่งดำเนินการฝึกอบรมและเป็นพี่เลี้ยงให้กับตัวแทนจากหน่วยงานต่าง ๆ (ทั้งภาครัฐและเอกชน) เพื่อให้ตัวแทนเหล่านั้นกลับไปเป็นวิทยากรทางการเงินประจำหน่วยงาน หรือที่เรียกว่า Fin. Trainer ที่จะกลับไปทำหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้ด้านการวางแผนการเงินและการบริหารจัดการหนี้ รวมถึงการจัดกิจกรรมกระตุ้นพฤติกรรมและติดตามผลของเพื่อนพนักงานในหน่วยงานของตน (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2564a) ส่วนโครงการ Fin. ดี We Can Do!!! เจาะกลุ่มเยาวชนอาชีวศึกษา โดยธนาคารแห่งประเทศไทยร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา (สอศ.) เพื่อปลูกฝังพฤติกรรมทางการเงินที่เหมาะสมให้เยาวชนอาชีวศึกษาให้สามารถรับมือกับความท้าทายต่าง ๆ ในอนาคตได้อย่างมั่นคง เริ่มโครงการมาตั้งแต่ปี 2561 เป็นการจัดประกวดผลงานส่งเสริมความรู้ทางการเงินภายใต้โครงการ Fin. ดี We Can Do!!! (Fin. ดีฯ) บนแนวคิด “ผลงานของคนอาชีวะเพื่อคนอาชีวะ” มุ่งเน้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง โดยเยาวชนอาชีวศึกษาจะได้รับการบ่มเพาะความรู้ทางการเงินและทักษะที่จำเป็น เพื่อให้สามารถคิดค้นแนวทางและลงมือจัดการกับประเด็นทางการเงินที่เกิดขึ้นภายในสถานศึกษาได้ รวมถึงสร้างแกนนำจากรุ่นสู่รุ่นเพื่อให้เกิดเครือข่ายที่ยั่งยืนในการส่งเสริมความรู้ทางการเงิน (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2564b)

(3) ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย (ตลท.)

ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย (ตลท.) หรือ SET มีศูนย์ส่งเสริมการพัฒนาความรู้ตลาดทุน ที่ทำหน้าที่ให้ความรู้คู่ทุน และดำเนินโครงการส่งเสริมความรอบรู้และทักษะทางการเงินและการลงทุนเพื่อสร้างวินัยการออมและรู้จักใช้จ่ายอย่างถูกวิธีแก่ประชาชนไทยกลุ่มต่างๆ มายาวนาน ผ่านเครื่องมือต่างๆ ทั้งในรูปแบบหนังสือ ห้องสมุดมารวย e-book e-learning เว็บไซต์ คลิปวีดีโอ แอปพลิเคชันบริหารจัดการเงิน กิจกรรมออกบูธ และที่สร้างการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้จริง คือ การเข้าไปสร้างพี่เลี้ยงทางการเงินในองค์กรต่างๆ เพื่อกระตุ้นให้คนในองค์กรมีความรู้และเริ่มออมได้จริงโดยการช่วยเหลือกันของคนในองค์กร ภายใต้แบรนด์ “HAPPY MONEY” สุขเงิน สร้างได้ โดยการทำให้มีหนี้สินลดลง ค่าใช้จ่ายลดลง นำมาสู่การมีเงินออมมากขึ้นได้ สามารถต่อยอดไปสู่การวางแผนการออมและการลงทุน และมีเงินออมที่เพียงพอเพื่อยามเกษียณ

ภาพที่ 3-23 การสร้างวินัยและความมั่นคงทางการเงินในโครงการ HAPPY MONEY

ที่มา: จากการสัมภาษณ์กลุ่มงานพัฒนาความรู้ตลาดทุน ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย

โครงการ Happy Money @ Workplace เป็นการให้ความรู้และพัฒนาหัวหน้างานในองค์กรให้เป็น ‘พี่เลี้ยงทางการเงิน’ หรือ trainer เพื่อเป็นแบบอย่างด้านการวางแผนทางการเงินที่ดีให้กับคนในองค์กร และเป็นคณะผู้วิจัยด้านการวางแผนใช้จ่ายเงินและการบริหารจัดการหนี้สินแก่พนักงานในองค์กร และตัวพนักงานจะได้รวมกลุ่มกันเพื่อศึกษาและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมด้านการใช้จ่าย โดยมีการจัดทำบัญชีรายรับรายจ่าย การปลูกฝังแนวคิดทัศนคติในการออมก่อนใช้ การลดรายจ่าย และการหารายได้เพิ่ม ซึ่งการได้เรียนรู้ รับรู้แนวคิด

และได้ลงมือฝึกปฏิบัติทำจริงตามเทคนิควิธีการต่างๆ ด้วยการแนะนำของพี่เลี้ยงทางการเงิน ช่วยให้พนักงานมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้จ่าย ปลดหนี้ และมีเงินออมได้ จากข้อมูลปี 2564 Happy Money ได้ส่งเสริมความรู้การวางแผนการเงินในกลุ่มวัยทำงานผ่านเครือข่ายพันธมิตรทั้งภาครัฐและเอกชนไปแล้ว 533 องค์กร ภาคีเครือข่าย ได้พัฒนาพี่เลี้ยงทางการเงิน 6,786 คน และส่งเสริมการออมให้พนักงานไปแล้วกว่า 2.45 ล้านคน ทั้งนี้ Happy Money จะได้ขยายโครงการไปสู่กลุ่มเป้าหมายแรงงานนอกระบบ ซึ่งเป็นกลุ่มใหญ่ที่มีปัญหาเรื่องหนี้ และรายได้ที่ไม่แน่นอน ทำให้ไม่สามารถออมได้ โดยทำงานผ่านเครือข่ายความร่วมมือกับองค์กรภาคชุมชน และภาครัฐที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานประกันสังคม เพื่อให้ไปถึงกลุ่มเป้าหมายได้อย่างแท้จริง

(4) ตัวอย่างองค์กรภาคเอกชน

(4.1) Noburo (โนบูโร)

Noburo เป็น สตาร์ทอัพทางสังคม (social startup) ดำเนินการเพื่อสร้างแพลตฟอร์มสวัสดิการทางการเงินให้กับพนักงานที่มีรายได้น้อย โดยใช้ข้อมูลและเทคโนโลยีมาออกแบบผลิตภัณฑ์ทางการเงิน ช่วยวางแผนปลดหนี้ และสร้างวินัยทางการเงินอย่างยั่งยืนจนสามารถมีเงินออมหลักแสนได้ ผ่านหลักความรู้คู่ทุน และเชื่อมั่นในศักยภาพของคนที่จะเปลี่ยนแปลงตัวเองได้ ทุกคนสามารถพลิกตัวเองขึ้นมาได้ กลุ่มเป้าหมายของ Noburo คือ พนักงานระดับปฏิบัติการ blue/pink-collar ในกลุ่มภาคการผลิตและภาคบริการ เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่เงินเดือนไม่ได้สูงมากคือ ไม่เกิน 25,00-30,000 บาทต่อเดือนทั้งชีวิต ไม่เคยคิดเรื่องเงินเก็บ มีเหตุจำเป็นประจำทุกเดือน มีปัญหาหนี้ ซึ่งพบว่าหนี้ของกลุ่มนี้มักจะ “เป็นหนี้ที่เกิดจากความรักที่มีให้คนอื่น” เช่น ส่งเงินให้พ่อแม่ ค้ำประกันให้คนอื่น นอกจากนี้ยังมีพฤติกรรมซื้อหวยค่อนข้างมาก การแก้ไขปัญหาด้วยสินเชื่อ อาจไม่ได้แก้ไขปัญหาหนี้สินถาวร เมื่อเวลาผ่านไปหนี้นอกระบบก็กลับมาเหมือนเดิม ความรู้อย่างเดียวอาจจะไม่ทันการณ์ ต้องการการแก้ปัญหา หรือ solution ทันที จึงนำมาสู่ ความรู้คู่ทุน model คือการมีความรู้พื้นฐานเพื่อวางแผนจัดการการเงิน สามารถเข้าถึงสินเชื่อที่เป็นธรรม และพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน

ภาพที่ 3-24 หลักความรู้คู่ทุนของ Noburo

ที่มา: จากการสัมภาษณ์ผู้ก่อตั้ง Noburo

ภาพที่ 3-25 แนวทางการสร้างความรู้ปรับทัศนคติทางการเงินและสวัสดิการการเงินของ Noburo

ที่มา: จากการสัมภาษณ์ผู้ก่อตั้ง Noburo

เป้าหมาย คือ ทำให้คนไทยอย่างน้อยหนึ่งแสนคน มีเงินเก็บหลักแสน วิธีการคือใช้ 3 ฐาน คือ ‘ฐานคิด’ ร่วมกับ ‘ฐานใจ’ ในการให้ความรู้ แล้วลงมือทำฝึกฝนสร้างทักษะ หรือ Skillset ที่สำคัญคือต้องเปลี่ยนทัศนคติ หรือ Mindset ของคน เขาต้องมีความสมัครใจ เขาอยากแก้ด้วยตัวเอง การปรับความคิดต้องค่อยๆ สร้างความมั่นใจให้เขาทีละนิด ให้เห็นก่อนว่ามีทางออก ในการเข้าไปสร้างกระบวนการของ Noburo จึงเริ่ม

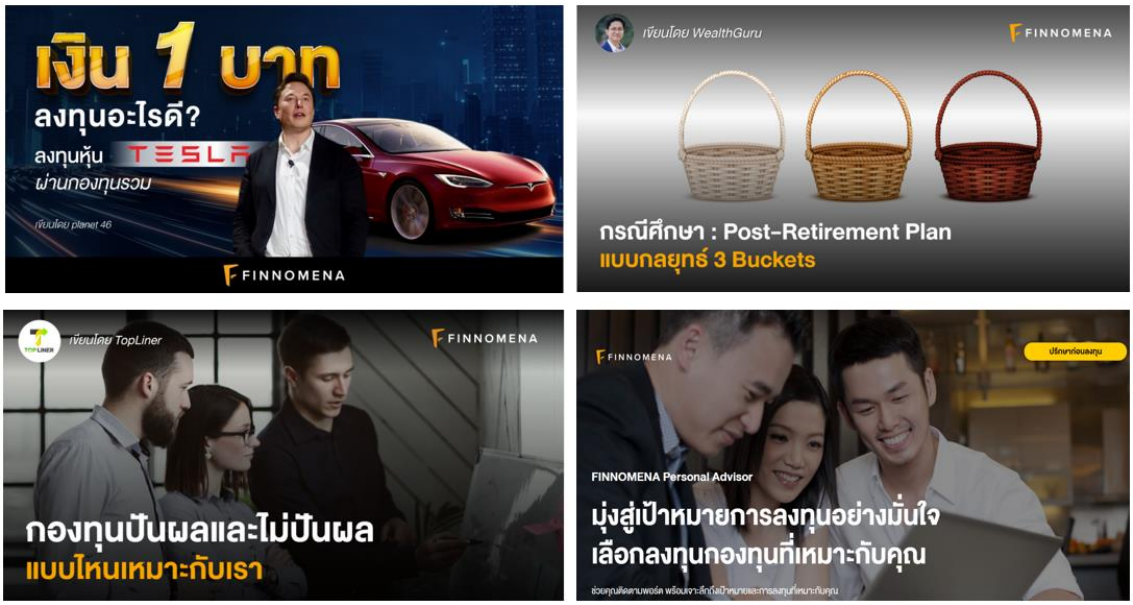
จากสร้างความเชื่อใจระหว่างพนักงานและบริษัท ต้องเริ่มที่เชื่อว่าจะสามารถหลุดจากหนี้ได้ ‘คนที่แก้ไขหนี้คือผู้กล้า’ มีทางออกที่ไม่ต้องพึ่งเงินกู้นอกระบบ สร้างสภาวะใหม่ ซึ่งต้องอาศัยความเชื่อใจ และเริ่มปฏิบัติจริง ทำตามตัวอย่าง และสร้างภารกิจ (task) เล็กๆ ให้เข้าใจกระบวนการออมมากขึ้น ให้เห็นว่าได้ผลจริง ตั้งแต่การตั้งเป้าหมาย การรับรู้รายรับรายจ่าย เกิดการลดรายจ่าย มีการจัดการหนี้ให้ถูกวิธี และการวางแผนออม กระบวนการเช่นนี้จะเหมาะมากกับกลุ่มผู้มีรายได้น้อย มีภาระมาก มีหนี้ จะช่วยให้เห็นทางออกว่าสามารถออมได้จริง กระบวนการของ Noburo ที่สำเร็จได้ ส่วนหนึ่งคือความต่อเนื่องของโครงการที่อยู่กับพนักงานนานหลายเดือน แล้วจัดทำระบบติดตาม (monitor) โดยแอปพลิเคชัน และจุดสำคัญคือหาหัวโจกในองค์กร คนที่อยากเปลี่ยน มีค่านิยมคล้ายกัน เอามาเปลี่ยนพฤติกรรมก่อน หลังจากนั้นพนักงานจะบอกต่อกันเอง และขยายกลุ่มสร้างชุมชน (community) ที่ช่วยกันในเรื่องนี้

(4.2) FINNOMENA (ฟินโนมีน่า)

FINNOMENA เป็น Platform ด้าน Wealth management เป็นหลัก สำหรับนักลงทุน investors คณะผู้วิจัยการเงิน และสร้างอาชีพคณะผู้วิจัยการเงิน financial advisor เน้นกองทุนรวม โดยมองว่า ปัจจุบันเข้าสู่สังคมสูงวัย และเห็นว่าคนประมาณ 15 ล้านคนใน 20 ล้านคน จะเกษียณแบบยากลำบาก แบบมีหนี้ ถ้าสามารถทำให้คนแบ่งเงินไปลงทุนเพื่อยามเกษียณ “แบบ retirement account ไม่ใช่แบบฝากประจำ หรือเล่นหวย จะช่วยได้ถึง 10 ล้านคน” หลักๆ คือการให้ความรู้ที่เนื้อหา (content) ที่เน้นเป็น value creator ผ่าน Investor knowledge club เช่น podcast ซึ่งได้รับความนิยมมาก

ปัจจัยความสำเร็จ หรือ success factor คือ พยายามไม่ให้คนรู้สึกว่าเป็น marketing ขายของ แก่นของ FINNOMENA คือ หลักการให้ความรู้ทางการเงิน อยากแชร์ความรู้ และมีความสุขที่คนได้อ่านและได้ความรู้ เป็นเจตจำนงและธรรมชาติของคณะผู้วิจัยทางการเงิน (financial advisor) คือ มีสปิริต ของ content value creator และมีเครือข่ายและชุมชน (network and community) ที่มีค่านิยมคล้ายกัน ก็จะทำให้คนมั่นใจเชื่อถือ FINNOMENA มีผู้เข้าถึงกว่า 90 ล้านครั้ง มีผู้ติดตามบนสื่อออนไลน์รวมกันกว่า 1.2 ล้านคน และมีสมาชิกกว่า 400,000 คน เป็นบริษัทนายหน้าซื้อขายหน่วยลงทุนอันดับ 1 ในประเทศไทย คิดเป็นเม็ดเงินที่ให้คำปรึกษาด้านการลงทุนกว่า 30,000 ล้านบาท (ณ วันที่ 30 มิถุนายน 2564)

ภาพที่ 3-26 การให้ความรู้ทางการเงินและการลงทุนผ่านคลังความรู้ของ FINNOMENA

ที่มา: https://www.finnomena.com/

โดยช่องทางการเข้าถึงคน หรือ channel reach จะใช้หลากหลายช่องทาง เช่น ผ่าน Line mobile application page opportunity (โอกาสลงทุนอยู่ที่ไหน) alpha investor (นักลงทุนที่แสวงหาโอกาสอยู่ตลอดเวลา) เพื่อคนที่สนใจลงทุนจะมาเป็นสมาชิก โดยมีแผนลงทุนตั้งแต่ 1 บาท ถึง 3 ล้านบาท สามารถสร้างแผนโดยยังไม่ต้องลงทุนก็ได้ โดย FINNOMENA มีการเลือกคนที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักระดับโลกมาจัดแผนการลงทุนให้ มีบริการผู้แนะนำการลงทุนส่วนตัว (personal financial advisor) และมีการใช้เทคโนโลยีที่เรียกว่า “Robo-Advisor” หรือ ผู้แนะนำการลงทุนอัตโนมัติที่ใช้ในการออกแบบแผนการลงทุนและปรับพอร์ตการลงทุน ที่ตรงกับเป้าหมายและความเสี่ยงที่รับได้ ซึ่งเป็นแผนที่มีนักลงทุนเลือกลงทุนเป็นจำนวนมาก เพื่อที่นักลงทุนจะได้เข้าใจในสิ่งที่กำลังจะลงทุนและมีความเชื่อมั่นที่จะลงทุนในระยะยาวมากขึ้น และเมื่อสนใจลงทุนแล้วก็มาเปิดพอร์ตลงทุน ซึ่งสามารถทำได้เร็วภายใน 1 วัน ตอบโจทย์คนรุ่นใหม่ที่ต้องการความยืดหยุ่นในแผนการลงทุนที่ตอบโจทย์ความต้องการของตน ทั้งรวดเร็วและง่ายในการเปิดบัญชีเริ่มลงทุน กลุ่มเป้าหมายจึงมีได้หลากหลาย เป็นใครก็ได้ที่มี digital connection มีเงินเหลือพอ และต้องการลงทุน

ส่วนกลุ่มที่อายุมากอยู่ช่วงปลายของวัยทำงาน เช่น อายุ 50 ปี เป็นรุ่นที่อาจจะไม่รู้จักหรือไม่เชื่อถือกองทุน หรือไม่คุ้นเคยกับ digital การส่งเสริมให้ลงทุนต้องทำสองอย่าง คือ 1) ปลดล็อกด้วยความรู้ ปรับทัศนคติเรื่องความเสี่ยง เช่น ขาดทุนแค่ปีเดียวอย่าเพิ่งกลัว ให้ดูผลกำไรแต่ละปีที่ผ่านมาซึ่งขาดทุนได้บ้าง เพราะเป็นการลงทุนระยะยาว และสร้าง tricker ด้านการลงทุน ซึ่งสร้างไม่ยาก เช่น อยากมีเงินโต อยากให้คนที่เรารักสบาย และ 2) เมื่อตัดสินใจลงทุนแล้ว ต้อง execute ได้ทันที ราบรื่น และง่าย ความเสี่ยง สำหรับเรื่องการลงทุนระยะยาว

3.4 มาตรการส่งเสริมการออมและการลงทุนในประเทศต่างๆ

ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ได้มีการดำเนินนโยบายอย่างจริงจังและหลากหลายเพื่อส่งเสริมให้ประชากรมีเงินออมเพียงพอสำหรับการเกษียณ ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลจากภาวะสังคมสูงอายุที่ทำให้ภาครัฐต้องลดเงินบำนาญในระบบประกันสังคม ซึ่งประสบการณ์การดำเนินนโยบายส่งเสริมการออมจากประเทศต่าง ๆ สามารถนำมาใช้ถอดบทเรียนเพื่อนำมาเป็นพื้นฐานในการจัดทำข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในบทถัดไป โดยบทเรียนดังกล่าวสามารถจัดเป็นหัวข้อได้ดังนี้

3.4.1 มาตรการขยายและเพิ่มประสิทธิภาพช่องทางการออมในต่างประเทศ

(1) ระบบบำนาญแห่งชาติที่เหมาะสมของธนาคารโลก

ระบบบำนาญแห่งชาติเป็นส่วนหนึ่งของระบบคุ้มครองทางสังคม เป้าหมายของระบบบำนาญฯ คือการสร้างหลักประกันความมั่นคงทางรายได้สำหรับประชาชนเมื่อเข้าสู่วัยเกษียณ ลดความเหลื่อมล้ำ และป้องกันการเข้าสู่ความยากจนของการเป็นผู้สูงอายุ การมีระบบบำนาญที่มีประสิทธิภาพจึงเป็นเรื่องจำเป็นสำหรับสังคมสูงวัย

หลายประเทศมีระบบบำนาญแบบถ้วนหน้า (universal pension) และอยู่ในระดับที่เพียงพอ (adequate benefit levels) ที่ทำให้สามารถเข้าถึงสินค้าและบริการที่เพียงพอต่อดำรงชีวิตที่มีคุณภาพและมีศักดิ์ศรี ดังที่ระบุไว้ในคำแนะนำความคุ้มครองทางสังคมขั้นพื้นฐาน 2555 (ฉบับที่ 202) (Social Protection Floors (SPF) Recommendation, 2012 (No. 202)) ซึ่งได้แนะนำหลักการที่ระบบคุ้มครองทางสังคมและระบบบำนาญแห่งชาติควรปฏิบัติตามหลายประการ โดยมีตัวอย่างดังนี้ (ILO, 2018a)

(1) จัดความคุ้มครองอย่างถ้วนหน้า ตั้งอยู่บนระบบเฉลี่ยทุกข์เฉลี่ยสุขของสังคม (social solidarity)

(2) มีความเพียงพอและคาดการณ์ผลประโยชน์ได้ เช่น เงินบำนาญที่อิงกับรายได้ การรับประกันบำนาญขั้นต่ำ/อัตราการทดแทนเงินบำนาญ (pension replacement rate) ที่คิดเป็นร้อยละจากรายได้ก่อนเกษียณ หรือเงินบำนาญแบบคงที่ (flat rate pension) ที่มาจากเงินงบประมาณภาครัฐ

(3) หลักการความมีส่วนร่วมทางสังคม โดยความคุ้มครองจะต้องรวมแรงงานนอกระบบด้วย

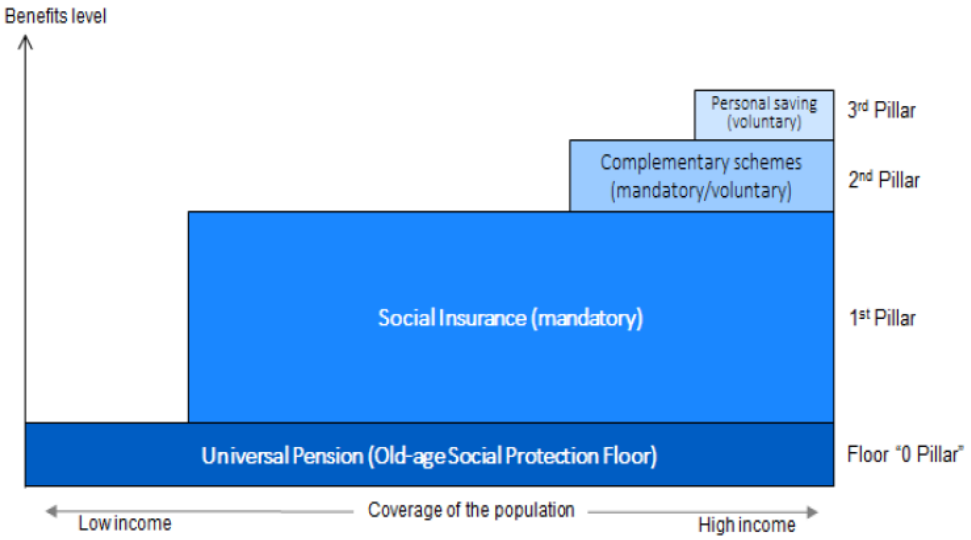
(4) ความยั่งยืนทางการเงินการคลังของประเทศต่อระบบคุ้มครองทางสังคม ที่รัฐจะต้องมีการวางแผนและปรับปรุงมาตรการและสิทธิประโยชน์ของระบบให้สะท้อนบริบทการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมต่างๆ เพื่อความยั่งยืนของระบบบำนาญ เช่น การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร ภาวะเศรษฐกิจของประเทศ ภาวะความยากจนและความเหลื่อมล้ำของประเทศ

(5) มีความโปร่งใส บริหารจัดการ และการกำกับดูแลที่ดี

(6) การมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนเพื่อการออมและบริหารจัดการที่ดีของระบบ ทั้งผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ภาคประชาสังคม และคณะผู้วิจัย เช่น ตัวแทนของผู้ประกันตนต้องมีส่วนร่วมอยู่ในคณะทำงานของระบบบำนาญ

จากหลักการของการออกแบบระบบบำนาญข้างต้น มีหลายมิติที่ระบบบำนาญจำเป็นต้องคำนึงถึง อาทิ การไม่ทอดทิ้งแรงงานนอกระบบ ความทั่วถึง การเฉลี่ยทุกข์เฉลี่ยสุข หรือ ความยั่งยืนทางการเงินการคลัง และระบบบำนาญยังต้องเผชิญหลายความเสี่ยงดังนั้น World bank จึงได้แนะนำว่าระบบบำนาญที่เหมาะสมควรจะเป็นระบบบำนาญแบบหลายชั้น หรือ Multi-Pillar Pension Model (Holzmann, Hinz, & Dorfman, 2008)

ภาพที่ 3-27 ระบบบำนาญแบบหลายชั้นหรือ Multi-Pillar Pension Model

ที่มา: The ILO Multi-Pillar pension model: Building equitable and sustainable pension systems (ILO, 2018c)

ระบบบำนาญแบบหลายขั้น หรือ Multi-Pillar Pension Model ประกอบด้วย 4 ชั้น (ILO, 2018c; Holzmann, Hinz, & Dorfman, 2008)

ชั้นพื้นฐาน (Floor 0 Pillar) เป็นการคุ้มครองทางสังคมขั้นพื้นฐานสำหรับผู้สูงอายุ เป็นระบบบำนาญพื้นฐานที่ให้กับทุกคนแบบถ้วนหน้า โดยประกันรายได้ขั้นต่ำในระดับที่เพียงพอเหมาะสมต่อการดำรงชีวิตและมีศักดิ์ศรี แหล่งเงินมาจากงบประมาณที่เป็นเงินภาษี

ชั้นที่ 1 (1st/Social Insurance Pillar) เป็นระบบบำนาญภายใต้ประกันสังคมที่จัดการโดยรัฐ กำหนดผลประโยชน์ (defined-benefit) แบบบังคับร่วมจ่ายและสมทบ ผ่านเงินสมทบของนายจ้าง คนงาน และภาครัฐ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผลประโยชน์บำนาญในระดับที่สูงขึ้น เพื่อรักษามาตรฐานการครองชีพหลังเกษียณ โดยคิดจากฐานรายได้ และระยะเวลาทำงาน หรือ ระยะเวลาที่จ่ายสมทบ เช่น เงินบำนาญขั้นต่ำอย่างน้อยร้อยละ 40 ของรายได้ผู้ประกันตนก่อนเกษียณสำหรับการจ่ายเงินสมทบมาครบ 30 ปี ในหลายประเทศได้พยายามปรับปรุงระบบบำนาญภายใต้ประกันสังคมนี้ ให้ครอบคลุมกลุ่มคนที่ยังไม่ได้รับความคุ้มครอง เช่น แรงงานในเศรษฐกิจนอกระบบ ผู้ประกอบอาชีพอิสระ ผู้รับจ้างหลายเจ้าที่มีรายได้ไม่แน่นอน เป็นต้น

ชั้นที่ 2 (2nd / Complementary Pillar) เป็นองค์ประกอบส่วนเพิ่มขึ้นของระบบบำนาญสำหรับแรงงาน ในรูปแบบสมัครใจหรือบังคับ ตามอาชีพ หรือ งานที่ทำ โดยกำหนดผลประโยชน์ (defined-benefit) หรือ กำหนดอัตราสมทบ (defined-contribution) ผ่านเงินสมทบของนายจ้าง และบริหารโดยเอกชน มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผลประโยชน์บำนาญส่วนเพิ่มในระดับที่สูงขึ้น ความเสี่ยงที่ระบบบำนาญชั้นที่ 2 มุ่งเป้าคือ

ชั้นที่ 3 (3rd / Voluntary Personal Savings Pillar) เป็นชุดโครงการบำนาญส่วนบุคคลในรูปแบบสมัครใจ สำหรับผู้ที่มีความสามารถทางเศรษฐกิจในการออมส่วนบุคคลเพิ่มเติม บริหารโครงการโดยเอกชนที่การแข่งขันกันในตลาด ภายใต้กฎระเบียบของรัฐบาล

ความเสี่ยงที่ระบบบำนาญชั้นที่ 1 มุ่งเป้าคือความเสี่ยงในไม่มองการณ์ไกล (myopic) สนใจแต่สิ่งที่จะเกิดในระยะสั้น ไม่ได้ออมไว้สำหรับอนาคต ดังนั้นการบังคับออมของชั้นที่ 1 จึงช่วยลดความเสี่ยงเหล่านี้ได้ ระบบบำนาญชั้นที่ 2 และ 3 จะเป็นระบบที่มักรู้ผลตอบแทนชัดเจนว่าขึ้นอยู่กับอะไรบ้าง เงินที่ได้จะขึ้นอยู่กับจำนวนการสมทบที่ผ่านมาอย่างชัดเจน ดังนั้นระบบบำนาญทั้งสองชั้นนี้จะช่วยลดความเสี่ยงของระบบบำนาญชั้นที่ 1 อันได้แก่ความเสี่ยงเชิงประชากรและความเสี่ยงทางการเมือง ระบบบำนาญในแต่ละขั้นจึงช่วยกันสนับสนุนและอุดความเสี่ยงในแต่ละประเภทได้

ระบบบำนาญที่ดีตามหลักการขั้นต้นจึงควรจัดสรรระบบบำนาญตามจุดประสงค์ของแต่ละชั้น เช่น บำนาญขั้นพื้นฐาน และชั้นที่ 1 เป็นสิ่งที่ประเทศควรมีในฐานะเครื่องประกันความมั่นคงทางรายได้ขั้นต่ำให้ประชาชนสูงวัยในประเทศ ในกรณีของประเทศไทย คือ เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ บำนาญข้าราชการ ประกันสังคม และกองทุนการออมแห่งชาติ ในขณะที่ประสบการณ์ระหว่างประเทศแสดงให้เห็นว่าการพึ่งพิงระบบบำนาญโดยเฉพาะในชั้นที่ 2 และ 3 มากเกินไปว่าจะไม่สามารถครอบคลุมประชากรทั้งหมดได้เนื่องจากขาดกลไกการเฉลี่ยทุกข์เฉลี่ยสุข อย่างไรก็ดีระบบบำนาญในชั้นที่ 2 และ 3 มักสมทบเงินเพื่อสร้างแรงจูงใจในการออมเพิ่มเติมขึ้น การปรับหรือประยุกต์ระบบบำนาญในปัจจุบันให้มีประสิทธิภาพจึงหนึ่งในมาตรการส่งเสริมการออมที่เพียงพอและเครื่องประกันคุณภาพชีวิตประชาชนในวัยเกษียณ

<u>(2) ระบบการออมที่เหมาะกับผู้ประกอบอาชีพอิสระ</u>

ผู้ประกอบอาชีพอิสระนั้นไม่มีนายจ้างจึงทำให้มักจะไม่สามารถเข้าสู่ระบบประกันสังคมได้ ปัญหานี้นำไปสู่การที่ผู้ประกอบอาชีพอิสระบางส่วนขาดบำนาญภาคบังคับและมีรายได้หลังเกษียณไม่เพียงพอ ในบางประเทศนั้นมีนโยบายบังคับให้ผู้ประกอบอาชีพอิสระต้องออมเงินในระบบบำนาญที่รัฐบาลที่กำหนด หรือใช้วิธีกึ่งบังคับด้วยการใช้แนวทาง automatic enrollment ในส่วนนี้จึงได้มีการศึกษารายละเอียดการดำเนินงานในต่างประเทศเพื่อที่จะนำใช้สร้างแนวทางที่เหมาะสมสำหรับประเทศไทยดังนี้

(2.1) วิธีดำเนินนโยบายแบบบังคับออม

วิธีการบังคับออมที่ถูกยกมาใช้ใน สวิสเซอร์แลนด์ ฟินแลนด์ และฮ่องกง เป็นต้น คือการบังคับให้ผู้ประกอบอาชีพอิสระเข้าร่วมโครงการออมเพื่อการเกษียณเสมือนกับว่ากลุ่มคนเหล่านี้เป็นแรงงานประจำ

(1) ประเทศสวิสเซอร์แลนด์

ผู้ประกอบอาชีพอิสระในสวิสเซอร์แลนด์จำเป็นที่จะต้องเข้าร่วมประกันผู้สูงอายุและผู้รอดชีวิต (Old Age and Survivors Insurance, OASI) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเสาแรกในระบบบำเหน็จบำนาญของสวิสเซอร์แลนด์ที่มีการดำเนินการโดยภาครัฐ กองทุน OASI ดำเนินงานผ่านระบบการเงินแบบได้มาจ่ายไป (Pay-As-You-Go, PAYG) ผู้ประกอบอาชีพอิสระที่สมทบเงินสู่กองทุนตั้งแต่อายุ 20 ปี ต่อเนื่องเป็นเวลาอย่างต่ำ 44 ปี จะได้รับเงินบำนาญหลังเกษียณอายุ สภารัฐบาลกลางจะเป็นฝ่ายกำหนดมูลค่าของเงินบำนาญที่สมาชิกจะได้รับภายใต้เป้าหมายที่จะให้เงินจำนวนนี้เพียงพอสำหรับความต้องการทางพื้นฐาน ซึ่งสื่อถึงความสามารถของผู้สูงอายุที่จะใช้ชีวิตในสังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรี จำนวนเงินบำนาญมักมีการปรับทุกสองปีเพื่อให้เหมาะสมกับอัตราเงินเฟ้อและการเติบโตของเงินเดือน

OASI ถูกควบคุมโดยสำนักงานประกันสังคมของรัฐบาลกลาง (Federal Social Insurance Office, FSIO) และบริหารโดยสำนักงานชดเชย (Compensation Offices) ซึ่งทำหน้าที่เก็บเงินสมทบและจ่ายผลประโยชน์ ทุกต้นปีสำนักงานชดเชยจะกำหนดจำนวนเงินสมทบเบื้องต้นที่สมาชิกจะต้องจ่ายทุกไตรมาส โดยที่จำนวนเงินสมทบเบื้องต้นนี้ถูกคำนวณจากรายได้ที่คาดการณ์ไว้ว่าสมาชิกจะได้รับภายในปีที่จะถึง และสำนักงานชดเชยจะคำนวณความแตกต่างระหว่างรายได้ที่คาดการณ์ไว้กับรายได้จริงจากข้อมูลภาษี และจะทำการคืนเงินสมทบที่เกินมาหรือออกใบแจ้งหนี้สำหรับเงินสมทบที่ขาดไปตอนสิ้นปี แรงงานที่จ่ายเงินสมทบช้ากว่ากำหนดจะต้องจ่ายดอกเบี้ยเพิ่ม และแรงงานที่จ่ายเงินสมทบไม่ครบถ้วนจะได้รับเงินบำนาญหลังเกษียณอายุไม่เต็มจำนวน โดยเงินบำนาญที่จะได้รับนั้นจะลดลงร้อยละ 2.27 ต่อทุกปีที่ขาดเงินสมทบไป

ผู้ประกอบอาชีพอิสระมีหน้าที่ไปลงทะเบียนเพื่อเข้าโครงการ OASI กับสำนักงานชดเชยด้วยตนเอง และจะต้องรับผิดชอบการจ่ายเงินสมทบทั้งหมดเอง ซึ่งต่างจากแรงงานประจำที่จะมีนายจ้างช่วยจ่ายเงินสมทบครึ่งหนึ่ง ผู้ประกอบอาชีพอิสระที่มีรายได้ระหว่าง 9,600 ฟรังก์สวิส และ 57,400 ฟรังก์สวิส ต่อปี ต้องสมทบเงินจำนวนร้อยละ 8.1 ของรายได้สู่ OASI ถ้าหากมีรายได้ต่ำกว่าเกณฑ์ที่ดังกล่าวจะต้องสมทบเงินจำนวน 503 ฟรังก์สวิส ต่อปีเป็นอย่างต่ำ แรงงานสามารถขอยกเว้นการจ่ายเงินสมทบขั้นต่ำได้ โดยการยื่นคำขอที่ไปยังหน่วยงานที่แต่งตั้งโดยที่รัฐบาลท้องถิ่น โดยรัฐบาลท้องถิ่นจะจ่ายเงินสมทบจำนวนนี้ให้แทนแรงงานคนดังกล่าว ในด้านแหล่งที่มาของเงินทุนนั้น นอกเหนือจากเงินสมทบจากแรงงานและนายจ้างที่ครอบคลุมประมาณสามในสี่ของเงินในกองทุน OASI แล้วยังมีเงินอุดหนุนจากรัฐบาลซึ่งมาจากภาษีประเภทต่าง ๆ ด้วย (Federal Department of Justice and Police, 2018; Federal Social Insurance Office, 2021; OASI/DI Information Centre, 2021; Die Bundesversammlung der Schweizerischen Eidgenossenschaft, 2021)

(2) ประเทศฟินแลนด์

พระราชบัญญัติบำเหน็จบำนาญของผู้ที่ประกอบอาชีพอิสระ (Self-Employed Person's Pensions Act, YEL) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเสาแรกในระบบบำเหน็จบำนาญของฟินแลนด์ กำหนดให้ผู้ประกอบอาชีพอิสระ

ที่มีลักษณะตรงตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้จะต้องทำประกันบำเหน็จบำนาญกับบริษัทประกันหรือกองทุนบำเหน็จบำนาญ ภายในระยะเวลา 6 เดือน หลังจากที่เริ่มประกอบอาชีพอิสระ โดยเงื่อนไขดังกล่าวได้แก่:

- มีอายุระหว่าง 18 ถึง 68 ปี สำหรับผู้ที่เกิดในปี พ.ศ.2500 หรือก่อนหน้า 69 ปี สำหรับผู้ที่เกิดระหว่างปี พ.ศ.2501 ถึง พ.ศ.2504 และ 70 ปี สำหรับผู้ที่เกิดตั้งแต่ปี พ.ศ.2505 เป็นต้นไป
- ประกอบอาชีพอิสระมาเป็นระยะเวลา 4 เดือน เป็นอย่างต่ำ
- รายได้ต่อปีของแรงงานที่คำนวณภายใต้หลักการของ YEL มากกว่าเกณฑ์ขั้นต่ำที่กำหนดไว้

จำนวนเงินที่ผู้ประกอบอาชีพอิสระต้องสมทบสู่ประกันบำนาญขึ้นอยู่กับรายได้ต่อปีของแรงงานที่คำนวณภายใต้หลักการของ YEL ซึ่งจะเท่ากับมูลค่าเพิ่มของงานที่ผู้ประกอบอาชีพอิสระทำ หรือกล่าวคือ YEL income ควรจะใกล้เคียงกับค่าจ้างที่ลูกจ้างควรจะได้รับหากทำงานประเภทเดียวกับผู้ประกอบอาชีพอิสระ ศูนย์บำนาญของฟินแลนด์ (The Finnish Centre for Pensions) ได้มีการจัดเตรียมคำแนะนำสำหรับการประเมินรายได้ และคำแนะนำสำหรับรายได้ขั้นต่ำของแต่ละวิชาชีพ ในปี พ.ศ.2564 แรงงานที่มี YEL income ไม่ต่ำกว่า 8,063.57 ยูโร ต่อปี จะต้องทำประกันบำนาญ ส่วนเพดาน YEL income นั้นเท่ากับ 183,125 ยูโร ทุกปีจะมีการปรับหลักเกณฑ์ทั้งสองหลักนี้ให้สอดคล้องกับดัชนีค่าสัมประสิทธิ์ค่าจ้าง (wage coefficient) ทั้งนี้ผู้ให้บริการเงินบำนาญ (pension provider) จะตรวจสอบระดับ YEL income ที่แรงงานได้ประเมินไว้ตอนที่ลงทะเบียนเข้าทำประกันบำนาญ และช่วยประเมินรายได้ใหม่ถ้าหากมีการเปลี่ยนแปลงการทำงาน โดย YEL income จะต้องสอดคล้องกับ มูลค่า ลักษณะ และขอบเขตของงานที่แรงงานทำ

ในปี พ.ศ.2564 อัตราเงินสมทบสำหรับผู้ประกอบอาชีพอิสระที่อายุต่ำกว่า 53 ปี หรือสูงกว่า 63 ปี อยู่ที่ร้อยละ 24.1 ของ YEL income ส่วนผู้ประกอบอาชีพอิสระที่อายุระหว่าง 53 ถึง 62 ปี นั้นอัตราเงินสมทบอยู่ที่ร้อยละ 25.6 ของ YEL income ทั้งนี้แรงงานที่เพิ่งเริ่มประกอบอาชีพอิสระเป็นครั้งแรกจะได้รับส่วนลดเงินสมทบร้อยละ 22 เป็นระยะเวลา 48 เดือน ถ้าหากประกอบอาชีพอิสระไม่ครบ 48 เดือน ก็สามารถใช้ส่วนลดที่เหลือได้ถ้าหากเลือกที่จะกลับมาประกอบอาชีพอิสระอีกครั้งในอนาคต นอกจากนี้ระบบยังมีความยืดหยุ่นและอนุญาตให้แรงงานสมทบเงินมากขึ้นหรือน้อยลงชั่วคราวได้โดยที่ไม่จำเป็นที่จะลดหรือเพิ่ม YEL income อย่างถาวร ในช่วงเวลาที่ธุรกิจเติบโตดีแรงงานสามารถเลือกที่จะจ่ายเงินสมทบเพิ่มขึ้นร้อยละ 10 ถึงร้อยละ 100 เพื่อเพิ่มบำนาญที่ตัวเองจะได้รับหลังเกษียณ และในช่วงเวลาที่ธุรกิจตกต่ำแรงงานก็สามารถลดเงินสมทบลงได้ร้อยละ 10 ถึงร้อยละ 20 โดยมีเงื่อนไขว่าจะต้องแจ้งผู้ให้บริการเงินบำนาญล่วงหน้า และคำขอในแต่ละครั้งจะมีผลเพียง 1 ปี เท่านั้น ทั้งนี้ทั้งนั้นการลดเงินสมทบลงก็จะลดเงินบำนาญที่จะได้รับหลังเกษียณลงไปด้วย

YEL นั้นถูกควบคุมและตรวจสอบโดยศูนย์บำนาญของฟินแลนด์ (The Finnish Centre for Pensions) แรงงานที่ลงทะเบียนกับกรมสรรพากรไว้ว่าเป็นผู้เสียภาษีมูลค่าเพิ่มจะได้รับจดหมายจากศูนย์บำนาญของฟินแลนด์เมื่อเริ่มประกอบอาชีพอิสระ โดยที่จดหมายนี้จะมีข้อมูลและคำแนะนำเกี่ยวกับการทำประกันบำนาญ และมีวัตถุประสงค์ที่จะเตือนแรงงานว่าการทำประกันบำนาญเป็นข้อกำหนดทางกฎหมาย

ถ้าหากแรงงานไม่ทำประกันในระยะเวลาที่กำหนดไว้ ศูนย์บำนาญของฟินแลนด์จะออกคำสั่งให้แรงงานจ่ายเงินสมทบที่ขาดไปภายในระยะเวลาที่เหมาะสม โดยที่แรงงานจะสามารถประกันรายได้ย้อนหลังกลับไปได้ไม่เกิน 3 ปี และในกรณีที่แรงงานไม่ปฏิบัติตามคำสั่งที่กำหนดไว้ ศูนย์บำนาญของฟินแลนด์จะทำประกันบำนาญในนามของแรงงาน โดยที่แรงงานจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายทั้งหมด (Finnish Centre for Pensions, 2021a; Finnish Centre for Pensions, 2021b; Finnish Centre for Pensions, 2021c; Finnish Centre for Pensions, 2021d)

(3) ฮ่องกง

กองทุนสำรองเลี้ยงชีพภาคบังคับ (Mandatory Provident Fund, MPF) เป็นระบบนำนาญเสาที่สองของระบบบำเหน็จบำนาญในฮ่องกงและดำเนินงานตามระบบกองทุนแบบกำหนดเงินสมทบ (defined contribution) MPF มีกฎให้ผู้ประกอบอาชีพอิสระที่มีอายุระหว่าง 18 ถึง 64 ปี ลงทะเบียนเป็นสมาชิกและสมทบเงินส่วนหนึ่งจากรายได้เข้าสู่กองทุนที่ตนเองเลือกไว้ ผู้ประกอบอาชีพอิสระที่มีรายได้ต่อปีระหว่าง 85,200 ฮ่องกงดอลลาร์ ถึง 360,000 ฮ่องกงดอลลาร์ จะต้องสมทบเงินจำนวนร้อยละ 5 ของรายได้ หากมีรายได้ต่อปีสูงกว่าเกณฑ์ที่กล่าวไว้จะต้องสมทบเงินเป็นจำนวน 18,000 ฮ่องกงดอลลาร์ต่อปี แต่หากผู้ประกอบอาชีพอิสระมีรายได้น้อยกว่าเกณฑ์ดังกล่าว ก็จะไม่จำเป็นที่จะต้องสมทบเงินเข้ากองทุน

สมาชิก MPF สามารถเลือกลงทะเบียนกับกองทุนที่ถูกบริหารโดยองค์กรเอกชนที่ได้รับการอนุมัติจากเจ้าหน้าที่กองทุนสำรองเลี้ยงชีพบังคับ (Mandatory Provident Fund Schemes Authority, MPFA) กองทุนใดก็ได้ โดยที่องค์กรเหล่านี้จะไม่สามารถปฏิเสธแรงงานที่มาลงทะเบียนเป็นสมาชิกของกองทุนได้ ตัวอย่างขององค์กรดังกล่าวคือ AIA Company (Trustee) Limited ซึ่งมีกองทุนจำนวน 25 กองทุนให้สมาชิกเลือก และมีบริการให้คำปรึกษาจากผู้จัดการกองทุนให้กับสมาชิก บริการที่ช่วยลดความเสี่ยงในพอร์ตการลงทุนของสมาชิกโดยอัตโนมัติเมื่อสมาชิกมีอายุมากขึ้น โดยเมื่อสมาชิกมีอายุถึง 65 ปี จะสามารถเลือกที่จะถอนเงินสมทบและผลตอบแทนที่ได้รับจากการลงทุน หรือเก็บไว้ในกองทุนเพื่อลงทุนต่อไป

MPFA จะทำหน้าที่ตรวจสอบสมาชิกผ่านทางองค์กรเอกชนที่ให้บริการกองทุนสำรองเลี้ยงชีพภาคบังคับ และผ่านผู้แจ้งเบาะแส อาทิ นักตรวจสอบบัญชี ผู้ทำหน้าที่ตัวกลาง โดยองค์กรเอกชนและบุคคลเหล่านี้มีหน้าที่ติดตามและวิเคราะห์ข้อมูลของสมาชิกและรายงานต่อ MPFA หากมีสมาชิกที่ไม่จ่ายเงินสมทบภายใน 10 วันหลังจากวันที่กำหนด และหากพบว่าสมาชิกไม่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ MPFA จะสามารถดำเนินคดีกับสมาชิกหรือลงโทษสมาชิกได้ โดยรายละเอียดบทลงโทษต่าง ๆ เป็นไป**ตารางที่ 3-9**

ตารางที่ 3-9 บทลงโทษของ MPFA

ประเภทของการไม่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์	บทลงโทษ
การไม่ลงทะเบียนในกองทุน MPF	ดำเนินคดี: ปรับเงินสูงสุด 50,000 ฮ่องกงดอลลาร์ และจำคุก 6 เดือน สำหรับผู้ที่ทำผิดครั้งแรก และปรับเงินสูงสุด 100,000 ฮ่องกงดอลลาร์ และจำคุก 1 ปี สำหรับการละเมิดกฎเกณฑ์ครั้งต่อไป

ประเภทของการไม่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์	บทลงโทษ
การไม่จ่ายเงินสมทบตามที่กำหนดไว้	ดำเนินคดี: ปรับเงินสูงสุด 50,000 ฮ่องกงดอลลาร์ และจำคุก 6 เดือน สำหรับผู้ที่ทำผิดครั้งแรก และปรับเงินสูงสุด 100,000 ฮ่องกงดอลลาร์ และจำคุก 1 ปี สำหรับการละเมิดกฎเกณฑ์ครั้งต่อไป หรือ ลงโทษทางการเงิน: ปรับเงิน 5,000 ฮ่องกงดอลลาร์ หรือ 10 เปอร์เซ็นต์ ของจำนวนที่ติดข้างอยู่ แล้วแต่ว่าจำนวนไหนมีมูลค่าที่สูงกว่า
การไม่แจ้งผู้ดูแลผลประโยชน์ว่าตนเองสิ้นสุดการเป็นผู้ประกอบอาชีพอิสระ	ลงโทษทางการเงิน: ปรับเงิน 5,000 ฮ่องกงดอลลาร์ สำหรับการทำผิดครั้งแรก 10,000 ฮ่องกงดอลลาร์ สำหรับการทำผิดครั้งที่สอง และ 20,000 ฮ่องกงดอลลาร์ สำหรับการทำผิดครั้งต่อ ๆ ไป
การไม่แจ้งผู้ดูแลผลประโยชน์ว่ามีการเปลี่ยนแปลงในรายละเอียดส่วนบุคคล	ลงโทษทางการเงิน: ปรับเงิน 5,000 ฮ่องกงดอลลาร์ สำหรับการทำผิดครั้งแรก 10,000 ฮ่องกงดอลลาร์ สำหรับการทำผิดครั้งที่สอง และ 20,000 ฮ่องกงดอลลาร์ สำหรับการทำผิดครั้งต่อ ๆ ไป

ที่มา: Mandatory Provident Fund Schemes Authority (2021b)

ในปี พ.ศ.2560 ร้อยละ 68 ของผู้ประกอบอาชีพอิสระในฮ่องกงได้มีการลงทะเบียนเข้าร่วม MPF และได้มีการคาดการณ์ว่าความคลอบคลุมจะดีขึ้นเมื่อเริ่มใช้แพลตฟอร์ม eMPF ซึ่งเป็นแพลตฟอร์มออนไลน์ครบวงจรที่สมาชิกสามารถใช้บริหารกองทุนของตนเองได้ ขณะนี้แพลตฟอร์มอยู่ในกระบวนการพัฒนา และคาดว่าจะเริ่มใช้ในปี พ.ศ. 2565 (Mandatory Provident Fund Schemes Authority, 2021a; Mandatory Provident Fund Schemes Authority, 2021b; Mandatory Provident Fund Schemes Authority, 2021c; Mandatory Provident Fund Schemes Authority, 2021d; AIA, 2018; Information Services Department, 2015; Hong Kong Institute of Certified Public Accountant, 2020; Hong Kong Securities and Investment Institute, 2016; OECD, 2005)

บทเรียนนโยบายการบังคับออมจากต่างประเทศ

นโยบายบังคับออมสำหรับผู้ประกอบอาชีพอิสระรูปแบบแรก คือการบังคับผ่านระบบบำนาญของภาครัฐ (State Pension) ซึ่งเป็นเสาแรกของระบบบำเหน็จบำนาญแห่งชาติ โดยมีตัวอย่างคือ สวิสเซอร์แลนด์และฟินแลนด์เป็นตัวอย่าง รูปแบบที่สองคือการบังคับให้เข้าระบบบำเหน็จบำนาญภาคการจ้างงาน (Occupational Pension) ซึ่งเป็นเสาที่สองของระบบบำเหน็จบำนาญแห่งชาติ ตัวอย่างของประเทศที่ใช้วิธีดังกว่าคือฮ่องกง

ตารางที่ 3-10 นโยบายบังคับออมสำหรับผู้ประกอบอาชีพอิสระ

	สวิสเซอร์แลนด์ (OASI)	ฟินแลนด์ (YEL)	ฮ่องกง (MPF)
เกณฑ์รายได้ต่อปี	9,600 ฟรังก์สวิส ถึง 57,400 ฟรังก์สวิส (349,000 บาท ถึง 2,090,000 บาท)	8,063.57 ยูโร ถึง 183,125.00 ยูโร (314,000 บาท ถึง 7,130,000 บาท)	85,200 ฮ่องกงดอลลาร์ ถึง 360,000 ฮ่องกงดอลลาร์ (363,000 บาท ถึง 1,540,000 บาท)

	สวิสเซอร์แลนด์ (OASI)	ฟินแลนด์ (YEL)	ฮ่องกง (MPF)
อัตราเงินสมทบ	ร้อยละ 8.1	ร้อยละ 24.1 หรือ ร้อยละ 25.6	ร้อยละ 5
จำนวนเงินที่ผู้ประกอบอาชีพอิสระที่มีรายได้ต่อปีน้อยกว่าเกณฑ์ขั้นต่ำจะต้องสมทบ	503 ฟรังก์สวิส ต่อปี (18,300 บาท) สามารถยื่นคำขอยกเว้นการจ่ายเงินสมทบได้	ไม่จำเป็นต้องสมทบ	ไม่จำเป็นต้องสมทบ
การช่วยเหลือจากรัฐสำหรับแรงงานที่ได้รับเงินบำนาญน้อย	-	ได้รับเงินบำนาญเพิ่มเติมจากภาครัฐจากนโยบายช่วยเหลือทางสังคม	ได้รับเงินบำนาญภายใต้ระบบประกันสังคม

ที่มา: รวบรวมโดยคณะผู้วิจัย

หมายเหตุ: ปริมาณของเงินในสกุลไทยถูกคำนวณมาจากอัตราแลกการเปลี่ยนในวันที่ 18 สิงหาคม พ.ศ.2564

จะเห็นได้ว่าเกณฑ์รายได้ขั้นต่ำในทั้งสามประเทศอยู่ในระดับที่ใกล้เคียงกัน แต่อัตราเงินสมทบจะสูงที่สุดในฟินแลนด์ ซึ่งความแตกต่างนี้อาจมาจากกระบวนการวัดรายได้ของฟินแลนด์ที่แตกต่างออกไปจากประเทศอื่น นอกจากนี้ระบบของฟินแลนด์ยังมีความยืดหยุ่นมากกว่าระบบในสวิสเซอร์แลนด์และฮ่องกง อันเห็นได้จากการที่อนุญาตให้แรงงานยื่นขอลดเงินสมทบชั่วคราวได้ในเวลาที่กิจการตกต่ำ ทั้งสามประเทศมีการช่วยจ่ายเงินสมทบให้กับผู้ประกอบอาชีพอิสระที่มีรายได้ต่ำ โดยที่สวิสเซอร์แลนด์เป็นประเทศเดียวที่มีกฎให้ผู้ประกอบอาชีพอิสระยื่นคำขอเพื่องดเว้นจากการจ่ายเงินสมทบ

ในแง่มุมของการตรวจสอบ ทั้งสามประเทศมีองค์กรที่ทำหน้าที่ดูแลระบบบำนาญโดยเฉพาะ โดยที่รัฐบาลของสวิสเซอร์แลนด์กับฟินแลนด์จะใช้ระบบภาษีเพื่อตรวจสอบระดับรายได้ของแรงงาน ส่วนในฮ่องกงนั้นหน้าที่ตรวจสอบแรงงานจะตกอยู่กับองค์กรเอกชนและผู้แจ้งเบาะแส ส่วนในแง่มุมของการบังคับใช้กฎหมาย ระบบของฮ่องกงเป็นระบบที่มีการลงโทษที่หนักที่สุด โดยจะมีบทลงโทษทั้งการปรับเงินและการจำคุก ต่างจากสวิสเซอร์แลนด์และฟินแลนด์ที่จะมีเพียงการคิดดอกเบี้ยผิดนัด หรือลดเงินบำนาญที่จะรับหลังเกษียณ นอกจากนี้ศูนย์บำนาญของฟินแลนด์จะทำประกันบำนาญในนามของแรงงานด้วยถ้าหากแรงงานไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบ

ทั้งนี้นอกจากสามประเทศที่ได้ยกตัวอย่างมาแล้ว ประเทศต่าง ๆ ในหัวข้อ 3.2 ยกเว้นประเทศมาเลเซีย ก็มีการบังคับให้ผู้ประกอบอาชีพอิสระต้องเป็นสมาชิกและสมทบเงินเข้าสู่ระบบบำเหน็จบำนาญภายใต้ระบบประกันสังคมเช่นเดียวกัน โดยมีการใช้ระบบภาษีในการตรวจสอบรายได้ โดยจำนวนเงินสมทบที่ผู้ประกอบอาชีพอิสระในประเทศเนเธอร์แลนด์และประเทศเยอรมันจะต้องจ่ายนั้นขึ้นกับรายได้ แต่จำนวนเงินสมทบที่ผู้ประกอบอาชีพอิสระในประเทศญี่ปุ่นจะต้องจ่ายนั้นเป็นจำนวนคงที่ แต่ประเทศญี่ปุ่นนั้นมีนโยบายยกเว้นการจ่ายเงินสมทบให้กับผู้มีรายได้น้อยเช่นเดียวกับทั้ง 3 ประเทศตัวอย่างในหัวข้อนี้ ในขณะที่ประเทศเนเธอร์แลนด์และประเทศเยอรมันนั้นไม่มีนโยบายยกเว้นการจ่ายเงินสมทบหรือช่วยอุดหนุนเพิ่มเติมให้กับผู้มีรายได้น้อย (International Social Security Association, 2018; Japan Pension Service, 2017)

(2.2) วิธีดำเนินนโยบายแบบกึ่งบังคับออม

มาตรการ automatic enrollment นั้นถูกใช้กับระบบบำนาญสำหรับลูกจ้างอย่างแพร่หลาย แต่มีเพียงไม่กี่ประเทศที่ได้นำแนวทางนี้มาใช้กับผู้ประกอบอาชีพอิสระ โดยในประเทศกลุ่ม OECD นั้นมีเพียงประเทศชิลีและประเทศลิทัวเนียเท่านั้นที่ใช้แนวทาง automatic enrollment กับผู้ประกอบอาชีพอิสระ (OECD, 2019) แต่ข้อมูลการดำเนินการของประเทศลิทัวเนียนั้นไม่พบข้อมูลรายละเอียดที่ชัดเจน ผู้วิจัยจึงเสนอเฉพาะรายละเอียดของประเทศชิลีเท่านั้นซึ่งมีการเปิดเผยข้อมูลอย่างชัดเจน และมีงานวิจัยที่ศึกษาผลการดำเนินงานอยู่หลายชิ้น

ประเทศชิลี

ในอดีตประเทศชิลีได้มีการปฏิรูประบบบำเหน็จบำนาญอย่างต่อเนื่อง ในปี พ.ศ.2524 การเพิ่มขึ้นของสัดส่วนเพิ่มขึ้นประชากรสูงอายุในชิลีก่อให้เกิดแรงกดดันต่อระบบการเงินของประเทศ รัฐบาลจึงเปลี่ยนระบบบำนาญภาครัฐซึ่งเป็นระบบกำหนดผลประโยชน์ (defined benefit) มาเป็นระบบบัญชีเกษียณส่วนบุคคลภาคบังคับ (Mandatory Individual Retirement Accounts) ซึ่งสนับสนุนโดยภาครัฐ แต่ดำเนินการโดยภาคเอกชนภายซึ่งเป็นระบบกำหนดเงินสมทบ (defined contribution) ซึ่งลูกจ้างนั้นต้องเข้าเป็นสมาชิก แต่ผู้ประกอบอาชีพอิสระสามารถเปิดบัญชีเกษียณส่วนบุคคลและจ่ายเงินสมทบตามความสมัครใจ แต่กลไกเหล่านี้ไม่สามารถสร้างความครอบคลุมถึงผู้ประกอบอาชีพอิสระได้มากนัก

เพื่อที่จะกระตุ้นให้ผู้ประกอบอาชีพอิสระเข้ามาสู่ระบบบัญชีเกษียณส่วนบุคคลมากขึ้น ตั้งแต่ปี พ.ศ.2555 รัฐบาลชิลีจึงเปลี่ยนให้การเข้าร่วมระบบบัญชีเกษียณส่วนบุคคลเป็นทางเลือกเริ่มต้น (default) สำหรับผู้ประกอบอาชีพอิสระผ่านการลงทะเบียนโดยอัตโนมัติ (automatic enrolment) และอนุญาตให้แรงงานออกจากระบบโดยการส่งคำประกาศสาบาน (sworn declaration) ผ่านเว็บไซต์ของกรมสรรพากรก่อนการยื่นภาษีประจำปี คำยื่นขอในแต่ละครั้งจะมีผลสำหรับปีที่ยื่นภาษีไปเพียงเท่านั้น

ผู้ประกอบอาชีพอิสระจะต้องสมทบเงินจำนวนร้อยละ 10 ของฐานเงินเดือนไปที่บัญชีเกษียณส่วนบุคคลทุกปี การจ่ายเงินสมทบนั้นดำเนินงานผ่านระบบยื่นภาษีประจำปี ซึ่งตามกฎหมายแรงงานจำเป็นที่จะต้องลงทะเบียนกับหน่วยงานภาษีถ้าหากทำงานให้บริษัทหรือบุคคลภายนอกที่ไม่ใช่นายจ้าง โดยบริษัทหรือบุคคลภายนอกที่จ้างงานซึ่งจะหักเงินร้อยละ 10 ของค่าจ้างของผู้ประกอบอาชีพอิสระไว้ และส่งไปให้กรมสรรพากร ซึ่งจะทำหน้าที่เก็บและโยกย้ายเงินสมทบไปที่บัญชีเกษียณส่วนบุคคลที่ถูกบริหารโดยผู้จัดการกองทุนบำเหน็จบำนาญ (Pension Fund Manager, AFP)

ก่อนปี พ.ศ.2555 สัดส่วนของผู้ประกอบอาชีพอิสระที่เข้าร่วมระบบบัญชีเกษียณส่วนบุคคลภาคบังคับโดยเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 5 แต่หลังจากที่เริ่มใช้นโยบายกึ่งบังคับออมก็พบว่าสัดส่วนของผู้ประกอบอาชีพอิสระที่เข้าร่วมระบบเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด โดยในปี พ.ศ.2556 สัดส่วนผู้ประกอบอาชีพอิสระที่เข้าร่วมต่อผู้มีสิทธิอยู่ที่ร้อยละ 33 โดยพบว่าร้อยละ 14 ของผู้สมาชิกในช่วง 3 ปีแรกของการใช้นโยบายกึ่งบังคับเป็นสมาชิกใหม่ที่เริ่มใช้บัญชีเกษียณส่วนบุคคลเป็นครั้งแรก อย่างไรก็ตามสัดส่วนของแรงงานที่ยื่นคำประกาศสาบานเพื่อออก

จากระบบก็เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องเช่นกัน โดยมีสัดส่วนเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 70 ในปี พ.ศ.2556 เป็นร้อยละ 75 ในปี พ.ศ.2558 ซึ่งคาดว่าอาจจะเกิดจากการที่แรงงานคุ้นเคยกับกลไกการสมทบและรับรู้ถึงทางเลือกที่จะออกจากระบบมากขึ้น (Kritzer, 2008; Abikenov, et al., 2021; Bronfman & Reyes, 2017)

(3) การเงินระดับฐานราก (Micro finance)

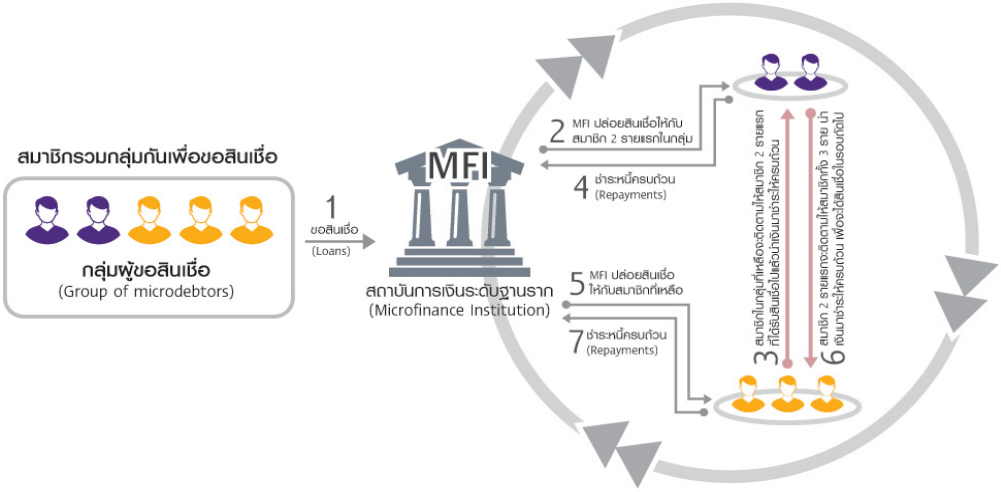
(3.1) บังคลาเทศ

Grameen Bank เป็นสถาบันการเงินซึ่งผู้กู้เป็นเจ้าของส่วนใหญ่และรัฐบาลมีสัดส่วนในการถือหุ้นส่วนเพียงเล็กน้อยเท่านั้น โดยที่เน้นการให้บริการแก่ประชาชนที่ยากจนและให้ความสำคัญเป็นพิเศษแก่ผู้กู้ที่เป็นผู้หญิง เห็นได้จากการมีกลุ่มลูกค้าเป็นผู้หญิงร้อยละ 97 ของผู้กู้ทั้งหมด และการไม่มีเงื่อนไขในการวางหลักทรัพย์เพื่อค้ำประกันสินเชื่อ

สำหรับการให้สินเชื่อ Grameen Bank จะไม่มีการเรียกร้องหลักประกันจากผู้กู้แต่จะใช้แรงกดดันทางสังคม (Peer Pressure) ทำหน้าที่แทนหลักประกัน โดยผู้ที่ต้องการขอสินเชื่อต้องจัดตั้งกลุ่มที่มีสมาชิกรวมกัน 5 ราย ซึ่งในระยะแรกธนาคารจะประเมินผู้ต้องการกู้เป็นเวลา 1 เดือนว่าสามารถปฏิบัติตามหลักการของธนาคารได้หรือไม่ หลังจากนั้นธนาคารอาจปล่อยกู้แก่สมาชิกในกลุ่มเพียง 2 รายและเมื่อผู้กู้ 2 รายนั้นสามารถชำระคืนเงินต้นและดอกเบี้ยได้อย่างครบถ้วนแล้ว สมาชิกในกลุ่มที่เหลือจึงจะมีสิทธิขอสินเชื่อจากธนาคาร จะเห็นว่าวิธีการดังกล่าวทำให้สมาชิกอีก 3 รายที่ยังไม่ได้รับสินเชื่อมีแรงจูงใจในการติดตามสมาชิกที่ได้รับสินเชื่อไปแล้วให้มาชำระคืนหนี้อย่างครบถ้วนตามเวลาที่กำหนด

ในแต่ละสัปดาห์ Grameen Bank จะมีการเรียกประชุมระหว่างธนาคารและผู้กู้ เพื่อให้ผู้กู้สามารถทยอยชำระหนี้และฝากเงินในจำนวนเล็กน้อยได้ในทุกสัปดาห์ โดยที่ไม่นำเงินที่ได้จากรายได้ไปใช้จ่ายจนหมดก่อน และทำให้ธนาคารตรวจสอบและติดตามสถานการณ์ของผู้กู้ได้อย่างใกล้ชิด (Economic Intelligence Center, 2013)

ภาพที่ 3-28 กระบวนการให้สินเชื่อของ Grameen Bank

ที่มา: SCB Economic Intelligence Center (2013)

(3.2) แอฟริกาใต้

FINCA เป็นสถาบันทางการเงินที่มีกลุ่มเป้าหมายหลักเป็นคนจนและกลุ่มธุรกิจขนาดเล็ก โดย FINCA มีการให้สินเชื่อแยกออกเป็น 2 ประเภทคือ 1) ปล่อยสินเชื่อรายกลุ่ม สำหรับลูกค้าที่มีรายได้ต่ำ (ซึ่งเป็นลูกค้าส่วนใหญ่) และ 2) ปล่อยสินเชื่อรายบุคคล สำหรับลูกค้าที่มีฐานะดีกว่ากลุ่มแรก ในการปล่อยสินเชื่อประเภทแรก ลูกค้าที่มีรายได้ต่ำจะถูกจัดรวมกันเป็นกลุ่มละ 8 คน และไม่จำเป็นต้องมีหลักทรัพย์ค้ำประกันในการขอสินเชื่อ สมาชิกทุกคนจะต้องฝากเงินร่วมกันเป็นเงินฝากรวมของกลุ่ม หากสมาชิกรายใดของกลุ่มไม่ชำระคืนสินเชื่อแก่ FINCA ยอดเงินฝากคงค้างของเงินฝากรวมของกลุ่มก็จะถูกหักชดเชยกันไป โดยการปล่อยสินเชื่อประเภทแรกนี้จะมีการประชุมทุกสัปดาห์ โดยจะช่วยให้สามารถกำกับติดตามการใช้สินเชื่อและฐานะการเงินของลูกหนี้ โดย FINCA มิได้กำหนดขนาดของสินเชื่อขั้นต่ำ แต่ลูกค้าจะต้องชำระคืนเงินต้นภายใน 8 สัปดาห์ พร้อมทั้งดอกเบี้ยในอัตราร้อยละ 7 ต่อเดือน

จะเห็นได้ว่า FINCA มีลักษณะของสินเชื่อรายกลุ่มที่แตกต่างกันกับ Grameen Bank โดย FINCA จะไม่ค่อยให้ความสำคัญแก่ความสัมพันธ์ทางสังคมมากนัก เนื่องจากในแอฟริกาใต้มีอาชญากรรมและการทุจริตบ่อยครั้งในแทบทุกหมู่บ้าน และประชาชนในแอฟริกาใต้มีพื้นเพมาจากหลายแหล่งจึงมีวัฒนธรรมแตกต่างกัน แต่อย่างไรก็ตามการใช้ยอดเงินฝากคงค้างของเงินฝากรวมของกลุ่มเป็นสิ่งค้ำประกันเงินกู้ให้แก่สมาชิกภายในกลุ่มก็ถือว่าได้ผลลัพธ์ที่ใกล้เคียงกับวิธีการของ Grameen Bank เนื่องจากสมาชิกภายในกลุ่มก็จะรักษาผลประโยชน์ของตนเอง จึงส่งผลให้มีการสอดส่องและติดตามการสมาชิกคนอื่นอยู่เสมอเช่นกัน

จากทั้งสองตัวอย่างข้างต้นเป็นการแสดงให้เห็นถึงลักษณะและรูปแบบการดำเนินการที่แตกต่างกันของ Microfinance ซึ่งหากเรามองในภาพรวมแล้วลักษณะโดยรวมของทั้งประเทศตัวอย่างทั้งสองที่ประสบความจะสามารถจำแนกปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จออกมาได้ดังนี้

- มีการจัดประชุมติดตามการปล่อยสินเชื่อ และประเมินความสามารถในการผ่อนชำระสินเชื่ออย่างใกล้ชิดและสม่ำเสมอ
- การใช้กลไกทางด้านเศรษฐศาสตร์พฤติกรรมที่เหมาะสมกับปัจจัยเชิงพื้นที่ เป็นเครื่องมือในการติดตามการชำระคืนสินเชื่อ คัดเลือกคนที่จะเป็นสมาชิก และหลีกเลี่ยงการพึ่งพาหลักประกันสินเชื่อ
- เชื่อมโยงกันของข้อมูลใน Microfinance มีรูปแบบเป็นเครือข่ายในหลายพื้นที่ ซึ่งเป็นเครื่องมือในการเพิ่มความคล่องตัวในการบริหารการเงิน ถ่วงดุลความเสี่ยง ครอบคลุมกลุ่มลูกค้าได้มากขึ้น
- การรักษาสัดส่วนของสินเชื่อที่ปล่อยให้กู้แก่สมาชิกต่อเงินฝากของสมาชิก
- ลดเงื่อนไขที่จำเป็นต้องมีหลักประกันในการขอสินเชื่อ เพื่อให้สามารถเข้าถึงและสร้างโอกาสในกลุ่มคนยากจนได้มากขึ้น
- การบริหารจัดการองค์กรที่เข้มแข็ง และสามารถดำเนินกิจการได้ด้วยตนเอง เพื่อลดการแทรกแซงทางจากบุคคลภายนอกและการแทรกแซงทางการเมือง ซึ่งจะทำให้องค์กรไม่มีความยั่งยืนทางการเงินและการบริการจัดการ

3.4.2 วิธีการส่งเสริมความรู้ทางการเงิน (financial knowledge)

ความรู้ทางการเงิน (financial knowledge) เป็นองค์ประกอบสำคัญของความรอบรู้ทางการเงิน (financial literacy) การออกแบบนโยบายส่งเสริมความรู้ทางการเงินนั้นต้องออกแบบให้สามารถดึงดูดความสนใจของกลุ่มเป้าหมายให้เข้าสู่กระบวนการให้ได้ ไม่ว่าจะเป็นการดึงความสนใจให้มาอ่านข้อความ ฟังวิทยุ ตลอดจนลงทะเบียนอบรม และต้องทำให้ผู้ที่ได้รับสารมีความรู้เพิ่มขึ้นจริง โดยวิธีการส่งเสริมความรู้ทางการเงินที่ดีจากการทบทวนวรรณกรรม (Hurla, Kim, Singer, & Soman, 2017; OECD, 2013; OECD, 2015; OECD, 2019) มีดังนี้

(1) กำหนดเนื้อหาและวิธีการสื่อสารให้สอดคล้องกับลักษณะของกลุ่มเป้าหมาย

ประชากรแต่ละกลุ่มนั้นมีรสนิยม ทัศนคติ ระดับความรู้ และพฤติกรรมที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้นจึงมีต้องการกำหนดระดับภาษา เนื้อหาและวิธีการสื่อสารให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้สามารถดึงดูดความสนใจ เสริมสร้างความความรู้ความเข้าใจ รวมถึงโน้มน้าวกลุ่มเป้าหมายได้มากขึ้น เช่น การเชื่อมโยงเนื้อหาเข้ากับเรื่องใกล้ตัวของกลุ่มเป้าหมายช่วยเพิ่มสนใจของกลุ่มเป้าหมายได้และทำให้เข้าใจเนื้อหาได้ง่ายขึ้น เช่น การใช้ประโยชน์จากบริบทด้านอาชีพของกลุ่มเป้าหมาย เนื้อหาอาจจะเน้นที่ผลประโยชน์จากการสะสมทุนเพื่อประกอบอาชีพและสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มได้ในระยะต่อไป เช่น การปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจเป็นส่วนเสริมจากอาชีพหกลุ่มเป้าหมายที่มีพื้นที่ดินที่สามารถทำประโยชน์ได้เพิ่มเติม กลุ่มเป้าหมายที่อายุน้อยอาจจะมีอคติโน้มเอียงมาทางปัจจุบัน (present bias) มากกว่ากลุ่มอื่น ดังนั้นเนื้อหาอาจจะเน้นไปที่ผลประโยชน์ที่จะได้รับในระยะสั้นจากการเพิ่มความรอบรู้ทางการเงิน ดังเช่นความรู้ด้านผลิตภัณฑ์ทางการเงินใหม่ๆ ที่กำลังเป็นที่นิยมของคนรุ่นใหม่ในปัจจุบัน เช่น สกุลเงินดิจิทัล หรือ คริปโทเคอร์เรนซี (Cryptocurrency) เช่น บิตคอยน์ (Bitcoin) หรือกลุ่มเป้าหมายที่กลัวการขาดทุนหรือกลัวการสูญเสีย (loss aversion) อาจตอบสนองต่อการสื่อสารที่เน้นที่ผลเสียของการไม่ทำตามที่แนะนำ (loss framing) มากกว่าการสื่อสารในลักษณะทั่วไป เป็นต้น

(2) เลือกเวลาที่เหมาะสม

การส่งเสริมความรอบรู้ทางการเงินในช่วงเวลาที่กลุ่มเป้าหมายเปิดรับการเรียนรู้ (teachable moments) จะทำให้การส่งเสริมความรู้มีประสิทธิผลมากขึ้น เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายจะมีความสนใจที่จะเรียนรู้มากกว่า และทำให้สามารถจดจำสิ่งที่สื่อสารออกไปได้มากขึ้น โดยช่วงเวลาดังกล่าวมักจะเป็นช่วงที่กลุ่มเป้าหมายต้องมีการตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับการเงิน เช่น สอนการออมแก่เด็กเมื่อได้รับเงินครั้งแรก สอนการวางแผนการเงินเมื่อวางแผนจะมีลูกหรือเมื่อจะซื้อบ้าน เป็นต้น สามารถเห็นได้ว่าหลาย ๆ ประเทศมีการส่งเสริมความรอบรู้ทางการเงินโดยใช้แนวทาง life cycle approach

(3) เลือกสถานที่ที่เหมาะสม

สถานที่บางแห่งเป็นสถานที่ที่เอื้อให้เกิดการเรียนรู้ กลุ่มเป้าหมายมักจะเปิดรับข้อมูลได้ง่ายกว่าในสถานที่เหล่านั้น อาทิ โรงเรียน สถานที่ทำงาน การใช้สถานที่ทำงานเป็นสถานที่จัดกิจกรรมทำให้กลุ่มเป้าหมาย

มีต้นทุนในการเข้าร่วมกิจกรรมต่ำ ไม่จำเป็นต้องสละเวลาพักผ่อนเพื่อหาความรู้ ผลการประเมินของ OECD และ INFE พบว่าโครงการส่งเสริมความรอบรู้ทางการเงินในที่ทำงานทำให้จำนวนผู้ลงทะเบียนในกองทุนเงินบำนาญเพิ่มสูงขึ้น หรือมีการสมทบเงินมากขึ้น นอกจากนั้นยังพบว่าผู้ที่ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมก็มีระดับความรู้ทางการเงินสูงขึ้นด้วยผ่านการถ่ายทอดผลกระทบ (spillover effect)

(4) สื่อสารให้กระชับ และดึงดูดความสนใจ

การสื่อสารควรมีความกระชับ และไม่ให้ข้อมูลมากเกินไปในคราวเดียว เพื่อรักษาความสนใจของกลุ่มเป้าหมาย และควรใช้วิธีการนำเสนอที่ทำให้กลุ่มเป้าหมายมีความสนใจและเปิดรับข้อมูล เช่น การเชื่อมโยงเนื้อหากับเหตุการณ์ใกล้ตัวของกลุ่มเป้าหมาย การเรียงลำดับเนื้อหาให้เหมาะสม การใช้ bullet point เป็นต้น

(5) ใช้ประโยชน์จากตัวกลาง

ความเชื่อใจ (trust) นั้นมีผลต่อการเปิดรับฟังของกลุ่มเป้าหมาย การสื่อสารผ่านทางตัวกลางที่ได้รับความเชื่อใจจากกลุ่มเป้าหมายจึงสามารถช่วยเพิ่มประสิทธิผลของการส่งเสริมความรอบรู้ทางการเงินได้ โดยเฉพาะในกรณีที่กลุ่มเป้าหมายเป็นกลุ่มคนชายขอบ เป็นกลุ่มที่มีฐานะทางสังคมที่ด้อยกว่าคนทั่วไป หรือกรณีที่เนื้อหาที่ต้องการสอนนั้นต้องการความเป็นส่วนตัว

(6) สอนกฎที่สามารถใช้งานได้ง่าย (Rule of Thumb)

มนุษย์นั้นมักไม่ใช้ความพยายามในการไตร่ตรองเมื่อต้องทำการตัดสินใจมากนัก แต่มักจะชอบใช้วิธีการคิดที่เรียบง่ายในการตัดสินใจ (heuristics rules) การสอนเนื้อหาที่มีความซับซ้อนมากเกินไปจึงอาจไม่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายไม่อยากนำความรู้มาใช้เนื่องจากความรู้ที่ได้รับนั้นนำมาประยุกต์ใช้ได้ยากเกินไป ดังนั้นในบางครั้งการสอนกฎง่าย ๆ (Rule of Thumb) ที่สามารถนำไปใช้ได้ได้จริง จึงประสบความสำเร็จมากกว่าในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม เช่น การสอนกฎของตัวเลข 72 (Rule of 72) แทนที่การสอนวิธีการคำนวณดอกเบี้ยทบต้นเพียงอย่างเดียว เป็นต้น Drexler, Fischer และ Schoar (2014) ได้ทำการทดลองภาคสนาม โดยการเข้าไปฝึกอบรมผู้ประกอบการขนาดเล็ก ผลการทดลองพบว่าในกลุ่มที่สอนแบบเน้นหลักการต่าง ๆ (conceptual-based training) ไม่มีการเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมอย่างมีนัยยะสำคัญ แต่ในกลุ่มที่เน้นการสอนด้วยกฎที่สามารถใช้งานได้ง่าย พบว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมไปในทางที่พึงประสงค์ และมียอดขายเพิ่มมากขึ้นอย่างมีนัยยะสำคัญ

(7) ให้มีการนำความรู้มาฝึกใช้หลังจากได้เรียนรู้โดยเร็ว

เพื่อให้เกิดการฝึกฝนทักษะ ส่งเสริมความมั่นใจ ป้องกันพฤติกรรมผัดวันประกันพรุ่ง และเนื่องจากความรู้นั้นเป็นสิ่งที่สามารถสูญเสียไปได้เมื่อเวลาผ่านไป จึงควรมีการให้กลุ่มเป้าหมายได้ฝึกใช้ความรู้ที่ได้รับมาโดยเร็ว เช่น การจัดการเรียนรู้แบบฝึกปฏิบัติเป็นฐาน (practiced-based learning) การใช้เกมหรือการ

แข่งขันเป็นเครื่องมือให้ผู้เข้าร่วมได้ทดลองใช้ความรู้ หรือการให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมสามารถเปิดบัญชีเงินฝากหรือบัญชีกองทุนบำนาญได้เลยเมื่อเสร็จสิ้นกิจกรรม ในหลายประเทศมีการใช้เกมเป็นเครื่องมือหนึ่งในการส่งเสริมความรอบรู้ทางการเงิน เช่น โรงเรียนมัธยมปลายบางแห่งในประเทศสหรัฐอเมริกามีการให้นักเรียนเล่นเกมจำลองตลาดหุ้น ให้นักเรียนได้ทดลองลงทุนและคอยติดตามผลตอบแทน กิจกรรมนี้ทำให้นักเรียนได้มีประสบการณ์ในการค้นหาข้อมูล ตัดสินใจทางการเงิน และได้รับคำแนะนำจากผู้สอน Mandell (2008) พบว่านักเรียนมัธยมที่ได้เล่นเกมตลาดหุ้นนั้นสามารถทำคะแนนในแบบทดสอบความรอบรู้ทางการเงินได้ดีกว่ากลุ่มที่ไม่ได้เล่นอย่างมีนัยยะสำคัญ และได้คะแนนสูงกว่ากลุ่มที่ได้รับการอบรมในรูปแบบอื่นๆ

เพื่อให้เกิดการฝึกฝนทักษะ ส่งเสริมความมั่นใจ ป้องกันพฤติกรรมผัดวันประกันพรุ่ง และเนื่องจากความรู้นั้นเป็นสิ่งที่สามารถสูญเสียไปได้เมื่อเวลาผ่านไป จึงควรมีการให้กลุ่มเป้าหมายได้ฝึกใช้ความรู้ที่ได้รับมาโดยเร็ว เช่น การจัดการเรียนรู้แบบฝึกปฏิบัติเป็นฐาน (practiced-based learning) การใช้เกมหรือการแข่งขันเป็นเครื่องมือให้ผู้เข้าร่วมได้ทดลองใช้ความรู้ หรือการให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมสามารถเปิดบัญชีเงินฝากหรือบัญชีกองทุนบำนาญได้เลยเมื่อเสร็จสิ้นกิจกรรม ในหลายประเทศมีการใช้เกมเป็นเครื่องมือหนึ่งในการส่งเสริมความรอบรู้ทางการเงิน เช่น โรงเรียนมัธยมปลายบางแห่งในประเทศสหรัฐอเมริกามีการให้นักเรียนเล่นเกมจำลองตลาดหุ้น ให้นักเรียนได้ทดลองลงทุนและคอยติดตามผลตอบแทน กิจกรรมนี้ทำให้นักเรียนได้มีประสบการณ์ในการค้นหาข้อมูล ตัดสินใจทางการเงิน และได้รับคำแนะนำจากผู้สอน Mandell (2008) พบว่านักเรียนมัธยมที่ได้เล่นเกมตลาดหุ้นนั้นสามารถทำคะแนนในแบบทดสอบความรอบรู้ทางการเงินได้ดีกว่ากลุ่มที่ไม่ได้เล่นอย่างมีนัยยะสำคัญ และได้คะแนนสูงกว่ากลุ่มที่ได้รับการอบรมในรูปแบบอื่น ๆ

3.4.3 เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์พฤติกรรม

มาตรการต่าง ๆ ข้างต้นนั้นตั้งอยู่บนสมมุติฐานว่ามนุษย์นั้นสามารถตัดสินใจได้อย่างเป็นเหตุเป็นผล แต่ในความเป็นจริงแล้ว มนุษย์นั้นมีข้อจำกัดมากมายในการตัดสินใจ เช่น การมีความสามารถในการคิดคำนวณที่จำกัด ความสามารถในการควบคุมตัวเองที่จำกัด เป็นต้น ซึ่งนำไปสู่สิ่งที่เรียกว่า อคติเชิงพฤติกรรม (behavioral biases) ที่จะนำไปสู่การตัดสินใจที่ผิดพลาด ซึ่งในบริบทของการออมเพื่อการเกษียณนั้นได้มีการนำเอาองค์ความรู้ด้านเศรษฐศาสตร์พฤติกรรมเข้ามาทำความเข้าพฤติกรรมการออมเงินเพื่อการเกษียณของคนและออกแบบมาตรการเพื่อส่งเสริมการออมจำนวนมาก โดยมาตรการทางเศรษฐศาสตร์พฤติกรรมที่ได้มีการศึกษา ทดลอง และนำมาปฏิบัติจริงในการส่งเสริมการออมเพื่อการเกษียณ ได้แก่

<u>(1) การใช้ประโยชน์จากค่าเริ่มต้น (default)</u>

มนุษย์นั้นมีอคติยึดติดในสภาพที่เป็นอยู่ (status quo bias) มีปัญหาการผัดวันประกันพรุ่ง (procrastination) และมักจะหลีกเลี่ยงการตัดสินใจที่ต้องคิดอย่างซับซ้อนออกไปก่อน จึงทำให้คนส่วนมากมักจะคงไว้ซึ่งทางเลือกที่ได้เลือกหรือถูกเลือกให้ไว้แต่แรกโดยไม่เปลี่ยนแปลงอะไรถึงแม้เวลาและสถาณการณ์จะผ่านไป ดังนั้นหนึ่งวิธีการส่งเสริมการออมที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดคือการตั้งค่าเริ่มต้น (default choice) ให้เหมาะสม (Thaler & Sunstein, 2008)

แนวคิดเรื่องการตั้งค่าเริ่มต้นให้เหมาะสมนั้นถูกนำมาใช้แพร่หลายอย่างมากทั่วโลกเพื่อส่งเสริมการออม ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนมากที่สุดคือ มาตรการการลงทะเบียนอัตโนมัติ (automatic enrollment) ที่นำมาใช้กับบำนาญเสาที่สอง ซึ่งกลุ่มเป้าหมายจะเป็นสมาชิกของกองทุนสำรองเลี้ยงชีพโดยอัตโนมัติ แต่สามารถเลือกที่จะออกจากการเป็นสมาชิกได้ แตกต่างกับก่อนหน้าที่ผู้ที่สนใจจะต้องสมัครเข้าเป็นสมาชิกของกองทุน โดยในประเทศสหรัฐอเมริกาผลจากการนำมาตรการ automatic enrollment มาใช้ทำให้สัดส่วนลูกจ้างที่เป็นสมาชิกกองทุน 401(k) plan เพิ่มเป็นร้อยละ 80 จากเดิมที่อยู่ที่ร้อยละ 20 (Madrian & Shea, 2001)

นอกจากมาตรการลงทะเบียนอัตโนมัติข้างต้นแล้ว การตั้งค่าเริ่มต้นให้เหมาะสมยังสามารถใช้ได้กับอัตราเงินสมทบด้วย โดยการกำหนดให้อัตราเงินสมทบเข้ากองทุนบำนาญเพิ่มขึ้นโดยอัตโนมัติเมื่อเวลาผ่านไป (automatic escalation) แต่สมาชิกสามารถเลือกที่จะลดอัตราเงินสมทบลงมาได้ ซึ่งแนวคิดนี้มีตัวอย่างคือโครงการ Save More Tomorrow ที่จะได้อธิบายรายละเอียดในหัวข้อถัดไป

นอกจากการประยุกต์ใช้ข้างต้นแล้ว ยังสามารถนำแนวคิดนี้ไปใช้กับการจัดสรรเงินลงทุนด้วย โดยผู้ให้บริการบำนาญอาจให้บริการปรับเปลี่ยนการจัดสรรเงินลงทุนโดยอัตโนมัติเพื่อให้สอดคล้องกับอายุของสมาชิกที่เพิ่มมากขึ้น ซึ่งเรียกว่า Target Date Fund ซึ่งมีให้บริการแล้วในประเทศไทย

(2) commitment device

commitment device หมายถึง วิธีการที่คนใช้เพื่อจำกัดทางเลือกของตนเองในอนาคตโดยการทำให้ทางเลือกบางทางมีต้นทุนสูงมากขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อควบคุมพฤติกรรมของตนเองให้เป็นไปตามที่วางแผนไว้ (self-control problem) เช่น การรับประทานอาหาร การออกกำลังกาย การออมเงิน เป็นต้น โดยลักษณะสำคัญของ commitment device มี 2 ประการ ได้แก่ (1) เป็นการใช้โดยความสมัครใจ (2) การทำไม่ได้ตามที่ตั้งเป้าไว้จะส่งผลให้เกิดผลกระทบทางลบ หรือการทำได้ตามเป้าหมายอาจส่งผลกระทบทางบวก (Todd, Milkman, & Volpp, 2014) commitment device สามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ (1) hard commitment device ซึ่งหมายถึง commitment device ที่ผลกระทบนั้นอยู่ในรูปแบบที่จับต้องได้จริงหรือจำเป็นต้องตามเป้าหมายที่กำหนดเอาไว้ให้ได้ (2) soft commitment device หมายถึง commitment device ที่ผลกระทบนั้นอยู่ในรูปแบบผลกระทบทางจิตใจเป็นหลัก (Bryan, Karlan, & Nelson, 2010)

ในบริบทของการออมเงิน ตัวอย่างของ hard commitment device ได้แก่ บัญชีเงินฝากประจำ การออมเงินหรือการลงทุนที่ไม่สามารถถอนเงินได้ก่อนวันที่กำหนด การตั้งเป้าหมายว่าจะลดการใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นหรือเป้าหมายว่าจะออมเงินเป็นสัดส่วนหนึ่งของเงินเดินพร้อมกำหนดบทลงโทษตัวเองหากไม่สามารถทำได้ เป็นต้น ส่วนตัวอย่างของ soft commitment device ได้แก่ การตั้งเป้าหมายเกี่ยวการใช้จ่ายหรือการออมพร้อมบอกให้คนใกล้ตัวรับรู้ การแบ่งเงินออกเป็นบัญชีการออมและบัญชีค่าใช้จ่าย กลุ่มช่วยเหลือกันเอง (self-help group) รวมถึงผลิตภัณฑ์ทางการเงินที่สามารถกำหนดให้หักเงินจากบัญชีอัตโนมัติเพื่อนำมาออมหรือลงทุน เป็นต้น

การใช้ commitment device นั้นมีประสิทธิผลสูงเนื่องจากมนุษย์มักจะพยายามรักษาภาระผิดชอบที่เกิดขึ้น (accountability) และมักจะเลือกทางเลือกที่ขัดแย้งกับเป้าหมายเมื่อสามารถหาเหตุผลที่ดีมารองรับได้เท่านั้น การมีเป้าหมายจึงเป็นการบังคับให้กลุ่มเป้าหมายทำการพิจารณาทุกทางเลือกอย่างรอบคอบมากขึ้น จึงทำให้ความเป็นไปได้ที่จะกลุ่มเป้าหมายจะเลือกทางเลือกที่ไม่พึงประสงค์นั้นลดลง แต่อย่างไรก็ตาม commitment device มีข้อจำกัดเนื่องจากเป็นเครื่องมือที่กลุ่มเป้าหมายต้องสมัครใจที่จะใช้ จึงต้องทำให้กลุ่มเป้าหมายเกิดการตระหนักรู้ถึงปัญหาของตนเสียก่อน (Hurla, Kim, Singer, & Soman, 2017)

การใช้ commitment device นั้นมีตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จจำนวนมาก อาทิ การทดลองโดยใช้แอปพลิเคชัน SEED ในปี ค.ศ. 2006 ซึ่งเป็นแอปพลิเคชันที่ให้ผู้ใช้กำหนดเป้าหมายขึ้นมาว่าจะไม่ใช้เงินในบัญชีของตนเกินเท่าไหร่ หรือตนเองจะไม่ใช้เงินในบัญชีนี้จนกระทั่งถึงวันที่เท่าไหร่ พบว่ากลุ่มที่มีการใช้แอปพลิเคชันดังกล่าวมีจำนวนเงินในบัญชีเพิ่มขึ้นมากกว่ากลุ่มควบคุมถึงร้อยละ 42 หลังจากหกเดือนผ่านไป (Hurla, Kim, Singer, & Soman, 2017) หรือโครงการ Save More Tomorrow ในประเทศสหรัฐอเมริกา ที่แรงงานจะสามารถเลือกได้ว่าจะแบ่งเงินเดือนของตนในอนาคตเฉพาะส่วนที่ได้เพิ่มขึ้นไปเป็นเงินออมเพื่อการเกษียณหรือไม่และจำนวนเท่าใดซึ่งจัดว่าเป็น precommitment device หลังจากผ่านไป 3 ปีครึ่งพบว่าโครงการดังกล่าวส่งผลให้ผู้เข้าร่วมโครงการมีอัตราการออม (saving rate) ในแผนบำนาญ 401K สูงขึ้นจากร้อยละ 3.5 เป็นร้อยละ 13.6 (Thaler & Benartzi, 2004) นอกจากนี้ในปี ค.ศ. 2006 กฎหมาย Pension Protection Act ในสหรัฐอเมริกาได้มีการส่งเสริมให้นายจ้างมีการนำเอาคุณลักษณะของโครงการ Save More Tomorrow ไปใช้กับกองทุนบำนาญของบริษัทด้วย ทั้งนี้การตั้งเป้าหมายในการใช้ commitment device อาจแบ่งเป้าหมายระยะยาวเป็นขั้นตอนเล็ก ๆ ที่สามารถทำได้ง่าย

(3) การใช้ประโยชน์จากอิทธิพลทางสังคม (peer effect)

อิทธิพลทางสังคมนั้นส่งผลต่อการตัดสินใจของมนุษย์ใน 2 ทาง (1) เป็นข้อมูลหรือสัญญาณว่าอะไรคือที่สิ่งที่ถูกต้องหรือสิ่งที่ควรกระทำ (2) สร้างแรงกดดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม เนื่องจากมนุษย์มีความกังวลเกี่ยวกับความเห็นและความรู้สึกของผู้อื่น จึงส่งผลให้มนุษย์มักจะเชื่อและปฏิบัติผู้อื่นในสังคม (Thaler & Sunstein, 2008)

รัฐสามารถใช้อิทธิพลทางสังคม เพื่อช่วยเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของกลุ่มเป้าหมายด้วยการสร้างบุคคลต้นแบบที่มีพฤติกรรมที่ดี (role modelling) ให้ส่งต่อพฤติกรรมต่อไป ส่วนแรงกดดันจากคนรอบข้างนั้นสามารถใช้เป็น commitment device เพื่อสร้างภาระผิดชอบต่อการกระทำของตน เช่น การให้กลุ่มเป้าหมายรายงานความก้าวหน้าในการทำตามเป้าหมายกับกลุ่มผู้เข้าร่วมโครงการ หรือการใช้แอปพลิเคชันที่จะมีคนส่งข้อความมาเตือนเมื่อใช้จ่ายเกินที่กำหนดไว้ รวมถึงกลุ่มช่วยเหลือกันเองดังที่ได้กล่าวไปในหัวข้อก่อน เป็นต้น

ในเชิงประจักษ์นั้นมีงานวิจัยหลายชิ้นพบว่า การออมเงินหรือลงทุนของสมาชิกชุมชนและคนใกล้ตัวส่งผลต่อพฤติกรรมของการตัดสินใจของปัจเจกบุคคล เช่น ผลการทดลองของ Duflo และ Saez (2003)

งานวิจัยของ Brown และคณะ (2008) หรือผลการศึกษาของ Grinblatt (2001) โดยที่มาของการส่งต่อพฤติกรรมจากคนรอบตัวไปสู่ปัจเจกบุคคลนั้นเกิดขึ้นผ่านการพูดคุยและการสังเกต

ส่วนในด้านการประยุกต์เป็นมาตรการ การทดลองของ Matthews (2015) เป็นหนึ่งตัวอย่างของตัวอย่างของความสำเร็จในการใช้แรงกดดันจากคนรอบข้าง โดยการทดลองดังกล่าวพบว่าร้อยละ 76 ของผู้เข้าร่วมกิจกรรมที่มีการรายงานความก้าวหน้าในการทำตามเป้าหมายต่อเพื่อนทุกสัปดาห์ สามารถทำได้ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ ส่วนอีกกลุ่มที่มีเพียงการถามคำถามว่าเป้าหมายคืออะไร พบว่าร้อยละ 43 ของกลุ่มนี้สามารถทำได้ตามเป้าหมาย หรือการทดลองของ Kast, Meier และ Pomeranz (2012) พบว่าสมาชิกกลุ่มการออมที่มีการจัดประชุมกลุ่มทุกอาทิตย์พร้อมกับช่วยการติดตามผลการออมของสมาชิกในประเทศชิลี มีเงินออมในบัญชีมากกว่ากลุ่มควบคุมเกือบสองเท่า

(4) การแจ้งเตือน (reminder)

มนุษย์นั้นมีความสามารถในการประมวลผลที่จำกัด ดังนั้นในการตัดสินใจคนจึงไม่ได้คำนึงถึงคุณลักษณะของแต่ละทางเลือกอย่างครบถ้วน หรือทำให้คนหลงลืมที่จะต้องคิดถึงบางเรื่องไป (bounded rationality หรือ limited attention) อันนำไปสู่ปัญหาการผัดวันประกันพรุ่ง ซึ่งค่าใช้จ่ายสำหรับการเกษียณนั้นถึงแม้จะเป็นซึ่งที่จะต้องจ่ายค่อนข้างแน่นอน แต่เป็นค่าใช้จ่ายที่อยู่ไกลออกไปในอนาคต และเป็นค่าใช้จ่ายที่ไม่ได้เกิดขึ้นเป็นประจำ จึงทำให้คนลืมที่จะให้ความสนใจกับค่าใช้จ่ายนี้ไป ซึ่งการแจ้งเตือน (reminder) นั้นจะทำให้ประเด็นที่เตือนกลับเข้ามาอยู่ในความสนใจของผู้ถูกเตือน (Karlan, McConnell, Mullainathan, & Zinman, 2010)

แนวคิดการแจ้งเตือนสามารถนำมาประยุกต์ใช้การส่งเสริมการออมได้ไม่ยาก มีต้นทุนต่ำ และมีการนำมาใช้อย่างแพร่หลาย โดยการทดลองภาคสนามของ Karlan และคณะในสามประเทศ (2010) พบว่ากลุ่มที่ได้รับข้อความแจ้งเตือนจากสถาบันการเงินถึงเป้าหมายทางการเงินของตนเองมีการออมเงินเพิ่มในบัญชีมากกว่ากลุ่มควบคุม และสามารถทำตามเป้าหมายได้มากกว่าควบคุม ร้อยละ 6 และร้อยละ 3 ตามลำดับ

(5) การวางกรอบการนำเสนอ (framing)

ความน่าดึงดูดของทางเลือก ส่วนหนึ่งนั้นขึ้นอยู่กับวิธีที่ทางเลือกถูกแสดง (framing effect) แนวคิดการวางกรอบถูกมานำมาใช้อย่างมากในการตลาดเพื่อช่วยจูงใจผู้บริโภคให้ซื้อสินค้า ส่วนนักเศรษฐศาสตร์พฤติกรรมมักนำเอาความรู้เรื่อง framing effect มาวางกรอบการนำเสนอทางเลือกหรือผลิตภัณฑ์เพื่อทำให้กลุ่มเป้าหมายอยากเลือกทางเลือกที่ส่งผลทางบวกต่อตัวผู้เลือกหรือสังคมมากขึ้น โดยการทำให้ข้อมูลนั้นมีความสามารถในการโน้มน้าวมากขึ้น ในบริบทเรื่องการออมนั้น การตีกรอบข้อความสามารถนำมาใช้เพื่อปรับปรุงการสื่อสารให้สามารถโน้มน้าวคนให้อยากออมมากขึ้น หรืออยากใช้มาตรการและผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ที่สามารถช่วยลดค่าใช้จ่ายหรือเพิ่มเงินออม

โดยปกติแล้วเมื่อมนุษย์ใช้ระบบประมวลผลที่เป็นระบบ (systematic processing) การนำเสนอแบบเน้นถึงผลลบของการไม่เลือก (negative framing) มักจะน่าดึงดูดมากกว่า การนำเสนอแบบเน้นถึงผลดีของการเลือก (positive framing) เนื่องจากเมื่อใช้วิธีคิดแบบเป็นระบบ มนุษย์จะประเมินรายละเอียดของทางเลือกอย่างถี่ถ้วน ซึ่งข้อมูลเชิงลบนั้นเป็นข้อมูลที่มักจะไม่คาดคิดหรือผิดแปลกไปจากข้อมูลที่เจอปกติ จึงทำให้มนุษย์ให้ความสนใจกับข้อมูลนั้นมากเป็นพิเศษ (Maheswaran & Meyers-Levy, 1990)

กลับกันเมื่อมนุษย์ใช้ระบบประมวลผลแบบอัตโนมัติ (heuristic processing) มนุษย์จะประเมินทางเลือกจากข้อมูลระดับผิวเผิน ซึ่งโดยทั่วไปแล้วมนุษย์มักจะหลีกเลี่ยงสิ่งที่มีลักษณะเชิงลบ และเข้าหาสิ่งที่มีลักษณะเชิงบวก จึงทำให้ภายใต้สถานการณ์ที่เป้าหมายใช้ระบบการคิดแบบอัตโนมัตินั้น การตีกรอบข้อความเชิงบวกจึงมีประสิทธิผลมากกว่าการตีกรอบเชิงลบ (Maheswaran & Meyers-Levy, 1990)

ซึ่งปัจจัยสำคัญที่จะทำให้มนุษย์ใช้วิธีการประมวลผลแบบเป็นระบบหรือแบบอัตโนมัติ คือ ระดับการมีส่วนร่วม (involvement) ระหว่างประเด็นหรือข้อความกับผู้รับสาร หากผู้รับสารมีความรู้สึกว่าตนเองมีส่วนร่วมกับประเด็นที่ได้รับมาก ก็จะใช้ระบบการประมวลผลแบบเป็นระบบในการประเมินสิ่งที่ได้รับ ซึ่งระดับการมีส่วนร่วมนั้นถูกกำหนดจาก ความเกี่ยวข้องระหว่างประเด็นและผู้รับสาร (relevance) และระดับความเสี่ยงของประเด็น (risky implication) โดยเมื่อมนุษย์พบกับประเด็นที่ที่มีความเกี่ยวข้องกับตัวเองเยอะ หรือเป็นประเด็นที่มีความเสี่ยงสูง จะถูกกระตุ้นให้ใช้ระบบการประมวลผลแบบเป็นระบบ และส่งผลให้ข้อมูลเชิงลบมีประสิทธิผลในการโน้มน้าวมากกว่า (Meyers-Levy & Maheswaran, 2004) ดังนั้นจึงบ่งชี้ว่าการตีกรอบเชิงบวกน่าจะมีความสามารถในการโน้มน้าวกลุ่มคนที่ไม่ค่อยให้ความสำคัญกับการออมเงินได้ดีกว่าการตีกรอบเชิงลบ (Yoon & Ferle, 2018) นอกจากนั้นทฤษฎีมุ่งเน้นการควบคุม (Regulatory Focus Theory) โดย Higgins (1998) ก็สนับสนุนข้อบ่งชี้ข้างต้นเช่นกัน (Todd T. M., 2019)

3.4.4 การประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นหลักคิดหลักปฏิบัติที่ในหลวงรัชกาลที่ 9 ได้ทรงพระราชทานไว้ เพื่อให้ประชาชนทุกคนและองค์กรทุกระดับนำไปประยุกต์ใช้ในการรับมือกับผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงต่างๆ โดยหากทำความเข้าใจกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างลึกซึ้งแล้วก็จะสามารถนำไปปรับใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิตได้ในทุกสถานการณ์ ซึ่งนอกจากจะช่วยให้ผู้ยึดถือเป็นแบบปฏิบัติสามารถปรับเปลี่ยนความคิด พฤติกรรม วิธีการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ได้อย่างสมเหตุสมผลแล้ว ยังช่วยเป็นหลักคิด มีภูมิคุ้มกันเมื่อต้องเผชิญกับวิกฤตต่างๆ ได้ด้วย (นพ.เกษม วัฒนชัย)

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วย 3 ห่วง 2 เงื่อนไข องค์ประกอบของ 3 ห่วง ได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกัน ส่วนองค์ประกอบของ 2 เงื่อนไข ได้แก่ ความรู้ (ความรอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง) และคุณธรรม (ความซื่อสัตย์สุจริต ขยันอดทน สติปัญญา และการแบ่งปัน)

1. ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ ที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป เน้นการดำเนินชีวิตตามอัตภาพหรือสภาวะที่ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

การออมแบบพอประมาณ คือ ไม่ออมเงินน้อยเกินไป จนเสียโอกาสการออมเงินเพื่อใช้ในยามจำเป็น มีการใช้จ่ายมากเกินไป และเมื่อมีเหตุให้ต้องใช้เงินก็ต้องไปกู้ยืมเป็นการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น หรือไม่ออมเงินมากเกินไป โดยการประหยัดอดออม แต่ชีวิตอาจไม่มีความสุข ไม่ได้ซื้อสิ่งที่ต้องการหรือจำเป็นต่อการใช้ชีวิต การออมเงินจึงควรพิจารณาสมดุลของชีวิตไปพร้อมๆ กันด้วย (FINNOMENA, 2018)

2. ความมีเหตุผล หมายถึง การใช้สติและปัญญาในการตัดสินใจด้วยเหตุด้วยผลโดยปราศจากอารมณ์หรืออคติ มีความยับยั้งชั่งใจกับความอยากได้-อยากมี-อยากเป็น โดยที่ความมีเหตุมีผลต้องเป็นสิ่งที่สามารถอธิบายได้ไม่ว่าจะเป็นไปตามหลักวิชา หลักกฎหมาย กฎเกณฑ์ทางสังคมหรือหลักศีลธรรม รวมถึงการคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ

ความมีเหตุผลในการออมเงิน ได้แก่ การพิจารณาตัดสินใจในเรื่องเป้าหมายการออม จำนวนเงินที่ต้องการ จำนวนเงินที่สามารถออมเงิน ระยะเวลาการออม วิธีการที่ใช้ในการออมเงิน เป้าหมายการออมนี้มีความจำเป็นหรือไม่

3. ภูมิคุ้มกัน หมายถึง การเตรียมความพร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตด้วยความไม่ประมาท ทั้งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากปัจจัยภายในและภายนอก ทั้งที่ควบคุมได้และควบคุมไม่ได้

ภูมิคุ้มกันที่เกี่ยวข้องกับการออม ได้แก่ การคำนึงถึงแนวทางในการปกป้องเงินออมให้คงอยู่จนบรรลุเป้าหมายว่าต้องมีการเตรียมพร้อมในเรื่องใดบ้าง เช่น คำนึงถึงความเสี่ยงของวิธีการออมและกระจายความเสี่ยง

นอกจากนี้ควรคำนึงถึงเหตุฉุกเฉินที่อาจกระทบเงินออม เช่น การเจ็บป่วย อุบัติเหตุ หรือตกงาน ก็จำเป็นต้องมีออมเงินฉุกเฉินสำรองไว้ด้วย

1. เงื่อนไขความรู้ หมายถึง ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้ที่รอบด้านมาพิจารณาเชื่อมโยงประกอบการวางแผนด้วยความระมัดระวังในการปฏิบัติ ความรู้ที่จำเป็นและต้องพิจารณาอย่างรอบด้านที่เกี่ยวกับการออมเงิน เช่น เป้าหมายที่วางไว้จำเป็นต้องออมเท่าไร เป้าหมายไหนจำเป็นมากกว่ากัน วิธีการออมมีกี่วิธี ผลตอบแทนและความเสี่ยงของแต่วิธีเป็นอย่างไร ระยะเวลาออมเงินควรนานแค่ไหน การออมเงินแบบไหนที่เหมาะสมกับตนเอง และควรเตรียมพร้อมต่อเหตุการณ์ที่ไม่คาดคิดอย่างไร เป็นต้น

2. เงื่อนไขคุณธรรม หมายถึง ความซื่อสัตย์สุจริต มีความขยันอดทน ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิตและรู้จักแบ่งปัน การออมเงินต้องมีความอดทน ซื่อสัตย์ต่อเป้าหมาย มีสติปัญญาในการจัดการเงินออมและไม่นำเงินออกไปใช้โดยไม่จำเป็น นอกจากนี้หากมีออมเงินเหลือก็สามารถแบ่งปันช่วยเหลือสังคมได้ด้วย

นอกจากหลักคิดเรื่อง 3 ห่วง 2 เงื่อนไขที่กล่าวถึงข้างต้นแล้ว เศรษฐกิจพอเพียงยังมีหลักคำสอนอื่นที่สามารถก่อให้เกิดประโยชน์อย่างมากหากมีการนำมาปฏิบัติ เช่น หลักการทรงงาน 23 ข้อ ที่เป็นแนวทางปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม และสามารถทำให้ผู้ปฏิบัติประสบความสำเร็จในชีวิตที่ยั่งยืนทั้งในมิติเศรษฐกิจ สังคม และจิตใจ

บทที่ 4
การศึกษามาตรการที่เหมาะสมในการส่งเสริมการออมเพื่อสังคมอายุยืน

ในบทนี้เป็นการระบุถึงรายละเอียดการศึกษามาตรการที่เหมาะสมในการส่งเสริมการออมเพื่อสังคมอายุยืน โดยกระบวนการศึกษาเริ่มตั้งแต่การระบุลักษณะของกลุ่มเป้าหมายที่มีความเหมาะสมและมีความเร่งด่วนในการเตรียมความพร้อมเพื่อการเกษียณอายุการทำงาน ทั้งนี้การระบุกลุ่มเป้าหมายอาศัยข้อมูลที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรมในบทก่อนหน้า รวมทั้งการวิเคราะห์ข้อมูลเพิ่มเติมจากการการสำรวจที่เกี่ยวข้อง จากนั้นกลุ่มเป้าหมายดังกล่าวจะถูกศึกษาโดยกระบวนการ Design Thinking ตั้งแต่กระบวนการทำความเข้าใจ (empathize) จนถึงขั้นตอนการจัดทำโมเดลต้นแบบ (prototype) ของมาตรการที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายฯ และเป็นพื้นฐานที่สำคัญของการทดสอบ (test) มาตรการในระยะที่สองของโครงการวิจัยฯ

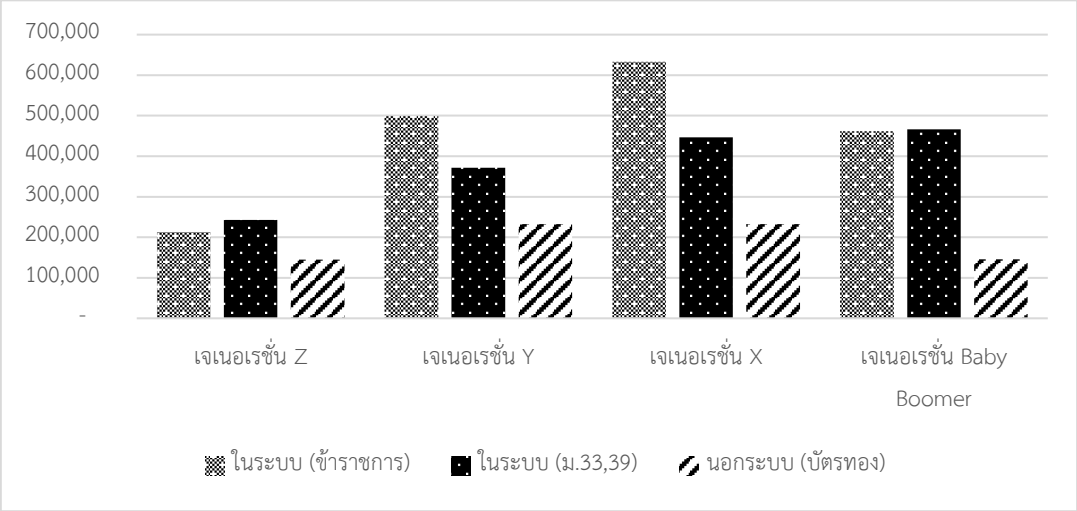
4.1 กลุ่มเป้าหมายสำคัญที่มีความเร่งด่วนและเหมาะสมต่อการส่งเสริมการออมเพื่อสังคมอายุยืน

จากการทบทวนกรอบแนวคิดการวางแผนทางการเงินในภาพรวมและในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการออมเพื่อสังคมสูงอายุ รวมทั้งประสบการณ์การดำเนินการส่งเสริมเรื่องดังกล่าวในต่างประเทศประกอบกับสถานการณ์ในประเทศไทย ทั้งในเรื่องของสังคมผู้สูงอายุ ระดับความรู้ทางการเงิน รวมทั้งบริบทการออมและการลงทุนของประชากรไทยที่ปรากฏในกระบวนการศึกษาก่อนหน้า ทำให้ทราบถึงปัจจัยและลักษณะที่สำคัญที่ส่งผลต่อองค์ความรู้ทางการเงินและการออม อย่างไรก็ตามข้อมูลดังกล่าวไม่ได้มีการวิเคราะห์ให้เหมาะสมกับกรอบการศึกษาของโครงการฯ โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสถานะของแรงงานในระบบและแรงงานนอกระบบซึ่งคาดว่าเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการออมในระยะยาว

จากข้อจำกัดของข้อมูลที่มีการเผยแพร่ข้างต้น จึงนำมาสู่การวิเคราะห์ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ.2562 ในกลุ่มประชากรที่มีสถานะแรงงานที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตามข้อมูลจากการสำรวจดังกล่าวไม่มีการเก็บข้อมูลสถานะการเป็นแรงงานในระบบหรือแรงงานนอกระบบ ดังนั้นการวิเคราะห์จึงอาศัยข้อมูลสิทธิการรักษาพยาบาลของผู้ตอบแบบสำรวจ ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลในลักษณะดังกล่าว สามารถแบ่งผู้ตอบแบบสำรวจทั่วประเทศได้เป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ (1) กลุ่มแรงงานในระบบที่เป็นข้าราชการหรือพนักงานรัฐวิสาหกิจ (2) กลุ่มแรงงานในระบบตามระบบประกันสังคม มาตรา 33 และมาตรา 39 (3) กลุ่มแรงงานนอกระบบที่มีสิทธิการรักษาพยาบาลตามหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ (บัตรทอง) และกลุ่มสุดท้ายคือ (4) กลุ่มแรงงานนอกระบบที่ไม่ทราบสิทธิการรักษาพยาบาลของตนเอง อย่างไรก็ตามการวิเคราะห์จะให้ความสำคัญเฉพาะกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่มแรก เนื่องจากกลุ่ม 4 มีตัวอย่างค่อนข้างน้อยซึ่งอาจส่งผลต่อความน่าเชื่อถือของข้อมูล ทั้งนี้การวิเคราะห์จะแบ่งกลุ่มประชากรตามช่วงอายุของผู้ตอบแบบสำรวจที่แตกต่างกันในแต่ละช่วงวัย (เจเนอเรชั่น) ตามกรอบแนวคิดในการศึกษา

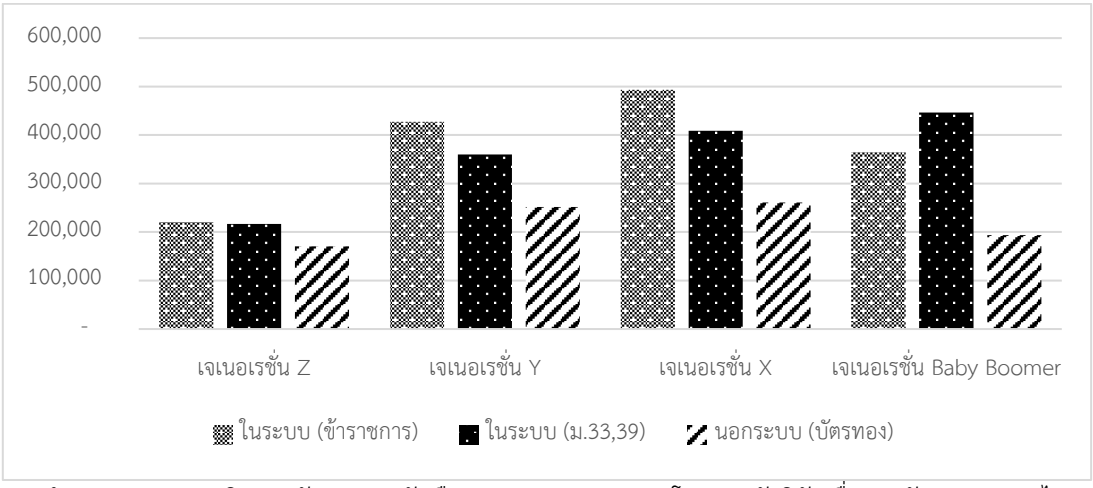
ประเด็นการวิเคราะห์ข้อมูลจะครอบคลุมเรื่องของรายได้ รายจ่าย สินทรัพย์และหนี้สินของกลุ่มประชากรตามลักษณะข้างต้น โดยในประเด็นแรกที่เกี่ยวข้องกับรายได้ พบว่ากลุ่มแรงงานนอกระบบที่มีสิทธิการรักษาพยาบาลโดยหลักประกันสุขภาพแห่งชาติมีรายได้ต่อปีที่น้อยกว่ากลุ่มแรงงานในระบบทั้งข้าราชการและประกันสังคม มาตรา 33 และมาตรา 39 อย่างชัดเจน นอกจากนั้นแนวโน้มการเติบโตของแต่ละช่วงวัยยังมีความแตกต่างกัน โดยในกลุ่มข้าราชการและแรงงานในระบบจะมีรายได้เพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน เมื่อมีอายุที่เพิ่มมากขึ้น ในทางกลับกันกลุ่มของแรงงานนอกระบบกลับมีแนวโน้มที่จะมีรายได้ลดลงเล็กน้อยในช่วงวัยก่อนการเกษียณ (เจเนอเรชั่น X) ซึ่งเป็นช่วงสุดท้ายของการทำงาน (**ภาพที่ 4-1**) ทั้งนี้แนวโน้มของรายได้ดังกล่าวมีทิศทางที่สอดคล้องกับข้อมูลรายได้ที่ได้จากข้อมูลการสำรวจชุดเดียวกัน (**ภาพที่ 4-2**)

ภาพที่ 4-1 รายได้ต่อปีของครัวเรือนแต่ละช่วงวัย จำแนกตามสถานะแรงงาน

ที่มา: การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน (2562) ประมวลผลโดยสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

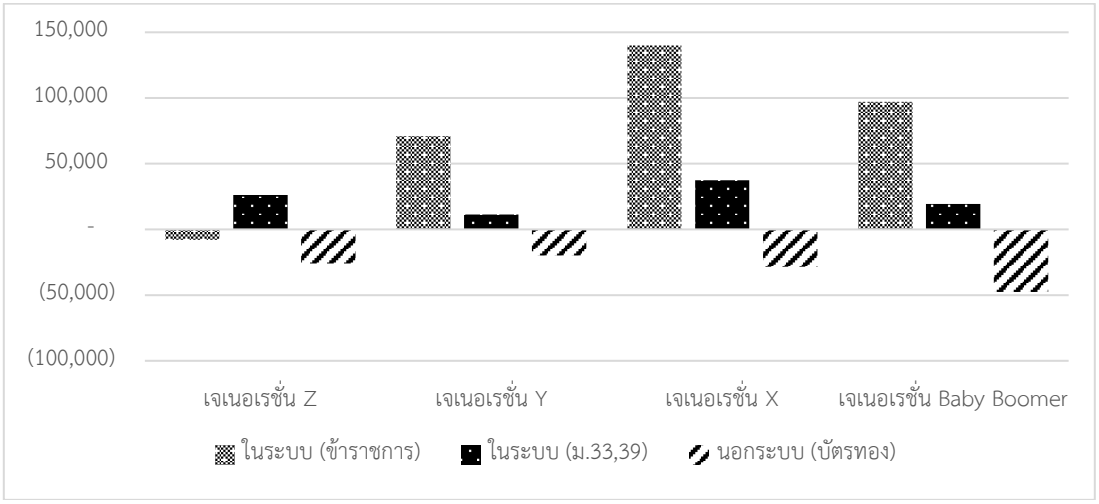
ภาพที่ 4-2 รายจ่ายต่อปีของครัวเรือนแต่ละช่วงวัย จำแนกตามสถานะแรงงาน

ที่มา: การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน (2562) ประมวลผลโดยสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

ทั้งนี้เมื่อนำข้อมูลรายได้และรายจ่ายของแต่ละกลุ่มลักษณะประชากรมาพิจารณาร่วมกันโดยการนำรายได้ทั้งหมดลบด้วยรายจ่ายทั้งหมด (เงินออม) พบว่ากลุ่มแรงงานนอกระบบเป็นกลุ่มเดียวในทุกช่วงวัยที่มีผลเป็นลบ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในประชากรกลุ่มนี้อาจมีปัญหาเรื่องของรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย และเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ไม่มีความสามารถในการออมเงินเพื่อการเกษียณ (**ภาพที่ 4-3**)

ภาพที่ 4-3 จำนวนเงินออมรายปีของครัวเรือนแต่ละช่วงวัย จำแนกตามสถานะแรงงาน

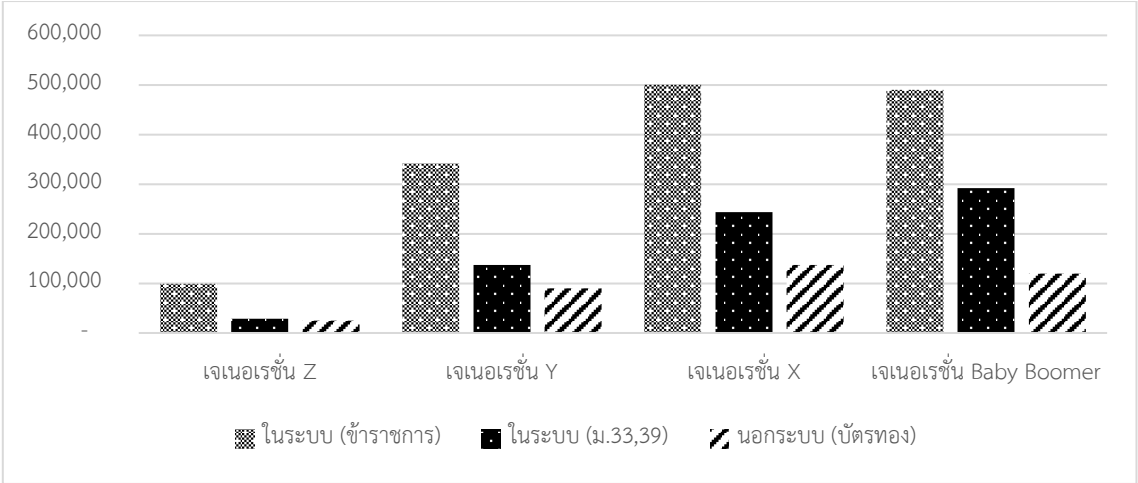

หมายเหตุ: จำแนกช่วงวัยของครัวเรือนตามวัยของหัวหน้าครัวเรือน

ที่มา: การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน (2562) ประมวลผลโดยสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

ในเรื่องของสินทรัพย์ทางการเงิน ซึ่งประกอบด้วย เงินออม การลงทุน และสินทรัพย์ประเภทอื่นๆ พบว่า กลุ่มแรงงานนอกระบบมีมูลค่าสินทรัพย์ที่น้อยที่สุดและแตกต่างจากกลุ่มประชากรอื่นค่อนข้างมาก ยกเว้นในกลุ่มของผู้เริ่มต้นทำงาน (**ภาพที่ 4-4**) อย่างไรก็ตามในมิติของหนี้สินในกลุ่มแรงงานนอกระบบค่อนข้างน้อยกว่าทุกกลุ่มอายุ ซึ่งเป็นข้อค้นพบที่มีทิศทางที่แตกต่างจากการวิเคราะห์ข้อมูลในส่วนข้างต้น (**ภาพที่ 4-5**)

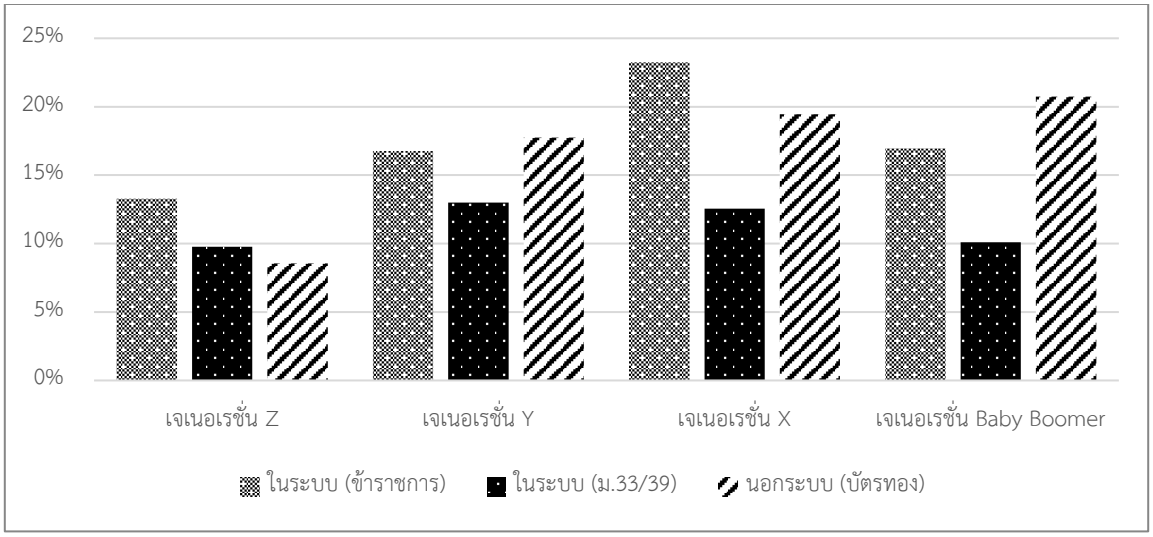
ภาพที่ 4-4 สินทรัพย์ทางการเงินของครัวเรือนแต่ละช่วงวัย จำแนกตามสถานะแรงงาน

หมายเหตุ: จำแนกช่วงวัยของครัวเรือนตามวัยของหัวหน้าครัวเรือน

ที่มา: การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน (2562) ประมวลผลโดยสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

ภาพที่ 4-5 อัตราการชำระหนี้ต่อรายได้ของครัวเรือนแต่ละช่วงวัย จำแนกตามสถานะแรงงาน

หมายเหตุ: จำแนกช่วงวัยของครัวเรือนตามวัยของหัวหน้าครัวเรือน

ที่มา: การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน (2562) ประมวลผลโดยสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

ข้อมูลข้างต้นเป็นส่วนหนึ่งที่สะท้อนถึงสภาพปัญหาและความเร่งด่วนตามกลุ่มประชากรโดยให้ความสำคัญกับการรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิที่มีในแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย และดำเนินการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับรายละเอียดของกลุ่มประชากร ทั้งในมิติของลักษณะ ความต้องการ ระดับความรู้ทางการเงินและการวางแผนทางการเงินรวมทั้งความเร่งด่วนในการเตรียมความพร้อมที่แตกต่างกัน ซึ่งสามารถสรุปลักษณะของกลุ่มประชากรที่มีความเร่งด่วนและเหมาะสมกับกระบวนการศึกษาได้เป็น 3 ประการ

ประการแรก ช่วงอายุของกลุ่มเป้าหมาย โดยเฉพาะประชากรกลุ่มอายุ 21-40 ปี (เจเนอเรชั่น Y) เป็นกลุ่มแรกที่การศึกษาจะให้ความสำคัญ เนื่องจากเป็นช่วงวัยทำงานที่มีรายได้และมีโอกาสที่จะเริ่มออมและลงทุนเพื่อให้มีเงินออมที่เพียงพอสำหรับเป้าหมายต่างๆ รวมทั้งเป้าหมายเพื่อยามเกษียณ อย่างไรก็ตามประชากรกลุ่มอายุ 41-55 ปี (เจเนอเรชั่น X) จะเป็นส่วนหนึ่งที่การศึกษาให้ความสำคัญในระดับรองลงมา เนื่องจากเป็นช่วงที่จะเริ่มเข้าวัยเกษียณและควรจะต้องวางแผนทางการเงินเพื่อยามเกษียณอย่างชัดเจน ทั้งนี้ในส่วนของกลุ่มประชากรที่มีอายุต่ำกว่า 21 ปี ไม่ได้ถูกนำเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการศึกษา เนื่องจากปัจจุบันประชากรกลุ่มนี้ส่วนมากมีสถานะเป็นนักเรียน นักศึกษา ซึ่งรูปแบบการดำเนินการส่งเสริมความรู้ทางการเงินสามารถทำได้ผ่านระบบการศึกษา รวมทั้งประชากรกลุ่มนี้ยังมีความเร่งด่วนในมิติของการออมเพื่อการเกษียณที่น้อยกว่าประชากรกลุ่มอื่น

นอกจากนั้นในกลุ่มประชากรที่มีอายุมากกว่า 55 ปีขึ้นไป ไม่ถูกพิจารณาเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มเป้าหมายในโครงการ เนื่องจากกระบวนการศึกษาให้ความสำคัญกับกลุ่มเป้าหมายที่ยังมีศักยภาพในการออมเพื่อการเกษียณซึ่งมีความสัมพันธ์กับระยะเวลาการทำงานที่เหลืออยู่ ดังนั้นในประชากรกลุ่มดังกล่าวซึ่งบางส่วนมีการเกษียณเป็นที่เรียบร้อยแล้วหรือกำลังที่จะเกษียณในระยะเวลาอันสั้น การส่งเสริมความรู้ทางการเงิน การออม รูปแบบการลงทุน จึงอาจไม่ใช่มาตรการที่เหมาะสมที่สุด อย่างไรก็ตามรูปแบบ

ของมาตรการที่เหมาะสำหรับกลุ่มประชากรกลุ่มนี้อาจเป็นเป็นไปในลักษณะของการช่วยเหลือทางสังคม การคุ้มครองทางสังคม เป็นต้น

ประการที่สอง สถานะแรงงานของกลุ่มประชากร ซึ่งสามารถแบ่งได้สองกลุ่ม ได้แก่ 1) แรงงานในระบบประกันสังคม ซึ่งครอบคลุมการประกันสังคมในมาตรา 33 เท่านั้น และ 2) แรงงานนอกระบบ รวมทั้งกลุ่มผู้ที่อยู่ในประกันสังคมในมาตรา 39 รวมทั้งมาตรา 40 ทุกวงเล็บ เนื่องจากการศึกษาให้ความสำคัญกับกลุ่มแรงงานนอกระบบที่ไม่มีการคุ้มครองทางประกันสังคมหรือไม่มีระบบบำนาญภาคบังคับเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตามในกลุ่มของแรงงานในระบบจะเป็นส่วนหนึ่งที่ให้ความสำคัญในลำดับรองลงมา ทั้งนี้เพื่อให้ผลการศึกษาสามารถประยุกต์ใช้ได้ในทุกสถานะของแรงงาน

ประการสุดท้าย ระดับรายได้ของกลุ่มประชากร เนื่องจากการทบทวนวรรณกรรมและข้อมูลทุติยภูมิแสดงให้เห็นว่า รายได้เป็นปัจจัยที่สำคัญและส่งผลต่อระดับการออมของกลุ่มเป้าหมาย ในกลุ่มเป้าหมายที่มีรายได้สูงจะมีความสามารถในการออมที่มากกว่ากลุ่มเป้าหมายที่มีรายได้น้อย ซึ่งลักษณะดังกล่าวมาตรการที่จะเข้าไปส่งเสริมการออมเงิน การให้ความรู้ทางการเงินสามารถเข้าไปพัฒนาช่องว่างดังกล่าวได้ ในทางกลับกันกลุ่มประชากรที่มีรายได้ไม่เพียงพอรายจ่าย จะไม่สามารถที่จะเก็บออมเพิ่มเติมได้ ดังนั้นเรื่องของรายได้จึงเป็นอีกลักษณะที่สำคัญของการศึกษาในครั้งนี้

ด้วยวัตถุประสงค์ในการจัดกลุ่มรายได้ของประชากรที่เหมาะสมกับกระบวนการและเป้าหมายการศึกษา จึงสามารถแบ่งกลุ่มรายได้ออกเป็น 4 กลุ่ม 1) กลุ่มรายได้ที่น้อยที่สุดจะมีรายได้ไม่เกิน 8,000 บาทต่อเดือน ซึ่งจำนวนดังกล่าวใกล้เคียงกับเกณฑ์การได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ 2) กลุ่มรายได้ปานกลาง ซึ่งมีรายได้ตั้งแต่ 8,001 บาท จนถึง 20,000 บาทต่อเดือน 3) กลุ่มที่มีรายได้ปานกลางค่อนสูงคือมีรายได้ตั้งแต่ 20,001 บาท จนถึง 50,000 บาทต่อเดือน และ 4) กลุ่มรายได้สูงโดยมีจำนวนเงินต่อเดือนมากกว่า 50,001 ขึ้นไป โดยการกำหนดกลุ่มรายได้ดังกล่าวคำนึงถึงเรื่องความแตกต่างในลักษณะการใช้ชีวิต การจับจ่ายใช้สอยของบุคคลในแต่ละกลุ่มรายได้ ซึ่งกลุ่มรายได้ที่มีการกำหนดจะเพิ่มขึ้นครั้งละ 2.5 เท่าจากรายได้สูงสุดในกลุ่มก่อนหน้า อย่างไรก็ตาม การศึกษาในครั้งนี้จะให้ความสำคัญกับกลุ่มรายได้น้อย กลุ่มรายได้ปานกลางและกลุ่มรายได้ปานกลางค่อนสูงเป็นหลัก โดยยังไม่มีการพิจารณากลุ่มรายได้สูงเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา เนื่องจากเป็นกลุ่มที่มีความเร่งด่วนที่น้อยที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับทั้งสามกลุ่มก่อนหน้า

ลักษณะของกลุ่มประชากรทั้งสามประการข้างต้น จะเป็นข้อมูลที่สำคัญในการใช้กำหนดกลุ่มเป้าหมายในการศึกษาภายใต้กระบวนการ Design Thinking ทั้งนี้สามารถแบ่งเป็น 4 กลุ่มตามลำดับความสำคัญ ได้ดังต่อไปนี้

1. กลุ่มประชากรที่มีสถานะเป็นแรงงานนอกระบบ ที่มีอายุระหว่าง 21-40 ปี (เจเนอเรชั่น Y)
2. กลุ่มประชากรที่มีสถานะเป็นแรงงานนอกระบบ ที่มีอายุระหว่าง 41-55 ปี (เจเนอเรชั่น X)
3. กลุ่มประชากรที่มีสถานะเป็นแรงงานในระบบ ที่มีอายุระหว่าง 21-40 ปี (เจเนอเรชั่น Y)
4. กลุ่มประชากรที่มีสถานะเป็นแรงงานในระบบ ที่มีอายุระหว่าง 41-55 ปี (เจเนอเรชั่น X)

โดยกลุ่มเป้าหมายทั้งหมดจะมีการกระจายตัวของระดับรายได้ที่แตกต่างกัน ทั้งในกลุ่มที่มีระดับรายได้น้อย ระดับรายได้ปานกลาง และระดับรายได้ปานกลางค่อนสูง โดยกลุ่มตัวอย่างทั้งสี่ข้างต้นจะเป็นส่วนสำคัญในกระบวนการศึกษาขั้นตอนต่อไป เพื่อให้ข้อค้นพบที่ได้จากกระบวนการ Design Thinking มีความครอบคลุมกลุ่มประชากรที่หลากหลาย และสามารถนำมาใช้ในการออกแบบมาตรการที่ให้ประโยชน์สูงสุดแก่สังคม

4.2 กระบวนการทำความเข้าใจ (Empathize)

กระบวนการทำความเข้าใจเป็นขั้นตอนแรกของกระบวนการศึกษาและทำความเข้าใจกลุ่มเป้าหมายทั้งสี่กลุ่มในการศึกษามาตรการที่เหมาะสมในการส่งเสริมการออมของโครงการ ประกอบด้วยกระบวนการย่อย 3 ขั้นตอน ดังนี้

1) การกำหนดประเด็นพูดคุยทำความเข้าใจ

จากการทบทวนวรรณกรรมในบทที่ 3 ข้างต้นพบว่า ประเด็นที่เป็นกรอบแนวคิดหรือมุมมองที่สำคัญและเป็นพื้นฐานสำหรับการพูดคุยทำความเข้าใจ อันนำไปสู่การระบุปัญหาในเรื่องการออม ดังนี้

- การวางแผนทางการเงินมีผลต่อความเพียงพอของเงินออมเพื่อใช้ยามเกษียณ ซึ่งการวางแผนทางการเงินนั้นมีความรอบรู้ทางการเงินเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ
- จากการศึกษาแบบจำลองทางเศรษฐศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับมูลเหตุแรงจูงใจในการออม ชี้ให้เห็นว่า (1) รายได้ของบุคคล (2) ความต้องการการใช้เงินในปัจจุบัน/อนาคต (3) ผลตอบแทนจากการเก็บออมและ (4) อัตราเงินเฟ้อ ส่งผลต่อแรงจูงใจในการออมเงิน
- การพัฒนาของแนวคิดเศรษฐศาสตร์เชิงพฤติกรรมได้เพิ่มเติมการอธิบายปัจจัยเชิงจุลภาคที่ส่งผลต่อการออม ซึ่งส่วนมากเป็นประเด็นที่ไม่เกี่ยวข้องกับปัจจัยหลักข้างต้น เหตุผลเหล่านี้ทำให้มาตรการบางอย่างมีประสิทธิภาพในการส่งเสริมการออม เช่น การออมโดยอัตโนมัติ การกำหนดเงื่อนไขการออม นโยบายการประกันสังคม เป็นต้น
- งานศึกษาที่ทดสอบปัจจัยที่มีผลต่อการออมระยะยาวแสดงให้เห็นว่ามีหลายปัจจัยที่ส่งผลต่อการออมระยะยาว โดยข้อมูลถูกนำมาใช้ในการตั้งประเด็นเพื่อพูดคุยและทำความเข้าใจกับกลุ่มเป้าหมายในการศึกษาครั้งนี้ เช่น อายุ ระดับรายได้ ระดับการศึกษา โครงสร้างหรือการวางแผนอนาคตครอบครัว รูปแบบของสินทรัพย์ในปัจจุบัน เป็นต้น
- อย่างไรก็ตาม ปัจจัยที่ส่งผลต่อการออมที่มีการระบุข้างต้นอยู่บนพื้นฐานที่บุคคลต้องมีความรู้คาวมเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับอัตราผลตอบแทน การคิดคำนวณเชิงคณิตศาสตร์ การประมาณการจำนวนเงินเพื่ออยู่อาศัย ซึ่งเรียกโดยรวมว่าความรอบรู้ทางการเงิน (financial literacy)

- ความรอบรู้ทางการเงินประกอบด้วย 3 ส่วนที่สำคัญได้แก่ ความรู้และความเข้าใจที่จำเป็นทางการเงิน (knowledge) ทักษะและความเชี่ยวชาญ (practice) และมุมมองทัศนคติ (attitude) หรือทัศนคติความชอบ/รสนิยม (preference)

- ประสบการณ์และสภาพแวดล้อม และลักษณะนิสัยของแต่ละบุคคลเป็นสองปัจจัยที่ส่งผลต่อความรอบรู้ทางการเงิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของความรู้และมุมมองทัศนคติซึ่งทั้งสองจะส่งผลพฤติกรรมทางการเงินในลำดับต่อไป อย่างไรก็ดี ในส่วนของพฤติกรรมทางการเงินก็ส่งผลกลับไปยังประสบการณ์ของบุคคลเช่นเดียวกัน (**ภาพที่ 3-2**)

- ถึงแม้ปัจจัยทั้งสองที่ส่งผลต่อความรอบรู้ทางการเงินจะมีความชัดเจนในระดับหนึ่ง แต่การออกแบบมาตรการต้องคำนึงถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นได้ ทั้งต่อพฤติกรรมและประสบการณ์ของกลุ่มเป้าหมาย ดังนั้นจึงมีความจำเป็นในการทำความเข้าใจลักษณะปัจจัยสภาพแวดล้อมของกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลายเพิ่มเติมจากมุมมองวิธีการเชิงสถิติ

ประเด็นข้อค้นพบข้างต้น เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทำความเข้าใจที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการกำหนดประเด็นในการพูดคุยและทำความเข้าใจกลุ่มเป้าหมายของการศึกษา อย่างไรก็ตาม ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการนำประสบการณ์ต่างประเทศในเรื่องการวางแผนทางการเงินเพื่อสังคมอายุยืน และบริบทการออมการลงทุนของประชากรไทย มาวิเคราะห์ว่าเป็นมาตรการที่เหมาะสมในการส่งเสริมการออมสำหรับกลุ่มเป้าหมายได้อย่างไร จะถูกนำเสนอในขั้นตอนการระดมความคิด (ideate) และการจัดทำโมเดลต้นแบบ (Prototype) ในลำดับต่อไป เนื่องจากเนื้อหาส่วนดังกล่าวมีส่วนสำคัญในการใช้เป็นแนวคิดริเริ่มในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและออกแบบมาตรการที่เหมาะสมในการส่งเสริมการออม

2) การสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย

การศึกษาขั้นตอนถัดมา คือการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายโดยกระบวนการคัดเลือกผู้เข้าร่วมการสัมภาษณ์ให้ความสำคัญกับลักษณะของกลุ่มเป้าหมายที่ได้มีการระบุไว้ในบทที่ 4.1 ซึ่งประกอบด้วย ช่วงอายุ สถานะประกันสังคมและระดับของรายได้และเป็นลักษณะประชากรตามเงื่อนไขที่ได้กำหนดไว้ ทั้งนี้ผู้เข้าร่วมการสัมภาษณ์ส่วนหนึ่งจะมีลักษณะความเป็นกลุ่มผู้ใช้สุดโต่ง (extreme user) และเป็นส่วนสำคัญในการระบุปัญหาและความต้องการที่จะสามารถตอบสนองต่อประชากรกลุ่มอื่นๆ ได้ รายละเอียดของการกระจายตัวของกลุ่มเป้าหมายในการสัมภาษณ์ ประเด็นและคำถามในการสัมภาษณ์ จะอยู่ในส่วนของ**ภาคผนวก ก.**

ผลจากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายจำนวน 45 ท่าน พบว่ามีประเด็นที่สำคัญและส่งผลต่อกระบวนการระบุประเด็นปัญหา ดังต่อไปนี้

- วัตถุประสงค์ของการออม เมื่อมีการพูดคุยกับกลุ่มเป้าหมายเกี่ยวกับสาเหตุหรือวัตถุประสงค์ของการออม พบว่าเรื่องการออมเงินเพื่อยามเกษียณยังไม่ถูกกล่าวถึงมากนัก ส่วนมากให้ความสำคัญกับการออมเพื่อยามฉุกเฉินมากกว่า ข้อค้นพบดังกล่าวมีความสอดคล้องกับผล

การสำรวจการเข้าถึงบริการทางการเงินภาคครัวเรือนปี พ.ศ.2561 ในประเด็นเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของการออม ซึ่งประมาณ 1 ใน 3 ของคำตอบทั้งหมด (ร้อยละ 33.3) ระบุว่าการออมเพื่อยามฉุกเฉินหรือเจ็บป่วยเป็นวัตถุประสงค์ในการออม

- พฤติกรรมการใช้จ่ายของกลุ่มเป้าหมายสะท้อนให้เห็นว่า เมื่อกลุ่มเป้าหมายได้รับเงินมาจากการทำงานหรือแหล่งรายได้ จะไปใช้หนี้เป็นลำดับแรก จากนั้นจึงเป็นการใช้จ่ายเพื่อการบริโภคและจึงเป็นการออมในลำดับสุดท้าย

- รูปแบบของการออมที่มีการพูดถึงในการสัมภาษณ์มีค่อนข้างหลายประเภท โดยการออมในบัญชีเงินฝากทั่วไปเป็นรูปแบบแรกที่มีการพูดถึงและเป็นที่นิยมมากที่สุด รองลงมาที่มีการกล่าวถึงการออมทอง หรือการทยอยซื้อทองคำตามจำนวนเงินที่มีขณะนั้น ลำดับต่อมาคือการออมในรูปแบบของกระปุก และสลากออมทรัพย์

    - จากการพูดคุยในประเด็นข้างต้น พบข้อสังเกตที่น่าสนใจเกี่ยวกับการออมเงินในกระปุกออมสิน เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายได้ระบุถึงความสำคัญของรูปแบบการออมที่สามารถจับต้องได้ในเชิงกายภาพและหากต้องการใช้ จะต้องมีการทุบหรือเปิดตัวกระปุก ซึ่งส่งสถานการณ์ดังกล่าวจะส่งผลต่อการใช้เงินออมที่มีอยู่

    - รูปแบบการออมที่แตกต่าง สามารถเกิดขึ้นได้จากหลายสาเหตุ อย่างไรก็ตามลักษณะสำคัญที่พบส่วนมากในกลุ่มเป้าหมายและส่งผลต่อรูปแบบการออม ได้แก่ เรื่องของจำนวนเงินที่มีเพียงพอในการออม ช่องทางการเข้าถึง และทัศนคติทางการเงินของกลุ่มเป้าหมาย

- ในกลุ่มเป้าหมายบางส่วน สะท้อนเรื่องของมุมมองการเก็บออมที่แตกต่างเกี่ยวกับเงินออมและเงินลงทุน โดยมองว่าเงินออมเป็นเงินเย็นและไม่มีความเสี่ยง ซึ่งจะแยกขาดจากมิติการลงทุนทางธุรกิจ ซึ่งมีทั้งการลงทุนเชิงกายภาพและการลงทุนในหุ้นหรือกองทุน

    - ประเด็นการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เกิดข้อสังเกตเกี่ยวกับมุมมองและทัศนคติของกลุ่มเป้าหมายที่มีต่อรูปแบบการออมและการลงทุน ซึ่งการออกแบบมาตรการสามารถเข้าไปเปลี่ยนแปลงทัศนคติในส่วนนี้ได้ ผ่านการส่งเสริมความรอบรู้ทางการเงิน

- ข้อมูลการออมเป็นอีกเรื่องที่มีการพูดถึงในการสัมภาษณ์ โดยสามารถแบ่งเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ (1) กลุ่มที่ไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลการออมได้ ซึ่งประเด็นนี้เกี่ยวข้องทั้งเรื่องของบริบทสังคมแวดล้อมของกลุ่มเป้าหมาย (2) กลุ่มที่สามารถเข้าถึงได้แต่ยังขาดแนวคิดในการออมหรือไม่กล้าที่จะออม ในกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีปัญหาในเรื่องของทัศนคติหรือองค์ความรู้ ซึ่งการส่งเสริม

ความรอบรู้ทางการเงิน สามารถแก้ไขปัญหาในส่วนนี้ได้ (3) กลุ่มที่สามารถเข้าถึงได้และสามารถนำไปปฏิบัติได้จริงซึ่งกลุ่มนี้มีความเร่งด่วนของปัญหาน้อยที่สุด

- ลักษณะของกลุ่มเป้าหมายอีกประการที่มีความแตกต่างอย่างชัดเจนจากการสัมภาษณ์ คือ ช่วงอายุของกลุ่มเป้าหมาย โดยในกลุ่มช่วงเจเนอเรชั่น Y จะให้ความสำคัญกับการใช้ชีวิตในปัจจุบันอย่างเต็มที่ การหาประสบการณ์ที่หลากหลาย ซึ่งแตกต่างกับกลุ่มช่วงเจเนอเรชั่น X ที่ให้ความสำคัญกับความมั่นคงทางการเงินในอนาคตและอิสรภาพทางการเงินระยะยาว ซึ่งแสดงถึงความแตกต่างของการให้ค่าความสำคัญระหว่างปัจจุบันและอนาคต หรือการมี time preference ที่แตกต่างกัน

3) สรุปจุดเปลี่ยน (turning point) ที่สำคัญต่อการออม

จากประเด็นข้อค้นพบข้างต้นที่ได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย ประกอบกับกรอบแนวคิดและข้อมูลที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรม ทำให้สามารถสรุปจุดเปลี่ยน (turning point) ที่สำคัญต่อการออมของกลุ่มเป้าหมายเป็น 3 ประการ ดังนี้

1. รายได้ของกลุ่มเป้าหมายเพียงพอหรือไม่
    ก. กรณีรายได้ไม่เพียงพอ เกิดขึ้นได้จากหลายสาเหตุ เช่น รายได้ที่ได้รับน้อยจนไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ รายได้ที่ได้รับเพียงพอต่อการดำรงชีพแต่บริหารจัดการไม่เป็น ซึ่งในกรณีนี้การเข้ามาของความรอบรู้ทางการเงิน จะสามารถช่วยในการบริหารจัดการรายรับรายจ่ายให้เพียงพอได้
    ข. กรณีที่รายได้เพียงพอ นำไปสู่การพิจารณาจุดเปลี่ยนถัดไป
2. กลุ่มเป้าหมายมีช่องทางการออมหรือไม่
    ก. กรณีไม่มีช่องทางการออม เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นจากสภาพแวดล้อมและบริบทที่ไม่เอื้อต่อการออม เช่น ภูมิลำเนาที่อยู่ของกลุ่มเป้าหมาย ความรู้ในการเข้าถึงเทคโนโลยีที่ช่วยส่งเสริมการออมการลงทุน ระเบียบข้อจำกัดในการออม เป็นต้น
    ข. กรณีที่เข้าถึงช่องทางการออม นำไปสู่การพิจารณาจุดเปลี่ยนถัดไป
3. ระดับความรอบรู้ทางการเงินของกลุ่มเป้าหมายเป็นอย่างไร ซึ่งในจุดเปลี่ยนนี้ ประกอบด้วยเรื่องของความรู้และความเข้าใจ (knowledge) ทักษะและความเชี่ยวชาญ (practice) และมุมมองทัศนคติ (attitude) โดยกรอบแนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับกรอบแนวคิดที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรม ซึ่งเป็นประเด็นปัญหาที่สำคัญและมีความหลากหลายของความเป็นไปได้ เช่น

ก. ระดับความรู้ทางการเงินของปัจเจก มีความเกี่ยวข้องตั้งแต่ทักษะทางคณิตศาสตร์ขั้นพื้นฐานไป ไปจนถึงองค์ความรู้เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์เพื่อการออมและการลงทุน

ข. ทักษะและความเชี่ยวชาญซึ่งสะท้อนถึงพฤติกรรมของปัจเจกว่ามีพฤติกรรมทางการเงินอย่างไร ตั้งแต่ในเรื่องของการจับจ่ายใช้สอย การออมและการลงทุนซึ่งมีผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย

ค. มุมมองและทัศนคติ เป็นอีกประการที่สำคัญซึ่งมีความแตกต่างและหลากหลายมากกว่าสองประการข้างต้น เนื่องจากขึ้นอยู่กับประสบการณ์ การอบรมเลี้ยงดู รวมทั้งสังคม บริบท สภาพแวดล้อมของปัจจัยที่ส่งผลทัศนคติ ซึ่งจากกระบวนการทำความเข้าใจ ทำให้พบมุมมองและทัศนคติที่น่าสนใจและคาดว่าจะส่งผลต่อการออกแบบมาตรการ เช่น

i. มุมมองต่อขอบเขตและนิยามการออมของกลุ่มเป้าหมาย ทั้งในความหมายแคบที่เฉพาะเจาะจงในการออมเงินเพียงอย่างเดียว หรือบางกลุ่มที่นิยามการออมครอบคลุมไปถึงเรื่องของการลงทุน

ii. มุมมองต่อการยอมรับความเสี่ยง (risk) ที่แตกต่างของแต่ละบุคคล

iii. มุมมองต่อความคุ้นเคยและความเชื่อใจ (trust)

iv. มุมมองต่อเป้าหมายการใช้ชีวิต ซึ่งเห็นได้ชัดในช่วงวัยที่แตกต่าง

v. มุมมองต่อวัตถุประสงค์ หรือเป้าหมายในการออม

จุดเปลี่ยนทั้งสามประการข้างต้น เป็นข้อค้นพบที่ได้จากกระบวนการทำความเข้าใจซึ่งสะท้อนให้เห็นลำดับขั้นของการพิจารณามาตรการที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายหรือปัจเจกที่มีปัญหาและข้อท้าทายแตกต่างกันภายในสังคมอันเกี่ยวข้องกับความรอบรู้ทางการเงินของกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งมีความเป็นไปได้หลากหลายรูปแบบและในบุคคลหนึ่งอาจจะมีหลายประเด็นปัญหาควบคู่กันไป ดังนั้นการออกแบบมาตรการที่เหมาะสมจึงมีความจำเป็นในการคำนึงถึงปัญหาและมุมมองข้างต้นต่อการออม ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในขั้นตอนการระบุปัญหา (define) และจะนำไปสู่การสร้างนวัตกรรมที่มีคุณค่าอย่างแท้จริง (value innovation) ในการศึกษาลำดับต่อไป

4.3 กระบวนการระบุประเด็นปัญหา (Define) และสร้างผู้ใช้จำลอง (Persona)

กระบวนการระบุประเด็นปัญหาเป็นขั้นตอนลำดับถัดมาหลักจากกระบวนการทำความเข้าใจจากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายแล้ว โดยเป็นกระบวนการที่ให้ความสำคัญกับการสังเคราะห์ประเด็นที่ได้จากการพูดคุยและทำความเข้าใจกลุ่มเป้าหมายอย่างลึกซึ้ง (insights) โดยพิจารณาบริบทของเศรษฐกิจและสังคมเข้ามาประกอบด้วย ซึ่งการศึกษาในขั้นตอนนี้มีวิธีการในการศึกษาที่หลากหลาย โดยผู้วิจัยเลือกที่จะนำขั้นตอน

การสร้างผู้ใช้จำลอง (persona) และโจทย์ปัญหา (problem statement) เข้ามาเป็นส่วนสำคัญในการแสดงถึงลักษณะที่สำคัญของกลุ่มเป้าหมายและพฤติกรรมที่แตกต่าง รวมทั้งเรื่องของความต้องการ ข้อจำกัด และลักษณะอื่นๆ ที่สำคัญต่อการทำความเข้าใจกลุ่มเป้าหมาย

จากจุดเปลี่ยนทั้งสามประการที่เป็นข้อค้นพบในกระบวนการทำความเข้าใจ ประกอบกับบริบทของเศรษฐกิจและสังคมและข้อสังเกตที่สำคัญเกี่ยวกับประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับความรอบรู้ทางการเงิน ซึ่งรวมถึงทัศนคติและมุมมองที่บุคคลหนึ่งสามารถมีหลายประเด็นควบคู่กันไป นำมาสู่การสร้างผู้ใช้จำลองที่หลากหลายและสามารถเป็นตัวแทนของกลุ่มเป้าหมายซึ่งสะท้อนจุดเปลี่ยนทั้งสามประการ ในเรื่องเศรษฐานะและความเพียงพอของรายได้ ช่องทางการเข้าถึงบริการทางการเงิน ความรอบรู้และทัศนคติมุมมองทางการเงิน และในกระบวนการศึกษาได้จัดแบ่งตามช่วงวัย (เจเนอเรชั่น) ด้วย อันเป็นหลักที่สอดคล้องกับความสำคัญตามข้อค้นพบในกระบวนการทำความเข้าใจ นอกจากนั้นภายหลังกระบวนการสัมภาษณ์และการสร้างผู้ใช้จำลอง คณะผู้วิจัยได้ประเมินสัดส่วนแต่ละกลุ่มผู้ใช้จำลองว่าอยู่ในช่วงวัยใดเป็นส่วนมากตามกลุ่มตัวอย่างที่ให้สัมภาษณ์

ผลจากการระบุปัญหาและการสร้างผู้ใช้จำลองโดยอาศัยข้อมูลที่ได้จากกระบวนการทำความเข้าใจนี้ สามารถสร้างผู้ใช้จำลองที่มีชื่อสะท้อนถึงมุมมองหรือปัญหาที่ผู้ใช้จำลองคนนั้นประสบอยู่ ได้ทั้งสิ้น 6 ผู้ใช้จำลอง (**ภาคผนวก ข.**) โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. คุณ YOLO (you only live once) เป็นบุคคลที่รักในการใช้ชีวิต ให้ความสำคัญกับการได้ทำสิ่งที่ตัวเองชื่นชอบและเป็นคนมองโลกในระยะสั้น โดยบุคคลนี้มีความต้องการคือ การใช้ชีวิตให้มีความสุขที่สุดในปัจจุบันที่เป็นอยู่ เนื่องจากการคิดถึงอนาคตระยะไกล ทำให้เครียด ใช้ชีวิตไม่สนุก ถึงแม้มีการวางแผนระยะยาวก็ยังคงมีความเสี่ยงในการไม่ประสบความสำเร็จ ดังนั้นจึงควรนำเงินไปทำให้วันนี้ให้มีความสุขดีกว่า ทั้งนี้บุคคลในกลุ่มนี้มีสัดส่วนของเจเนอเรชั่น Y ต่อ X ประมาณ 100:0
2. คุณออมได้ นะรู้มั้ย เป็นบุคคลที่ทำงาน มีรายได้ มีเงินให้จัดการแต่จัดการไม่เป็นหรือไม่ค่อยเก่งนัก จริง ๆ เป็นคนที่มองในระยะยาวแต่ความสุขระยะสั้นก็ชอบด้วย โดยบุคคลนี้มีความต้องการคือความมั่นคงทางการเงินในระยะยาวและมีความสุขในระยะสั้นไปด้วย แต่ทุกวันนี้ใช้จ่ายเพื่อระยะสั้นมากกว่า เนื่องจากยังควบคุมการใช้จ่ายของตัวเองไม่ได้ ทุกวันนี้เลยใช้เงินเดือนชนเดือน ไม่มีพอเก็บ ทั้งนี้บุคคลในกลุ่มนี้มีสัดส่วนของเจเนอเรชั่น Y ต่อ X ประมาณ 100:0
3. คุณออม ยังไง? เป็นบุคคลที่ทำงาน มีรายได้ มีวินัยในการจัดการเงิน โดยบุคคลนี้มีความต้องการคือออมเงินให้ได้ดีกว่าปัจจุบันที่ทำอยู่ แต่ปัจจุบันไม่รู้จะต้องทำอย่างไร เริ่มต้นอย่างไร หรือต้องปรึกษาใคร จึงเลือกออมด้วยวิธีการเท่าที่มีความรู้ ทั้งนี้บุคคลในกลุ่มนี้มีสัดส่วนของเจเนอเรชั่น Y ต่อ X ประมาณ 80:20

4. คุณออมอยู่ ไม่รู้ว่าไม่รู้อะไร เป็นบุคคลที่ทำงาน มีรายได้ มีการเก็บออมเงินในแต่ละเดือน มีวินัยในการออม ใช้วิธีที่ตัวเองรู้จักและคุ้นเคย ไม่ได้คิดหาข้อมูลเพิ่ม โดยบุคคลนี้มีความต้องการคือมีความมั่นคงทางรายได้ในระยะยาว แต่ทุกวันนี้ไม่รู้ว่าตัวเองจะสามารถออมเงินหรือจัดการเงินได้ดีกว่านี้ได้อย่างไร และคิดว่าสิ่งที่ตัวเองรู้และทำอยู่ตอนนี้ก็ดีอยู่แล้ว ทั้งนี้บุคคลในกลุ่มนี้มีสัดส่วนของเจเนอเรชั่น Y ต่อ X ประมาณ 50:50

5. คุณภา -ระเยอะ เป็นบุคคลที่อยู่ในวัยทำงาน รายจ่ายเยอะ ทั้งภาระในบ้านแล้วค่าใช้จ่ายฉุกเฉินต่างๆ จนอาจทำให้ต้องเป็นหนี้ ถึงแม้เป็นคนที่พยายามจัดสรรรายได้และรายจ่ายของตัวเองอย่างเต็มที่ โดยบุคคลนี้มีความต้องการคือต้องการสภาพคล่องทางการเงินในแต่ละเดือนเพิ่มมากขึ้น แต่ทุกวันนี้มีภาระที่ต้องจ่ายมากมายทั้งรายจ่ายประจำและฉุกเฉิน ทำให้ถึงจะพยายามจัดการแล้วก็ยังไม่พอเก็บในแต่ละเดือน ทั้งนี้บุคคลในกลุ่มนี้มีสัดส่วนของเจเนอเรชั่น Y ต่อ X ประมาณ 10:90

6. คุณรายได้น้อย แต่กำเนิด เป็นบุคคลที่อยู่ในวัยทำงาน รายได้น้อย เรียนไม่สูง ทักษะในการทำงานไม่สูงและมีความพยายามประหยัดรายจ่ายอย่างเต็มความสามารถ โดยบุคคลนี้มีความต้องการคือ หลุดออกจากวงจรความยากจน แต่ขาดโอกาสในการพัฒนาทักษะในการทำงานเพื่อจะไปทำงานที่มีรายได้สูงขึ้น ทุกวันนี้ถึงจะประหยัดอย่างเต็มความสามารถแล้ว แต่เงินออมที่เก็บได้ก็ไม่มากพอที่จะทำให้หลุดจากสภาพนี้ได้ ทั้งนี้บุคคลในกลุ่มนี้มีสัดส่วนของเจเนอเรชั่น Y ต่อ X ประมาณ 0:100

เมื่อพิจารณาในรายละเอียดของแต่ละผู้ใช้จำลองจะพบว่าในแต่ละผู้ใช้จำลองจะประสบปัญหาที่มีความแตกต่างกันไป ซึ่งปัญหาดังกล่าวมีความสอดคล้องกับลักษณะจุดเปลี่ยนทั้งสามประการ คือ ความเพียงพอของรายได้ ช่องทางการเข้าถึงบริการทางการเงิน และความรอบรู้ทางการเงิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในจุดเปลี่ยนที่สาม ที่เกี่ยวข้องกับความรอบรู้ทางการเงินซึ่งรวมถึงทัศนคติและมุมมองที่มีความแตกต่างหลากหลาย เช่น ในกรณีของคุณ Yolo ซึ่งเป็นผู้ใช้จำลองรายแรก มีมุมมองและทัศคติที่ให้ความสำคัญกับการใช้จ่ายในปัจจุบันมากกว่าการเก็บออม กรณีของคุณออม ยังไง ? เป็นอีกกรณีที่สะท้อนให้เห็นเรื่องของการขาดความรู้ทางการเงินเป็นผลให้ปัจเจกไม่สามารถที่จะตัดสินใจในการออมหรือลงทุนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ในแต่ละบุคคลอาจจะมีอุปสรรคที่ส่งผลต่อการออมในหลายมิติก็ได้เช่นเดียวกัน

ตัวอย่างของผู้ใช้จำลองทั้งหกข้างต้น สะท้อนถึงความจำเป็นในการออกแบบมาตรการที่หลากหลายและตรงจุดต่อความต้องการ เช่น ในกรณีของคุณออม ยังไง ? การออกแบบมาตรการควรเน้นในการส่งเสริมความรู้ทางการเงินและการลงทุน เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายมีองค์ความรู้ทางการเงินที่ดีและสามารถตัดสินใจได้อย่างถูกต้องและเหมาะสมกับเป้าหมายของตนเอง อย่างไรก็ตามลักษณะของกลุ่มผู้ใช้จำลองข้างต้นเปรียบเสมือนโจทย์ที่ชัดเจนอันแสดงความต้องการที่แท้จริงของกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งกระบวนการระดมความคิดจะเข้ามามีบทบาทในการเติมเต็มแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับมาตรการที่จะได้ผลในลำดับต่อไป

4.4 กระบวนการระดมความคิด (Ideate) เพื่อระบุมาตรการที่เหมาะสมต่อแต่ละกลุ่มเป้าหมาย persona

กระบวนการระดมความคิดเป็นขั้นตอนที่ต่อเนื่องจากการระบุประเด็นปัญหา โดยให้ความสำคัญกับกรอบแนวคิดและความคิดเห็นที่หลากหลายโดยแยกจากหลักการประเมินความเป็นไปได้ พร้อมทั้งไม่มีการตัดสินความเห็นที่เกิดขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้เกิดแนวคิดใหม่ๆ จากการระดมความคิดเห็น โดยฐานแนวคิดในการระดมความคิดเพื่อหามาตรการที่มีโอกาสได้ผลในการส่งเสริมการออม ส่วนหนึ่งได้จากกระบวนการทบทวนวรรณกรรม บทเรียนจากต่างประเทศ และกระบวนการทำความเข้าใจกลุ่มเป้าหมายในขั้นตอนก่อนหน้า

ความคิดเห็นด้านมาตรการที่เหมาะสมสำหรับกลุ่มเป้าหมายที่ได้รับจากกระบวนการระดมความคิดนี้ประกอบด้วย

1) คุณ YOLO (you only live once) : การใช้ชีวิตในปัจจุบันสำคัญที่สุด

- การบังคับหรือกึ่งบังคับออม เช่นการออมผ่านระบบประกันสังคมซึ่งเป็นแบบบังคับออม หรือระบบการออมแบบกึ่งบังคับออม ที่แรงงานจะเป็นสมาชิกและสมทบเงินโดยอัตโนมัติ แต่สามารถเลือกที่จะออกจากระบบได้ (automatic enrollment)
- การให้ได้ลองอยู่ในบริบทยากลำบาก เพื่อทำให้เข้าใจและเปลี่ยนความคิดมาสนใจอยากหาเงิน และเก็บออมมากขึ้น
- การออมผ่านการซื้อของกับภาครัฐ หรือออมผ่านภาษีมูลค่าเพิ่ม ซึ่งมองว่าเมื่อต้องใช้จ่ายเพื่อการบริโภคอยู่แล้ว ถ้าตัดเป็นการออมไปได้เลยจะช่วยให้ออมได้จริง และเห็นผลทันที
- ร่วมมือกับ Influencer ที่สามารถเข้าถึงคุณ YOLO ได้ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการสื่อสาร และนำมาเป็นตัวแบบ อาทิ พิมรี่พาย
- การปลูกฝังเรื่องการออมตั้งแต่ยังเป็นเด็ก

2) คุณออมได้ นะรู้มั้ย : คิดว่าตัวเองคงออมไม่ได้

- การควบคุมตัวเองโดยใช้เครื่องมือ หรือ commitment device เช่นบัญชีเงินฝากประจำ แอปพลิเคชันการออม และรวมถึงผลิตภัณฑ์การเงินที่มีบริการหักเงินมาออมหรือลงทุนอัตโนมัติด้วย
- การให้คนรอบข้างช่วยควบคุมพฤติกรรมการใช้จ่าย ผ่านการตั้งกลุ่ม community การออม
- มีระบบการแจ้งเตือนเมื่อจะซื้อของ เพื่อช่วยควบคุมการใช้จ่าย
- มีระบบการชะลอไม่ให้สามารถซื้อของที่มีราคาแพงได้ในทันที

- มีระบบการรวมและแสดงยอดการใช้จ่ายจากทุกบัญชี เพื่อช่วยให้เห็นสถานะการเงิน ซึ่งจะช่วยให้สามารถควบคุมการใช้จ่ายได้

3) คุณออม ยังไง? : พร้อมออมแต่ไม่รู้ว่าต้องทำอย่างไร

- ปรับปรุงวิธีการสื่อสารเรื่องความรอบรู้ทางการเงินของหน่วยงานต่างๆ เช่น ธนาคารแห่งประเทศไทย ให้สามารถเข้าถึงประชาชนวงกว้างมากขึ้น
- ปรับปรุงเว็บไซต์ที่เกี่ยวข้องกับความรอบรู้ทางการเงิน ด้วยแนวทาง Search Engine Optimization (SEO) เพื่อให้สามารถค้นเจอได้ง่ายมากขึ้น
- จัดทำเว็บไซต์ที่รวบรวมข้อมูลผลิตภัณฑ์การออมทั้งหมดในประเทศไทยจากทั้งภาครัฐและเอกชน รวมถึงทำระบบให้คำแนะนำเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของผู้ใช้งาน
- ส่งเสริม community การออม-การลงทุน ซึ่งเป็นกลุ่มที่จะช่วยเหลือและให้คำแนะนำซึ่งกันและกัน

4) คุณออมอยู่ ไม่รู้ว่าไม่รู้อะไร : คิดว่าวิธีที่ออมอยู่น่ะดีที่สุดแล้ว

- การอบรมความรอบรู้ทางการเงินภาคบังคับอย่างสม่ำเสมอจะช่วยให้มีการปรับพฤติกรรมการออมได้
- Pension Dashboard ซึ่งจะช่วยคำนวณเงินบำนาญที่จะได้รับจากทุกแหล่ง รวมถึงประเมินความเพียงพอ และเสนอแนะวิธีต่างๆ ในการเพิ่มความเพียงพอของเงินออม

5) คุณภา -ระเยอะ : ค่าใช้จ่ายเดือนชนเดือน

- ส่งเสริมให้รับรู้และเข้าถึง คลินิกแก้หนี้มากขึ้น เพื่อจัดการเรื่องภาระหนี้ให้เบาบางลง ซึ่งจะเพิ่มโอกาสในการมีเงินออมได้
- แนะนำช่องทางการหางานพิเศษ หรือรายได้เพิ่มเติม เพื่อให้มีอิสระทางการเงินมากขึ้น
- ปรับปรุงระบบสวัสดิการของประเทศไทย ในเรื่องการให้การช่วยเหลือทางสังคมของประเทศไทย เพื่อช่วยให้ผู้มีรายได้น้อยสามารถมีเงินออมเพียงพอในยามเกษียณได้ผ่านระบบการออมที่มีอยู่แล้ว เช่น รัฐอาจช่วยออมให้แทนหรือตัดเงินสวัสดิการบางส่วนมาเป็นเงินออมผ่านระบบการออมภาครัฐ เช่น กองทุนการออมแห่งชาติ
- การส่งเสริม Microfinance เพื่อเป็นช่องทางสินเชื่อมากขึ้นสำหรับผู้มีรายได้น้อยและขาดสินทรัพย์ค้ำประกัน

6) คุณรายได้น้อย แต่กำเนิด : ตกอยู่ในวงจรความยากจน

- Upskill/Reskill หรือการพัฒนาทักษะเพิ่มเติม หรือปรับทักษะใหม่เพื่อให้สามารถหางานและสร้างรายได้ได้มากขึ้น เป็นเรื่องสำคัญที่จะช่วยให้ผู้มีรายได้น้อยสามารถมีรายได้เพิ่มขึ้นจนเพียงพอที่จะมีเงินออมได้
- ประกอบกับมาตรการช่วยสนับสนุนกลุ่มเป้าหมายผู้มีรายได้น้อยในด้านสินเชื่อ และการช่วยเหลือด้านการออม คือ การส่งเสริม Microfinance เพื่อเป็นช่องทางสินเชื่อมากขึ้นสำหรับผู้มีรายได้น้อยและขาดสินทรัพย์ค้ำประกัน การแนะนำช่องทางการหางานพิเศษ หรือรายได้เพิ่มเติม และการปรับปรุงระบบสวัสดิการของประเทศไทย เช่น รัฐอาจช่วยออมให้แทนหรือตัดเงินสวัสดิการบางส่วนมาเป็นเงินออม เพื่อช่วยเหลือให้สามารถมีเงินออมได้ผ่านระบบการออมภาครัฐ เช่น กองทุนการออมแห่งชาติ

ทั้งนี้ตัวอย่างของการจัดทำกระบวนการระดมความคิด (Ideate) แสดงใน **ภาคผนวก ค.**

กรณีกลุ่มเป้าหมายที่ 5 และ 6 นั้น นโยบายที่เหมาะสมจะมีมากกว่าการส่งเสริมความรู้ทางการเงินและการปรับพฤติกรรม เพราะปัญหาสำหรับสองกลุ่มนี้ยังมีมิติเกินความควบคุมได้ของตัวเอง ไม่ว่าจะเป็นการมีภาระที่จำเป็นจำนวนมากซึ่งไม่สามารถปฏิเสธหรือหลีกเลี่ยงได้ หรือการมีทักษะที่น้อย ไม่เป็นที่ต้องการของตลาดแรงงาน ดังนั้นภาคส่วนอื่น โดยเฉพาะภาครัฐจำเป็นต้องเข้ามามีส่วนช่วยบรรเทาหรือแก้ไขปัญหาเหล่านี้ด้วย ดังเช่นเรื่องการยกระดับทักษะ/ปรับเปลี่ยนทักษะ (upskill/reskill) ที่ระบุไว้ข้างต้น ซึ่งควรเป็นหน้าที่ของภาครัฐในกรณีที่กลุ่มเป้าหมายขาดแคลนทรัพยากรทางการเงินที่สามารถใช้เพื่อยกระดับทักษะตัวเองได้ (หรือขาดความรู้ว่าทักษะอะไรที่ตนเองควรยกระดับหรือปรับเปลี่ยนไปสู่) ตัวอย่างนโยบายที่น่าสนใจในเรื่องนี้คือโครงการ SkillFuture ของประเทศสิงคโปร์ ที่รัฐบาลแจกคูปองฟรีสำหรับใช้เพื่อเป็นค่าอบรมและฝึกทักษะ โดยอิงตามกลไกตลาดที่ว่า ผู้จัดอบรมในภาคเอกชนที่สามารถพัฒนาทักษะของผู้รับอบรมได้ตรงกับความต้องการของตลาดก็จะมีผู้เอาคูปองมาแลกจำนวนมาก (มีลูกค้ามาก) ซึ่งหากทำสำเร็จ ภาครัฐน่าจะสามารถประหยัดงบประมาณในระยะยาวที่ต้องนำมาใช้ในโครงการเบี้ยยังชีพต่างๆ ได้

ส่วนเรื่องการปรับปรุงระบบสวัสดิการก็เป็นหน้าที่ของภาครัฐโดยตรง และจะมีส่วนช่วยพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (human capital) ของกลุ่มเป้าหมายที่ 5 และ 6 นี้ได้อย่างยั่งยืน อันจะช่วยแก้ปัญหาหลักของสองกลุ่มนี้ได้ และเช่นกันว่าจะทำให้รัฐบาลประหยัดงบประมาณในการดูแลระยะยาวได้อีกด้วย

4.5 กระบวนการจัดทำโมเดลต้นแบบ (Prototype)

คณะผู้วิจัยได้คัดเลือกความคิดเห็นซึ่งคณะผู้วิจัยมีความเห็นว่าเป็นแนวทางที่จะน่าจะช่วยเพิ่มเงินออมได้ และมีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ จากกระบวนการระดมความคิด และนำมาระบุรายละเอียดให้ชัดเจนยิ่งขึ้น เพื่อให้สามารถนำไปปฏิบัติและทดสอบได้ในการศึกษาลำดับถัดไป ทั้งนี้คณะผู้วิจัยได้นำต้นแบบมาตรการบางมาตรการไปสอบถามความคิดเห็นกับกลุ่มเป้าหมายเพื่อปรับปรุงรายละเอียดมาตรการให้ชัดเจน

และเหมาะสมขึ้น โดยรายละเอียดของข้อเสนอแนะเกี่ยวกับมาตรการที่คาดว่าจะช่วยเพิ่มเงินออมให้กับประชาชนไทยได้ มีดังนี้

1) การออมภาคบังคับหรือกึ่งบังคับ

ในปัจจุบันกฎหมายประกันสังคมได้กำหนดให้ลูกจ้างในประเทศไทยต้องเป็นผู้ประกันตน ม. 33 ซึ่งส่งผลให้ลูกจ้างนั้นได้รับเงินบำนาญจากระบบบำนาญเสาแรก แต่ผู้ประกอบอาชีพอิสระในประเทศไทยนั้นไม่ได้มีกฎหมายบังคับให้เข้าร่วมระบบประกันสังคม และสัดส่วนผู้ประกอบอาชีพอิสระที่มีประกันสังคมนั้นยังมีน้อยมาก ซึ่งอาจเกิดจากปัจจัยหลากหลายประการ เช่น ความไม่ดึงดูดของสิทธิประโยชน์ การไม่รับรู้ ความยุ่งยากในการสมัคร เป็นต้น โดย ILO ได้มีการสรุปข้อค้นพบว่าระบบประกันสังคมภาคสมัครใจนั้นมักจะไม่ประสบความสำเร็จในการคุ้มครองประชากรอย่างครอบคลุม (ILO, 2019)

ดังนั้นหนึ่งในมาตรการที่จะสร้างผลกระทบได้มากที่สุดคือการบังคับให้แรงงานอิสระต้องเป็นผู้ประกันตนในระบบประกันสังคม ซึ่งจะส่งผลให้ผู้ประกอบอาชีพอิสระในประเทศไทยจำนวนกว่ายี่สิบล้านคนมีสิทธิประโยชน์บำเหน็จบำนาญจากระบบบำนาญเสาที่หนึ่ง

เมื่อพิจารณาระบบประกันสังคมในปัจจุบันจะพบว่า สิทธิประโยชน์กรณีชราภาพของประกันสังคม ม. 40 นั้น มีเฉพาะเงินบำเหน็จเท่านั้น จึงทำให้ ประกันสังคม ม.40 ไม่ได้เป็นบำนาญเสาหลักที่ 1 ตามนิยามของ World Bank ดังนั้นรัฐบาลจึงอาจเลือกบังคับให้ผู้ประกอบอาชีพอิสระต้องเข้าเป็นผู้ประกันตน ม. 39 หรือ กอช. ซึ่งมีสิทธิประโยชน์เงินบำนาญหากจ่ายเงินสมทบครบเงื่อนไขที่กำหนดไว้ โดยบทเรียนจากต่างประเทศในบทที่ 3 แสดงให้เห็นว่าควรมีการช่วยเหลือแรงงานรายได้น้อยให้สามารถเป็นสมาชิกของระบบด้วย ผ่านการยกเว้นเงินสมทบ หรือรัฐบาลช่วยสมทบในอัตราที่สูงขึ้น และการสมทบเงินควรมีความยืดหยุ่นเนื่องจากแรงงานกลุ่มนี้มีรายได้ไม่แน่นอน ทั้งนี้อาจนำระบบภาษีมาใช้ช่วยในการประเมินรายได้ของแรงงานด้วยเพื่อใช้ในการตรวจสอบและทำให้สามารถสร้างระบบประกันสังคมที่จำนวนเงินสมทบขึ้นกับรายได้ของผู้ประกอบอาชีพอิสระแต่ละคน นอกจากนี้จำเป็นต้องจะต้องมีการสร้างฐานข้อมูลเพื่อใช้ตรวจสอบและติดตามการเป็นสมาชิกและการสมทบ รวมถึงอาจต้องมีการกำหนดโทษหากไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย อาทิ ค่าปรับหากไม่จ่ายเงินสมทบเกินเวลาที่กำหนด ประกาศชื่อผู้ไม่ส่งเงินสมทบประกันสังคมในอินเทอร์เน็ตเหมือนในประเทศโปรตุเกส เพื่อให้คนปฏิบัติตามกฎหมายมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม การบังคับให้แรงงานทุกคนต้องเข้าสู่ระบบการออมนั้นอาจมีแรงเสียดทานทางการเมืองมาก อีกหนึ่งทางเลือกคือการออมแบบกึ่งบังคับ ซึ่งหมายถึงระบบการออมที่แรงงานจะเป็นสมาชิกและสมทบเงินโดยอัตโนมัติ แต่สามารถเลือกที่จะออกจากระบบได้ (automatic enrollment) ซึ่งมีประเทศตัวอย่างคือประเทศชิลีดังที่ได้อธิบายในบทที่ 3 ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการนำระบบดังกล่าวมาใช้สามารถเพิ่มจำนวนคนในระบบการออมได้มากระดับหนึ่ง ซึ่งประเทศไทยอาจสามารถนำแนวทางของประเทศชิลีมาใช้ได้ กล่าวคือ ให้ผู้ว่าจ้างของผู้ประกอบอาชีพอิสระหักเงินไว้จำนวนหนึ่งเมื่อจ่ายค่าจ้างและนำส่งเข้าระบบ และผู้ประกอบ

อาชีพอิสระสามารถขอเงินดังกล่าวคืนได้เมื่อทำการยื่นภาษี แต่แนวทางนี้สามารถใช้กับแรงงานอิสระประเภทที่มีผู้ว่าจ้างเท่านั้น

กลุ่มเป้าหมาย: มาตรการบังคับออมหรือการออมแบบกึ่งบังคับนั้น สามารถแก้ปัญหาได้หลายประการ ทั้งในเรื่องการรับรู้ ความสามารถในการบังคับตัวเอง และทัศนคติที่ไม่มองถึงอนาคต และเมื่อได้มีการออกเป็นกฎหมาย มาตรการนี้จะส่งผลบังคับกับใช้ผู้ประกอบอาชีพอิสระทุกคนในประเทศไทย ดังนั้นจึงสามารถช่วยเพิ่มระดับเงินออมสำหรับการเกษียณให้กับผู้ใช้จำลองทั้ง 6 คน แต่ทั้งนี้จำเป็นต้องมีแนวทางช่วยเหลือผู้ที่มีรายได้น้อยให้สามารถเป็นสมาชิกของระบบได้โดยไม่กระทบกับการบริโภคมากนัก เช่น ภาครัฐช่วยสมทบในอัตราที่สูงกว่า หรือการยกเว้นการจ่ายเงินสมทบ เป็นต้น

2) การออมผ่านภาษีมูลค่าเพิ่ม

งานศึกษาในกลุ่มประเทศ OECD และสหรัฐอเมริกา[5] พบความสัมพันธ์ระหว่างภาษีและการออม โดยพบว่าภาษีเงินได้ (income-tax) ส่งผลลบต่อระดับการออม มากกว่าภาษีบริโภค (consumption-tax) เช่น ภาษีมูลค่าเพิ่ม หรือ VAT ผลจากการลดภาษีรายได้ร่วมกับการเพิ่มภาษีบริโภคจะส่งผลทางบวกต่อการออม จากการศึกษาด้วยกระบวนการ Design Thinking ในโครงการนี้ มาตรการ VAT for savings หรือการนำภาษีมูลค่าเพิ่มบางส่วนเปลี่ยนเป็นเงินออม ได้รับความสนใจจากกลุ่มเป้าหมายเป็นอันดับต้นๆ ของมาตรการในการส่งเสริมการออม เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายคิดว่าการบริโภคเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องจ่ายอยู่แล้ว เวลาเราซื้อของ “ถ้าการจ่ายมันเป็นการออมไปในตัวก็น่าจะดี” และเห็นผลทันที

และปัจจุบันจากการที่มีแอปพลิเคชัน “เป๋าตัง” ของภาครัฐ น่าจะมีส่วนสนับสนุนให้การนำภาษีมูลค่าเพิ่มบางส่วนจากการใช้จ่ายเปลี่ยนเป็นเงินออมสำหรับบุคคลนั้นได้อัตโนมัติ โดยการใช้จ่ายผ่านแอปเป๋าตัง ซึ่งปัจจุบันประชาชนทั้งระดับรากหญ้าและชนชั้นกลางมีการเข้าถึงได้และใช้อย่างแพร่หลาย

กลุ่มเป้าหมาย: เนื่องจากภาษีมูลค่าเพิ่มเป็นภาษีการบริโภคซึ่งครอบคลุมทุกคน การออมผ่านภาษีมูลค่าเพิ่มจึงครอบคลุมทุกคนเช่นกัน อย่างไรก็ดี การออมผ่านภาษีเป็นการออมแบบอัตโนมัติ เมื่อมีการใช้จ่าย จึงเหมาะสมมากโดยเฉพาะกับกลุ่มเป้าหมายรุ่นใหม่ที่ยังไม่มีแผนการออม และกลุ่มที่มีความรู้ทางการเงินไม่มาก จะมีเงินออมได้เลยและจะช่วยกระตุ้นให้เห็นว่าสามารถมีเงินออมได้ และอยากจะต่อยอดการออมให้มากขึ้นเรื่อยๆ ตลอดจนกลุ่มเป้าหมายที่มีภาระเยอะ และรายได้ไม่สูง จะช่วยให้สามารถมีเงินออมได้จากส่วนหนึ่งของค่าใช้จ่ายที่จำเป็นในการบริโภคอยู่แล้ว

3) การเพิ่มความน่าดึงดูดของ กอช. และ RMF

กองทุนการออมแห่งชาติ (กอช.) และกองทุนรวมเพื่อการเลี้ยงชีพ (Retirement Mutual Fund หรือ RMF) เป็นรูปแบบการออมระยะยาวเพื่อเกษียณอายุภาคสมัครใจ และมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการออม

[5] (william Dougan, 2009) (Vito Tanzi, 1998) (Ontscherenki, 1990)

เหมือนกัน ความแตกต่างของกองทุน กอช. กับ RMF คือแรงจูงใจของการส่งเสริมการออม และความเสี่ยงของกองทุน

กอช. กำหนดให้ผู้อายุ 15-60 ปี และไม่เป็นผู้ประกันตนในระบบประกันสังคม (ยกเว้นมาตรา 40(1)) กองทุนบำเหน็จบำนาญข้าราชการ (กบข.) และกองทุนสำรองเลี้ยงชีพ สามารถสมัครเป็นสมาชิก กอช. โดยสมาชิก กอช. จะได้รับเงินสมทบจากรัฐแบบขั้นบันได ดังนี้

- อายุ 15-30 ปี รัฐสมทบร้อยละ 50 ของเงินออมแต่ละครั้ง แต่ไม่เกิน 600 บาทต่อปี
- อายุ 30–50 ปี รัฐสมทบร้อยละ 80 ของเงินออมแต่ละครั้ง แต่ไม่เกิน 960 บาทต่อปี
- อายุ 50–60 ปี รัฐสมทบร้อยละ 100 ของเงินออมแต่ละครั้ง แต่ไม่เกิน 1,200 บาทต่อปี

เมื่อสะสมเข้ากองทุนจนถึงอายุ 60 ปี จะได้รับบำนาญตลอดชีพตามเงินที่สะสมและได้รับการสมทบจากรัฐ (define contribution) แต่จะได้เงินบำนาญขั้นต่ำ 600 บาทต่อเดือน

RMF เป็นช่องทางการออมส่วนบุคคลระยะยาว ผู้ซื้อ RMF นอกจากจะได้รับผลตอบแทนจากการลงทุนแล้ว ยังได้รับสิทธิประโยชน์ลดหย่อนภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา และการยกเว้นภาษีจากกำไรที่ได้จากการขายคืนหน่วยลงทุน (capital gain) แบบมีเงื่อนไข คือ ต้องลงทุนต่อเนื่องไม่น้อยกว่า 5 ปี และไถ่ถอนได้เมื่ออายุครบ 55 ปี อย่างไรก็ตาม การซื้อ RMF เป็นการลงทุนระยะยาว และมีกองทุนให้เลือกหลากหลาย มีทั้งกองทุนที่ลงทุนในทรัพย์สินเสี่ยงต่ำและเสี่ยงสูง ดังนั้น การซื้อ RMF จึงมีความเสี่ยงที่ผันผวนตามการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ

แนวทางการเพิ่มความน่าดึงดูดของ กอช. และ RMF ได้แก่

- กอช. ควรเปิดให้สามารถเป็นสมาชิกได้ตั้งแต่เกิด เพื่อส่งเสริมการออมและวินัยการออมให้เด็กและเยาวชน
- กอช. ควรเปิดให้ผู้ประกันตนมาตรา 33 39 40(2) หรือ 40(3) สามารถสมัครเป็นสมาชิกได้ด้วย เพื่อเป็นช่องทางการออมทางเลือกที่ผู้ออมอาจจะมีความมั่นใจว่าให้ผลตอบแทนดีและมั่นคง เนื่องจากเป็นโครงการของรัฐ ส่วนเงินสมทบภาครัฐที่กังวลว่าจะเป็นการสมทบซ้ำซ้อน สามารถบริหารจัดการได้โดยกำหนดเพดานสมทบจากภาครัฐไว้ หากส่วนที่รัฐสมทบแก่ผู้ประกันตนยังไม่เต็มเพดานก็มีสิทธิได้รับสมทบจากการเป็นสมาชิก กอช. ได้ด้วย แต่ทั้งนี้เงินสมทบจากภาครัฐจะไม่เกินเพดานที่กำหนด
- ผู้ซื้อ RMF ส่วนใหญ่มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้สิทธิลดหย่อนภาษี แต่สำหรับแรงงานนอกระบบ หรือผู้ที่มีรายได้ระดับปานกลางถึงน้อย มักไม่สนใจสิทธิประโยชน์ดังกล่าว หากต้องการส่งเสริมให้ประชาชนออมเงินระยะยาวผ่าน RMF อาจต้องพิจารณาการใช้ RMF เป็นหลักทรัพย์ค้ำประกันเงินกู้ หรือมีสิทธิได้รับสินเชื่อดอกเบี้ยต่ำ (soft loan) เป็นต้น

- กอช. หรือ RMF อาจพิจารณาพ่วงบริการเสริมอื่นๆ ที่แรงงานนอกระบบสนใจ เช่น ประกันอุบัติเหตุ เป็นต้น

กลุ่มเป้าหมาย: หากมาตรการเพิ่มความน่าดึงดูดของ กอช. และ RMF ได้ผล จะสามารถใช้ได้กับทุกกลุ่มเป้าหมาย

4) การส่งเสริมความรอบรู้ทางการเงิน

จากรายงานผลการสำรวจทักษะทางการเงินของไทยปี พ.ศ.2559 ระดับความรอบรู้ทางการเงินยังต่ำกว่าระดับเฉลี่ยของ OECD และกลุ่มตัวอย่างประเภท 'คุณออม ยังไง?' ก็ประสบปัญหากับความไม่รู้จนทำให้ไม่สามารถออมเงินได้อย่างเหมาะสม ดังนั้นการเสริมความรอบรู้ทางการเงินจึงเป็นหนึ่งในแนวทางในการเตรียมพร้อมสังคมไทยสู่สังคมสูงวัย

ลักษณะของการส่งเสริมความรอบรู้ทางการเงินที่พึงประสงค์ทำได้โดย การจัดทำเนื้อหา ช่วงเวลา และ สถานที่ให้เหมาะสมกับผู้รับสาร ดังที่ระบุไว้ในบทที่ 3 และขยายผลจากประสบการณ์ที่ดีของหน่วยงานที่ประสบความสำเร็จ เช่น หน่วยงานเพื่อสังคม Noburo หรือ ศูนย์ส่งเสริมการพัฒนาความรู้ตลาดทุน ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ลักษณะเด่นของการอบรมจากหน่วยงานเหล่านี้ได้แก่ (1) การสร้างความเชื่อมั่น เช่น ละลายพฤติกรรมก่อนอบรมพัฒนาความรอบรู้ทางการเงิน ให้บุคคลที่เป็นที่เชื่อถือของชุมชนเป็นคนแนะนำให้มาอบรม เป็นต้น (2) การสอนเนื้อหาหรือให้เครื่องมือที่สามารถใช้งานได้จริง เช่น กฎ 72 หรือ การทำบัญชีรายรับรายจ่ายของตนเอง ฯลฯ (3) สร้างความต่อเนื่องผ่านคนใกล้ชิด หน่วยงานเหล่านี้จะอบรมตัวแทน (train the trainer) เพื่อเป็นคณะผู้วิจัยทางการเงินในบริษัท สามารถชี้แนะได้ว่าหากเจอปัญหาทางการเงินแล้วควรจะต้องติดต่อหรือขอความช่วยเหลือหน่วยงานใด

ช่องว่างในมาตรการข้างต้นคือการอบรมเหล่านี้มักจะเข้าถึงพนักงานบริษัทมากกว่าแรงงานนอกระบบซึ่งมักจะไม่ได้อยู่ในบริษัท รวมถึงพื้นที่นอกเขตเมืองในระดับท้องถิ่น ขาดตัวกลางในการสื่อสารหรือขยายผลต่อเนื่อง หากต้องการพัฒนาความรอบรู้ของแรงงานนอกระบบอาจอาศัยองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นหรือกลุ่มชุมชนในการส่งเสริมความรอบรู้ทางการเงิน เนื่องจากหน่วยงานเหล่านี้จะรู้และเข้าใจชุมชนตนเองดีกว่าภาครัฐสามารสนับสนุนทางการเงินหรือเนื้อหาความรู้ผ่านการร่วมมือกับหน่วยงานเหล่านี้ได้

กลุ่มเป้าหมาย: คุณออม ยังไง? และ ผู้ที่ขาดความรู้และความเข้าใจที่เพียงพอสำหรับการออมเพื่อการเกษียณ

5) Commitment device

ดังที่ได้อธิบายในบทที่ 3 commitment device นั้นมีหลากหลายรูปแบบ ซึ่งสถาบันการเงินในประเทศไทยนั้นก็มีที่มีผลิตภัณฑ์ซึ่งมีลักษณะเป็น commitment device อยู่แล้วจำนวนหนึ่ง อาทิ บัญชีเงินฝากประจำ แอปพลิเคชัน Kept และรวมถึงผลิตภัณฑ์การเงินที่มีบริการหักเงินมาออมหรือลงทุนอัตโนมัติด้วย ดังนั้นบทบาทภาครัฐในข้อเสนอแนะนี้จึงมีสองประการหลัก ได้แก่

1. ส่งเสริมความรู้เกี่ยวกับ commitment device ให้กับกลุ่มเป้าหมาย โดยการสร้างความรับรู้เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ในตลาดที่มีลักษณะเป็น commitment device ซึ่งจะช่วยทำให้ผู้ใช้ผลิตภัณฑ์มีวินัยทางการเงินมากขึ้น ผ่านการประชาสัมพันธ์ทางสื่อต่าง ๆ และผ่านการสอนความรอบรู้ทางการเงิน โดยอาจต้องเลือกนำเสนอประเภทผลิตภัณฑ์ที่เหมาะสมกับลักษณะของกลุ่มเป้าหมาย เช่น กลุ่มเป้าหมายที่มีอายุน้อยนั้นมีความพร้อมที่จะใช้แอปพลิเคชันที่เป็น commitment device และอาจเหมาะสมกับบริการหักเงินมาออมในกองทุนรวมโดยอัตโนมัติ แต่กลุ่มเป้าหมายที่มีอายุมาก อาจเหมาะกับบัญชีเงินฝากประจำหรือสหกรณ์ออมทรัพย์ซึ่งสามารถกำหนดให้ออมเงินอัตโนมัติ และการออมกับกลุ่มช่วยเหลือกันเอง (self-help group) เป็นต้น
2. สอนให้คนรู้จักวิธีการสร้าง commitment device ด้วยตัวเอง เช่น การตั้งเป้าหมายทางการเงินให้ชัดเจนพร้อมบอกให้คนใกล้ตัวทราบ หรือให้คนใกล้ตัวช่วยติดตามพฤติกรรมด้วย รวมถึงการแยกบัญชีค่าใช้จ่ายหรือเงินออม เป็นต้น

กลุ่มเป้าหมาย: commitment device นั้นเป็นเครื่องมือที่มีจุดประสงค์ในการแก้ปัญหาการควบคุมตัวเอง ผ่านการเพิ่มต้นทุนในการเลือกทางเลือกที่ไม่พึงประสงค์ ดังนั้นกลุ่มเป้าหมายของมาตรการนี้จึงเป็นคุณออมได้ นะรู้มั้ย

6) การตั้งค่าเริ่มต้นที่เหมาะสม

แนวคิดการตั้งค่าเริ่มต้น (default option) นั้นมีการนำมาใช้ประโยชน์อย่างแพร่หลายในการส่งเสริมการออมเพื่อการเกษียณดังที่ได้กล่าวในหัวข้อ 3.4.3 ในปัจจุบันรัฐบาลไทยกำลังจะกำหนดให้ลูกจ้างทุกคนต้องเข้าร่วมกองทุนบำนาญแห่งชาติหรือกองทุนสำรองเลี้ยงชีพ ดังนั้นแนวคิดการตั้งค่าเริ่มต้นให้เข้าร่วมจึงไม่จำเป็นต้องมีการใช้กับบำนาญเสาหลักที่สองในประเทศไทย

คณะผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะให้รัฐบาลนำเอาแนวคิดเรื่องการกำหนดให้อัตราเงินสมทบเข้ากองทุนสำรองเลี้ยงชีพเพิ่มขึ้นโดยอัตโนมัติเมื่อเวลาผ่านไป (automatic escalation) ดังเช่นระบบของประเทศสหรัฐอเมริกามาใช้กับระบบกองทุนสำรองเลี้ยงชีพของประเทศไทย โดยกำหนดให้อัตราเงินสมทบของลูกจ้างเพิ่มขึ้นอัตโนมัติเมื่อเวลาผ่านไปตามที่กำหนดหรือมีการขึ้นเงินเดือน แต่ลูกจ้างสามารถเลือกปรับอัตราสมทบให้กลับมาเท่าเดิมได้ และส่งเสริมให้นายจ้างนำเงินในบัญชีกองทุนสำรองเลี้ยงชีพไปลงทุนใน target date fund ของสถาบันการเงิน เพื่อที่จะให้ลูกจ้างได้ลงทุนในทรัพย์สินที่เหมาะสมกับอายุของตน แต่ยังให้อิสระกับลูกจ้างในการปรับเปลี่ยนการลงทุนของตนเอง

การตั้งค่าเริ่มต้นที่เหมาะสมและการเพิ่มขึ้นโดยอัตโนมัติสำหรับการออมนี้จะสามารถช่วยให้คนเริ่มมีการออมได้อย่างต่อเนื่องและมีการออมเพิ่มขึ้น โดยไปแก้พฤติกรรมในเรื่องอคติโน้มเอียงมาทางปัจจุบัน หรือ Present bias ที่มักมองว่าถ้าเก็บเงินไว้ค่าเงินจะลดลงในอนาคต ส่งผลให้คนส่วนมากเลือกที่จะมีความสุขกับการใช้เงินในปัจจุบันมากกว่าการออมเงินเพื่อไว้ใช้เมื่อยามเกษียณ ซึ่งเมื่อใช้ร่วมกับการส่งเสริมความรอบรู้ใน

การเรื่องช่องทางและผลิตภัณฑ์ทางการออมและการลงทุนต่างๆ เช่น ผลิตภัณฑ์การออมที่ให้ผลตอบแทนหรืออัตราดอกเบี้ยที่เพิ่มขึ้นอย่างเหมาะสม หรือการลงทุนในสินทรัพย์ที่จะเพิ่มมูลค่าขึ้นในอนาคต ก็จะช่วยให้มีการออมเพิ่มขึ้นและเพียงพอสำหรับวัยเกษียณได้

นอกจากข้อเสนอแนะข้างต้นแล้ว ภาครัฐยังควรประชาสัมพันธ์ส่งเสริมให้ประชาชนเข้าใจและใช้ผลิตภัณฑ์ทางการเงินที่มีบริการออมเงินหรือลงทุนโดยอัตโนมัติด้วยมากขึ้น ทั้งในผลิตภัณฑ์จากสถาบันการเงินและรวมถึงสหกรณ์ออมทรัพย์ด้วย ซึ่งผลิตภัณฑ์ลักษณะนี้จะช่วยลดปัญหาในการควบคุมตนเองและปัญหาการลืมนำเงินไปออมหรือลงทุน

กลุ่มเป้าหมาย: มาตรการ automatic escalation และ target date fund นั้นเป็นมาตรการที่ไม่ได้เจาะจงผู้ใช้จำลองคนใดเป็นเฉพาะ และน่าจะช่วยให้ผู้ใช้จำลองทุกกลุ่มมีเงินออมเพื่อการเกษียณเพิ่มขึ้น แต่สามารถใช้ได้กับแรงงานในระบบเท่านั้น ส่วนผลิตภัณฑ์ทางการเงินที่มีบริการออมเงินหรือลงทุนโดยอัตโนมัตินั้นถึงแม้จะเป็น commitment device แต่ก็เป็นมาตรการที่ช่วยแก้ไขปัญหาการหลงลืมด้วย ซึ่งปัญหาดังกล่าวไม่ได้เป็นปัญหาของผู้ใช้จำลองคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ

7) การแจ้งเตือน

ดังที่ได้กล่าวในหัวข้อ 3.4.3 ว่ามนุษย์นั้นไม่สามารถให้ความสนใจกับทุกสิ่งได้พร้อมกัน และมักจะลืมนึกถึงเรื่องค่าใช้จ่ายหลังจากเกษียณ หรือลืมนำเงินไปออมและลงทุน การแจ้งเตือน (reminder) นั้นจะทำให้ประเด็นที่ถูกแจ้งเตือนถึงกลับเข้ามาอยู่ในห้วงความสนใจของคน ซึ่งจะลดปัญหาการหลงลืมได้

ในบริบทของการออมเพื่อการเกษียณนั้นการแจ้งเตือนสามารถนำมาใช้ในลักษณะมาตรการเดี่ยวได้ เช่น การส่งข้อความแจ้งเตือนให้กับผู้ที่ยังไม่ทำการสมทบเงินเข้าบัญชี กอช. หรือบัญชีกองทุนรวม RMF ในปีนี้ หรือผู้ที่ยังสมทบเงินไม่ครบจำนวนที่จะได้รับผลประโยชน์ทางภาษีสูงสุด หรือส่งข้อความแจ้งเตือนชักชวนให้มีการสมทบเงินเข้าบัญชีทุกเดือน เป็นต้น และการแจ้งเตือนก็สามารถนำไปใช้ควบคู่กับมาตรการอื่น ๆ ในหัวข้อ 4.5 เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของมาตรการนั้น เช่น การแจ้งเตือนให้ผู้ใช้ commitment device นึกถึงเป้าหมายอยู่เป็นระยะ ๆ การแจ้งเตือนให้มารับสิทธิ์การช่วยเหลือทางสังคม หรือการแจ้งเตือนให้คนทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย การแจ้งเตือนให้คนเข้าร่วม community การออมการลงทุนอยู่เป็นระยะ เป็นต้น

ซึ่งในปัจจุบันผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ของเอกชนได้มีการนำเอาแนวคิดเรื่องการแจ้งเตือนมาใช้อยู่แล้ว คณะผู้วิจัยจึงเสนอแนะให้ภาครัฐส่งเสริมความรู้ให้กับประชาชนถึงข้อดีที่ตนเองจะได้รับจากการตั้งให้มีการแจ้งเตือน และนำเอาแนวคิดเรื่องการแจ้งเตือนไปสอดแทรกไว้ในมาตรการต่าง ๆ ของรัฐเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของมาตรการ

กลุ่มเป้าหมาย: การแจ้งเตือนเพื่อชักชวนให้สมทบเงินเพิ่มนั้นเป็นมาตรการที่ไม่ได้เจาะจงกลุ่มเป้าหมายใดโดยเฉพาะแต่อาจใช้ไม่ได้กับ คุณ YOLO เนื่องจากเป็นกลุ่มที่ไม่มีความสนใจที่จะออมเงินตั้งแต่แรก หรือกลุ่มที่มีรายได้ไม่เพียงพออย่างไรก็ตามเนื่องจากแนวคิดการแจ้งเตือนสามารถนำประยุกต์ใช้ได้

กับมาตรการอื่นได้เป็นจำนวนมากซึ่งเป็นมาตรการที่มุ่งแก้ปัญหาอย่างหลากหลาย ดังนั้นในภาพรวมการแจ้งเตือนจึงสามารถช่วยให้ทุกกลุ่มเป้าหมายมีเงินออมเพื่อการเกษียณมากขึ้น

8) การแสดงผลค่าใช้จ่ายแบบรวมจากทุกบัญชี และการแจ้งเตือนเมื่อจะซื้อของ

ผลการศึกษาจาก Design Thinking พบว่า Platform หรือ Application ที่ช่วยในการออมและไม่ให้ใช้เงินเกินตัว มี feature ดังต่อไปนี้

i) ช่วยเตือนตอนซื้อของ

- Peer monitoring คือการมีคน/กลุ่มเพื่อนคอยเตือน เวลาจะกดจ่ายซื้อของ
- Alarming การมี chatbot ช่วยเตือนเวลาซื้อของ
- Pending การหน่วงเวลาในการตัดสินใจซื้อของ (ติด pending ไว้ สามารถยกเลิกการซื้อได้ภายในระยะเวลาที่กำหนด)

ii) ประเมินเงินเหลือในบัญชี

- Rating account คือมีการประเมินว่าเดือนนี้การใช้เงินเราเป็นอย่างไรบ้าง
- Consolidating มีการคำนวนจำนวนเงินเหลือในบัญชีของคุณทั้งหมด

ซึ่งกลุ่มเป้าหมายคิดว่าสามารถช่วยให้ออมได้ โดยเฉพาะกลุ่มที่มีเงินให้จัดการแต่จัดการไม่เป็นหรือควบคุมการใช้จ่ายได้ไม่ค่อยเก่งนัก เนื่องจากรู้สึกว่าช่วยบังคับตัวเองอีกทางหนึ่ง เหมือนบังคับเราในตัวระบบทำให้เราจ่ายยากขึ้น “ถ้าเราเอาเงินออกมามันเสียเรื่องผลประโยชน์ แต่ไม่ได้เสียเรื่องการออมเงินเดิม” และการเห็นจำนวนคงเหลือของเงิน จะได้รู้ว่าเงินเหลือเท่าไร เดือนนี้ใช้จ่ายเป็นอย่างไร รู้สึกว่ามีประโยชน์กับคนที่ตั้งใจจะออมเงิน และใช้จ่ายปกติด้วย ปกติการแสดงข้อมูลแค่ เงินเข้า/ออกเท่าไหร่ จะไม่ช่วยมาก แต่ถ้าแสดง เช่น เป็นร้อยของเงินที่มีว่าใช้จ่ายไปกี่สัดส่วนและจะยิ่งช่วยได้มาก

อย่างไรก็ตาม การมี feature ดังกล่าวข้างต้นยังมีข้อต้องพิจารณา ที่อาจจะไม่ตอบโจทย์สำหรับบางกลุ่ม ในสามเรื่อง คือ 1) ต้องมีแรงจูงใจให้คนมาใช้ Platform หรือ Application นั้นก่อน การหน่วงเวลา หรือ pending การใช้จ่ายอาจจะไม่ช่วยสำหรับคนที่มีรายการใช้จ่ายที่จำเป็นรออยู่แล้ว ส่วน Alarming chatbot เตือนการใช้จ่ายอาจจะสร้างความเครียดให้กับผู้ใช้งาน หรืออาจจะไม่เชื่อมั่นว่าถ้าล็อคเงินแล้ว เมื่อมีเหตุต้องใช้จะทำอย่างไร เป็นต้น

ทั้งนี้ ในปัจจุบันบางธนาคารมีการนำ feature ดังกล่าวข้างต้นมาใช้บ้างแล้ว ซึ่งผู้ใช้จะต้องมีบัญชีกับธนาคารนั้นๆ ซึ่งอาจจะทำให้การควบคุมค่าใช้จ่ายเปรียบเทียบกับรายได้ไม่อยู่ในที่เดียวหากมีบัญชีและธุรกรรมในหลายธนาคาร ซึ่งเป็นไปได้สูงกับกลุ่มเป้าหมายนี้ ข้อเสนอแนะสำหรับมาตรการนี้จึงเป็น การจัดการฐานข้อมูลเพื่อการแสดงผลค่าใช้จ่ายแบบรวมจากทุกบัญชี ซึ่งต้องอาศัยหน่วยงานภาครัฐเข้ามาจัดการ ซึ่งจะ

ทำให้มีการแสดงค่าใช้จ่ายได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่นสามารถแบ่ง category ของการใช้จ่ายได้ด้วย เช่นการซื้อเสื้อผ้า การซื้ออาหาร และจะยังสามารถเทียบกับ controlled peer หรือ peer monitoring ที่จะช่วยเปรียบเทียบและควบคุมค่าใช้จ่ายร่วมกันได้ ทั้งนี้ต้องมีการศึกษาให้รอบด้านมากขึ้นในกระบวนการ เพราะมีเรื่องข้อมูลส่วนบุคคล และความร่วมมือจากหลายภาคส่วนทั้งภาครัฐและเอกชน เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย

กลุ่มเป้าหมาย: การแสดงผลค่าใช้จ่ายแบบรวมจากทุกบัญชี จะช่วยควบคุมค่าใช้จ่ายไม่ให้มากเกินไปจนออมไม่ได้ กลุ่มเป้าหมายสำหรับมาตรการนี้จึงเป็น คุณออมได้นะรู้มั้ย ที่ต้องการการควบคุมตัวเองโดยใช้เครื่องมือ หรือการให้คนรอบข้างช่วยควบคุมพฤติกรรมการใช้จ่าย

9) หักรายได้ก่อนถึงมือแบบมีความยืดหยุ่น

ปัญหาการออมเงินสัมพันธ์กับปัญหา self-control ตามงานวิจัยหลายชิ้น (Brune, Chyn, & Kerwin, 2021) ผู้ที่ควบคุมตนเองได้ต่ำก็มักจะออมเงินได้น้อย ดังนั้นการมี commitment device และการออมเงินให้โดยอัตโนมัติจึงเป็นเครื่องมือที่เหมาะสมกับการแก้ไขปัญหาการไม่ออมเงิน (Ashraf, Karlan, & Yin, 2006; Somville & Vandewalle, 2018)

การหักรายได้โดยอัตโนมัติซึ่งมีลักษณะทั้งเป็น commitment device และการออมเงินโดยอัตโนมัติเป็นหนึ่งในมาตรการที่น่าจะมีศักยภาพในส่งเสริมการออมเงิน อย่างไรก็ดีลักษณะของการหักรายได้อัตโนมัติมักจะใช้ได้ยากกับแรงงานอิสระที่รายได้ไม่แน่นอนเนื่องจากความเข้มงวดของ commitment device ทำให้หากรายได้ไม่เพียงพอกับระดับเดิมอาจทำให้ไม่สามารถทำตาม commitment ของตนเองได้

โครงการ Pay me later (Brune, Chyn, & Kerwin, 2021) เป็นตัวอย่างมาตรการหักรายได้ที่เสริมความยืดหยุ่น แรงงานที่เข้าร่วมโครงการนี้มักจะมีรายได้ขึ้นอยู่กับปริมาณงานที่ทำได้ ดังนั้นโครงการนี้จึงตั้งให้แรงงานสามารถตั้งค่าตัวแปรสำคัญ 2 ตัวได้ทุก 2 อาทิตย์ (1) รายได้ขั้นต่ำ และ (2) เงินออมขั้นสูงสุด ความยืดหยุ่นนี้อาจเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้แรงงานออกจากโครงการเพียงร้อยละ 3 จากกลุ่มที่ได้รับ treatment (12 คนจาก 438 คน) การประยุกต์ใช้มาตรการหักรายได้กับแรงงานอิสระจึงควรอนุญาตให้มีความยืดหยุ่นบางระดับอยู่ด้วย

ในบริบทประเทศไทยกองทุนการออมแห่งชาติหรือประกันสังคมภาคสมัครใจมาตรา 40 สามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์ของตนเองจากบทเรียนข้างต้นได้ หน่วยงานเหล่านี้สามารถประสานงานเข้ากับบริษัทที่จ้างพนักงานรายวันหรือพนักงานไม่ประจำ และทำการเชื่อมโยงสร้างบัญชีออมเงินให้กับพนักงานเหล่านั้นในลักษณะที่มีความยืดหยุ่นเช่นกับโครงการ Pay me later การเชื่อมโยงจะอำนวยความสะดวกให้กับแรงงานที่กระแสรายได้ไม่ได้มีลักษณะเป็นรายเดือน แรงงานสามารถออมเงินได้ทันทีที่ได้รับเงิน ส่วนความยืดหยุ่นจะเข้ากับธรรมชาติของแรงงานนอกระบบหรือแรงงานอิสระที่รายได้ไม่แน่นอน

กลุ่มเป้าหมาย: คุณออมได้ นะรู้มั้ย โดยเฉพาะกลุ่มที่เป็นแรงงานนอกระบบและแรงงานรับจ้างไม่ประจำ

10) การให้คำปรึกษาทางการเงิน

การให้คำปรึกษาทางการเงินมีหลากหลายรูปแบบ และได้ถูกออกแบบเพื่อตอบวัตถุประสงค์ ความต้องการ ทัศนคติความชอบ และพื้นฐานทางการเงินที่แตกต่างกันของคน จำแนกได้เป็น 2 ประเภทดังนี้

1) การให้คำปรึกษาทางการเงินแบบทั่วไป หรือ Public Financial Advisor

ในปัจจุบันการให้คำปรึกษาทางการเงินแบบทั่วไปในเรื่องต่างๆ ทั้งเรื่องการจัดการหนี้ การส่งเสริมการออมและการลงทุน มีการดำเนินการทั้งจากภาครัฐ เช่น ธนาคารแห่งประเทศไทย และตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ดังที่ได้กล่าวแล้วในบทที่ 3 ซึ่งในปัจจุบันส่วนใหญ่ จะเป็นรูปแบบผ่านสื่อสาธารณะ เช่น เว็บไซต์ คู่มือ e-book การออกบูธ หรือตั้งเป็น corner ตามสถานที่ต่างๆ ทั้งนี้จากกระบวนการ Design Thinking ที่ได้สัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย พบว่า มีความต้องการบริการสายด่วนที่ให้ประชาชนสามารถโทรปรึกษาเรื่องการเงินได้จากหน่วยงานภาครัฐ อย่างไรก็ตามมาตรการในส่วนที่มาจากภาครัฐ มักจะยังมีความกังวลถึงประสิทธิภาพและคุณภาพของการให้บริการอยู่ส่วนหนึ่ง เมื่อเทียบกับการบริการจากภาคเอกชน

2) การให้คำปรึกษาทางการเงินแบบส่วนบุคคล หรือ Personal Financial Advisor

เป็นบริการให้คำปรึกษาทางการเงินของภาคเอกชนที่เน้นไปที่การตอบโจทย์ความต้องการ ทัศนคติความชอบ (preference) รวมทั้งพื้นฐานทางการเงินและความรู้ของแต่ละบุคคล เพื่อให้มีการวางแผนทางการเงิน เช่น การจัดการหนี้ การวางแผนการออมและการลงทุนที่เหมาะสม การให้คำปรึกษาทางการเงินแบบบุคคลนี้ ได้รับความนิยมมากขึ้นเรื่อยๆ ตามนวัตกรรมทางการเงินที่มีมากขึ้น และหลากหลายขึ้นด้วย ข้อดีของบริการแบบนี้ จากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย พบว่า จะช่วยให้ปรับแต่ง (customize) แนวทางการออมให้เหมาะกับการใช้ชีวิตได้ สามารถให้คำตอบได้เลยไม่ต้องเสียเวลาไปศึกษาเอง และได้ข้อมูลเชิงลึกกว่า แต่ข้อกังวลที่ยังมีอยู่เป็นเรื่องความเชี่ยวชาญและประสบการณ์ของคนที่มาให้คำปรึกษา ปัจจุบันจึงมีการนำเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการทำระบบให้คำปรึกษาทางการเงินโดยใช้ AI (Artificial Intelligent) หรือที่เรียกว่า Robot Advisory เป็นการใช้หลักสถิติในการคำนวนและวางแผนทางการเงินให้ และปรับเปลี่ยนแผนทางการเงินได้อย่างรวดเร็วเมื่อตัวแปรทางการเงินหรือความต้องการของเราเปลี่ยนไป ซึ่งกลุ่มที่ชอบและเชื่อมักเป็นกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่ชื่นชอบในเทคโนโลยีจะมองว่า สามารถช่วยให้ลงทุนได้ดีขึ้นดีกว่าใช้ความรู้สึกในการลงทุน แต่ก็ยังมีกลุ่มคนอีกจำนวนหนึ่งซึ่งยังไม่ค่อยเชื่อใจใน AI

กลุ่มเป้าหมาย: การให้คำปรึกษาทางการเงิน เป็นเครื่องมือในกลุ่มให้ความรู้และแนะนำการวางแผนทางการเงิน กลุ่มเป้าหมายจึงเป็นสำหรับทุกคน แต่จะแตกต่างกันไปในรายละเอียดของกระบวนการ ขึ้นกับความต้องการของแต่ละคนที่มีทัศนคติความชอบ พื้นฐานทางการเงิน และความรู้ที่แตกต่างกัน

11) Community การออมการลงทุน

การมีชุมชนการออมการลงทุน หรือ community การออมการลงทุน ซึ่งถ้าเป็นในรูปแบบเดิมที่เป็นการรวมกลุ่มในระดับชุมชนในชนบทและรายได้น้อยมีการตั้งกลุ่มการออม หรือที่คุ้นเคยกันในชื่อ กลุ่มสัจจะการ

ออม ก็เป็นตัวแบบหนึ่งของการสร้างชุมชนการออมเพื่อกระตุ้นให้เกิดวินัยในการออมวันละเล็กละน้อย ในปัจจุบันที่สังคมออนไลน์ก้าวหน้า ชุมชนการออมเป็นช่องทางหรือ platform ใหม่ที่ทำให้กลุ่มคนที่สนใจเรื่องการออมและการลงทุนได้มาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ปรึกษาหารือ และหาข้อมูลในสิ่งที่ยังสงสัยหรือไม่มั่นใจในการที่จะเริ่มวางแผนทางการเงิน จากประสบการณ์ของหน่วยงานที่มีการให้ความรู้และส่งเสริมทักษะทางการเงิน เช่น ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย และ Noburo ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในบทที่ 3 ต่างพบว่า การเข้าไปปรับพฤติกรรมทางการเงินในสถานที่ทำงาน เมื่อผ่านขั้นตอนการให้ความรู้แล้ว การตั้งกลุ่มเพื่อนร่วมงานที่เป็นชุมชนเดียวกัน หรือค่านิยมอยากออมใกล้เคียงกันมีส่วนกระตุ้น สนับสนุน และแชร์ประสบการณ์ในการลงมือปรับพฤติกรรมจนสามารถมีเงินออมได้จริง และจากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายในกระบวนการ Design Thinking พบว่า การมีชุมชนการออมการลงทุน เป็นพื้นที่ให้คนได้แลกเปลี่ยนกัน ทำให้ได้ไอเดีย ได้เห็นประสบการณ์ของคนที่ทำได้จริงๆ หรือมีข้อมูลในการออมการลงทุนที่สามารถเอาไปปรับใช้ได้ และยังเป็น self-help ด้านการวางแผนทางการเงิน ที่มีความเป็นกันเอง และเข้าถึงง่าย

กลุ่มเป้าหมาย: community การออมการลงทุนช่วยให้ข้อมูล ความรู้ และกระตุ้นให้เกิดการออมการลงทุน จึงเหมาะกับกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการการกระตุ้นและสนับสนุนว่าออมได้จริง คือคุณออมได้ นะรู้มัย และกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการไอเดียในการออม คือ คุณออม ยังไง?

12) Pension Dashboard

อุปสรรคสำคัญหนึ่งในการวางแผนการออมคือการไม่ทราบว่าตนเองมีเงินออมอยู่ที่ไหน จำนวนเท่าไหร่บ้าง และจะเพียงพอสำหรับการใช้ชีวิตหลังเกษียณหรือไม่ ในประเทศพัฒนาแล้วหลายประเทศ อาทิ ประเทศสหราชอาณาจักร ประเทศเนเธอร์แลนด์ ประเทศเดนมาร์ก มีนวัตกรรมที่เรียกว่า “Pension Dashboard” ซึ่งเป็นหน้ากระดานที่รายงานข้อมูลเกี่ยวกับเงินบำนาญที่ผู้ใช้จะได้รับหลังเกษียณแบบครบวงจร โดยหน้ากระดานจะแสดงให้ว่าผู้ใช้มีเงินออมอยู่ที่ไหนบ้าง แหล่งละเท่าไหร่ รวมทั้งหมดมีเงินออมเท่าไหร่ นอกจากนั้น Pension Dashboard ในบางประเทศยังสามารถประมาณการจำนวนเงินบำนาญที่จะได้รับหลังเกษียณในแต่ละช่วงอายุ และประเมินว่าว่าผู้ใช้จะมีเงินเพียงพอสำหรับชีวิตหลังเกษียณหรือไม่ (ธาราทิพย์ ตั้งกาญจนภาสน์ พิชามญชุ์ กิตติอัครเสถียร และถิรนันท์ สงวนจีน, 2021)

ดังนั้นคณะผู้วิจัยจึงเสนอแนะให้หน่วยงานรัฐ ธนาคารแห่งประเทศไทย ร่วมมือกับสถาบันการเงิน เพื่อสร้าง Pension Dashboard ขึ้นมาในประเทศไทยออกมาในรูปแบบเว็บไซต์และแอปพลิเคชัน โดยกระดานดังกล่าวควรจะสามารถประมาณการรายได้ที่ผู้ใช้จะได้รับหลังเกษียณจากเงินออมทุกแหล่ง ประเมินความเพียงพอของเงินออม และอาจช่วยเสนอแนะวิธีการหรือผลิตภัณฑ์ที่จะช่วยสร้างความเพียงพอของเงินออมให้กับผู้ใช้งานด้วย

กลุ่มเป้าหมาย: คุณออม ยังไง? และ คุณออมอยู่ ไม่รู้ว่าไม่รู้อะไร เนื่องจากเป็นการสร้างความรับรู้ถึงสถานการณ์ทางการเงินของตนเอง ซึ่งจะสร้างความสงสัยในตนเองให้กับคุณออมอยู่ ไม่รู้ว่าไม่รู้อะไร และยังมีการเสนอวิธีการปรับปรุงสถานการณ์ทางการเงินของผู้ใช้ด้วย ทั้งนี้มาตรการดังกล่าวยังอาจช่วยให้คุณออมได้

นะรู้มั้ย สามารถออมเงินได้มากขึ้นด้วย เนื่องจากการทราบสถาณการณ์ทางการเงินของตนเองอาจสามารถช่วยเพิ่มแรงผลักดันในการออมเงิน อันจะส่งผลต่อความพยายามในการควบคุมตัวเอง

13) สนับสนุนการเข้าถึงข้อมูลของสหกรณ์ฯ สถาบันการเงินภาคประชาชน และ Microfinance ในรูปแบบอื่นๆ

แม้ปัจจุบันประเทศไทยจะมีช่องทางสินเชื่อมากขึ้นสำหรับผู้มีรายได้น้อยและขาดสินทรัพย์ค้ำประกัน อาทิ สินเชื่อรายย่อยเพื่อผู้ประกอบอาชีพ (Nanofinance) สินเชื่อรายย่อยระดับจังหวัดภายใต้การกำกับ (Picofinance) สินเชื่อส่วนบุคคลดิจิทัล ผ่านภาคเอกชน หรือ การให้สินเชื่อในระดับท้องถิ่นผ่านสหกรณ์ออมทรัพย์และสหกรณ์เครดิตยูเนี่ยน ฯลฯ แต่ปัจจุบันสถาบันการเงินอย่างสหกรณ์ฯ ยังขาดข้อมูลและระบบสารสนเทศที่มีประโยชน์ต่อการให้สินเชื่อ ดังนั้นการพัฒนาข้อมูลและระบบสารสนเทศของสถาบันการเงินสามารถสนับสนุนการลดลงของต้นทุนในการขอสินเชื่อของประชาชนที่มีพฤติกรรมดี ข้อเสนอแนะมีดังนี้

1) ปรับกฎระเบียบและโครงสร้างพื้นฐานระหว่างสถาบันการเงินประเภทต่างๆ ที่ใกล้เคียงกันให้สอดคล้องกันมากขึ้น เช่น การปรับให้กฎระเบียบสหกรณ์และและระเบียบสถาบันการเงินภาคประชาชนสอดคล้องกัน ปรับให้สหกรณ์เข้าถึงข้อมูลได้ในแบบเดียวกันกับสถาบันการเงินภาคประชาชนเพื่อทำให้สหกรณ์ออมทรัพย์และสหกรณ์เครดิตยูเนี่ยนประเมินความเสี่ยงผู้ขอสินเชื่อได้ดีขึ้น

2) เพิ่มการเข้าถึงข้อมูลทางเลือกแก่สหกรณ์ฯ และสถาบันการเงินภาคประชาชน เช่น ข้อมูลการซื้อขายสินค้าบนแพลตฟอร์มออนไลน์ ประวัติการชำระค่าสินค้าและบริการผ่านช่องทางออนไลน์ หรือใช้ข้อมูลหลายประเภทในการพิจารณาอนุมัติสินเชื่อแทนการใช้เอกสารหลักฐานรายได้ ขอหลักทรัพย์ค้ำประกัน หรือตรวจสอบประวัติของผู้กู้จากเครดิตบูโร ฯลฯ ระเบียบการใช้ข้อมูลเหล่านี้ให้เป็นแนวทางเดียวกับสินเชื่อดิจิทัล (ธนิดา ลอเสรีวานิช, 2564)

3) พิจารณาความเป็นไปได้ในการจัดตั้ง “ทะเบียนหลักประกันแห่งชาติ” (national collateral registry) ที่เป็นนวัตกรรมทางการเงินในการบันทึกข้อมูล เกี่ยวกับอสังหาริมทรัพย์ที่ไม่สามารถเคลื่อนที่ได้ เช่น ที่ดิน อาคาร และสินทรัพย์ที่เคลื่อนย้ายได้ เช่น ปศุสัตว์ คอมพิวเตอร์ รถยนต์ ซึ่งสามารถใช้เป็นหลักประกันสินในการขอเชื่อเงินกู้ได้ และไม่จำเป็นต้องส่งมอบทรัพย์สินให้กับเจ้าหนี้ โดยจะมีการจัดเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องไว้ที่ระบบทะเบียนส่วนกลาง (สฤณี อาชวานันทกุล, 2020) โดยสนับสนุนเทคโนโลยีให้แก่สถาบันการเงินภาคประชาชนและสหกรณ์ฯ เพื่อเพิ่มข้อมูลประเภทต่างๆ ประกอบการขอสินเชื่อ

กลุ่มเป้าหมาย: คุณภา -ระเยอะ และ คุณรายได้น้อย แต่กำเนิด เนื่องจากเป็นกลุ่มเป้าหมายที่ขาดรายได้ หากเข้าถึงแหล่งเงินทุนมีโอกาสที่จะลงทุนทำให้มีรายได้สูงขึ้นได้หรือมีทางเลือกที่ทำให้ไม่ต้องใช้บริการหนี้นอกระบบที่ต้นทุนการกู้ยืมสูง

14) Upskill/Reskill

จากการสำรวจและสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างประชาชนจำนวนหนึ่งมีรายได้ต่ำเกินกว่ารายจ่ายที่จำเป็น หนึ่งในวิธีการเพิ่มรายได้คือการพัฒนาทักษะแรงงานที่จะทำให้แรงงานมีรายได้เพิ่มขึ้น

ปัจจุบันการพัฒนาฝีมือแรงงานสำหรับประชาชนโดยภาครัฐเกิดขึ้นอย่างกระจัดกระจายตามหน่วยงานต่างๆ อาทิ กรมพัฒนาฝีมือแรงงาน สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) กระทรวงมหาดไทย ฯลฯ เมื่อดูสถิติการฝึกอบรมกรมพัฒนาฝีมือแรงงานในช่วง 2556-2562 พบว่าผู้เข้าร่วมรับการฝึกมีจำนวนระหว่าง 1 - 5 แสนคนต่อปี (สำนักงานปลัดกระทรวงแรงงาน, 2563) ซึ่งเป็นจำนวนที่ไม่มากเมื่อเทียบกับกำลังแรงงานไทย 39-37 ล้านคนในช่วงเวลาดังกล่าว กลไกการฝึกอบรมโดยภาครัฐปัจจุบันยังมีความจำกัดอยู่มาก

นอกจากกลไกภาครัฐ ประเทศไทยยังมี พ.ร.บ. ส่งเสริมการพัฒนาฝีมือแรงงาน (สำนักงานปลัดกระทรวงแรงงาน, 2563) ที่ส่งเสริมให้บริษัทอบรมพัฒนาทักษะแรงงานของตนเองมิเช่นนั้นจะต้องสมทบเงินเข้ากองทุนพัฒนาฝีมือแรงงาน มีจำนวนแรงงาน 4-5 ล้านคนต่อปีที่เข้าร่วมอบรมตามกฎหมายดังกล่าว แต่สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (2560) วิเคราะห์ไว้ว่ามาตรการนี้ทำให้บริษัทอบรมแต่หลักสูตรการอบรมในลักษณะที่ถูกและอาจไม่ก่อประโยชน์ในการเพิ่มพูนทักษะฝีมือลูกจ้าง โดยบริษัทจัดการอบรมไปเพื่อเลี่ยงการจ่ายเงินสมทบเท่านั้น

แนวทางการสนับสนุนการพัฒนาทักษะแรงงานที่เหมาะสมกับกลุ่มแรงงานนอกระบบที่เป็นกลุ่มเป้าหมายมีดังนี้

สำหรับกลุ่มคนที่รายได้น้อยมักจะได้รับการช่วยเหลือทางสังคมในรูปแบบต่างๆ หนึ่งในตัวอย่างคือบัตรสวัสดิการแห่งรัฐโดยจะได้รับการช่วยเหลือเป็นค่าใช้จ่ายที่จำเป็นอย่างค่าอุปโภคบริโภคค่าน้ำค่าไฟ ภาครัฐสามารถสนับสนุนการพัฒนาฝีมือสำหรับผู้ถือบัตรสวัสดิการฯได้ผ่านการเปิดสิทธิในการอบรมพัฒนาทักษะเพิ่มเติมโดยเฉพาะแบบ on-the-job training (OJT) กับผู้ประกอบการ โดยสนับสนุนการค่าใช้จ่ายในการเดินทางและค่าอบรมบางส่วน เนื่องจากมีหลักฐานว่าเป็นการพัฒนาทักษะที่คุ้มค่าสำหรับแรงงานทักษะต่ำ (Almeida & Faria, 2014) การสนับสนุนข้างต้นอาจขยายไปยังแรงงานรายได้ต่ำที่ไม่ถือบัตรสวัสดิการฯ ผ่านการอนุมัติคูปองพัฒนาฝีมือแรงงานเป็นอีกกรณีหนึ่งด้วย

สำหรับกลุ่มแรงงานทักษะต่ำทำงานในบริษัทและไม่ได้เป็นผู้มีรายได้ต่ำในปัจจุบันจะมีกลไก พ.ร.บ. ส่งเสริมการพัฒนาฝีมือแรงงานแต่มาตรการยังมีปัญหาคุณภาพการอบรมดังที่ระบุในข้างต้น ทั้งการสนับสนุน OJT และการอบรมในบริษัทจึงควรมีมาตรการที่สนับสนุนให้บริษัทเปิดอบรมหลักสูตรที่ได้คุณภาพอย่างมีพันธสัญญา (commitment) ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการทำการอบรมให้มีคุณภาพ (Dustmann & Schönberg, 2012)

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (2560) สนับสนุนให้นำเงินสมทบในกองทุนพัฒนาฝีมือแรงงานมาใช้สนับสนุนการอบรมและพัฒนามาตรฐานทักษะวิชาชีพเพื่อให้การอบรมของบริษัทเป็นประโยชน์

ต่อแรงงาน มาตรฐานทักษะเหล่านี้ควรเกิดจากความร่วมมือกันของผู้ประกอบการโดยอาจนำกลไกคณะอนุกรรมการพัฒนาแรงงานและประสานงานการฝึกอาชีพจังหวัดมาปรับให้เอกชนมีบทบาทมากขึ้นและลดบทบาทภาครัฐในการพัฒนากรอบมาตรฐานทักษะวิชาชีพ กรอบมาตรฐานฯ ตามกระบวนนี้ควรจะนำไปประยุกต์ในการอนุมัติหลักสูตรอบรมอย่างทั่วไปเพื่อทำให้การหลักสูตรอบรมมีคุณภาพ แรงงานที่ได้รับการอบรมมีรายได้เพิ่มขึ้นอย่างแท้จริง

กลุ่มเป้าหมาย: คุณภา -ระเยอะ และ คุณรายได้น้อย แต่กำเนิด เนื่องจากเป็นกลุ่มเป้าหมายที่ขาดรายได้ หากสามารถพัฒนาทักษะตนเองจะส่งเสริมให้มีรายได้เพิ่มขึ้นได้

15) การช่วยเหลือทางสังคม

การช่วยเหลือทางสังคม (social assistance) หมายถึง การช่วยเหลือประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อน เพื่อรักษาระดับคุณภาพชีวิตของบุคคลเมื่อเกิดเหตุไม่คาดคิด และยังเป็นการส่งเสริมความเท่าเทียมในสังคม การช่วยเหลือทางสังคมส่วนใหญ่จะมีการกำหนดลักษณะหรือคุณสมบัติของกลุ่มเป้าหมายที่ควรได้รับความช่วยเหลือ รูปแบบของการช่วยเหลือทางสังคมในประเทศไทย ได้แก่ เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ เบี้ยคนพิการ เงินอุดหนุนเพื่อการเลี้ยงดูเด็กแรกเกิด การจ่ายเงินอุดหนุนเพื่อช่วยเหลือผู้ประสบปัญหาทางสังคมกรณีฉุกเฉิน การสงเคราะห์ครอบครัวผู้มีรายได้น้อยและผู้ไร้ที่พึ่ง เป็นต้น

นอกจากการช่วยเหลือทางสังคมจะมีวัตถุประสงค์เพื่อให้บุคคลสามารถรักษาระดับคุณภาพชีวิตแล้ว หลายประเทศยังมีการสอดแทรกนโยบายแรงงานเชิงรุกควบคู่ไปกับการช่วยเหลือทางสังคมเพื่อเพิ่มแรงจูงใจให้ผู้ที่ควรได้รับความช่วยเหลือกลับมาทำงาน เช่น ประเทศฝรั่งเศสกำหนดให้ผู้ที่จะรับสิทธิ employment bonus ได้คือผู้มีงานทำเท่านั้น ประเทศเดนมาร์กกำหนดให้ผู้รับการช่วยเหลือทางสังคมต้องหางานทำและเข้ารับการพัฒนาทักษะตามที่ศูนย์จัดหางานกำหนด เป็นต้น

แนวทางในการให้การช่วยเหลือทางสังคมของประเทศไทย เพื่อให้กลุ่มที่ควรได้รับการช่วยเหลือสามารถมีเงินออมเพียงพอในยามเกษียณนั้น สามารถทำได้ผ่านระบบการออมที่มีอยู่แล้ว ซึ่งได้แก่ กองทุนการออมแห่งชาติ แต่รัฐอาจช่วยออมให้แทนหรือตัดเงินสวัสดิการบางส่วนมาเป็นเงินออม เช่น ผู้ถือบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ที่ได้รับเงินสวัสดิการทุกเดือน อาจมีการกันเงินสวัสดิการบางส่วนหรือให้เพิ่มเติมเพื่อจ่ายเป็นค่าสมาชิก กอช. เป็นต้น

กลุ่มเป้าหมาย: กลุ่มที่ควรได้รับการช่วยเหลือทางสังคมควรเป็นกลุ่มเปราะบางในสังคม ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีความยากลำบากในการดำรงชีวิต รวมทั้งไม่สามารถรับมือหรือปรับตัวได้ยากกับวิกฤตต่างๆ ที่เกิดขึ้น ถ้าพิจารณาตามผู้ใช้จำลอง หรือ persona กลุ่มเป้าหมายการช่วยเหลือทางสังคมควรจะเป็นคุณรายได้น้อย แต่กำเนิด เพราะเป็นกลุ่มที่มีการศึกษาและทักษะการทำงานไม่สูง ทำให้มีรายได้น้อย การเก็บออมเพื่อวัยเกษียณของกลุ่มนี้เกิดขึ้นได้ยาก เพราะลำพังค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันยังไม่ค่อยจะเพียงพอ จึงควรได้รับการช่วยเหลือทางสังคมโดยการออมจากภาครัฐ และอาจจะพิจารณาช่วยเหลือคุณภา -ระเยอะ ได้ด้วย

16) เศรษฐกิจพอเพียง

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วย 3 ห่วง ได้แก่

ความพอประมาณ คือ ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป เน้นการดำเนินชีวิตตามอัตภาพหรือสภาวะที่ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

ความมีเหตุผล การใช้สติและปัญญาในการตัดสินใจด้วยเหตุด้วยผลโดยปราศจากอารมณ์หรืออคติ มีความยับยั้งชั่งใจกับความอยากได้-อยากมี-อยากเป็น โดยที่ความมีเหตุมีผลต้องเป็นสิ่งที่สามารถอธิบายได้ไม่ว่าจะเป็นไปตามหลักวิชา หลักกฎหมาย กฎเกณฑ์ทางสังคมหรือหลักศีลธรรม รวมถึงการคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ

การมีภูมิคุ้มกัน การเตรียมความพร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตด้วยความไม่ประมาท ทั้งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากปัจจัยภายในและภายนอก ทั้งที่ควบคุมได้และควบคุมไม่ได้

2 เงื่อนไข ได้แก่ ความรู้ (ความรอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง) และคุณธรรม (ความซื่อสัตย์สุจริต ขยัน อดทน สติปัญญา และการแบ่งปัน) ผู้ที่ยึดถือหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติ นอกจากจะสามารถปรับเปลี่ยนความคิด พฤติกรรม วิธีการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ได้อย่างสมเหตุสมผลแล้ว ยังเป็นหลักคิดให้คนตระหนักและมีภูมิคุ้มกันเมื่อต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่ไม่คาดคิดหรือวิกฤตต่างๆ ได้อย่างมีสติด้วย การเผยแพร่และส่งเสริมให้ประชาชนเข้าใจในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างลึกซึ้งในวงกว้างจนสามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติและดำเนินชีวิตแล้ว ก็น่าจะส่วนช่วยให้สามารถบรรลุเป้าหมายเรื่องการออมเพื่อวัยเกษียณได้

กลุ่มเป้าหมาย: หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสามารถใช้ได้กับทุกกลุ่ม ตามพระราชประสงค์ของในหลวงรัชกาลที่ 9 ได้ทรงพระราชทานไว้ เพื่อให้ประสกนิกรทุกคน รวมทั้งองค์กรทุกระดับสามารถนำหลักปรัชญานี้ไปประยุกต์ใช้ในการรับมือกับผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงต่างๆ

ทั้งนี้หน่วยงานหรือองค์กรที่นำเอาข้อเสนอแนะต่าง ๆ ไปปฏิบัติทั้งภาครัฐและภาคเอกชน สามารถนำเอาแนวคิดการวางกรอบการนำเสนอ (framing) ในหัวข้อ 3.4.3 ไปใช้เพิ่มประสิทธิผลของการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับมาตรการต่าง ๆ โดยควรจะแสดงให้เห็นถึงทั้งผลบวกของการใช้มาตรการและผลลบของการไม่ใช้มาตรการหากสามารถทำได้ หรือที่เรียกว่า mixed framing ซึ่งเป็นการผสม positive framing และ negative framing เข้าด้วยกัน เพื่อที่จะทำให้การสื่อสารสามารถโน้มน้าวคนได้เป็นวงกว้างมากที่สุด แต่หากสถานการณ์ไม่เอื้อให้สามารถทำการนำเสนอแบบ mixed framing ได้ ผู้กำหนดแนวทางการสื่อสารอาจเลือกใช้การนำเสนอโดยเน้นผลดีที่จะได้รับจากการใช้มาตรการ (positive framing) สำหรับกลุ่มเป้าหมายที่คาดว่าจะไม่ให้ความสำคัญกับการออมมากนัก และใช้การนำเสนอโดยเน้นผลลบที่จะเกิดขึ้นหากไม่ใช้มาตรการเมื่อสื่อสารกับกลุ่มเป้าหมายที่คาดว่าเป็นกลุ่มที่ให้ความสำคัญกับการออม และทั้งนี้อาจให้ข้อมูลเกี่ยวกับค่าบรรทัดฐานของสังคม (social norms) ในการสื่อสารด้วย เช่น “ร้อยละ 90 ของคนไทย มีพฤติกรรมออมก่อนใช้ และมีการแยกบัญชีเงินออมและบัญชีค่าใช้จ่ายทั่วไปออกจากกัน” ซึ่งจะช่วยเพิ่ม

ความสามารถในการโน้มน้าวของการสื่อสารได้ เนื่องจากมนุษย์มักจะเชื่อและปฏิบัติตามผู้อื่นในสังคมดังที่ได้อธิบายในหัวข้อ 3.4.3

4.6 สรุปและอภิปรายผลการศึกษามาตรการที่เหมาะสมต่อการส่งเสริมการออม

ผลจากกระบวนการศึกษาสามารถสรุปชุดมาตรการที่มีโอกาสได้ผลในการส่งเสริมการออม จำแนกตามผู้ใช้จำลองทั้ง 6 กลุ่ม เพื่อให้สามารถมีเงินออมเพื่อยามเกษียณอย่างเพียงพอ แสดงดัง**ตารางที่ 4-1**

ตารางที่ 4-1 มาตรการที่คาดการณ์ว่าสามารถช่วยให้ผู้ใช้จำลองมีเงินออมเพื่อการเกษียณมากขึ้น

มาตรการ	คุณ YOLO	คุณออมได้นะรู้มั้ย	คุณออมยังไง?	คุณออมอยู่ไม่รู้ว่าไม่รู้อะไร	คุณภา -ระเยอะ	คุณรายได้น้อยแต่กำเนิด
	มองความสุข ณ ปัจจุบันเป็นสำคัญ	มีรายได้ แต่คุมตัวเองให้ออมไม่ได้	มีรายได้ให้ออมได้ดีกว่านี้ แต่ไม่รู้หนทาง	คิดว่ารายได้กับแนวทางการออมที่ทำอยู่ถูกต้องที่สุดแล้ว	ภาระรายจ่ายมากจนไม่เหลือออม	รายได้น้อยไม่พอออม
1) การออมภาคบังคับหรือกึ่งบังคับ	✓	✓	✓	✓	✓	✓
2) การออมผ่านภาษีมูลค่าเพิ่ม	✓	✓	✓	✓	✓	✓
3) เพิ่มความน่าดึงดูดของ RMF และ กอช.	✓	✓	✓	✓	✓	✓
4) การส่งเสริมความรอบรู้ทางการเงิน	✓	✓	✓	✓	✓	✓
5) Commitment device		✓				
6) การตั้งค่าเริ่มต้นที่เหมาะสม	✓	✓	✓	✓	✓	✓
7) การแจ้งเตือน	✓	✓	✓	✓	✓	✓
8) การแสดงผลค่าใช้จ่ายแบบรวมจากทุกบัญชี		✓				
9) หักรายได้ก่อนถึงมือแบบมีความยืดหยุ่น		✓				
10) การให้คำปรึกษาทางการเงิน		✓	✓	✓	✓	✓
11) Community การออมการลงทุน		✓	✓			
12) Pension Dashboard		✓	✓	✓		
13) สนับสนุนการเข้าถึงข้อมูลของสหกรณ์ฯ สถาบันการเงินภาคประชาชน ฯลฯ					✓	✓
14) Upskill/Reskill					✓	✓
15) การช่วยเหลือทางสังคม						✓
16) เศรษฐกิจพอเพียง						✓

ที่มา: คณะผู้วิจัย

ในกระบวนการศึกษามาตรการมีโอกาสได้ผลในการส่งเสริมการออมได้ทำการทบทวนวรรณกรรมและสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมการออมการลงทุนของกลุ่มเป้าหมาย โดยพบว่าปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อพฤติกรรมได้แก่ ระดับรายได้ ความรอบรู้ทางการเงิน การเข้าถึงช่องทางการออม แต่การแบ่งกลุ่มประชากรตามโจทย์ปัญหาสามารถแบ่งกลุ่มประชากรได้ออกเป็น 6 กลุ่มใหญ่ ได้แก่ กลุ่มที่มีทัศนคติชื่นชอบการใช้ชีวิตอย่างเต็มที่ในปัจจุบัน กลุ่มที่ประสบปัญหาในการควบคุมตัวเอง กลุ่มที่ไม่รู้ว่าควรจะเริ่มต้นการออมอย่างไร กลุ่มที่มีความมั่นใจมากเกินไป กลุ่มที่มีรายจ่ายที่จำเป็นมาก

เกินไป และกลุ่มที่มีรายได้และความสามารถในการหารายได้น้อยเกินไป ซึ่งปัญหาของสี่กลุ่มแรกนั้นเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับความรอบรู้ทางการเงิน ทั้งในด้านความรู้ ทักษะ และทัศนคติ ส่วนสองกลุ่มหลังนั้นประสบปัญหาด้านรายได้ไม่เพียงพอสำหรับค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้น

เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้ใช้กระบวนการ Design Thinking เป็นแนวทางหลักในการศึกษา จึงไม่ได้มีการตั้งข้อสมมติฐานไว้ตายตัวว่าอะไรน่าจะเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการออมการลงทุนของประชากรไทย แต่อย่างไรก็ตามข้อค้นพบข้างต้นบางส่วนมีความแปลกใหม่หรือไม่เป็นไปตามการคาดการณ์ของคณะผู้วิจัยบางประการ กล่าวคือ ข้อค้นพบเกี่ยวกับการที่ทัศนคติการชอบใช้ชีวิตอย่างเต็มที่และมั่นใจในการออมการลงทุนของตนเองเกินไปเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดพฤติกรรมการออมนั้นไม่ได้อยู่ในการคาดการณ์ของคณะผู้วิจัย และปัจจัยเรื่องสถานะการเป็นแรงงานในระบบหรือนอกระบบนั้นไม่ได้ส่งผลต่อพฤติกรรมการออมโดยตรงมากเท่าที่คาดการณ์ไว้ แต่ส่งผลทางอ้อมผ่านระดับรายได้มากกว่า แต่อย่างไรก็ตามสถานะของแรงงานยังคงมีความสำคัญต่อการออกแบบมาตรการส่งเสริมการออมอย่างยิ่ง

มาตรการที่นำเสนอจึงมีหลายประเภท จำนวน 16 มาตรการเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจากปัจจัยที่ค้นพบข้างต้นและเพิ่มระดับการออมเพื่อการเกษียณของประชากรไทย ซึ่งข้อเสนอต่าง ๆ มาจากกระบวนการระดมความคิดและการจัดทำโมเดลต้นแบบ ซึ่งบางส่วนมีพื้นฐานมาจากผลการทบทวนมาตรการและการทดลองในต่างประเทศ ข้อเสนอชุดมาตรการที่มีโอกาสได้ผลในการส่งเสริมการออมการลงทุนของประชากรกลุ่มต่างๆ ประกอบด้วย 16 มาตรการ คือ 1) การออมภาคบังคับหรือกึ่งบังคับ 2) การออมผ่านภาษีมูลค่าเพิ่ม 3) การเพิ่มความน่าดึงดูดของ RMF และ กอช. 4) การส่งเสริมความรอบรู้ทางการเงิน 5) Commitment device 6) การตั้งค่าเริ่มต้นที่เหมาะสม 7) การแจ้งเตือน 8) การแสดงผลค่าใช้จ่ายแบบรวมจากทุกบัญชี 9) การหักรายได้ก่อนถึงมือแบบมีความยืดหยุ่น 10) การให้คำปรึกษาทางการเงิน 11) Community การออมการลงทุน 12) Pension Dashboard 13) สนับสนุนการเข้าถึงข้อมูลของสหกรณ์ฯ สถาบันการเงินภาคประชาชน ฯลฯ 14) Upskill/Reskill 15) การช่วยเหลือทางสังคม และ 16) หลักเศรษฐกิจพอเพียง

ทั้งนี้ ข้อเสนอแนะหลายประการนั้นยังเป็นมาตรการที่ยังไม่ได้มีการใช้ในประเทศไทย ได้แก่ ข้อเสนอแนะให้มีระบบการออมภาคบังคับหรือกึ่งบังคับสำหรับแรงงานนอกระบบ การออมผ่านภาษีมูลค่าเพิ่ม การตั้งค่าเริ่มต้นที่เหมาะสม การแสดงผลค่าใช้จ่ายแบบรวมจากทุกบัญชี การหักรายได้ก่อนถึงมือแบบมีความยืดหยุ่น Community การออมการลงทุน และ Pension Dashboard ส่วนข้อเสนอแนะอื่น ๆ นั้นเป็นข้อเสนอแนะเพื่อการปรับปรุงมาตรการที่ภาครัฐหรือภาคเอกชนได้มีการปฏิบัติอยู่แล้วให้มีประสิทธิผลมากขึ้น เช่น ข้อเสนอให้สามารถใช้ RMF เป็นสินทรัพย์เพื่อขอกู้เงินได้ เพื่อที่จะเพิ่มแรงจูงใจให้แรงงานที่มีรายได้น้อยให้มีการลงทุนใน RMF มากขึ้น หรือชุดข้อเสนอแนะเพื่อส่งเสริมให้แรงงานสามารถเข้าถึงระบบ Microfinance ได้มากขึ้น เป็นต้น

ผลงานวิจัยนี้สามารถสร้างประโยชน์ต่อองค์ความรู้ในด้านการส่งเสริมการออมหลายประการ กล่าวคือ การศึกษาเรื่องพฤติกรรมการออมในประเทศไทยที่ผ่านมานั้นมักมุ่งเน้นไปที่ปัจจัยด้านในด้านหนึ่งโดยเฉพาะ เช่น ความรอบรู้ทางการเงิน การเข้าถึงบริการทางการเงิน ในขณะที่การศึกษานี้ได้ทำการค้นหาและทำความ

เข้าใจพฤติกรรมการออมของประชากรไทยในภาพกว้าง ผ่านกระบวนการ Design Thinking ซึ่งเป็นการค้นหาคำตอบแบบปลายเปิดไม่ได้มีการวางกรอบความคิดเชิงทฤษฎีไว้ตายตัว ทำให้ได้ผลลัพธ์เป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับปัจจัยหลากหลายประเภทที่ส่งผลให้ประชากรไทยจำนวนมากไม่มีเงินออมเพียงพอสำหรับการเกษียณอย่าง ซึ่งปัจจัยบางประการนั้นยังไม่เคยมีการพูดถึงมากนักในประเทศไทย อาทิ ทัศนคติที่ต้องการใช้ชีวิตให้เต็มที่กับปัจจุบัน ซึ่งเป็นแนวคิดที่ได้รับความนิยมมากขึ้นในกลุ่มประชากรที่มีอายุไม่มาก หรือการมีความมั่นใจในความสามารถในการออมและการลงทุนของตนเองมากเกินไปซึ่งจะส่งผลลบต่อระดับสินทรัพย์เมื่อเกษียณ

นอกจากนั้นงานวิจัยชิ้นนี้ได้มีการนำเอาแนวคิดและมาตรการที่มีการใช้ในต่างประเทศ ประกอบกับข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการออมที่ได้จากกระบวนการทำความเข้าใจและระบุปัญหา และข้อมูลการส่งเสริมการออมและการลงทุนของภาคส่วนต่าง ๆ ในประเทศไทย มาสร้างเป็นข้อเสนอแนะในการส่งเสริมการออมเพื่อการเกษียณจำนวนมาก เพื่อให้สอดคล้องกับความหลากหลายของปัจจัยที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการออมของประชากรไทย ซึ่งข้อเสนอแนะดังกล่าวนั้นเป็นข้อเสนอแนะที่มีความเป็นรูปธรรมและได้มีการปรับให้มีความเหมาะสมกับบริบทของประเทศไทย

บทที่ 5
การประมาณสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับความเพียงพอของเงินออม

5.1 กรอบแนวคิดการวิเคราะห์ความเพียงพอของเงินออมสำหรับสังคมอายุยืน

5.1.1 การประเมินความเพียงพอของเงินออมของประชากรกลุ่มต่าง ๆ

การประเมินความเพียงพอของเงินออมจะคำนวณจากการคาดการณ์ตัวแปรทางเศรษฐกิจและสังคมหลายตัวแปรตามที่กล่าวในบทที่ 2 หัวข้อที่ 2.3 ได้แก่ อายุขัย อายุเกษียณ รายได้ในระดับประเทศ การกระจายตัวของรายได้ รายจ่ายที่เพียงพอในการดำรงชีพ และ เงินโอนภาครัฐ โดยอาศัยกรอบแนวคิดที่เกี่ยวข้องดังนี้

(1) การออม คือ รายได้ที่เหลือหลังจากหักการบริโภค

(2) สมมติฐานรายได้ถาวร (Permanent Income Hypothesis, PIH) ของ Milton Friedman โดยมีสมมติฐานว่าการบริโภคของบุคคลไม่ได้ขึ้นอยู่กับรายได้ ณ ขณะนี้เพียงเท่านั้น แต่ขึ้นอยู่กับรายได้ตลอดชีพ ฉะนั้นเวลาเกษียณและรายได้ตลอดชีพจึงมีความสำคัญในการกำหนดการออม

(3) แนวคิดเรื่องความเพียงพอ (adequacy) ของเงินออม มี 2 แนวคิดสำคัญ ได้แก่

   i. ความเพียงพอขั้นพื้นฐาน คือระดับบำนาญที่จะดูแลผู้สูงอายุให้มีมาตรฐานการครองชีพขั้นพื้นฐาน ซึ่งจะสะท้อนผ่านการใช้เส้นความยากจนหรือ minimum income standard ในเกณฑ์รายจ่าย

   ii. ความเพียงพอต่อการบริโภคทั้งชีวิต (จิรัฐ เจนพึ่งพร และคณะ, 2559)

(4) กำหนดฉากทัศน์ตามระบบบำนาญของประเทศไทยในแต่ละชั้น ได้แก่ เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ (0 Pillar), ประกันสังคม (Pillar 1st), อัตราผลตอบแทนของการออมเงินในช่วงการทำงาน ฯลฯ

จากแนวคิดข้อที่ 1 และ 2 การประเมินความเพียงพอของเงินออมซึ่งเทียบเท่ากับการประเมินความพอดีของรายจ่ายในช่วงก่อนเกษียณ หากบุคคลใช้เงินน้อยกว่ารายได้ในระดับที่เพียงพอและเป็นระยะเวลาที่เหมาะสม การออมเงินนั้นจะสามารถใช้ได้จนสิ้นอายุขัย งานของ Pootrakool et al. (2005) และ งานของจิรัฐ เจนพึ่งพร และคณะ (2559) เป็นตัวอย่างการประเมินความเพียงพอตามแนวคิดข้างต้น โดยทั้งสองงานได้ใช้ข้อมูลสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนรายปี (Socio-Economic Survey: SES) พบว่ากลุ่มครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำสุดร้อยละ 40 - 50 มีรายได้ไม่เพียงพอต่อรายจ่ายตลอดช่วงอายุการทำงาน งานวิจัยชิ้นนี้จะเสริมจากงานดังกล่าวด้วยข้อมูลที่ใหม่ขึ้นและมีการกำหนดฉากทัศน์ที่ละเอียดขึ้น

แหล่งข้อมูลหลักที่นำมาใช้ในการประเมินเป็นข้อมูลจากการสำรวจซึ่งยังมีข้อจำกัดอยู่หลายประการ เช่น จำนวนปีของการเก็บข้อมูลตัวอย่างซ้ำ (Panel data) และขนาดและการกระจายตัวอย่างกลุ่มตัวอย่างในข้อมูลแบบสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนรายปี (Socio-Economic Survey: SES) ฯลฯ ทำให้การประเมินความเพียงพอของประชากรจำเป็นต้องกำหนดกรอบและกลุ่มผู้ที่จะได้รับการประเมินให้อยู่ในขั้นที่เป็นไปได้ และเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่รอบด้านการประเมินความเพียงพอจึงต้องทำในหลากหลายมิติ

กรอบหน่วยของการวิเคราะห์ที่ทำการประเมิน ได้แก่ (1) หน่วยครัวเรือนโดยการแบ่งประเภทครัวเรือนตามการมีประกันสังคม[6] ของหัวหน้าครัวเรือนและกลุ่มรายได้ (income quintile) 5 กลุ่ม อีกแนวทางที่จะทำการประเมินคือ (2) การใช้หน่วยรายบุคคล โดยแบ่งเป็นกลุ่มการมีประกันสังคมและกลุ่มรายได้เช่นเดียวกับประเภทข้างต้น ข้อจำกัดของการใช้หน่วยรายบุคคลคือต้องพึ่งพิงสมมติฐานบางอย่าง เช่น รายได้จากภาคเกษตรในแบบสำรวจนั้นเป็นรายได้ที่ใช้ร่วมกันของครัวเรือน การทำให้เป็นข้อมูลรายบุคคลในงานศึกษาชิ้นนี้จึงนำมาหารเฉลี่ยเท่ากันบนสมมติฐานว่า อำนาจในการใช้รายได้ของครัวเรือนสำหรับแต่ละบุคคลนั้นอยู่ในระดับใกล้เคียงกัน

หลังจากกำหนดข้อมูลและกรอบหน่วยการวิเคราะห์แล้ว การประเมินความเพียงพอมีขั้นตอนเบื้องต้นดังนี้

(1) นำรายได้และรายจ่ายเฉลี่ย (ครัวเรือน/บุคคล) มาจำแนกแยกตาม กลุ่มรายได้และการมีประกันสังคม พร้อมข้อมูลจำนวน (ครัวเรือน/บุคคล) ในประเภทนั้นๆ

(2) นำข้อมูลจากรายได้และรายจ่ายมาคำนวณเงินออมตลอดอายุการทำงานโดยสมมติให้ครัวเรือนอยู่ในกลุ่มเดิมตลอดช่วงชีวิต

(3) กำหนดฉากทัศน์ตามสถานการณ์ เงินโอนจากภาครัฐ/เงินออมภาคบังคับ กรณีประกันสังคม เบี้ยยังชีพคนชรา กองทุนสำรองเลี้ยงชีพ

(4) นำรายจ่ายขั้นพื้นฐานทั้งสองแนวคิดมาพิจารณาควบคู่กับอายุขัยของคนในแต่ละรุ่นว่าเพียงพอหรือไม่

5.1.2 ปัจจัยที่ควรคำนึงในการประเมินฉากทัศน์ของระบบบำนาญ

จากระบบบำนาญชั้นต่างๆ และวัตถุประสงค์หลักของระบบบำนาญในการสร้างหลักประกันทางสังคมขั้นพื้นฐานที่ “เพียงพอ” ดังกล่าวข้างต้น การวิเคราะห์และประเมินความเพียงพอของเงินออมของประชากร

[6] การมีประกันสังคมไม่ได้ถูกถามโดยตรงในแบบสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน แต่เนื่องจากประกันสังคมมาตรา 33 และ 39 รวมสิทธิประโยชน์ด้านสุขภาพกับบำนาญชราภาพเข้าไว้ด้วยกันทำให้สามารถอนุมานการมีประกันสังคมจากข้อถามประกันสุขภาพได้

กลุ่มต่าง ๆ จากการศึกษาของ ILO (2018b) และทีมงานธนาคารโลก (Whitehouse, 2014) จะขึ้นอยู่กับปัจจัยกำหนดฉากทัศน์ของระบบบำนาญ ดังนี้

1) การเลือกออกแบบระบบบำนาญเป็นขั้นต่างๆ (**ภาพที่ 5-1**)

โครงสร้างระบบบำนาญตามขั้นต่างๆ จะนำไปสู่การกำหนดผลประโยชน์ (defined-benefit) และสมทบ (defined-contribution) ของบำนาญในแต่ละขั้น ซึ่งจำเป็นที่จะต้องทราบเพื่อประเมินฉากทัศน์ของระบบบำนาญให้แม่นยำขึ้น

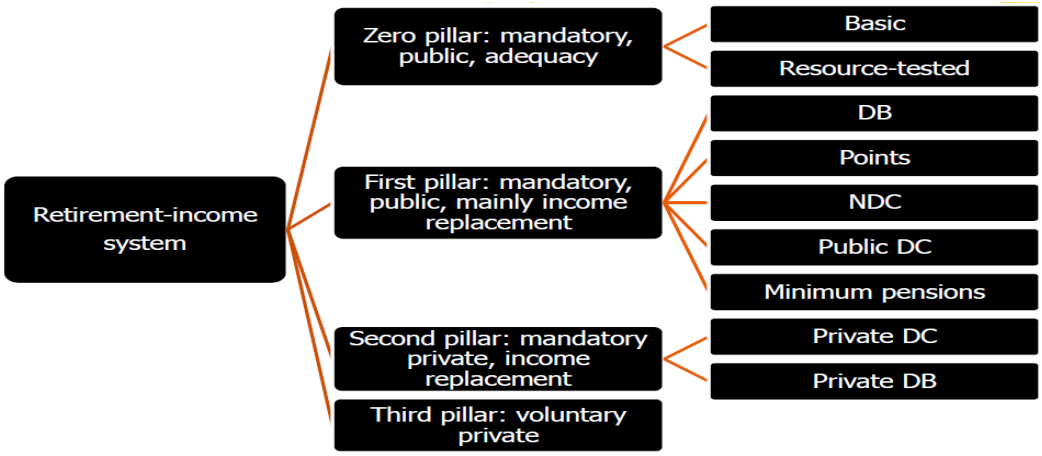
บำนาญขั้นพื้นฐานที่เพียงพอ (adequacy/basic scheme) สำหรับทุกคน

จะกำหนดโดยคำนึงถึงโครงสร้างครัวเรือน กำหนดให้สัมพันธ์กับมาตรฐานการดำรงชีวิตของส่วนที่เหลือของสังคม (ประเทศส่วนใหญ่คิดเป็นร้อย 20-33) และระดับรายจ่าย เช่นระดับการใช้จ่ายตามเส้นความยากจน (poverty line) ระดับรายจ่ายที่จำเป็นด้านการรักษาพยาบาล อาหาร ที่อยู่อาศัย และอื่นๆ ตามแนวคิด minimum income standard รวมทั้งระดับสวัสดิการและเงินช่วยเหลือจากรัฐ ตัวอย่างในประเทศต่างๆ จากการรวบรวมของ ILO ชี้ว่า ระดับบำนาญขั้นพื้นฐานเทียบเป็นร้อยละต่อเส้นความยากจนของประเทศไทยยังอยู่ในระดับที่ต่ำกว่าร้อยละ 40

บำนาญที่ผูกกับรายได้ (insurance/earning-related scheme)

เป็นการสร้างหลักประกันทางรายได้เมื่อเกษียณโดยการกำหนดอัตราทดแทนรายได้ (Replacement Rate) คิดเป็นร้อยละของระดับรายได้ก่อนเกษียณ (เฉลี่ยในประเทศ OECD คิดเป็นร้อย 48) โดยประเทศส่วนใหญ่ในปัจจุบันกำหนด replacement rate ให้สัมพันธ์กับ ระดับรายได้เฉลี่ยตลอดช่วงชีวิต (แทนรายได้สุดท้าย) ระยะเวลาทำงาน จำนวนปีที่สมทบ ตลอดจนการกำหนดอายุเกษียณ ที่เชื่อมโยงกับการคาดการณ์อายุขัย และโครงสร้างประชากร ซึ่งจะมีผลต่อความยั่งยืนของระบบบำนาญ ระดับ replacement rate ในอุดมคติ สำหรับแรงงานรายได้น้อย ควรจะสูงกว่าแรงงานที่มีรายได้สูง (Whitehouse, 2014)

ภาพที่ 5-1 ตัวอย่างการเลือกแบบระบบบำนาญเป็นขั้นสิทธิประโยชน์

ที่มา: Whitehouse (2014)

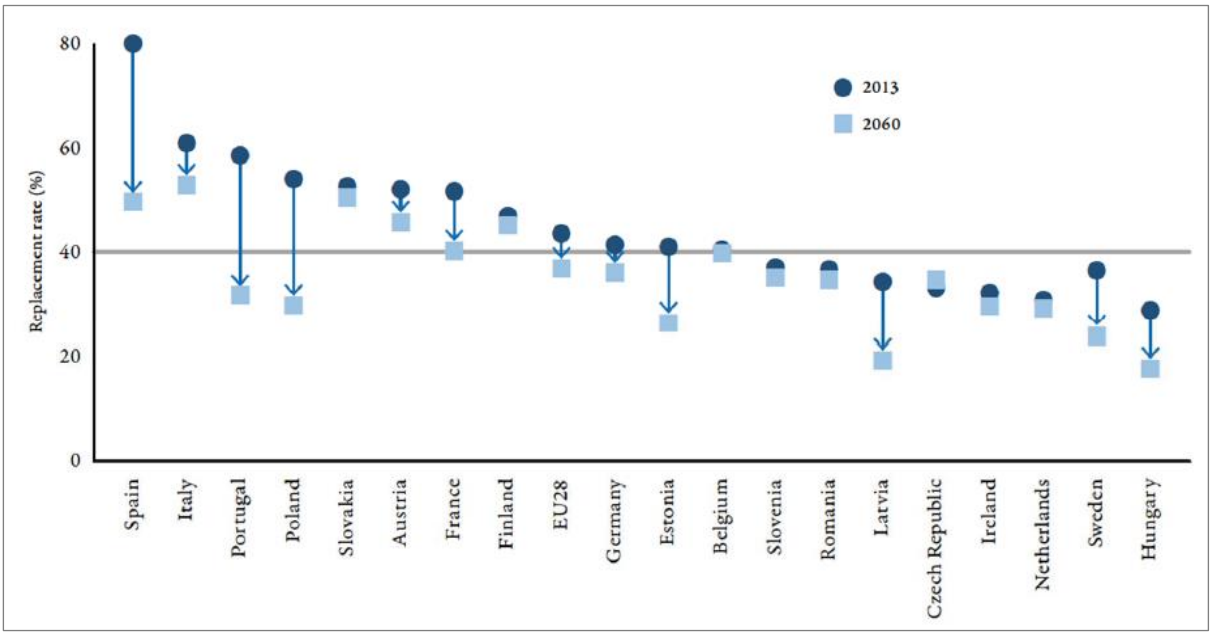
หมายเหตุ: DB=Definded-Benefit, DC=Defined-Contribution, NDC=National Defined-Contribution

2) การปรับการประเมินความเพียงพอของบำนาญด้วยดัชนี (indexation)

เป็นการปรับให้สอดคล้องกับบริบทการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ประชากร สังคม วัฒนธรรม เพื่อให้สะท้อนค่าครองชีพหรือมาตรฐานการครองชีพที่มีการเปลี่ยนแปลงไป โดยปรับเป็นระยะแบบอัตโนมัติตามดัชนีทางเศรษฐกิจที่กำหนด เช่น อัตราเงินเฟ้อ ระดับค่าจ้าง รวมทั้ง GDP ในสัดส่วนที่เหมาะสม ตัวอย่างการปรับ indexation สำหรับบำนาญขั้นพื้นฐานจะใช้ระดับราคา/อัตราเงิน และระดับค่าจ้างเป็นหลัก ส่วนสำหรับบำนาญชั้น 2 และ 3 หรือบำนาญที่อ้างอิงกับรายได้ จะมีการปรับ indexation ด้วย GDP ด้วย (Piggott & Sane, 2009)

ผลการศึกษาของ ILO (**ภาพที่ 5-2**) ชี้ว่าการปรับเพิ่มขึ้นแบบเฉพาะกิจ (ad hoc) เพียงอัตราเงินเฟ้ออาจจะส่งผลให้ระดับบำนาญลดลงในอนาคต และเสี่ยงต่อภาวะความยากจนได้

ภาพที่ 5-2 อัตราทดแทนรายได้ (replacement rate) ในประเทศแถบยุโรปปี ค.ศ.2013 และคาดการณ์ปี ค.ศ.2060

ที่มา: Social protection for older persons: Policy trends and statistics 2017–19 (ILO, 2018b)

3) การปฏิรูประบบบำนาญในทิศทางที่เป็น parametric reform

การปฏิรูประบบบำนาญในประเทศต่างๆ เป็นความพยายามเพื่อสร้างระบบบำนาญที่ครอบคลุมประชากรกลุ่มต่างๆ ให้มีเงินบำนาญอย่างเพียงพอ โดยเฉพาะผู้มีรายได้น้อย และแรงงานนอกระบบ เป็นกลุ่มเปราะบางที่ต้องได้รับความคุ้มครองจากระบบบำนาญผู้สูงอายุที่เพียงพอ เพื่อทำให้คนกลุ่มนี้มีความมั่นคงทางด้านรายได้ ในขณะที่ต้องตอบโจทย์ความยั่งยืนของกองทุน และการคลังของประเทศด้วย หลายประเทศจึงมีระบบบำนาญภาคบังคับประกอบกับการออม และพิจารณาเรื่อง parametric reform เพื่อตอบโจทย์เรื่องความเพียงพอของบำนาญที่เชื่อมโยงกับความยั่งยืนของกองทุน ซึ่งมีปัจจัยพิจารณา อาทิ

- ระยะเวลาการจ่ายสมทบที่ควรจะเป็น การขยายอายุเกษียณ/อายุที่มีสิทธิรับบำนาญ
- การกำหนดเงินบำนาญที่จะได้ (defined-benefit) หรือ การกำหนดอัตราสมทบ (defined-contribution)
- การมองบริบทของประชากรกลุ่มต่าง ๆ ทั้งเศรษฐานะ สถานภาพการทำงาน/อาชีพ
- การขยายมาตรการส่งเสริมการออมไปสู่กลุ่มเด็ก

ทั้งนี้ การปรับ parameter ต่างๆ สำหรับการปฏิรูประบบบำนาญ ต้องตั้งอยู่บนหลักการที่ทำให้ประชาชนทุกคนได้รับการคุ้มครองทางสังคมขั้นพื้นฐานสำหรับผู้สูงอายุ ที่มั่นคง เพียงพอเหมาะสมต่อการดำรงชีวิตและมีศักดิ์ศรี

เมื่อพิจารณาในภาพรวม ปัจจัยข้อที่ 1 จึงเป็นการคำนึงถึงโครงสร้างระบบบำนาญที่จะนำมาใช้ในการประเมินความเพียงพอของเงินออมในยามชราภาพ ปัจจัยข้อที่ 2 และ 3 เป็นการคำนึงถึงพลวัตของระบบบำนาญ เช่น เงินบำนาญเมื่อมีการปรับตามดัชนีน่าจะส่งเสริมให้เกิดความเพียงพอต่อเงินออมมากขึ้น หรือ การขยายอายุเกษียณในอนาคตน่าจะทำให้กองทุนประกันสังคมมีสถานภาพทางการเงินดีขึ้นแต่ต้องแลกกับการที่แรงงานต้องทำงานนานขึ้น ได้รับบำนาญช้าลง การคำนึงถึงปัจจัยพลวัตเหล่านี้จะทำให้การประเมินความเพียงพอเที่ยงตรงและครอบคลุมกรณีต่างๆ ได้มากขึ้น

5.2 การประเมินสถานะการออมของครัวเรือนไทยผ่านข้อมูลสำรวจ

จากการประมาณความเพียงพอในการออมเงินตลอดชีวิตของครัวเรือน ด้วย Life cycle Average propensity to consume (APC_LC) ดังต่อไปนี้

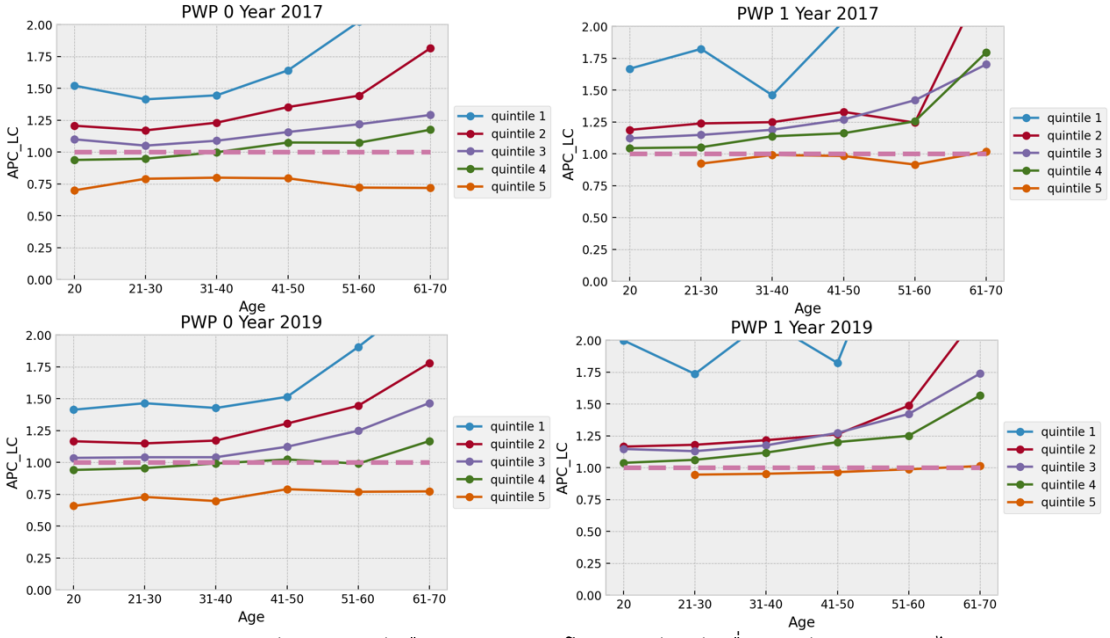
$$APC_LC_n = \frac{\sum_{t=n}^{75} \frac{C_t}{(1+\rho)^{t-n}}}{A_{n-1} - Debt_n + \sum_{t=n}^{75} \frac{Y_t}{(1+\rho)^{t-n}}}$$

C หมายถึงระดับการบริโภค Y หมายถึงระดับรายได้ p คืออัตราส่วนลด (discount rate) โดยตั้งค่าไว้ที่ร้อยละ 3 ต่อปี กำหนดให้อายุขัยเท่ากับ 75 ปี Debt คือหนี้สินของครัวเรือน A คือสินทรัพย์ของครัวเรือนโดยรวมเฉพาะสินทรัพย์ทางการเงินและยานพาหนะ ไม่รวมมูลค่า บ้าน ที่ดิน สิ่งปลูกสร้าง เพราะว่ามีสภาพคล่องต่ำและครัวเรือนไทยอาจไม่นำไปแปลงเป็นเงินเพื่อใช้ในการบริโภคเพื่อส่งต่อให้รุ่นต่อไป

เมื่อคำนวณ APC_LC เฉลี่ยของครัวเรือนไทย จำแนกตาม quintile รายได้ครัวเรือน และ แยกตามอายุและการมีประกันสังคมของผู้สร้างรายได้สูงสุด (breadwinner) โดยกำหนดให้ PWP = 0 เมื่อผู้สร้างรายได้สูงสุดไม่มีประกันสังคม และ PWP = 1 เมื่อผู้สร้างรายได้สูงสุดมีประกันสังคม สมมุติฐานสำคัญในการคำนวณครั้งนี้คือการสมมุติว่าครัวเรือนในแต่ละ quintile ของรายได้ไม่มีการเคลื่อนย้ายข้าม quintile เมื่ออายุมากขึ้น ซึ่งเป็นแนวทางเดียวกับจิรัฐ เจนพึ่งพร และคณะ (2559)

ผลการคำนวณคือ (1) ในทั้งกลุ่มที่มีประกันสังคมและไม่มีประกันสังคม ครัวเรือน income quintile 5 (รายได้ร้อยละ 20 สูงสุด) หรือครัวเรือนร่ำรวยเท่านั้นที่มีเงินเพียงพอแก่การบริโภคตลอดชีวิต (2) ครัวเรือนที่มีประกันสังคมมีแนวโน้มออมเงินเป็นสัดส่วนของรายได้ต่ำกว่าครัวเรือนที่ไม่มีประกันสังคม สอดคล้องกับ Pootrakool et al. (2005)

ภาพที่ 5-3 APC_LC ของครัวเรือนจำแนกตาม quintile รายได้ และการมีประกันสังคม

ที่มา: สำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน ประมวลผลโดยสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

การใช้ข้อมูลจากสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน (SES) โดยสมมุติว่าไม่มีการเคลื่อนย้ายข้าม quintile เป็นสมมุติฐานที่ยากที่จะเป็นไปได้จริง ในการศึกษาครั้งนี้จึงได้ใช้ข้อมูลสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน (โดยใช้ตัวอย่างซ้ำ) หรือ Panel SES ที่ติดตามข้อมูลรายบุคคลของปีพ.ศ. 2553 (wave 4) พ.ศ.2555 (wave 5) จนถึง 2560 (wave 6) มาเพิ่มเติมข้อค้นพบที่ไม่สามารถใช้ได้จากสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนโดยตรง

สาเหตุที่ใช้เฉพาะ 3 wave ล่าสุดเป็นเพราะว่าความไม่สมบูรณ์ของข้อมูลใน 3 wave ก่อนหน้า การใช้ข้อมูลเพียง 7 ปีจึงไม่สามารถเห็นภาพการออม-บริโภคชั่วชีวิตได้ และเนื่องจากจำนวนตัวอย่างไม่สูงนักทำให้ไม่สามารถทำการจำแนกบุคคลตาม 2 มิติได้เหมือนกับการต่อข้อมูล SES ตาม**ภาพที่ 5-4** ด้วยข้อจำกัดดังนี้ นักวิจัยจึงวิเคราะห์เฉพาะพฤติกรรมการออมข้ามช่วงเวลา จำแนกโดยใช้เพียง 1 มิติเท่านั้น ได้แก่ กลุ่ม quintile รายได้ หรือ การอยู่ใน/นอกระบบประกันสังคม

หากพิจารณาความต่อเนื่องของการออมข้ามช่วงเวลาด้วยการคำนวณ APC จากสัดส่วนการบริโภคต่อรายได้ เมื่อ APC < 1 ทั้ง 3 ปีจะกำหนดให้เป็นครัวเรือนที่ออมเงินตลอดเวลา (Always save) เมื่อ APC > 1 ทั้ง 3 ปีจะกำหนดให้เป็นครัวเรือนที่ไม่ออมเงินเลย (Never save) หากกำหนดดังนี้แล้วจะพบว่า

(1) ในครัวเรือนกลุ่มที่รายได้สูงขึ้นจะมีแนวโน้มที่จะออมเงินสม่ำเสมอมากกว่าครัวเรือนกลุ่มรายได้ต่ำ **(ภาพที่ 5-4)**

(2) เมื่อจำแนกตามสิทธิสุขภาพของประกันสังคม[7] ซึ่งเป็นตัวแทนของการมีประกันสังคมมาตรา 33 และ 39 พบว่า กลุ่มแรงงานในระบบประกันสังคมมีแนวโน้มจะออมเงินสม่ำเสมอ (โดยไม่นับรวมเงินประกันสังคมที่ถูกบังคับออม) มากกว่ากลุ่มนอกระบบ อาจสะท้อนถึงความมั่นคงของกระแสรายได้ของแรงงานในระบบประกันสังคมที่ส่งผลต่อการมีเงินออม **(ภาพที่ 5-5)**

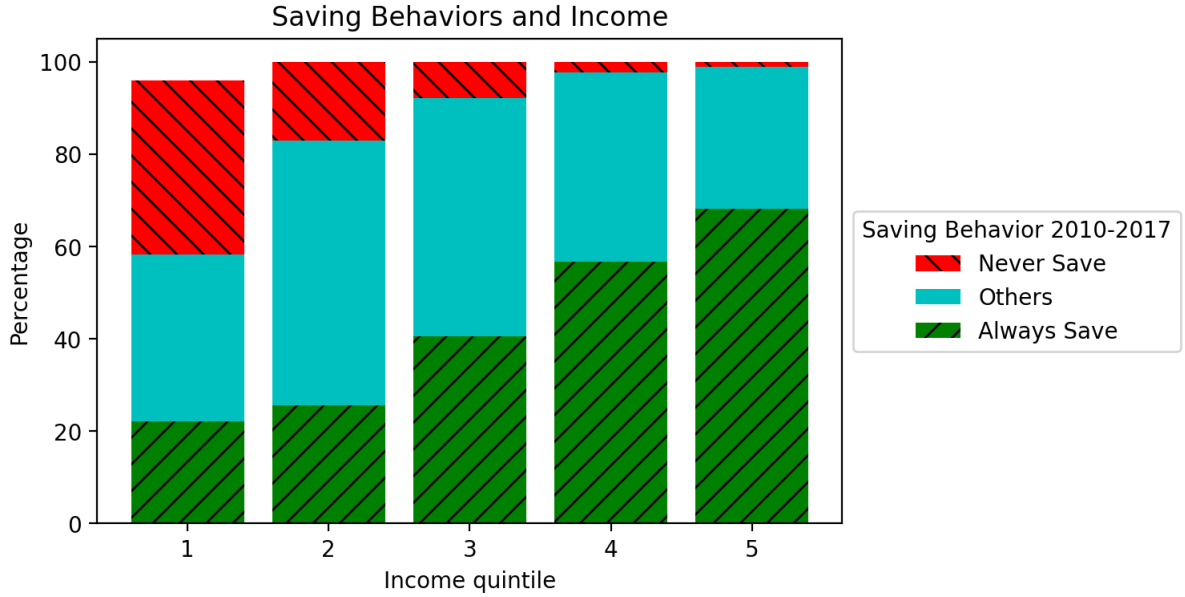
(3) กลุ่มนอกระบบ (ไม่มีประกันสังคมมาตรา 33, 39) จะมีสัดส่วนที่ไม่ออมเงินเลย (Never save) กับออมในบางเวลาและไม่ออมในบางเวลาสูงกว่ากลุ่มในระบบประกันสังคม **(ภาพที่ 5-5)**

(3) แหล่งเงินกู้สำคัญใน พ.ศ.2553 ของทุกกลุ่มพฤติกรรมการใช้เงินคือ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) และ กองทุนหมู่บ้าน/ชุมชนเมือง คิดเป็นสัดส่วนถึง 41.9% ของประชากรทั้งหมด หากนับเฉพาะกลุ่ม Never save จะสูงถึง 66.5% และจะอยู่ที่ 36.1% สำหรับกลุ่มที่ออมบางรอบข้อมูล โดยหากนับเฉพาะกลุ่ม Always save สัดส่วนผู้กู้เงินจากสองแหล่งนี้จะอยู่ที่ 28.1% สัดส่วนเหล่านี้มีการเปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อยในพ.ศ.2555

ผลจากการคำนวณข้างต้น ชี้ว่า ครัวเรือนส่วนใหญ่ของประเทศยังมีเงินไม่เพียงพอแก่การบริโภคตลอดชีวิต ระดับรายได้ส่งผลต่อการออม การเป็นแรงงานในระบบและมีประกันสังคมแสดงถึงความสม่ำเสมอและมั่นคงของรายได้ส่งผลต่อความต่อเนื่องในการออม ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาจาก Design Thinking และที่น่าสนใจคือ ระดับสัดส่วนการออมต่อรายได้ของครัวเรือนรายได้ดีที่อยู่ในระบบประกันสังคมจะต่ำกว่าที่ไม่อยู่ในระบบประกันสังคม อาจสะท้อนพฤติกรรมการออมที่ผู้ออมอาจจะยังไม่มีความรู้เรื่องช่องทางการออมที่เหมาะสมให้สามารถออมได้มากขึ้นและระดับการออมที่จะเพียงพอเมื่อยามเกษียณ ซึ่งสะท้อนอยู่ในผลที่ได้จาก design thinking ในบทที่ 4 ก่อนหน้าด้วย รวมทั้งมาตรการการออมภาคบังคับผ่านระบบประกันสังคมอาจจะยังไม่ตอบโจทย์ในเรื่องการกระตุ้นการออมให้เพียงพอเพื่อยามเกษียณ อย่างไรก็ดี การอยู่ในระบบประกันสังคมอาจไปพ้องกับการมีรายได้สูง และข้อมูลยังคงสั้นและจำกัด ดังนั้นหากมีการเก็บข้อมูล Panel SES เพิ่มเติมในอนาคตและทำการวิเคราะห์ทางสถิติเพิ่มเติมน่าจะให้ความมั่นใจในผลการศึกษาได้มากขึ้น

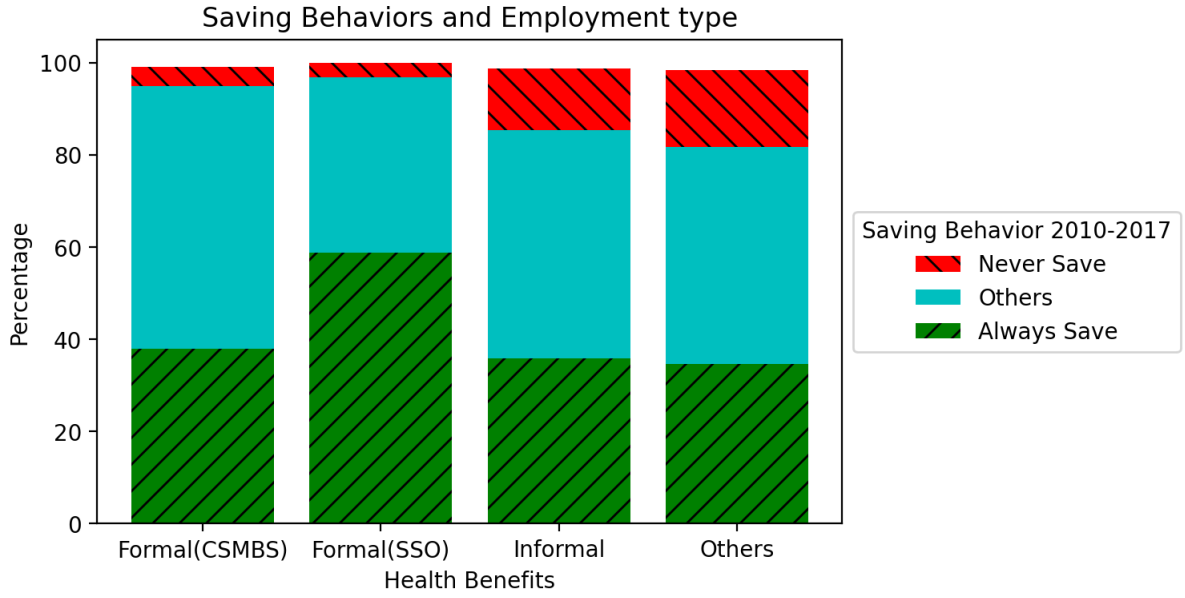
[7] เนื่องจากข้อจำกัดของข้อมูล SES จึงใช้สิทธิประกันสุขภาพของประกันสังคม เพื่อแสดงการมีประกันสังคมมาตรา 33, 39

ภาพที่ 5-4 พฤติกรรมการออมข้ามเวลาของบุคคลจำแนกตาม quintile รายได้

ที่มา: สำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน (โดยใช้ตัวอย่างซ้ำ) ประมวลผลโดยสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

ภาพที่ 5-5 พฤติกรรมการออมข้ามเวลาของบุคคลจำแนกตามสิทธิสุขภาพ

ที่มา: สำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน (โดยใช้ตัวอย่างซ้ำ) ประมวลผลโดยสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

บทที่ 6
การสื่อสารองค์ความรู้ผ่านช่องทางสาธารณะ

แนวทางหนึ่งในการส่งเสริมและผลักดันผลการศึกษามาตรการที่เหมาะสมที่มีผลต่อการส่งเสริมการออม ให้ไปสู่การนำไปใช้จริงทั้งในด้านนโยบายภาครัฐและภาคเอกชน สามารถทำได้โดยการสื่อสารและเผยแพร่องค์ความรู้สู่สาธารณะเป็นระยะ โดยการเผยแพร่องค์ความรู้และข้อค้นพบระหว่างทางของการศึกษาผ่านช่องทางสาธารณะตลอดช่วงเวลาโครงการวิจัย ในรูปแบบของบทความผ่านทางเว็บไซต์ของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ซึ่งบทความที่นำเสนอจะเป็นบทความที่สอดคล้องกับสถานการณ์ความสนใจของสังคม แนวโน้มการดำเนินงานของหน่วยงานด้านนโยบายเกี่ยวกับการออม

6.1 รายการสื่อสาธารณะที่นำเสนอ

ในโครงการนี้จะได้นำเสนอบทความผ่านช่องทางสาธารณะอย่างน้อย 3 บทความ โดยปัจจุบันได้นำเสนอแล้ว 4 บทความ ได้แก่

- “ลอตเตอรี่” โอกาสหรืออุปสรรคต่อการออมของคนจน ? เผยแพร่เมื่อวันที่ 8 เมษายน 2564 https://tdri.or.th/2021/04/lottery-the-expected-utility/
- ‘ใช้’ หรือ ‘เก็บ’ คนไทยมีนิสัย-ทักษะทางการเงินอย่างไร เผยแพร่เมื่อวันที่ 27 สิงหาคม 2564 https://tdri.or.th/2020/08/thailand-financial-literacy/
- กบช. กลไกช่วยคนไทยมีเงินหลังเกษียณ กับความเสี่ยงที่รออยู่ เผยแพร่เมื่อวันที่ 4 ตุลาคม 2564 https://tdri.or.th/2021/10/the-national-pension-fund/
- ลดความเสี่ยงแรงงานหนีออกนอกระบบ เตรียมพร้อม กบช. รับมือสังคมสูงอายุแบบสมบูรณ์ เผยแพร่เมื่อวันที่ 27 มกราคม 2565 ปิดช่องโหว่ กบช. ลดเสี่ยงแรงงานออกนอกระบบ | ไตรสรณ์ ถิรชีวานนท์ (bangkokbiznews.com)

6.2 บทความที่นำเสนอแล้ว

บทความที่ได้มีการนำเสนอไปแล้ว 3 บทความ โดยนำเสนอผ่านช่องทาง on-line ทางเว็บไซต์ของ TDRI โดยเนื้อหาของบทความเป็นดังนี้

“ลอตเตอรี่” โอกาสหรืออุปสรรคต่อการออมของคนจน ? [8]

8 เมษายน 2564

ภาคภูมิ จตุพิธพรจันทร์

ประเทศไทยมีสัดส่วนประชากรสูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง และจะเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างเต็มตัวในปี 2565 หนึ่งประเด็นพิจารณาที่มาพร้อมกับภาวะสังคมสูงวัยคือจะทำอย่างไรให้ประชาชนมีเงินเพียงพอสำหรับใช้จ่ายหลังจากเกษียณแล้ว

การส่งเสริมให้ประชาชนเก็บออมเงินเป็นสิ่งที่ภาครัฐควรส่งเสริมอย่างยิ่ง แต่อุปสรรคสำคัญหนึ่งคือประชาชนบางกลุ่มโดยเฉพาะคนจน มีรายจ่ายในแต่ละเดือนพอ ๆ กับรายได้ จึงไม่มีเงินเหลือให้เก็บออม หรือเก็บออมได้เพียงเล็กน้อย นอกจากนี้ข้อมูลจากการสำรวจสภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนในปี 2560 ชี้เห็นสิ่งที่น่ากังวลอีกหนึ่งประเด็นคือ ครัวเรือนที่มีรายได้น้อยมักจะแบ่งรายได้ในแต่ละเดือนไปซื้อสลากกินแบ่งรัฐบาลเป็นสัดส่วนที่มากกว่าครัวเรือนรายได้สูง[9] คนจนที่ต้องขยันทำงานเพื่อหาเงินมาประทังชีวิต กลับใช้เงินที่มีอยู่ไม่มากนักไปกับการซื้อลอตเตอรี่ แทนที่จะนำไปเก็บออมหรือใช้จ่ายในสิ่งที่เป็นประโยชน์กว่า จึงเป็นที่น่าสนใจว่าทำไมคนจนจึงชอบเล่นลอตเตอรี่และจะช่วยเหลือให้คนกลุ่มนี้มีเงินออมเพิ่มขึ้นได้อย่างไร?

ปรากฏการณ์ที่ผู้มีรายได้น้อยชอบเล่นลอตเตอรี่นั้นไม่ใช่เรื่องแปลกใหม่แต่อย่างใด ในหลาย ๆ ประเทศพบเช่นเดียวกันว่าผู้มีรายได้น้อยมักจะชอบเล่นลอตเตอรี่มากกว่าผู้มีฐานะดี มีงานวิจัยหลายชิ้นพบว่าลอตเตอรี่รัฐบาล นั้นมีลักษณะเป็นภาษีอัตราถดถอย หมายความว่าผู้มีรายได้น้อยจ่ายเงินให้กับรัฐบาลในสัดส่วนต่อรายได้ที่สูงกว่าผู้มีฐานะดีกว่า นักเศรษฐศาสตร์และนักจิตวิทยาจึงได้พยายามทำความเข้าใจพฤติกรรมดังกล่าว เพื่อจะนำไปสู่นโยบายที่สามารถลดการซื้อลอตเตอรี่ของคนจนได้

Friedman และ Savege (1948) ได้เสนอว่าเหตุผลที่คนจนซื้อลอตเตอรี่มากกว่าคนรวย เพราะคนจนได้รับอรรถประโยชน์หรือความพึงพอใจจากการถูกลอตเตอรี่มากกว่าคนรวย เนื่องจากรายได้จากการถูกรางวัลนั้นทำให้ตนเองสามารถกลายเป็นชนชั้นกลางหรือคนรวยได้[10] ซึ่งผลการทดลองของ Haisley, Mosrafa และ Lowenstein (2008) ได้ยืนยันข้อคิดเห็นนี้ โดยข้อสรุปจากการทดลองพบว่าพฤติกรรมดังกล่าวเกิดจากความรู้สึกด้อยกว่าของคนจนที่ส่งผลให้เกิดความต้องการขยับฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งลอตเตอรี่นั้นถูกมองว่าเป็นเครื่องมือที่สามารถช่วยทำให้ความความต้องการนั้นเป็นจริงได้ เนื่องจากลอตเตอรี่เป็นหนึ่งในไม่กี่ ‘เกม’ ที่คนจนจะมีโอกาสชนะพอ ๆ กับคนที่มีฐานะดีกว่า[11] ซึ่งผลการทดลองนี้ใกล้เคียงกับผลจากการศึกษา

---

[8] บทความนี้เป็นหนึ่งในผลงานโครงการวิจัย มาตรการที่ได้ผลในการส่งเสริมการวางแผนทางการเงินของประชากรไทยสำหรับสังคมอายุยืน โดยการสนับสนุนของ สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

[9] Data Analytics / EIC Data Infographic : คนจนเล่นหวย คนรวยเก็บออม | Economic Intelligence Center (EIC) (scbeic.com)

[10] The Utility Analysis of Choices Involving Risk on JSTOR

[11] https://doi.org/10.1002/bdm.588

ของ Herring และ Bledsoe (1994) ที่ค้นพบว่ากลุ่มคนจนที่ซื้อลอตเตอรี่เป็นประจำมีทัศนคติว่าลอตเตอรี่เป็นหนทางเดียวในการหนีออกจากความยากจน[12]

อย่างไรก็ตามการซื้อลอตเตอรี่ไม่ได้เป็นพฤติกรรมที่ไม่สมเหตุสมผล หรือเป็นพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมเสมอไป เนื่องจากผลตอบแทนที่ได้รับจากการซื้อลอตเตอรี่นั้นไม่ได้มีเพียงเงินรางวัลอย่างเดียว แต่ยังรวมถึงความสนุกตื่นเต้นจากการได้ลุ้นว่าตนเองจะถูกรางวัลหรือไม่ และความสุขจากการได้รู้สึกว่าตนเองมีความหวังที่จะหลุดพ้นจากความยากจน หมายความว่าถึงแม้โอกาสหลุดพ้นความยากจนจะไม่มากในความเป็นจริง แต่ความสุขและความสนุกที่ได้ถือว่าเป็นสิ่งตอบแทนจากการจ่ายเงินซื้อลอตเตอรี่ คล้ายกับการที่คนยอมจ่ายเงินเพื่อซื้อความบันเทิงรูปแบบอื่น ดังนั้นหากผู้บริโภคซื้อลอตเตอรี่ในปริมาณที่เหมาะสม ไม่มากจนเกินไป ก็อาจทำให้ผู้บริโภคอยู่ในจุดที่ได้รับอรรถประโยชน์สูงสุดได้ แต่พฤติกรรมที่น่าเป็นห่วงนั้นคือการเล่นลอตเตอรี่ในปริมาณและมูลค่ามากเกินไปจนส่งผลเสียร้ายแรงต่อชีวิตความเป็นอยู่ เช่น ได้เงินเดือนแปดพันบาท นำไปซื้อลอตเตอรี่สองพัน ทำให้เกิดปัญหาทางการเงินและปัญหาครอบครัวตามมา

สาเหตุที่ผู้บริโภคคนหนึ่งมีการบริโภคลอตเตอรี่มากเกินไปนั้นสามารถเกิดขึ้นได้จากหลายปัจจัย โดยสาเหตุที่สำคัญได้แก่

1. การขาดข้อมูลหรือความเข้าใจที่ถูกต้อง ผู้บริโภคอาจขาดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับลอตเตอรี่ เช่น ขาดความรู้เกี่ยวกับหลักความน่าจะเป็น มีความเข้าใจผิดว่าการซื้อเลขเดิมซ้ำ ๆ กันในทุกงวดจะทำให้มีโอกาสถูกรางวัลมากขึ้น หรือเชื่อว่าเหตุการณ์บางอย่างทำให้เลขบางตัวมีโอกาสถูกรางวัลมากขึ้น เป็นต้น ทำให้ผู้บริโภคมีการประเมินความน่าจะเป็นของการถูกลอตเตอรี่มากเกินไปจากความจริง (overestimate) อันนำไปสู่ระดับการบริโภคลอตเตอรี่ที่มากเกินไป
2. การขาดทักษะในการควบคุมตนเอง ถึงแม้ว่าผู้บริโภคคนหนึ่งจะเป็นคนที่มีกระบวนการคิดเป็นเหตุเป็นผล มีความรู้มีการศึกษาที่ดี แต่หากขาดความสามารถในการควบคุมตนเองเมื่อถูกล่อด้วยสิ่งเร้า เช่น ลอตเตอรี่ ผู้บริโภคคนนั้นจะมีแนวโน้มที่จะไม่คิดไตร่ตรองให้ดี ไม่ได้นำความรู้ของตนมาใช้ในการตัดสินใจ และไม่ได้คำนึงทางเลือกอื่น เช่น นำเงินไปลงทุน นำไปซื้อข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็น จึงทำให้พ่ายแพ้ต่อสิ่งล่อใจนั้นในที่สุด เกิดเป็นพฤติกรรมซื้อของโดยฉับพลัน (impulse buying)

การแก้ไขพฤติกรรมการซื้อลอตเตอรี่เกินควรสามารถทำได้ด้วยการส่งเสริมความรอบรู้ทางการเงิน (financial literacy) ซึ่งครอบคลุมทั้งการเพิ่มความรู้ และการส่งเสริมให้ผู้บริโภคมีทักษะในการควบคุมตนเองในด้านความรู้ องค์กรภาคประชาสังคม ชุมชน หรือสถาบันการศึกษา สามารถเข้าไปให้ข้อมูลให้ความรู้กับชาวบ้าน เกี่ยวกับผลตอบแทนของลอตเตอรี่ที่ถูกต้อง ผลเสียของการติดลอตเตอรี่ แก้ไขความเชื่อที่ไม่ถูกต้อง โดยอาจจะเป็นในรูปแบบของการอบรม การเข้าไปพูดคุย การประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่าง ๆ

[12] https://doi.org/10.1111/j.1541-0072.1994.tb01466.x

ส่วนในด้านทักษะการควบคุมตัวเองนั้น วิธีการที่ประสบผลสำเร็จอย่างมากคือการใช้เครื่องมือที่เรียกว่า commitment device หรือก็คือการชักชวนให้กลุ่มเป้าหมายตั้งเป้าหมายขึ้นมาอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน และอาจมีผลลัพธ์บางอย่างเกิดขึ้นหากทำได้ตามเป้าหมายหรือไม่สามารถทำได้ตามที่ได้ตั้งใจไว้ เช่น จะไม่ซื้อลอตเตอรี่เกิน 160 บาทต่อเดือน หากไม่สามารถทำได้จะบริจาคเงินให้กับวัด 50 บาท หรือถ้าทำได้จะให้รางวัลบางอย่างกับตัวเอง commitment device จะสร้างความรับผิดชอบ (accountability) ขึ้นมา และทำให้เกิดการคิดไตร่ตรองก่อนตัดสินใจซื้อลอตเตอรี่ ทั้งนี้ครอบครัวหรือคนรอบข้างอาจเข้ามาช่วยเสริมเพื่อกำกับให้ผู้ซื้อมีความรับผิดชอบมากขึ้น เช่น ให้มีการรายงานผลกับครอบครัวหรือเพื่อนเป็นประจำว่าสามารถทำได้ตามเป้าหมายมากน้อยแค่ไหน อย่างไรก็ตาม commitment device นั้นสามารถใช้ได้กับเฉพาะกลุ่มที่ตระหนักถึงปัญหาของตน และมีความต้องการแก้ไขปัญหา จึงจำเป็นต้องมีมาตรการอื่นควบคู่ไปด้วย

สิ่งที่ควรทำคือส่งเสริมให้กลุ่มเป้าหมายมีการจดบันทึกรายรับ-รายจ่าย เพื่อที่จะได้ตระหนักรู้ว่าตนเองเสียเงินหรือได้เงินจากลอตเตอรี่มากกว่ากัน มีการซื้อลอตเตอรี่มากเกินไปหรือไม่ และอีกมาตรการคือการทำให้ผู้ซื้อลอตเตอรี่ตระหนักถึงทางเลือกอื่นที่น่าจะคุ้มค่ากว่าการซื้อลอตเตอรี่ เช่น การเขียนไว้ที่ใบสลากว่าเงินที่คุณกำลังจะจ่ายนั้นสามารถซื้อข้าวให้ลูกได้สองมื้อ เพื่อแก้ไขปัญหา cognitive bias ที่ผู้บริโภคมักไม่ได้คิดถึงทางเลือกอื่น ๆ ในขณะที่กำลังตัดสินใจซื้อลอตเตอรี่

นอกจากนี้ ดังที่กล่าวไปแล้วว่าคนจนซื้อลอตเตอรี่ส่วนหนึ่งเพราะความรู้สึกด้อยกว่า อยากรวยขึ้น แต่ไม่สามารถหาช่องทางอื่นในการยกระดับฐานะได้นอกจากการหวังพึ่งลอตเตอรี่ รัฐจึงควรส่งเสริมให้คนจนสามารถหารายได้เพิ่มมากขึ้น ลดความเหลื่อมล้ำทางโอกาส อาทิ การส่งเสริมความเท่าเทียมในการเข้าถึงการศึกษาที่มีคุณภาพ การพัฒนาทักษะฝีมือ การช่วยจัดหางาน การส่งเสริมความรู้เกี่ยวกับการออมเงิน เพื่อให้คนเหล่านี้มีความรู้สึกว่าตนเองมีความสามารถที่จะหลุดพ้นจากความยากจนได้โดยไม่ต้องพึ่งลอตเตอรี่ ซึ่งการลดความเหลื่อมล้ำทางโอกาสจะช่วยลดปัญหาการบริโภคลอตเตอรี่เกินควรในกลุ่มคนยากจนได้

อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าจะมีการดำเนินนโยบายต่าง ๆ เพื่อให้ผู้มีรายได้น้อยซื้อลอตเตอรี่น้อยลง ซื้อแต่พอเหมาะพอควร แต่ก็ยังอาจมีคนจนจำนวนมากที่ยังชอบเล่นลอตเตอรี่อยู่ รัฐสามารถพลิกนำเอาความนิยมในลอตเตอรี่นี้มาใช้เป็นเครื่องมือช่วยให้คนจนมีเงินออมเพียงพอสำหรับใช้จ่ายหลังเกษียณ เปลี่ยนอุปสรรคให้เป็นโอกาส ซึ่งเครื่องมือดังกล่าวนั้นก็คือสลากออมทรัพย์ เงินที่นำไปซื้อสลากออมทรัพย์จะไม่สูญหายไปไหนไม่เหมือนกับลอตเตอรี่ และผู้ซื้อยังได้ผลตอบแทนจากดอกเบี้ยและเงินรางวัล โดยสลากออมทรัพย์ในประเทศไทยนั้นมีอยู่ด้วยกัน 3 ประเภท คือสลากออมสิน สลาก ธ.ก.ส. และสลาก ธ.อ.ส. แต่จากการศึกษาของพรเพ็ญ วรสิทธา (2556) พบว่าสลากออมทรัพย์ในประเทศไทยยังไม่เป็นที่นิยมมากนักในหมู่ผู้มีรายได้น้อย และควรมีการปรับปรุงสลากออมทรัพย์ เช่น ลดจำนวนเงินขั้นต่ำในการซื้อ เพิ่มช่องทางจำหน่าย ให้สามารถเลือกเลขเองได้ เป็นต้น[13] ซึ่งรัฐควรนำข้อเสนอเหล่านี้ไปใช้ปรับปรุงสลากออมทรัพย์ทั้ง 3 ประเภท เพื่อจูงใจให้ผู้มีรายได้น้อยหันมาซื้อสลากออมทรัพย์แทนการซื้อลอตเตอรี่มากขึ้น

[13] https://dric.nrct.go.th/index.php?/Search/SearchDetail/268219

‘ใช้’ หรือ ‘เก็บ’ คนไทยมีนิสัย-ทักษะทางการเงินอย่างไร[14]

27 สิงหาคม 2564

จิราภรณ์ แผลงประพันธ์

เราต่างรู้ว่าการคิดวางแผนรับมือกับอนาคตและการเก็บออมเป็นเรื่องสำคัญจำเป็น โดยเฉพาะเมื่อประเทศไทยก้าวสู่สังคมสูงอายุ การเก็บออมยิ่งมีความจำเป็น และตั้งแต่เกิดวิกฤติ โควิด-19 ยิ่งทำให้เราเห็นความสำคัญของการเก็บออมมากยิ่งขึ้น **แต่การเห็นความสำคัญของการเก็บออม อาจยังไม่เพียงพอที่จะส่งผลต่อพฤติกรรมการออมของคนไทย**

การสำรวจการติดตามระดับความรู้และการเข้าถึงบริการทางการเงินของประชาชนในปี 2561 จำนวน 11,129 คนทั่วประเทศ ที่จัดเก็บโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ ร่วมกับธนาคารแห่งประเทศไทย พบว่ามีคนไทยเพียง 13.1% ที่มีเงินออมสำหรับใช้จ่ายได้มากกว่า 1 ปี สำหรับใช้ในกรณีฉุกเฉินหรือเมื่อต้องหยุดงานกะทันหัน และมีคนไทย 23.8% ที่บอกว่าเงินออมที่มีอยู่สามารถใช้จ่ายได้ไม่เกิน 3 เดือน

ดังนั้น จึงควรต้องทบทวนว่าที่ผ่านมา คนไทยมีพฤติกรรมอย่างไร ระหว่างการใช้เงินและเก็บออมเงิน มักเลือกอะไรก่อน และเมื่อมีเงินต้องรีบใช้เลยหรือไม่ ซึ่งเรื่องเหล่านี้จำเป็นต้อง อาศัยการมี “ทักษะทางการเงิน” ที่ดีด้วย

“ทักษะทางการเงิน หรือ Financial Literacy” เป็นความรู้หรือความเชี่ยวชาญที่ไม่สามารถวัดและประเมินผลได้โดยตรง ต้องอาศัยการวัดจากปัจจัยต่างๆ ที่แสดงคุณลักษณะของผู้มีทักษะทางการเงิน ซึ่ง OECD ได้พัฒนากรอบนิยาม แนวทางการประเมิน รวมทั้งออกแบบสอบถามที่ใช้ในการประเมินทักษะทางการเงิน ซึ่งประเทศไทยโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติร่วมกับธนาคารแห่งประเทศไทย ได้ออกแบบการสำรวจการติดตามระดับความรู้และการเข้าถึงบริการทางการเงินของประชาชนในปี 2561และผลการคำนวณคะแนนทักษะทางการเงินโดยผู้เขียนและทีมวิจัย พบว่า**คะแนนเฉลี่ยทักษะทางการเงินของคนไทยอยู่ที่ 62.8% ใกล้เคียงกับคะแนนทักษะทางการเงินของกลุ่มประเทศ OECD ในปี 2558 (62.9%)**

แม้ว่าคะแนนทักษะทางการเงินของไทย ดูเหมือนจะใกล้เคียงกับ OECD แต่เมื่อพิจารณาในองค์ประกอบซึ่งคะแนนทักษะทางการเงินมาจาก 3 องค์ประกอบ ได้แก่ “ความรู้ทางการเงิน” “พฤติกรรมทางการเงิน” และ “ทัศนคติทางการเงิน” พบว่า

“ความรู้ทางการเงิน” เป็นด้านที่คนไทยอ่อนที่สุด โดยมีคะแนนเฉลี่ยอยู่ที่ 56.7% ทั้งนี้ ความรู้ทางการเงินคือทักษะในการคิดคำนวณดอกเบี้ยเงินฝาก ดอกเบี้ยเงินกู้ ดอกเบี้ย ทบต้น ความรู้เรื่องเงินเฟ้อ การกระจายความเสี่ยง และผลตอบแทนจากการลงทุน ซึ่งมีส่วนสำคัญต่อการตัดสินใจด้านการเงินของแต่ละคน

[14] บทความนี้เป็นหนึ่งในผลงานโครงการวิจัย มาตรการที่ได้ผลในการส่งเสริมการวางแผนทางการเงินของประชากรไทยสำหรับสังคมอายุยืน โดยการสนับสนุนของ สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

ด้าน **“พฤติกรรมทางการเงิน”** คือพฤติกรรมการใช้จ่ายและการออม รูปแบบการเก็บออม การแก้ปัญหาทางการเงิน การไตร่ตรองก่อนซื้อ การชำระค่าใช้จ่ายตรงเวลา การเปรียบเทียบศึกษาข้อมูลก่อนตัดสินใจ และการตั้งเป้าหมายทางการเงินระยะยาวผลสำรวจพบว่า **คะแนนเฉลี่ยพฤติกรรมทางการเงินของคนไทยมีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 59.6%**

และ **“ทัศนคติทางการเงิน”** คือความคิดเห็นด้านการเงิน เช่น มีความสุขกับการใช้เงินมากกว่าการออม มีชีวิตอยู่เพื่อวันนี้และ ไม่คิดวางแผนเพื่ออนาคต และมีเงินต้อง รีบใช้ ซึ่งผลการสำรวจพบว่า **คะแนนทัศนคติทางการเงินของคนไทยมีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 77.3% ซึ่งเป็นค่าเฉลี่ยที่สูงที่สุด**

แม้ว่าคะแนนทักษะทางการเงินของคนไทยจะใกล้เคียงกับกลุ่มประเทศ OECD แต่คะแนนความรู้ทางเงินของคนไทยยัง ต่ำกว่าคะแนนของกลุ่มประเทศ OECD มาก 56.7% เทียบกับ 65.7% ผลสำรวจนี้พอจะสรุปได้ว่า **แม้จะมีทัศนคติทางการเงินที่ดี หรือมีพฤติกรรมทางการเงินเช่นการเก็บออม แต่หากขาดความรู้ ทางการเงิน** เช่น การคำนวณดอกเบี้ยทบต้น ความรู้เรื่องความเสี่ยงและผลตอบแทน และกระจายความเสี่ยงในการลงทุน **ก็จะส่งผลต่อความสามารถในการบริหารจัดการด้านการเงิน** แตกต่างจากผลสำรวจในกลุ่มประเทศ OECD ที่คะแนนเฉลี่ยทักษะทางการเงินโดยรวมแม้ใกล้เคียงกับคนไทย คืออยู่ที่ 62.9 แต่คะแนนความรู้ พฤติกรรม และทัศนคติทางการเงิน กลับมีค่าเฉลี่ยที่ไม่ต่างกันมากนัก โดยอยู่ที่ 65.7, 60.0 และ 66.0 ตามลำดับ

เพื่อส่งเสริมการออมและสร้างวินัยทางการเงินในระดับบุคคลและครัวเรือนได้อย่างตรงจุดจึงจำเป็นต้องมีการศึกษาการเข้าถึงบริการทางการเงินภาคครัวเรือน วัดความรู้และพฤติกรรมทางด้านการเงินของคนไทยเพื่อกำหนดกลยุทธ์ ส่งเสริมให้คนไทย มีความรู้ ปรับทัศนคติ และเปลี่ยนพฤติกรรมหันมาเก็บออมมากขึ้น

ซึ่งผู้เขียนเห็นว่า**การส่งเสริมการออมและการให้ความรู้ทางการเงินควรเริ่มตั้งแต่วัยเด็ก** เพราะเป็นช่วงวัยที่สามารถปลูกฝังและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมได้ง่ายกว่าช่วง วัยอื่น และการมีวินัยในการออมและการใช้จ่าย เงินจะติดตัวเด็กไปจนโต

สำหรับคนวัยทำงาน โดยเฉพาะแรงงานนอกระบบที่ไม่มีประกันสังคม การบังคับออม (force saving) อาจเป็นอีกหนึ่งทางเลือกที่จะช่วยให้ประเทศไทยไม่เข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์โดยไม่มีเงินใช้จ่ายอย่าง เพียงพอในยามชรา และต้องพึ่งพิงเบี้ยยังชีพ ผู้สูงอายุจากรัฐเพียงด้านเดียว

กบช. กลไกช่วยคนไทยมีเงินหลังเกษียณ กับความเสี่ยงที่รออยู่[15]

4 ตุลาคม 2564

ไตรสรณ์ ถิรชีวานนท์

เมื่อช่วงต้นปี ครม. มีมติอนุมัติหลักการร่างพระราชบัญญัติกองทุนบำเหน็จบำนาญแห่งชาติ พ.ศ. ... (ณ วันที่ 30 มีนาคม 2564) หลักการสำคัญของร่าง พ.ร.บ.ฉบับนี้ คือ การกำหนดให้แรงงานในระบบที่ยังไม่ได้เป็นสมาชิกของกองทุนสำรองเลี้ยงชีพใด เข้าสู่กองทุนสำรองเลี้ยงชีพภาคบังคับที่มีชื่อว่า กองทุนบำเหน็จบำนาญแห่งชาติ (กบช.) [1] กลไก กบช. เป็นหนึ่งในความหวังที่จะทำให้ปัญหาบำเหน็จบำนาญไทยที่ยังไม่เพียงพอบรรเทาลง อย่างไรก็ดี สามารถกล่าวได้ว่า กบช. นั้นยังไม่ใช่เครื่องมือแก้ปมปัญหาเพื่อการเกษียณอายุของแรงงานนอกระบบที่เป็นปัญหาสำคัญ และยังมีความเสี่ยงจะทำให้ปัญหาดังกล่าวเพิ่มเติมมากขึ้นอีกด้วย [2]

ปัญหาบำเหน็จบำนาญของแรงงานนอกระบบที่ยังไม่ถูกแก้ไข

ระบบบำเหน็จบำนาญภาครัฐในไทยสามารถแบ่งประเภทตามกลุ่มเป้าหมายหลักออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่

(1) กลุ่มแรงงานที่อยู่ในระบบประกันสังคมภาคบังคับ ในกลุ่มนี้จะมีประกันสังคมภาคบังคับ (มาตรา 33) และกองทุนสำรองเลี้ยงชีพเป็นเครื่องมือสนับสนุนรายได้วัยเกษียณ

(2) กลุ่มแรงงานนอกระบบหรือประชากรนอกกำลังแรงงาน เครื่องมือสำหรับประชากรกลุ่มนี้ได้แก่ ประกันสังคมภาคสมัครใจ (มาตรา 39/40) และกองทุนการออมแห่งชาติ (กอช.)

(3) แรงงานในระบบภาครัฐที่ได้รับสวัสดิการข้าราชการ

นอกจากนั้นประชากรผู้สูงอายุทุกคนที่ไม่ได้รับสวัสดิการข้าราชการ จะได้รับเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุในลักษณะถ้วนหน้า (ภาพที่ 1)

จากการสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2560 สำนักสถิติแห่งชาติพบว่าร้อยละ 34.7 ผู้สูงอายุไทยมีแหล่งรายได้หลักจากบุตร ร้อยละ 20 ของผู้สูงอายุไทยมีแหล่งรายได้หลักจากเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ และร้อยละ 5.9 ของผู้สูงอายุไทยมีแหล่งรายได้หลักจากบำเหน็จ/บำนาญ

เมื่อประเทศไทยอยู่ในภาวะสังคมผู้สูงอายุ ช่องทางรายได้จากบุตรมีแนวโน้มลดลง ระบบบำเหน็จบำนาญ (รวมเบี้ยยังชีพ) จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อผู้สูงอายุไทยจำนวนมากโดยเฉพาะในอนาคตอันใกล้

หากพิจารณาถึงความพอเพียงของรายได้ผู้สูงอายุ กลุ่มผู้สูงอายุที่พึ่งพิงเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุเป็นหลักน่าจะมีรายได้ไม่เพียงพอแก่การยังชีพเพราะมูลค่าของเบี้ยยังชีพคิดอยู่ที่ 600-1000 บาท/เดือน ซึ่งน้อยกว่า

[15] บทความนี้เป็นหนึ่งในผลงานโครงการวิจัย มาตรการที่ได้ผลในการส่งเสริมการวางแผนทางการเงินของประชากรไทยสำหรับสังคมอายุยืน โดยการสนับสนุนของ สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

เส้นความยากจนซึ่งอยู่ที่ประมาณ 2,600 บาท/เดือน (ปี 2560) อยู่หลายเท่า กลุ่มที่พึ่งพิงเบี้ยยังชีพโดยเฉพาะกลุ่มแรงงานนอกระบบจึงน่าจะประสบปัญหารายได้หลังการเกษียณไม่เพียงพอเป็นอย่างมาก [3]

เมื่อพิจารณาถึงผลของ กบช. ต่อปัญหาเหล่านี้จะพบว่า กบช. ยังไม่ได้ช่วยบรรเทาปัญหาความไม่เพียงพอของรายได้หลังการเกษียณของแรงงานนอกระบบ ที่เป็นปัญหาสำคัญของประเทศไทย กลไกของกบช. นั้นจะ (1) บังคับให้แรงงานในระบบที่ยังไม่มีกองทุนสำรองเลี้ยงชีพเข้ามาออมเพิ่มผ่าน กบช.หรือกองทุนสำรองเลี้ยงชีพ และ (2) หากแรงงานในระบบมีกองทุนสำรองเลี้ยงชีพที่อัตราสมทบน้อยกว่าเกณฑ์ที่ กบช. กำหนดจะต้องเข้าร่วม กบช. ด้วยดังนั้นหลักการของกฎเกณฑ์ฉบับใหม่จึงเทียบเท่า การบังคับให้แรงงานในระบบทุกคนต้องมีกองทุนสำรองเลี้ยงชีพตามโครงสร้างที่ กบช. กำหนด (ภาพที่ 1) เพียงเท่านั้น โดยที่ยังไม่ได้แก้ไขปัญหาให้กับแรงงานนอกระบบที่มีอยู่เป็นจำนวนมากในปัจจุบัน

ภาพที่ 1 ระบบบำเหน็จบำนาญไทย

ที่มา: ผู้เขียนดัดแปลงมาจาก วรเวศม์ (2021) ในงาน Policy Forum on Thailand's Pension Reform: Towards an Inclusive, Adequate and Sustainable Pension System

กบช. กับความเสี่ยงในการเพิ่มแรงงานนอกระบบ

ปัจจุบันน่าจะมีแรงงานในระบบประกันสังคมมาตรา 33 ประมาณ 8 ล้านคน ที่ยังไม่เป็นสมาชิกกองทุนสำรองเลี้ยงชีพใดๆ [4] สำหรับแรงงานกลุ่มนี้ กฎหมายใหม่มีความตั้งใจจะบังคับให้เข้าถึงกองทุนสำรองเลี้ยงชีพหรือ กบช. มากขึ้น แต่ในขณะเดียวกัน กบช.จะเพิ่มต้นทุนของการอยู่ในระบบเช่นเดียวกัน ต้นทุนที่เพิ่มเติมขึ้นนี้อาจจูงใจให้บริษัทเอกชนไม่จดทะเบียนลูกจ้างเข้าระบบ หรืออาจจูงใจให้แรงงานกลุ่มข้างต้นหลบหนีออกไปเป็นแรงงานนอกระบบได้

หากพิจารณาตัวอย่างจากประเทศมาเลเซียที่ใช้ระบบกองทุนสำรองเลี้ยงชีพภาคบังคับ (The Employees Provident Fund of Malaysia: EPF) ที่ให้ลูกจ้างสมทบในอัตรา 9% และนายจ้างสมทบอัตรา 12 – 13 % นั้น พบว่ากำลังแรงงาน 48.9 % เท่านั้นที่สมทบเข้าสู่กองทุน EPF ในขณะที่ 39.2% ของกำลังแรงงานไม่มีการสมทบเงินเข้า EPF เลย [5] แม้การจ้างงานนอกระบบ (informal employment) จะมีสัดส่วน

เพียงแค่ 16.73 % ของการจ้างงานทั้งหมดเท่านั้น [6] จากประสบการณ์มาเลเซีย กลไกกองทุนสำรองเลี้ยงชีพภาคบังคับมีแนวโน้มจะส่งผลให้เกิดการหลบเลี่ยงการจ้างงานออกจากระบบได้

มาตรการป้องกันไม่ให้ลูกจ้างออกนอกระบบ

จากกลไกข้างต้น กบช. อาจจูงใจให้ลูกจ้างออกนอกระบบมากขึ้น ดังนั้น ภาครัฐควรเพิ่มประสิทธิภาพการตรวจสอบแรงงานในระบบให้มากขึ้น เพื่อลดความเสี่ยงที่แรงงานจะหลีกเลี่ยงออกจากระบบ แนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพอาจทำได้ ดังนี้

(1) เชื่อมโยงฐานข้อมูลภาษีเข้ากับฐานข้อมูลต่างๆ ในการตรวจสอบรายได้และระบุลูกจ้างให้ดียิ่งขึ้น[7]

(2) อำนวยความสะดวกการจดทะเบียนธุรกิจในลักษณะ one stop service เพิ่มเติมจากปัจจุบัน เช่น การจดทะเบียนพาณิชย์เชื่อมโยงเข้าสู่ข้อมูลของประกันสังคมโดยอัตโนมัติเลยแม้จะไม่มีลูกจ้าง สำนักประกันสังคมจะมีแหล่งข้อมูลในตรวจสอบได้ดีขึ้น ในอนาคตหากบริษัทมีลูกจ้างให้อำนาจความสะดวกในการลงทะเบียนให้สามารถทำได้ผ่านระบบอินเทอร์เน็ตหรือ อปท. [8]

การเพิ่มประสิทธิภาพเหล่านี้มีเป้าหมายว่าแรงงานทำงานในฐานะลูกจ้างควรจะอยู่ในระบบประกันสังคมทั้งหมด เมื่อประมาณจากแบบสำรวจภาวะการทำงานของประชากร ไตรมาส 3 ปีพ.ศ. 2562 มีลูกจ้างเอกชนอยู่ประมาณ 13.4 ล้านคน ในจำนวนนี้มีเพียง 55.7 % หรือประมาณ 7.5 ล้านคนเท่านั้นที่มีประกันสังคม มาตรา 33 อาจอนุมานได้ว่าช่องว่างการคุ้มครองจากระบบตรวจสอบแรงงานสามารถสูงได้ถึง 7 ล้านคน [9]

ถ้าเริ่มบังคับใช้ กบช. มีความเป็นไปได้ว่าแรงงานกลุ่มนี้จะมีจำนวนเพิ่มขึ้นและลูกจ้างเหล่านี้จะเข้าไม่ถึงสิทธิประโยชน์ประกันสังคมด้านอื่นๆ ไปด้วย การเพิ่มประสิทธิภาพการตรวจสอบจึงจำเป็นอย่างยิ่งในการป้องกันการหลีกหนีประกันสังคมที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต

โอกาสของระบบบำเหน็จบำนาญที่มาพร้อมกับ กบช.

การเกิดขึ้นของ กบช. มิได้มีเพียงความเสี่ยงเพียงเท่านั้นแต่ยังแฝงด้วยโอกาสถึง 2 ประการด้วยกัน โอกาสประการแรกคือการใช้กลไกการสะกิดเชิงพฤติกรรม (nudge) มากขึ้น โดยร่างกฎหมาย กบช. ได้สอดแทรกแผนการลงทุนพื้นฐาน (default plan) ไว้ กล่าวคือหากไม่ได้เลือกแผนการลงทุนไว้ ถือว่าสมาชิกเลือกแผนการลงทุนที่คณะกรรมการกำหนด งานวิจัยหลายชิ้นได้แสดงให้เห็นว่าปัจจัยเชิงพฤติกรรมและการสะกิดเชิงพฤติกรรมส่งผลต่อการออมเงิน [10,11,12]

Chetty et al. (2014) แสดงให้เห็นว่าการเพิ่มของเงินออมใน default plan ไม่ได้ถูกทดแทนด้วยการออมเงินที่ลดลงในบัญชีอื่นมากนัก และ Ashraf, Karlan, & Yin (2006) แสดงว่าการใช้ commitment device ช่วยในการออมสามารถเพิ่มมูลค่าการออมได้ การประยุกต์ใช้ปัจจัยเชิงพฤติกรรมจึงเป็นแนวโน้มที่ดี หากสามารถติดตาม ศึกษาและนำไปขยายผลกับมาตรการอื่น ๆ จะเป็นประโยชน์กับการพัฒนาระบบบำเหน็จบำนาญไทยให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

โอกาสอีกประการที่ปรากฏในร่าง พ.ร.บ. กองทุนบำเหน็จบำนาญแห่งชาติ และเด่นชัดในร่าง พ.ร.บ. คณะกรรมการนโยบายบำเหน็จบำนาญแห่งชาติ ซึ่งได้ผ่านการอนุมัติในหลักการพร้อม ๆ กัน คือโอกาสในการบูรณาการระหว่างหน่วยงานในระบบบำเหน็จบำนาญของไทย โดยกฎหมายสองฉบับได้ให้อำนาจ กบช. และสำนักงานเศรษฐกิจการคลังเชื่อมโยงและรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับระบบบำเหน็จบำนาญ

ขั้นตอนนี้เป็นก้าวแรกที่สำคัญอย่างมากต่อการปฏิรูประบบบำเหน็จบำนาญทั้งระบบให้มีประสิทธิภาพ ครอบคลุม และเพียงพอสำหรับสังคมสูงวัยของไทย ข้อเสนอของนักวิชาการหลายฝ่ายล้วนสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงระบบบำเหน็จบำนาญในภาพรวมทั้งสิ้น [13,14] ตัวอย่างข้อเสนอเช่น ข้อเสนอของวรวรรณ ชาญด้วยวิทย์ และคณะ (2558) ในการบูรณาการเชิงนโยบายของระบบบำเหน็จบำนาญของไทย [15] และ ข้อเสนอ ILO (2564) [16] ที่ให้ปฏิรูประบบประกันสังคมให้ทำหน้าที่ได้เหมาะสมและยืดหยุ่นขึ้น พร้อมทั้งสร้างความเชื่อมโยงกับเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ ฯลฯ [17]

หาก กบช. เกิดขึ้นจริง ภาครัฐควรจะใช้โอกาสสองประการนี้ให้เต็มประสิทธิภาพมากที่สุดเพื่อทำให้นโยบายคุ้มค่าที่สุดและเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาระบบบำเหน็จบำนาญไทยมากที่สุด

สรุป

กล่าวโดยสรุป กลไกของ กบช. น่าจะทำให้แรงงานในระบบส่วนหนึ่งมีเงินหลังเกษียณมากขึ้น แต่ก็มาพร้อมกับความเสี่ยงที่แรงงานจะออกนอกระบบเช่นกัน เนื่องจากไปเพิ่มต้นทุนในการอยู่ในระบบ ดังนั้นภาครัฐควรจะเพิ่มประสิทธิภาพฐานข้อมูลและการตรวจสอบแรงงานเพื่อป้องกันความเสี่ยงดังกล่าว อย่างไรก็ดีภายใต้กฎหมาย กบช. และกฎหมายคณะกรรมการนโยบายบำเหน็จบำนาญแห่งชาติ ยังมีโอกาสอยู่สองประการคือ

(1) การขยายผลนำบทเรียนบทเรียนเชิงพฤติกรรมมาประยุกต์ใช้กับมาตรการสนับสนุนการออมอื่น ๆ

(2) การปฏิรูประบบบำเหน็จบำนาญทั้งระบบด้วยกลไกของคณะกรรมการนโยบายบำเหน็จบำนาญแห่งชาติที่มีกบช. และสำนักงานเศรษฐกิจการคลังเป็นผู้ประสานงานและรวบรวมฐานข้อมูลระหว่างหน่วยงานต่างๆ

หากภาครัฐจัดการกับความเสี่ยงของกบช.ได้เป็นอย่างดีและใช้โอกาสนี้ปฏิรูประบบบำเหน็จบำนาญทั้งระบบไปพร้อมกันจะทำให้ฝันที่ผู้สูงอายุไทยไม่ต้องจนตอนแก่เป็นไปได้มากขึ้น

แหล่งที่มา:

[1] สาระสำคัญตามร่างพระราชบัญญัติกองทุนบำเหน็จบำนาญแห่งชาติ พ.ศ. ....

[2] ข้อวิจารณ์ด้านอื่นสามารถดู ได้ที่ พรพจ ปรปักษ์ขาม, วรเวศม์ สุวรรณระดา และ นฎา วะสี (2564)

[3] นอกจากเบี้ยยังชีพอยู่อยู่ในระดับต่ำและไม่เพียงพอแล้วนั้น โครงการเงินสะสมของแรงงานนอกระบบ (ประกันสังคมม. 40 หรือ กอช.) มักจะให้ผลประโยชน์ต่ำ จาก ILO (2564) ในงาน Policy Forum on Thailand’s Pension Reform: Towards an Inclusive, Adequate and Sustainable Pension System

[4] ประมาณการมาจากการหักลบจำนวนผู้ประกันตนมาตรา 33 ออกด้วยสมาชิกในกองทุนสำรองเลี้ยงชีพ สถิติผู้ประกับตนมาตรา 33 และ สถิติสมาชิกกองทุนสำรองเลี้ยงชีพ

[5] https://www.emirresearch.com/assist-informal-workers-with-social-safety-net-for-retirement/

[6] Informal Sector Work Force Survey Report, Malaysia, 2019

[7] การทำงานประสานกันระหว่างหน่วยภาษีกับระบบประกันสังคมสามารถช่วยทำให้การขยายความครอบคลุมไปยังผู้รับจ้างอิสระเป็นไปได้สูงขึ้น เหมือนระบบ Individual Retirement Accounts สำหรับผู้รับจ้างอิสระของประเทศชิลี

[8] ปัจจุบันการจดทะเบียนพาณิชย์อยู่ในความรับผิดชอบขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ดังนั้นสิ่งที่ต้องหลีกเลี่ยงไม่ได้คือการพัฒนาระบบสารสนเทศขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้เชื่อมโยงกันได้

[9] ในจำนวนนี้อาจรวมลูกจ้างชั่วคราวที่ได้รับการยกเว้นบังคับเข้าม.33 จากพระราชกฤษฎีกา กำหนดลูกจ้างตามมาตรา ๔ (๖) ฯ ผู้เขียนคิดเห็นว่าการยกเว้นครั้งนี้อาจจะไม่สมเหตุสมผลนัก เมื่อเทียบกับลูกจ้าง sub contract ที่อาจมีลักษณะไม่ต่างจากลูกจ้างชั่วคราวมากนักแต่ต้องถูกบังคับเข้า ม.33

[10] Ashraf, N., Karlan, D., & Yin, W. (2006). Tying Odysseus to the Mast: Evidence From a Commitment Savings Product in the Philippines. *The Quarterly Journal of Economics*.

[11] Brune, L., Chyn, E., & Kerwin, J. (2021). Pay Me Later: Savings Constraints and the Demand for Deferred Payments. American Economic Review.

[12] Chetty, R., Friedman, J. N., Leth-Petersen, S., Nielsen, T. H., & Olsen, T. (2014). Active vs. Passive Decisions and Crowd-Out in Retirement Savings Accounts: Evidence from Denmark. *The Quarterly Journal of Economics*.

[13] Suwanrada, W. (2021, March 10). *Discussion: Ideas on how to reform the pension system in Thailand.* Retrieved from PIER:

[14] Thaler, R. H., & Benartzi, S. (2004). Save More Tomorrow™: Using Behavioral Economics to Increase Employee Saving. *Journal of Political Economy*.

[15] วรวรรณ ชาญด้วยวิทย์, ยศ วัชระคุปต์, และ พสิษฐ์ พัจนา. (2558). *การบูรณาการระบบบำนาญแห่งชาติ.*

[16] ILO การทบทวนระบบบำนาญในประเทศไทย (2564)

[17] ข้อเสนอแนะในงาน Policy Forum on Thailand’s Pension Reform: Towards an Inclusive, Adequate and Sustainable Pension System โดยสถาบันวิจัยเศรษฐกิจป๋วย อึ้งภากรณ์ 10 มีนาคม 2554

ลดความเสี่ยงแรงงานหนีออกนอกระบบ เตรียมพร้อม กบช. รับมือสังคมสูงอายุแบบสมบูรณ์[16]

27 มกราคม 2565

ไตรสรณ์ ถิรชีวานนท์

ในปีนี้ประเทศไทยยังคงมีความท้าทายหลากหลายประการที่ต้องเตรียมรับมือและหนึ่งในความท้าทายนั้นคือปัญหาเงินไม่พอใช้ในยามชรา จากข้อมูลของ UN world population prospects และการประมาณการของผู้เขียนในปีหน้าประเทศไทยจะเป็นประเทศกำลังพัฒนาแรกๆ ที่ก้าวเข้าสู่สังคมสูงอายุแบบสมบูรณ์ (Aged society) โดยประชากรที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปจะมีสัดส่วนประมาณร้อยละ 20 ของประชากรไทยทั้งหมด ซึ่งหมายความว่าผู้สูงอายุแต่ละคนโดยเฉลี่ยจะพึ่งพิงรายได้จากบุตรหลานได้น้อยลง และเมื่อประกอบกับเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุที่มีมูลค่าต่ำกว่าเส้นความยากจน ผู้สูงอายุหลายคนน่าจะประสบปัญหาเงินไม่พอใช้ในยามชรา ทั้งนี้ ปัญหาดังกล่าวมีแนวโน้มเพิ่มสูงมากขึ้นอย่างต่อเนื่องในอนาคต

เพื่อเป็นแนวทางหนึ่งในการรับมือกับปัญหาดังกล่าว รัฐบาลไทยจึงมีแผนจัดตั้งกองทุนบำเหน็จบำนาญแห่งชาติ (กบช.) ขึ้น โดยเมื่อพิจารณาจากร่างกฎหมาย กบช.ที่ผ่านการพิจารณาของ ครม.ในเดือนมีนาคม 2564 กฎหมายฉบับนี้จะเทียบเท่ากับการบังคับให้แรงงานในระบบทุกคนต้องมีกองทุนสำรองเลี้ยงชีพรองรับ โดยกองทุนดังกล่าวต้องมีโครงสร้างตามที่ กบช. กำหนด ตัวอย่างเช่น นาย ก มีเงินเดือน 15,000 บาท ไม่เคยมีกองทุนสำรองเลี้ยงชีพ ในปีแรกที่ กบช.เปิดรับสมาชิกนายจ้างและลูกจ้างจะต้องนำส่งเงินฝ่ายละ 450 บาทต่อเดือน และเพิ่มขึ้นเป็นระยะจนในปีที่ 10 จะต้องนำส่งฝ่ายละ 1,500 บาทต่อเดือน การนำส่งเงินครั้งนี้ไม่รวมกับที่นำส่งกองทุนประกันสังคม ทั้งนี้ หากลูกจ้างมีกองทุนสำรองเลี้ยงชีพที่ผ่านเกณฑ์ตามกฎหมายรองรับแล้วก็ไม่จำเป็นต้องสมัครสมาชิก กบช. อีก เมื่ออายุครบ 60 ปี สมาชิก กบช. สามารถเลือกรับบำนาญ 20 ปีหรือบำเหน็จเป็นก้อนเพียงครั้งเดียวได้ จากกลไกข้างต้นการมี กบช. จะเป็นการบังคับแรงงานประมาณ 8 ล้านคนที่เป็นแรงงานในระบบแต่ยังไม่มีกองทุนสำรองเลี้ยงชีพรองรับ ให้ออมเงินและมีเงินใช้ในวัยเกษียณมากขึ้น

แม้กลไก กบช. จะมีเจตนาที่ดีแต่ผลข้างเคียงของนโยบายนี้คือการเพิ่มต้นทุนของการอยู่ในระบบของแรงงาน หากอิงจากระบบประกันสังคมไทยที่โดยชื่อแล้วเป็นภาคบังคับแต่ในทางปฏิบัตินั้นนายจ้างและลูกจ้างยัง ‘เลือกได้’ ว่าจะเข้าระบบหรือไม่ การเพิ่มต้นทุนของกบช. มีแนวโน้มจูงใจให้บริษัทเอกชนไม่จดทะเบียนลูกจ้างเข้าระบบหรือจูงใจให้แรงงานบางส่วนหลบหนีออกไปเป็นแรงงานนอกระบบ ปรากฏการณ์เหล่านี้พบได้ในประเทศเพื่อนบ้านอย่างมาเลเซียที่กองทุนสำรองเลี้ยงชีพภาคบังคับมีผู้สมทบน้อยกว่าแรงงานในระบบเป็นจำนวนมาก

[16] บทความนี้เป็นหนึ่งในผลงานโครงการวิจัย มาตรการที่ได้ผลในการส่งเสริมการวางแผนทางการเงินของประชากรไทยสำหรับสังคมอายุยืน โดยการสนับสนุนของ สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

การที่นายจ้างหรือแรงงานหลบหนีออกนอกระบบส่งผลให้แรงงานเหล่านั้นไม่ได้รับสิทธิประโยชน์ประกันสังคมด้านอื่น อาทิ ประกันว่างงาน ประกันทุพพลภาพ ไปในเวลาเดียวกัน การเพิ่มประสิทธิภาพการตรวจสอบแรงงานจึงจำเป็นอย่างยิ่งในการป้องกันการหลีกหนีออกนอกระบบที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต ผู้เขียนจึงเสนอมาตรการสองประการเพื่อลดทอนปัญหาดังกล่าว ดังนี้

(1) เชื่อมโยงฐานข้อมูลภาษีเข้ากับฐานข้อมูลต่างๆ ในการตรวจสอบรายได้และระบุตัวลูกจ้างให้ดียิ่งขึ้น ซึ่งนอกจากจะตรวจสอบการออกนอกระบบของแรงงานได้ดีขึ้นแล้วยังช่วยทำให้การขยายความครอบคลุมไปยังผู้รับจ้างอิสระ ในลักษณะใกล้เคียงกันกับ ระบบ Individual Retirement Accounts สำหรับผู้รับจ้างอิสระของประเทศชิลี เป็นไปได้มากขึ้น

(2) อำนวยความสะดวกการจดทะเบียนธุรกิจในลักษณะ one stop service เพิ่มเติมจากปัจจุบัน เช่น การเชื่อมโยงข้อมูลการจดทะเบียนพาณิชย์เข้าสู่ข้อมูลของประกันสังคมโดยอัตโนมัติแม้จะไม่มีการจ้างงานลูกจ้าง ซึ่งจะช่วยให้สำนักงานประกันสังคมมีแหล่งข้อมูลในตรวจสอบแรงงานได้ดีขึ้น ในปัจจุบันการจดทะเบียนพาณิชย์อยู่ในความรับผิดชอบขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ดังนั้นสิ่งที่ต้องพัฒนาควบคู่กันคือการพัฒนาระบบสารสนเทศของ อปท. ให้ได้มาตรฐาน สามารถเชื่อมโยงระหว่างกันได้

การเพิ่มประสิทธิภาพเหล่านี้มีเป้าหมายว่าแรงงานทำงานในฐานะลูกจ้างควรจะอยู่ในระบบประกันสังคมทั้งหมด ซึ่งผู้เขียนประเมินว่าช่องว่างจากระบบตรวจสอบแรงงานในปัจจุบันอาจอยู่ในระดับสูงถึง 7 ล้านคน และถ้ามี กบช. แรงงานกลุ่มนี้อาจจะมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น การเพิ่มประสิทธิภาพฐานข้อมูลและการตรวจสอบแรงงานจึงจำเป็นอย่างยิ่งเมื่อมี กบช. ในอนาคต

กล่าวโดยสรุป ปี 2565 ประเทศไทยจะกลายเป็นสังคมสูงวัยแบบสมบูรณ์โดยที่ยังมีปัญหาเงินไม่พอใช้จ่ายในยามชรา นโยบายใหม่ของภาครัฐอย่าง กบช. แม้จะบรรเทาปัญหาสำหรับแรงงานบางส่วนได้แต่ก็เป็นการเพิ่มต้นทุนการอยู่ในระบบไปพร้อมกัน ดังนั้นภาครัฐควรจะเพิ่มประสิทธิภาพฐานข้อมูลและการตรวจสอบแรงงานเพื่อป้องกันความเสี่ยงที่แรงงานจะออกนอกระบบ ผู้สูงวัยไทยจะได้มีเงินใช้จ่ายเพียงพอมากขึ้นในยามชรา

บทที่ 7 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

จากโจทย์ในการวิจัยที่มุ่งหมายค้นหานโยบายที่ได้ผลในการส่งเสริมการวางแผนทางการเงินเพื่อยามเกษียณ โดยวิเคราะห์ที่มาของปัญหาว่าเกิดจากอะไร โดยทำความเข้าใจเพิ่มขึ้นว่าเหตุใดคนในแต่ะกลุ่มช่วงวัยถึงยังออมไม่ได้ตามแผนที่คิดไว้ เป็นเพราะสาเหตุใด จากสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจส่วนตัวไม่เอื้ออำนวย เช่น รายได้ไม่ประจำ รายได้ไม่แน่นอน หรือเพราะการขาดความรู้เกี่ยวกับทางเลือกในการลงทุนที่จะให้ผลตอบแทนการออมได้ดี เป็นต้น

จากกระบวนการทบทวนวรรณกรรมประสบการณ์ต่างประเทศในการส่งเสริมองค์ความรู้ทางการเงินและเครื่องมือส่งเสริมการออมต่างๆ รวมทั้งสถานการณ์ของประเทศไทยในการส่งเสริมการออม ประกอบด้วยนโยบายจากภาครัฐ เช่น ระบบประกันสังคม การมีกองทุนการออมแห่งชาติ รวมทั้งกระบวนการส่งเสริมความรู้ทางการเงินในหลายๆ องค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน ร่วมกับการนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาช่วยส่งเสริมการออมและการลงทุน ซึ่งเป็นขั้นตอนพื้นฐานของการศึกษาวิจัย โดยข้อมูลเนื้อหาที่ได้เป็นพื้นฐานสำคัญของการศึกษาในขั้นต่อมาเพื่อค้นหาและทำความเข้าใจว่าเหตุใดคนในแต่ละกลุ่มช่วงวัยถึงยังออมไม่ได้ตามแผนที่คิดไว้ โดยใช้กระบวนการ Design Thinking ซึ่งเริ่มจากขั้นตอนการระบุปัญหา (define) ที่จะเป็นการสร้างความเข้าใจกลุ่มประชากรอย่างครอบถ้วนในทุกแง่มุม ขั้นตอนการระดมความคิด (ideate) ซึ่งส่วนหนึ่งต้องอาศัยประสบการณ์ มุมมอง แนวการดำเนินงานของต่างประเทศมาประยุกต์ใช้ในขั้นตอนนี้ รวมถึงขั้นตอนการจัดทำโมเดลต้นแบบ (prototype) มาตรการที่คาดว่าจะได้ผลในการส่งเสริมการออมการลงทุน

ผลจากการศึกษาค้นพบจุดเปลี่ยนสำคัญที่ส่งผลต่อการมีการออมโดยสามารถแบ่งเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ (1) กลุ่มที่ไม่สามารถเข้าถึงการออมและข้อมูลได้ ซึ่งประเด็นนี้เกี่ยวข้องทั้งเรื่องของบริบททางรายได้ และสังคมแวดล้อมของกลุ่มเป้าหมาย (2) กลุ่มที่สามารถเข้าถึงได้แต่ยังขาดแนวคิดในการออมหรือไม่กล้าที่จะออม ในกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีปัญหาในเรื่องของทัศนคติหรือองค์ความรู้ ซึ่งการส่งเสริมความรอบรู้ทางการเงิน สามารถแก้ไขปัญหาในส่วนนี้ได้ (3) กลุ่มที่สามารถเข้าถึงได้และสามารถนำไปปฏิบัติได้จริงซึ่งกลุ่มนี้มีความเร่งด่วนของปัญหาน้อยที่สุด ลักษณะของกลุ่มเป้าหมายอีกประการที่มีความแตกต่างอย่างชัดเจนจากการสัมภาษณ์ คือ ช่วงอายุของกลุ่มเป้าหมาย โดยในกลุ่มช่วงเจเนอเรชั่น Y (อายุ 21-40 ปี) จะให้ความสำคัญกับการใช้ชีวิตในปัจจุบันอย่างเต็มที่ การหาประสบการณ์ที่หลากหลาย ซึ่งแตกต่างกับกลุ่มช่วงเจเนอเรชั่น X (อายุ 41-55 ปี) ที่ให้ความสำคัญกับความมั่นคงทางการเงินในอนาคตและอิสรภาพทางการเงินระยะยาว ซึ่งแสดงถึงความแตกต่างของการให้ค่าความสำคัญระหว่างปัจจุบันและอนาคต หรือการมี time preference ที่แตกต่างกัน

ซึ่งสามารถสรุปจุดเปลี่ยน (turning point) ที่สำคัญต่อการออมของกลุ่มเป้าหมายได้ 3 ประการคือ 1) รายได้ของกลุ่มเป้าหมายเพียงพอหรือไม่ แบ่งได้เป็นสองกลุ่มคือ รายได้ที่ได้รับน้อยจนไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ มีหนี้สูง ในกลุ่มนี้ต้องมีความช่วยเหลือเรื่องการจัดการหนี้ การหารายได้เพิ่ม และกลุ่มที่รายได้ที่ได้รับเพียงพอต่อการดำรงชีพแต่บริหารจัดการไม่เป็น ซึ่งในกลุ่มนี้การเข้ามาของความรอบรู้ทางการเงิน หรือ

เครื่องมือที่ช่วยควบคุมการใช้จ่าย จะสามารถช่วยในการบริหารจัดการรายรับรายจ่ายให้เพียงพอได้ 2) กลุ่มเป้าหมายมีช่องทางการออมหรือไม่ ในกรณีที่ไม่มีช่องทางการออม เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นจากสภาพแวดล้อมและบริบทที่ไม่เอื้อต่อการออม เช่น ภูมิลำเนาที่อยู่ของกลุ่มเป้าหมาย ความรู้ในการเข้าถึงเทคโนโลยีที่ช่วยส่งเสริมการออมการลงทุน ระเบียบข้อจำกัดในการออม เป็นต้น และ 3) ระดับความรอบรู้ทางการเงินของกลุ่มเป้าหมายเป็นอย่างไร ซึ่งในจุดเปลี่ยนนี้ ประกอบด้วยเรื่องของความรู้และความเข้าใจ (knowledge) ทักษะและความเชี่ยวชาญ (practice) และมุมมองทัศนคติ (attitude) โดยกรอบแนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับกรอบแนวคิดที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรม ซึ่งเป็นประเด็นปัญหาที่สำคัญและมีความหลากหลายของความเป็นไปได้ ทั้งเรื่องความรู้ทักษะทางคณิตศาสตร์ขั้นพื้นฐาน ไปจนถึงองค์ความรู้เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์เพื่อการออมและการลงทุน และมุมมองและทัศนคติ ที่เป็นอีกประการที่สำคัญ และส่งผลต่อการออกแบบมาตรการ เช่น มุมมองต่อการยอมรับความเสี่ยง (risk) ความคุ้นเคยและความเชื่อใจ (trust) มุมมองต่อเป้าหมายการใช้ชีวิต ซึ่งเห็นได้ชัดในช่วงวัยที่แตกต่าง และมุมมองต่อวัตถุประสงค์ หรือเป้าหมายในการออม ที่แตกต่างของแต่ละบุคคล ซึ่งสรุปได้เป็น 6 ลักษณะบุคคล **(ภาพที่ 7-1)**

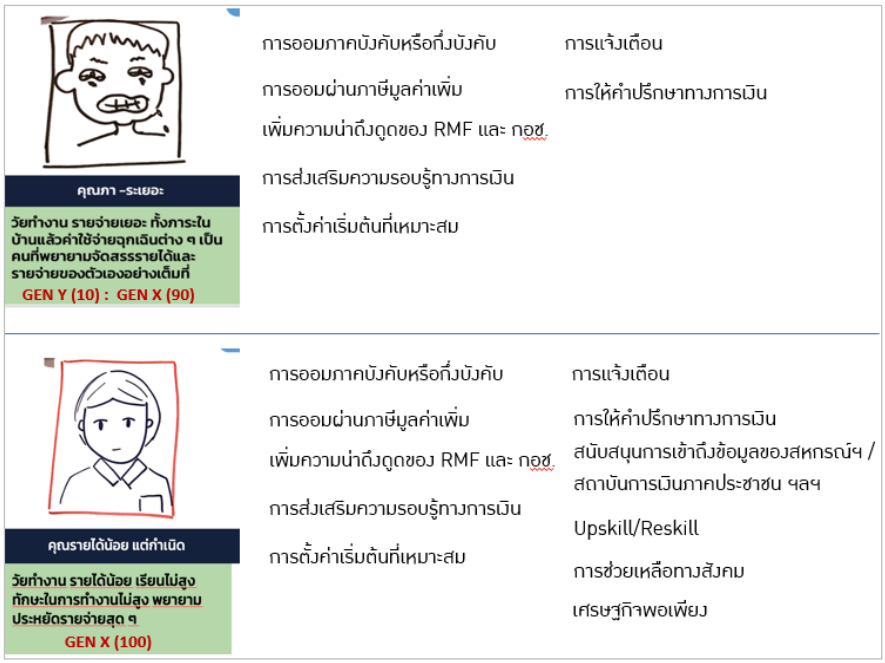
ข้อค้นพบดังกล่าวข้างต้นนำมาซึ่งต้นแบบ (prototype) มาตรการที่คาดว่าจะได้ผลในการส่งเสริมการออมการลงทุนที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายต่างๆ ได้ทั้งสิ้น 16 มาตรการ อันจะนำไปสู่การทดสอบมาตรการในการศึกษาลำดับถัดไป คือ คือ 1) การออมภาคบังคับหรือกึ่งบังคับ 2) การออมผ่านภาษีมูลค่าเพิ่ม 3) การเพิ่มความน่าดึงดูดของ RMF และ กอช. 4) การส่งเสริมความรอบรู้ทางการเงิน 5) Commitment device 6) การตั้งค่าเริ่มต้นที่เหมาะสม 7) การแจ้งเตือน 8) การแสดงผลค่าใช้จ่ายแบบรวมจากทุกบัญชี 9) การหักรายได้ก่อนถึงมือแบบมีความยืดหยุ่น 10) การให้คำปรึกษาทางการเงิน 11) Community การออมการลงทุน 12) Pension Dashboard 13) สนับสนุนการเข้าถึงข้อมูลของสหกรณ์ฯ สถาบันการเงินภาคประชาชน ฯลฯ 14) Upskill/Reskill 15) การช่วยเหลือทางสังคม และ 16) หลักเศรษฐกิจพอเพียง

จากการประมาณสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับความเพียงพอของเงินออมยังสนับสนุนผลจากข้อค้นพบข้างต้นที่ชี้ว่า รายได้ส่งผลต่อการออม พฤติกรรมการออมยังขาดการพิจารณาช่องทางการออมที่เหมาะสมเพื่อให้มีระดับการออมที่เพียงพอเมื่อยามเกษียณ และมาตรการการออมภาคบังคับผ่านระบบประกันสังคมอาจจะยังไม่เพียงพอในการกระตุ้นให้มีการออมมากขึ้นในระดับที่เพียงพอ ข้อค้นพบเกี่ยวกับคุณลักษณะทัศนคติความชอบ และพฤติกรรมข้างต้น สะท้อนให้เห็นลำดับขั้นของการพิจารณามาตรการเชิงรุกที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายหรือปัจเจกบุคคลที่มีลักษณะและข้อท้าทายแตกต่างกันนี้ สอดคล้องกับงานศึกษาทางด้านเศรษฐศาสตร์เชิงพฤติกรรม พัฒนาการทางด้านเศรษฐศาสตร์เชิงพฤติกรรมในช่วงราว 40 ปีที่ผ่านมา ได้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของปัจจัยในเชิงจิตวิทยาและสังคมวิทยา ที่มีต่อพฤติกรรมทางเศรษฐกิจลักษณะต่าง ๆ ของมนุษย์ ซึ่งรวมถึงพฤติกรรมการออมด้วย และหลายงานศึกษาชี้ว่าแนวคิดอคติเชิงพฤติกรรม (behavioral bias) ซึ่งหมายถึงความคิดหรือความเชื่อที่ไม่สมเหตุสมผล ที่ส่งอิทธิพลต่อพฤติกรรมจริงของผู้คน และใช้แนวคิดในเชิงเศรษฐศาสตร์พฤติกรรมมาประยุกต์ใช้กับมาตรการส่งเสริมการออมและการลงทุนเชิงรุก

สำหรับการศึกษาวิจัยเพื่อส่งเสริมการออมสำหรับประชาชนไทย จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำความเข้าใจทัศนคติความชอบ และแนวคิดอคติเชิงพฤติกรรม (behavioral bias) ที่จะส่งผลต่อประสิทธิผลของมาตรการ เพื่อเสนอแนะแนวทางที่มีประสิทธิภาพในการส่งเสริมการออมเพื่อใช้ในยามชราของคนไทย ที่ได้ค้นพบจากการศึกษานี้ ผ่านการสำรวจแบบสอบถามเชิงทดลอง (experimental design survey) และนำผลมาวิเคราะห์ผลต่อประสิทธิผลของมาตรการเพื่อให้มีความสอดคล้องกับอคติเชิงพฤติกรรมที่ค้นพบ โดยมาตรการบางส่วนจะถูกนำไปทดสอบผ่านการศึกษาเชิงทดลอง (experimental study) กับกลุ่มประชากรเป้าหมาย เพื่อศึกษาถึงผลลัพธ์จากการนำมาตรการดังกล่าวมาใช้ในความเป็นจริง และนำไปเผยแพร่และผลักดันให้ถูกนำไปประยุกต์ใช้จริง ทั้งในภาครัฐและภาคเอกชนในลำดับต่อไป

ภาพที่ 7-1 มาตรการส่งเสริมการออมสำหรับกลุ่มเป้าหมายต่างๆ

คุณภา -ระเยอะ
วัยทำงาน รายจ่ายเยอะ ทั้งภาระในบ้านแล้วค่าใช้จ่ายฉุกเฉินต่าง ๆ เป็นคนที่พยายามจัดสรรรายได้และรายจ่ายของตัวเองอย่างเต็มที่
GEN Y (10) : GEN X (90)
การออมภาคบังคับหรือกึ่งบังคับ
การออมผ่านภาษีมูลค่าเพิ่ม
เพิ่มความน่าดึงดูดของ RMF และ กอช.
การส่งเสริมความรอบรู้ทางการเงิน
การตั้งค่าเริ่มต้นที่เหมาะสม
การแจ้งเตือน
การให้คำปรึกษาทางการเงิน
คุณรายได้น้อย แต่ก่าเนิด
วัยทำงาน รายได้น้อย เรียนไม่สูง ทักษะในการทำงานไม่สูง พยายามประหยัดรายจ่ายสุด ๆ
GEN X (100)
การออมภาคบังคับหรือกึ่งบังคับ
การออมผ่านภาษีมูลค่าเพิ่ม
เพิ่มความน่าดึงดูดของ RMF และ กอช.
การส่งเสริมความรอบรู้ทางการเงิน
การตั้งค่าเริ่มต้นที่เหมาะสม
การแจ้งเตือน
การให้คำปรึกษาทางการเงิน
สนับสนุนการเข้าถึงข้อมูลของสหกรณ์ฯ / สถาบันการเงินภาคประชาชน ฯลฯ
Upskill/Reskill
การช่วยเหลือทางสังคม
เศรษฐกิจพอเพียง

ที่มา: คณะผู้วิจัย

บรรณานุกรม

AARP. (2019). *The Aging Readiness & Competitiveness Report: Germany.*

AEGON. (2018). *The AEGON Retirement Readiness Survey 2018: Japan Country Report.* Retrieved from https://www.aegon.com/research/reports/annual/aegon-retirement-readiness-survey-2018-a-new-social-contract/

AIA. (November 2018). *Member's Guide Full Version.* เข้าถึงได้จาก AIA: https://www.aia.com.hk/content/dam/hk/pdf/form-library/form-and-guides/employee/members-guide-eng-general-nov-2018.pdf

Akiko Nomura. (2019). *Japan's Pension System: Challenges and Implications.* Nomura Institute of Capital Markets Research.

Alejandro Drexler, Greg Fischer, และ Antoinette Schoar. (2014). Keeping It Simple: Financial Literacy and Rules of Thumb. *American Economic Journal: Applied Economics Vol. 6 No. 2 April 2014*, 1-31.

Allianz. (2015). *Retirement Income Adequecy Indicator.* Munich: Allianz.

Almeida, R. K., & Faria, M. L. (2014). The Wage Returns to On-the-Job Training: Evidence from Matched Employer-Employee Data. *IZA Discussion Paper*.

Ameriks, J., Caplin, A., & Leahy, J. (2003). Wealth Accumulation and the Propensity to Plan. *The Quarterly Journal of Economics*.

ANZ. (2015). *ANZ Survey of Adult Financial Literacy in Australia 2014.*

Arkhat Abikenov, Elmira P. Kenzhibekova, Nessibeli Kalkayeva, Binur A. Taitorina, Yermek A. Buribayev, และ Zhanna A. Khamzina. (22 February 2021). The Model of Pension System in Chile: Transformation in Kazakhstan. *Kasetsart Journal of Social Sciences, 42*, 117–122.

Ashraf, N., Karlan, D., & Yin, W. (2006). Tying Odysseus to the Mast: Evidence from a Commitment Savings Product in the Philippines. *Quarterly Journal of Economics*.

Atkinson, A. B. (2015). *inequality.* http://eprints.lse.ac.uk/101810/

Attanasio, O. P., & Weber, G. (2010). Consumption and Saving: Models of Intertemporal Allocation and Their Implications for Public Policy. *Journal of Economic Literature*.

Azahar, N. S. (2020, July 13). *Assist informal workers with social safety net for retirement*. Retrieved from New Straits Times: https://www.nst.com.my/opinion/columnists/2020/07/608333/assist-informal-workers-social-safety-net-retirement

Barbara E. Kritzer. (2008). Chile's Next Generation Pension Reform. *Social Security Bulletin, 68*(2). เข้าถึงได้จาก Social Security Administration: https://www.ssa.gov/policy/docs/ssb/v68n2/v68n2p69.html

Bender, K. A. (2012). An analysis of well-being in retirement: The role of pensions, health, and 'voluntariness' of retirement. *The Journal of Socio-Economics*.

BMAS. (2010). *Pensions*. Retrieved from BMAS: https://www.bmas.de/EN/Our-Topics/Pensions/start-pensions.html

Bonin, H. (2009). *15 Years of Pension Reform in Germany Old Successes and New Threats.* ZEW Research.

Börsch-Supan, A. H., & Martin, G. (2010). *Kann die Riester-Rente die Rentenlücke in der gesetzlichen Rente schließen?* Discussion Paper, Mannheim Research Institute for the Economics of Aging.

Börsch-Supan, A. H., Coppola, M., & Reil-Held, A. (2012). *Riester Pension in Germany Design, Dynamics, Targetting success and crowding-in.* NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH.

Brigitte C. Madrian, และ Dennis F. Shea. (2001). The Power of Suggestion: Inertia in 401(k) Participation and Savings Behavior. *The Quarterly Journal of Economics*.

Browning, M., & Lusardi, A. (1996). Household Saving: Micro Theories and Micro Facts. *Journal of Economic Literature*.

Brune, L., Chyn, E., & Kerwin, J. (2021). Pay Me Later: Savings Constraints and the Demand for Deferred Payments . *American Economic Review*.

Campbell, J. Y., & Mankiw, N. G. (1991). The response of consumption to income A cross-country investigation*. *European Economic Review*.

CCFSI. (2020). *Current Financial Services Information Activities*. Retrieved from The Central Council for Financial Services Information: https://www.shiruporuto.jp/e/about/activities.html

Chetty, R., Friedman, J. N., Leth-Petersen, S., Nielsen, T. H., & Olsen, T. (2014). Active vs. Passive Decisions and Crowd-Out in Retirement Savings Accounts: Evidence from Denmark. *The Quarterly Journal of Economics*.

Committee for the Promotion of Financial Education. (2015). Financial Literacy Map. Retrieved from https://www.shiruporuto.jp/e/consumer/pdf/major_points_of_the_financial_literacy_map.pdf

Dean Karlan, Margaret McConnell, Sendhil Mullainathan, และ Jonathan Zinman. (2010). *Getting to the Top of Mind: How Reminders Increase Saving.* National Bureau of Economic Research.

DellaVigna, S. (2009). Psychology and Economics: Evidence from the Field. *Journal of Economic Literature*.

Die Bundesversammlung der Schweizerischen Eidgenossenschaft. (1 January 2021). *Art. 11 Bundesgesetz über die Alters- und Hinterlassenenversicherung (AHVG).* เข้าถึงได้จาก Fedlex: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/63/837_843_843/de

Dustmann, C., & Schönberg, U. (2012). What Makes Firm-based Vocational Training Schemes Successful? The Role of Commitment. *American Economic Journal: Applied Economics*.

Economic Intelligence Center. (16 ธันวาคม 2013). เข้าถึงได้จาก Microfinance: https://www.scbeic.com/th/detail/product/914

Elder, H. W., & Rudolph, P. M. (1999). Does retirement planning affect the level of retirement satisfaction? *Financial Services Review*.

Esther Duflo, และ Emmanuel Saez. (2003). The Role of Information and Social Interactions in Retirement Plan Decisions: Evidence from a Randomized Experiment. *The Quarterly Journal of Economics*, 815-842.

Federal Department of Justice and Police. (2018). *Swiss social insurance system: Period of stay in Switzerland and departure.* เข้าถึงได้จาก Federal Social Insurance Office (FSIO): https://www.bsv.admin.ch/dam/bsv/en/dokumente/englisch_swiss_socialinsurancesystemsojourninswitzerlandanddepar.pdf.download.pdf/english_swiss_socialinsurancesystemsojourninswitzerlandanddepart.pdf

Federal Social Insurance Office. (January 2021). *Switzerland's old-age insurance system: A tried-and-tested system – in simple terms.* เข้าถึงได้จาก Federal Social Insurance Office: https://www.bsv.admin.ch/bsv/en/home/social-insurance/ahv.html

Federation of the Dutch Pension Funds. (2021, April 1). *The Dutch pension system: highlights and characteristics*. Retrieved from Pensioen Federatie: https://www.pensioenfederatie.nl/website/the-dutch-pension-system-highlights-and-characteristics

Felipe Kast, Stephan Meier, และ Dina Pomeranz. (2012). *Under-Savers Anonymous: Evidence on Self-Help Groups and Peer Pressure as a Savings Commitment Device.* National Bureau of Economic Research.

Finnish Centre for Pensions. (2021a). *Self-employed.* เข้าถึงได้จาก Finnish Centre for Pensions: https://www.etk.fi/en/finnish-pension-system/pension-security/pension-coverage-and-insurance/self-employed/

Finnish Centre for Pensions. (2021b). *FAQs on YEL insurance.* เข้าถึงได้จาก Finnish Centre for Pensions: https://www.etk.fi/en/finnish-pension-system/pension-security/pension-coverage-and-insurance/faqs-on-yel-insurance/

Finnish Centre for Pensions. (2021c). *Pensions for the self-employed.* เข้าถึงได้จาก Työeläke.fi: https://www.tyoelake.fi/en/pensions-for-the-self-employed/

Finnish Centre for Pensions. (2021d). *Earnings-related Pension Indexes.* เข้าถึงได้จาก Finnish Centre for Pensions: https://www.etk.fi/en/finnish-pension-system/pension-security/pension-indexation/earnings-related-pension-indexes/

FINNOMENA. (2018). *สร้างกลยุทธ์การออมเงิน จาก "ปรัชญาความพอเพียง"* . 04/12/18 สืบค้นจาก https://www.finnomena.com/z-admin/sufficiency/.

Fujiwara, K. (2002). *Defined Contribution Plans in Japan (Draft).*

Furusawa, T. (2014). Developments of Financial Education in Japan. Retrieved from https://www.fsa.go.jp/frtc/kenkyu/event/20140312/s3_2.pdf

Gail Matthews. (2015). *Goals Reseach Summary.* เข้าถึงได้จาก https://braveheartsales.com/wp-content/uploads/Goals-Research-Summary.pdf?x60870

Gerhard Backer. (2017). *New regulations on occupational pensions in Germany.* European Commission.

Gharad Bryan, Dean Karlan, และ Scott Nelson. (2010). Commitment Devices. *Annual Review of Economics*.

Hall, R. E., & Mishkin, F. S. (1982). The Sensitivity of Consumption to Transitory Income: Estimates from Panel Data on Households. *Econometrica*.

Hastings, J. S., Madrian, B. C., & Skimmyhorn, W. L. (2013). Financial Literacy, Financial Education, and Economic Outcomes. *Annual Review of Economics*.

Higgins, E. T. (1998). Promotion and Prevention: Regulatory Focus as A Motivational Principle. *Advances in experimental social psychology*.

Hisashi Kaneko. (2018). *Japan's individual defined contribution pension plan enrollment soon to surpass one million.* Nomura Research Institute. เข้าถึงได้จาก https://www.nri.com/-/media/Corporate/en/Files/PDF/knowledge/publication/lakyara/2018/08/lakyaravol287.pdf?la=en&hash=94EAA1486FA4987E46EC2904B155A74CC88135B6

Holzmann, R., Hinz, R. P., & Dorfman, M. (2008). *Pension Systems and Reform Conceptual Framework.*

Hong Kong Institute of Certified Public Accountant. (26 June 2020). *The Audit of Retirement Schemes.* เข้าถึงได้จาก Hong Kong Institute of Certified Public Accountant: https://www.hkicpa.org.hk/-/media/HKICPA-Website/Members-Handbook/volumeIII/pn860_1_17.pdf

Hong Kong Securities and Investment Institute. (March 2016). *Mandatory Provident Fund Schemes Examination Study Notes (Ninth Edition).* เข้าถึงได้จาก Hong Kong Securities and Investment Institute: https://www.hksi.org/media/2157/mpf-examination-handbook.pdf

Howell H. Zee Vito Tanzi. (March 1998). Taxation and the Household Saving Rate: Evidence from OECD Countries. *IMF Working Paper*(WP/98/36). เข้าถึงได้จาก https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp9836.pdf

Hung, A. A., Parker, A. M., & Yoong, J. K. (2009). Defining and measuring financial literacy. *Working Paper WR-708*.

ILO. (2018a). *Minimum requirements in ILO social security standards.* Retrieved from https://www.social-protection.org/gimi/RessourcePDF.action?id=55516

ILO. (2018b). *Social protection for older persons: Policy trends and statistics 2017–19.* Geneva: ILO. Retrieved from https://www.ilo.org/secsoc/information-resources/publications-and-tools/policy-papers/WCMS_645692/lang--en/index.htm

ILO. (2018c). *The ILO Multi-Pillar pension model: Building equitable and sustainable pension systems.* Retrieved from https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---soc_sec/documents/publication/wcms_645751.pdf

ILO. (2019). *Extending social security to workers in the informal economy: Lessons from international experience.*

Information Services Department. (December 2015). *Mandatory Provident Fund.* เข้าถึงได้จาก GovHK: https://www.gov.hk/en/about/abouthk/factsheets/docs/mpf.pdf

International Social Security Association. (2018). *Social Security Programs Throughout the World: Europe 2018.* SSA Publication.

International Social Security Association. (2019). *Country Profile: Chile*. Retrieved from International Social Security Association: https://ww1.issa.int/node/195543?country=826

Japan Pension Service. (2017, September 2). *Overview of the Social Insurance System*. Retrieved July 26, 2020, from Japan Pension Service: https://www.nenkin.go.jp/international/english/overview/overview.html

Javier Bronfman, และ Gonzalo Reyes. (3 October 2017). *Inclusion of the Self-Employed in the Pension System in Chile.* เข้าถึงได้จาก ResearchGate: https://www.researchgate.net/publication/320717037_Inclusion_of_the_Self-Employed_in_the_Pension_System_in_Chile

Jeffrey R. Brown, Zoran Ivkovic, Paul A. Smith, และ Scott Weisbenner. (2008). Neighbors Matter: Causal Community Effects and Stock Market Participation. *The Journal of Finance*, 1509-1531.

JSDA. (2014). *NISA:Japan's new tax exemption scheme for investment by individuals.* Retrieved from https://www.jsda.or.jp/en/activities/research-studies/files/NISA.pdf

Kantei. (2016). *Urgent Policies to Realize a Society in Which All Citizens are Dynamically Engaged.* Retrieved from http://www.kantei.go.jp/jp/topics/2015/ichiokusoukatsuyaku/kinkyujisshitaisaku_en.pdf

Kasikorn Bank . (2020, July 23). *KBank launches MAKE by KBank*. Retrieved from Kasikorn Bank : https://kasikornbank.com/en/News/Pages/MAKE-by-KBank.aspx

Kempson, E., Collard, S. B., & Moore, N. (2005). *Measuring financial capability: an exploratory study.* Financial Services Authority.

Ken Militzer and Ilona Ontscherenki. (April 1990). The Value Added Tax: Its Impact on Saving. *Business Economics, 25*(2), 32-37. เข้าถึงได้จาก https://www.jstor.org/stable/23485955

Kept by Krungsri. (สิงหาคม 2564). *Kept ทำอะไรได้*. เข้าถึงได้จาก Kept by Krungsri: https://www.keptbykrungsri.com/

Keynes, J. M. (1936). *The general theory of employment, interest and money.*

Lei Zhang william Dougan. (September 2009). *Consumption Taxes, Income Taxes, and Saving: Evidence from OECD Countries.* เข้าถึงได้จาก https://www.sem.tsinghua.edu.cn/semcms_com_www/upload/article/file/2012_2/4_15/a4g2h11iu2s8.pdf

Leora Klapper, Annamaria Lusardi, และ Peter van Oudheusden. (2014). *Financial Literacy Around the World : Insights From the Standard & Poor's Rating Services Global Financial Literacy Survey.*

Lewis Mandell. (2008). Financial Literacy of High School Students. *Handbook of Consumer Finance Research*, 163-183.

Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2006). Financial literacy and planning: implications for retirement wellbeing. *Working paper*.

Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2011). Financial Literacy and Planning: Implications for Retirement Wellbeing. *NBER Working Paper No. 17078*.

Maheswaran, D., & Meyers-Levy, J. (1990). The Influence of Message Framing and Issue Involvement. *Journal of Marketing Research*.

Mandatory Provident Fund Schemes Authority. (2021a). *Information Centre FAQ.* เข้าถึงได้จาก Mandatory Provident Fund Schemes Authority: https://www.mpfa.org.hk/en/info-centre/faq/self-employed#

Mandatory Provident Fund Schemes Authority. (2021b). *Enforcement.* เข้าถึงได้จาก Mandatory Provident Fund Schemes Authority: https://www.mpfa.org.hk/en/enforcement/self-employed/enforcement-measures-and-penalties

Mandatory Provident Fund Schemes Authority. (8 February 2021c). *MPFA announces 2020 MPF investment performance.* เข้าถึงได้จาก Mandatory Provident Fund Schemes Authority: https://www.mpfa.org.hk/en/info-centre/press-releases/9930_record

Mandatory Provident Fund Schemes Authority. (2021d). *eMPF Platform.* เข้าถึงได้จาก Mandatory Provident Fund Schemes Authority: https://www.mpfa.org.hk/en/empf/overview

Mark Grinblatt. (2001). What Makes Investors Trade? *The Journal of Finance*, 589-616.

Mayumi Hayashi. (2011). *The care of older people in Japan: myths and realities of family 'care'.* เข้าถึงได้จาก History & Policy: http://www.historyandpolicy.org/policy-papers/papers/the-care-of-older-people-in-japan-myths-and-realities-of-family-care

Meyers-Levy, J., & Maheswaran, D. (2004). Exploring Message Framing Outcomes When Systematic, Heuristic, or Both Types of Processing Occur. *Journal of Consumer Psychology*.

Ministry of General Affairs. (2021, April 5). *State pension (AOW)*. Retrieved from Government of the Netherlands: https://www.government.nl/topics/state-pension-aow

Money Wise. (2019). *Money Wise: National Strategy 2019 Working together for the financial fitness of Dutch citizens.* The Hague: Money Wise. Retrieved from https://www.wijzeringeldzaken.nl/bibliotheek-/media/Engels/english-direction-moneywise-2019.pdf

National Pension Fund Association. (2017). *What is iDeCo?* เข้าถึงได้จาก ideco-koushiki: https://www.ideco-koushiki.jp/english/

Neuberger, D. (2015). *Financial inclusion, regulation, and education in.* ADBI Working Paper.

Noone, J. H., Stephens, C., & Alpass, F. M. (2009). Preretirement Planning and Well-Being in Later Life: A Prospective Study. *Research on Aging*.

OASI/DI Information Centre. (1 January 2021). *Self-employed contributions to Old Age and Survivors' Insurance (OASI), Compensation Insurance (IC), Disability Insurance (DI) and Income.* เข้าถึงได้จาก AHV-IV: https://www.ahv-iv.ch/p/2.02.e

OECD. (2005). *Supervision of Privately Managed, Defined Contribution Pension Schemes in Hong Kong.* Paris: OECD Publishing. เข้าถึงได้จาก OECD iLibrary: https://www.oecd-ilibrary.org/finance-and-investment/supervising-private-pensions-institutions-and-methods/supervision-of-privately-managed-defined-contribution-pension-schemes-in-hong-kong_9789264016989-14-en

OECD. (2013). *Improvinig Finanacial Education Effectiveness Through Bhevioural Economics: OECD Key Findings and Way Forward.* OECD. เข้าถึงได้จาก https://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/TrustFund2013_OECDImproving_Fin_Ed_effectiveness_through_Behavioural_Economics.pdf

OECD. (2015). *National Strategies for Financial Education: OECD/INFE Policy Handbook.* OECD. เข้าถึงได้จาก https://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/national-strategies-for-financial-education-policy-handbook.htm

OECD. (2016). *OECD/INFE International Survey of Adult Financial Literacy Competencies.* Paris: OECD.

OECD. (2019). *Financial Markets Insurance and Pensions: Inclusiveness and Finance.*

OECD. (27 November 2019). *Pensions at a Glance 2019.* เข้าถึงได้จาก OECD iLibrary: https://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/pensions-at-a-glance-2019_451d8676-en

OECD. (2019). *Smarter financial education: key lessons from behavioural insights for financial literacy initiatives.* OECD. เข้าถึงได้จาก http://www.oecd.org/financial/education/smarter-financial-education-behavioural-insights.pdf

OECD. (2020). *OECD/INFE 2020 International Survey of Adult Financial Literacy.* เข้าถึงได้จาก www.oecd.org/financial/education/launchoftheoecdinfeglobalfinancialliteracysurveyreport.htm

Olga Wong. (2013). *Germany maps out clear vision on ageing population as Hong Kong struggles*. เข้าถึงได้จาก South China Morning Post: https://www.scmp.com/news/hong-kong/article/1188673/germany-maps-out-clear-vision-cope-ageing-population

Parker, A. M., de Bruin, W. B., Yoong, J., & Willis, R. (2012). Inappropriate Confidence and Retirement Planning: Four Studies with a National Sample. *Journal of Behavioral Decision Making*.

Piggott, J., & Sane, R. (2009, December). Indexing Pensions. *SP DISCUSSION PAPER* (No. 0925). Retrieved from http://documents1.worldbank.org/curated/en/686271468155723487/pdf/524450NWP0Box345558B01PUBLIC100925.pdf

Pootrakool, K., Ariyapruchya, K., & Sodsrichai, T. (2005). *Long-term Saving in Thailand.*

PwC. (2017). *Review of Hong Kong's MPF system: Recommendations for key reforms.* เข้าถึงได้จาก PwC: https://www.pwchk.com/en/asset-management/hong-kong-mpf-review-and-recommendations.pdf

Reichert, S. J. (n.d.). *Dutch Pension System an overview of the key aspects.* Retrieved from Pensiondevelopment.org

Richard H Thaler, และ Shlomo Benartzi. (2004). *Save More Tomorrow: Using Behavioral Economics to Increase Employee Saving.* Chicago: Journal of Political Economy.

Rogers Todd, Katherine L. Milkman, และ Kevin G. Volpp. (2014). *Commitment Devices: Using Initiatives to Change Behavior.*

Rohitash Hurla, Melanie Kim, Erica Singer, และ Dilip Soman. (2017). *Applying Findings from Financial Literacy to Encourage Responsible Gambling.* University of Toronto. เข้าถึงได้จาก https://www.rotman.utoronto.ca/-/media/Files/Programs-and-Areas/BEAR/White-Papers/BEAR-ResponsibleGambling1.pdf?la=en

Social Welfare Department. (27 July 2021). *Social Security Allowance (SSA) Scheme.* เข้าถึงได้จาก Social Welfare Department: https://www.swd.gov.hk/en/index/site_pubsvc/page_socsecu/sub_ssallowance/

Somville, V., & Vandewalle, L. (2018). Saving by Default: Evidence from a Field Experiment in Rural India. *American Economic Journal: Applied Economics*.

ThaiBMA. (2019). *ถอดบทเรียนจากญี่ปุ่นแล้วย้อนมองไทยการออมเพื่อเตรียมเกษียณ (ตอนที่ 1)*. เข้าถึงได้จาก ThaiBMA: http://www.thaibma.or.th/EN/Investors/Individual/Blog/2019/12032019.aspx

Thaler, R. H., & Benartzi, S. (2004). Save More Tomorrow™: Using Behavioral Economics to Increase Employee Saving. *Journal of Political Economy*.

Thaler, R. H., & Sunstein, C. R. (2008). *Nudge: Improving Decisions about Health, Wealth, and Happiness.* Yale University Press.

The Employees Provident Fund (EPF). (2019a, December 12). *KWSP EPF*. Retrieved from Contribution: www.kwsp.gov.my/member/contribution

The Employees Provident Fund (EPF). (2019b, December 12). *Mandatory Contribution*. Retrieved from EKSP EPF: https://www.kwsp.gov.my/member/contribution

The Employees Provident Fund (EPF). (2021a, January 25). *All About Your Responsibility*. Retrieved April 1, 2021, from KWSP EPF: https://www.kwsp.gov.my/employer/contribution/all-about-your-responsibility

The Employees Provident Fund (EPF). (2021b, March 1). *Current:Corporate Profile*. Retrieved April 9, 2021, from KWSP EPF: www.kwsp.gov.my/about-epf/corporate-profile

The Government Public Relations. (2020, September 7). *Thailand Is Preparing for Becoming a Super-Aged Society*. Retrieved from The Government Public Relations: https://thailand.prd.go.th/ewt_news.php?nid=10055&filename=index

Todd, T. M. (2019). Behavioral economics and the impact of message framing on financial planning intentions. Kansas State University.

Udo Reifner, และ Anne Schelhowe. (2010). Financial Education. *Journal of Social Science Education, 9*(2), 33-42.

van Rooij, M. C., Lusardi, A., & Alessie, R. J. (2012). Financial Literacy, Retirement Planning, and Household Wealt. *The Economic Journal*.

Versicherungen mit Kopf. (2020). *Basic pension / Rürup pension – the ultimate guide (2020).* เข้าถึงได้จาก Versicherungen mit Kopf: https://www.versicherungenmitkopf.de/about-insurance-with-head?lang=en

We are social. (2021). *DIGITAL 2021 GLOBAL OVERVIEW REPORT.* Retrieved from https://wearesocial-cn.s3.cn-north-1.amazonaws.com.cn/common/digital2021/digital-2021-global.pdf

Weil, D. N. (1991). What determines savings?: A review essay. *Journal of Monetary Economics*.

Whitehouse, E. (2014). *Earnings related schemes: Design, options and experience.* Washington DC,: World Bank core course. Retrieved from https://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/Event/pensions/3.%20Whitehouse_Basic%20pensionomics%20v5.pdf

Wijzer in geldzaken. (2021, April 1). *National strategy*. Retrieved from Money Wise: https://www.wijzeringeldzaken.nl/english/what-does-the-platform-do/

Wijzer in geldzaken. (2021, April 1). *Programs and projects*. Retrieved from Money Wise: https://www.wijzeringeldzaken.nl/english/programs-and-projects/

Yoon, H., & Ferle, C. L. (2018). Saving Behavior Messaging: Gain/Loss Framing, Self/Family Orientations, and Individual Differences in Collectivism. *Journal of Advertising*.

จิรัฐ เจนพึ่งพร, ณฐ์ภัชช์ พงษ์เลื่องธรรม, อธิพงษ์ สายแก้ว และ ปุณฑริก จงประสพลาภ. (2559). *เหตุไฉนคนไทยถึงไม่ออม.*

ฐิติมา ชูเชิด. (17 ธันวาคม 2562). *เมื่อกองทุนบำนาญในโลกต้องเร่งปรับตัวเพื่อความอยู่รอด*. เข้าถึงได้จาก ธนาคารแห่งประเทศไทย: https://www.bot.or.th/Thai/ResearchAndPublications/articles/Pages/Article_17Dec2019.aspx

ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2559ก). *รายงานผลการสำรวจการเข้าถึงบริการทางการเงินภาคครัวเรือน ปี 2559.* กรุงเทพมหานคร: ธนาคารแห่งประเทศไทย. เข้าถึงได้จาก https://www.bot.or.th/Thai/FinancialInstitutions/Highlights/FSMP2/FinancialAccessSurveyOfThaiHouseholds_2016.pdf

ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2559ข). *รายงานผลการสำรวจทักษะทางการเงินของไทย ปี 2559.* ฝ่ายส่งเสริมความรู้ทางการเงิน. กรุงเทพมหานคร: ธนาคารแห่งประเทศไทย.

ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2561ก). *รายงานผลสำรวจการเข้าถึงบริการทางการเงิน ภาคครัวเรือน ปี 2561.* กรุงเทพมหานคร.

ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2561ข). *รายงานผลการสำรวจทักษะทางการเงินของไทย ปี 2561.*

ธนาคารแห่งประเทศไทย. (มกราคา-กุมภาพันธ์ 2563). แบงก์ชาติกับปฏิบัติการแก้หนี้ เพื่อลดภาระให้คนไทย. *พระสยาม MAGAZINE*(ฉบับที่ 1), 14-17. เข้าถึงได้จาก https://www.bot.or.th/Thai/BOTMagazine/Pages/256301Knowledge_DebtClinic.aspx

ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2564a). *โครงการ Fin. ดี Happy Life!!! ส่งเสริมทักษะทางการเงินของคนวัยทำงาน.* เข้าถึงได้จาก https://www.1213.or.th/th/Pages/findhappylife.aspx

ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2564b). *Fin. ดี We Can Do!!!* เข้าถึงได้จาก https://www.1213.or.th/th/Pages/findseason3.aspx

ธนิดา ลอเสรีวานิช. (2564). *"สินเชื่อส่วนบุคคลดิจิทัล" สินเชื่อยุคใหม่เพื่อคนตัวเล็ก*. เข้าถึงได้จาก ธนาคารแห่งประเทศไทย: https://www.bot.or.th/Thai/BOTMagazine/Pages/256404TheKnowledge_DigitalPLoan.aspx

ธานี ชัยวัฒน์, และ คณะ. (2562). *โครงการ การสำรวจสถานการณ์เศรษฐกิจแบบกิ๊ก (Gig economy) ของประเทศไทย.* กรุงเทพ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.).

ธาราทิพย์ ตั้งกาญจนภาสน์ พิชามญชุ์ กิตติอัครเสถียร และถิรนันท์ สงวนจีน. (5 March 2021). ก้าวสู่วัยเกษียณอย่างมั่นใจ ด้วยข้อมูลการออมแบบครบวงจร. *FOCUSED AND QUICK (FAQ)*(185). เข้าถึงได้จาก https://www.bot.or.th/Thai/MonetaryPolicy/ArticleAndResearch/Pages/FAQ185.aspx

นพ.เกษม วัฒนชัย. (ม.ป.ป.). *ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตและบริหารพัฒนาองค์กร.* มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาประเทศตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง สืบค้นจาก http://social.nesdc.go.th/social/Portals/0/Documents.

ประชาชาติธุรกิจ. (2563 พฤศจิกายน 2562). *ถอดบทเรียน “เนเธอร์แลนด์" ระบบบำนาญดีสุดในโลกกำลังล่มสลาย*. เข้าถึงได้จาก ประชาชาติธุรกิจ: https://www.prachachat.net/world-news/news-396938

ไปรมา อิศรเสนา ณ อยุธยา และ ชูจิต ตรีรัตนพันธ์. (2017). DESIGN THINKING : LEARNING BY DOING. กรุงเทพฯ: ศูนย์สร้างสรรค์งานออกแบบ (TCDC).

ศูนย์ส่งเสริมการพัฒนาความรู้ตลาดทุน ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย. (ม.ป.ป.). *คู่มือ “Happy Money ตอน องค์กรสร้างสุขทางการเงิน”.* ตลาดหลักทรัพย์แห่ งประเทศไทย. เข้าถึงได้จาก https://www.set.or.th/dat/vdoArticle/attachFile/TSI-Document_PF_012.pdf

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. (ธันวาคม 2547). *โครงการศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาระบบการเงินจุลภาค*. เข้าถึงได้จาก Thailand Development Research Institute: https://tdri.or.th/wp-content/uploads/2012/09/h108.pdf

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. (2560). *โครงการการศึกษาตลาดแรงงานไทยเพื่อยกระดับคุณภาพแรงงานและผลักดันประเทศให้พ้นกับดักรายได้ปานกลาง.*

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. (2563). *แนวทางการพัฒนาการดำเนินงานของกองทุนการออมแห่งชาติ.* กรุงเทพ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.

สฤณี อาชวานันทกุล. (1 JUL 2020). เข้าถึงได้จาก the momentum: https://themomentum.co/debt-crisis-sme/

สำนักงานปลัดกระทรวงแรงงาน. (2563). *สถิติแรงงานประจำปี 2562.*

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2560). *รายงานสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ.2560.* กรุงเทพมหานคร. เข้าถึงได้จาก http://www.nso.go.th/sites/2014/DocLib13/ด้านสังคม/สาขาประชากร/ประชากรสูงอายุ/2560/รายงานฉบับสมบูรณ์.pdf

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (4 เมษายน 2561). *การออมภาคครัวเรือนของไทย ไตรมาสที่ 3 ปี 2561.* เข้าถึงได้จาก การออมภาคครัวเรือนของไทย: http://www.nso.go.th/sites/2014/DocLib13/ด้านสังคม/สาขารายได้/การออมภาคครัวเรือน/ไตรมาส_3_2561.pdf

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2562). *การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ.2562.* กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

ภาคผนวก ก
รายละเอียดการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างในกระบวนการทำความเข้าใจ

กระบวนการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างในกระบวนการทำความเข้าใจมีการดำเนินการในช่วงระหว่างวันที่ 19 กุมภาพันธ์ จนถึงวันที่ 2 สิงหาคม พ.ศ.2564 ทั้งนี้กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดมีการกระจายตัวตามลักษณะของกลุ่มประชากรที่ได้มีการกำหนดไว้ในบทที่ 4.1 โดยผลการกระจายตัวจะเน้นกลุ่มแรงงานนอกระบบที่อยู่ในช่วงเจเนอเรชั่น Y จำนวน 26 ท่าน รองลงมาเป็นกลุ่มแรงงานนอกระบบในช่วงเจเนอเรชั่น X จำนวน 11 ท่าน ลำดับต่อมาเป็นแรงงานในระบบในช่วงเจเนอเรชั่น Y จำนวน 5 ท่านและกลุ่มสุดท้ายคือแรงงานในระบบเจเนอเรชั่น X ซึ่งมีจำนวน 3 ท่าน โดยมีจำนวนรวมทั้งสิ้น 45 คน นอกจากนั้นกลุ่มตัวอย่างดังกล่าวยังมีการกระจายตัวของกลุ่มรายได้ออกเป็น 3 กลุ่มรายได้หลักคือ รายได้น้อย รายได้ปานกลางและรายได้ปานกลางค่อนสูง ซึ่งมีรายละเอียดตาม**ตารางที่ ก.1**

ตารางที่ ก-1 การกระจายตัวของกลุ่มตัวอย่างตามสถานะของแรงงานและกลุ่มรายได้ จำแนกตามช่วงวัย

สถานะแรงงาน	กลุ่มรายได้*	เจเนอเรชั่น Y	เจเนอเรชั่น X
แรงงานในระบบฯ	รายได้น้อย	1 คน	0 คน
	รายได้ปานกลาง	2 คน	1 คน
	รายได้ปานกลางค่อนสูง	2 คน	2 คน
แรงงานนอกระบบฯ	รายได้น้อย	3 คน	1 คน
	รายได้ปานกลาง	11 คน	5 คน
	รายได้ปานกลางค่อนสูง	12 คน	5 คน
รวม		31 คน	14 คน

หมายเหตุ: * กลุ่มรายได้น้อยคือกลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้น้อยกว่า 8,000 บาทต่อเดือน กลุ่มรายได้ปานกลางมีรายได้ระหว่าง 8,001 - 20,000 บาทและในกลุ่มสุดท้ายคือกลุ่มรายได้ปานกลางค่อนสูง ซึ่งมีรายได้ระหว่าง 20,001 - 50,000 บาทต่อเดือน

ที่มา: คณะผู้วิจัย

ลำดับต่อมาเป็นการกำหนดขอบเขตคำถามการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างของการศึกษา โดยกระบวนการกำหนดคำถามและแนวทางการสัมภาษณ์มาจากข้อมูลการทบทวนวรรณกรรมประกอบกับกระบวนการทำความเข้าใจตามที่ปรากฏอยู่ในรายงานบทที่ 4.2 โดยการสัมภาษณ์มีจุดประสงค์คือ เพื่อสร้างความเข้าใจว่าแรงงานในแต่ละสถานะ มีทัศนคติต่อการออมเพื่อเกษียณอย่างไร และมีอุปสรรคอะไรเกี่ยวกับการออมบ้าง เพื่อนำมาออกแบบมาตรการส่งเสริมการวางแผนการออมต่อไป

กระบวนการสัมภาษณ์เริ่มต้มด้วยการกล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์ แจ้งเวลาโดยรวมของการสัมภาษณ์ซึ่งไม่เกิน 45 นาที และคำถามการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่อาจจะเกี่ยวกับเรื่องส่วนตัว เช่น การ

จัดการการเงินส่วนตัว และการวางแผนทางการเงิน อย่างไรก็ตาม ถ้าคำถามไหนที่ผู้ให้สัมภาษณ์ไม่สะดวกที่จะให้คำตอบ สามารถแจ้งได้ผู้สัมภาษณ์ และสามารถยุติการสัมภาษณ์ได้ทุกเมื่อตามความต้องการของผู้ให้สัมภาษณ์

ในส่วนของคำถามการสัมภาษณ์ที่ใช้พูดคุยจะเริ่มต้นด้วยข้อมูลพื้นฐาน เช่น อายุ ระดับการศึกษาสูงสุดระดับรายได้ อาชีพในปัจจุบัน เป็นต้น จากนั้นจะเป็นการถามคำถาม 5 กลุ่มคำถาม ได้แก่ การจัดการรายได้ ทัศนคติต่อการออม อุปสรรคและแรงจูงใจในการออม มุมมองและแนวคิดด้านการลงทุน และการวางแผนหลังเกษียณ ซึ่งกลุ่มคำถามข้างต้นมีรายละเอียดตาม**ตารางที่ ก-2** ทั้งนี้หลังจบการสัมภาษณ์ผู้สัมภาษณ์ต้องสามารถระบุประเด็นเกี่ยวกับ ความรู้และทัศนคติต่อการออม อุปสรรคและแรงจูงใจในการออมเงิน และการวางแผนการออมเพื่อเกษียณ ของผู้ให้สัมภาษณ์ในรายนั้น

ตารางที่ ก-2 ประเด็นคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์

ประเด็นการสัมภาษณ์	แนวคำถาม
ข้อมูลพื้นฐาน	อายุ ระดับการศึกษาสูงสุด ระดับรายได้ อาชีพ สถานะของแรงงาน พื้นที่อยู่อาศัย
การจัดการรายได้	เมื่อมีรายได้เข้ามามีการจัดการอย่างไรบ้าง เพราะอะไร
	ภาระค่าใช้จ่ายที่มีอยู่ตอนนี้มีอะไรบ้าง และเราจัดสรรรายได้เพื่อจัดการภาระเหล่านั้นอย่างไร
	คิดว่าตอนนี้ชีวิตลำบากเรื่องการเงินมากแค่ไหน จากคะแนน 1 - 10 เพราะอะไร
ทัศนคติต่อการออม	คิดว่าการออมเป็นเรื่องสำคัญขนาดไหน เพราะอะไร ทำไมถึงคิดอย่างนั้น
	การออมสำหรับคุณมีเพื่อจุดประสงค์อะไรบ้าง
	ทุกวันนี้มีวิธีการออมอย่างไรบ้าง แต่ละวิธีเริ่มทำเมื่อไหร่ ได้อย่างไร เพราะอะไร
	วิธีการออมไหนที่คุณรู้สึกว่าทำแล้วรู้สึกสำเร็จมากที่สุด เพราะอะไร หรือมีวิธีไหนที่เคยทำแล้วไม่ สำเร็จบ้าง เพราะอะไร
	วิธีการออมแบบไหนที่อยากทำแต่ยังทำไม่ได้ เพราะอะไร
	ศึกษาข้อมูลหรือได้ข้อมูลเกี่ยวกับการออมเงินมาจากไหน และอย่างไรบ้าง
อุปสรรคและแรงจูงใจในการออม	จากเป้าหมายการออมที่ตั้งไว้ คุณทำตามเป้าหมายได้มากน้อยขนาดไหน เพราะอะไร
	อุปสรรคหลัก ๆ ของการออมของคุณคืออะไร และทำไม
	คุณมีค่าใช้จ่ายจำเป็นที่เป็นอุปสรรคต่อการออมหรือไม่ เป็นค่าจ่ายอะไร
	คุณมีค่าใช้จ่ายที่รู้สึกว่าไม่จำเป็น แต่อดใจไม่ได้หรือไม่ เป็นค่าใช้จ่ายอะไร
	ที่ผ่านมามีครั้งไหนที่รู้สึกว่าตั้งใจจะออมเงิน หรือมีแรงจูงใจจะออมเงินมากที่สุดหรือไม่
	อะไรที่จะทำให้คุณออมเงินได้มากขึ้น เพราะอะไร

ประเด็นการสัมภาษณ์	แนวคำถาม
มุมมองและแนวคิดด้านการลงทุน	มีความคิดเห็นอย่างไรเกี่ยวกับการลงทุน
	มีแผนในการลงทุนหรือไม่ เพราะอะไร
	มีวิธีเลือกการลงทุนอย่างไร เพราะอะไร
	ทุกวันนี้หาความรู้เรื่องการลงทุนอย่างไร
	การลงทุนสำหรับคุณมีข้อดีข้อเสียอย่างไร เพราะอะไร
การวางแผนหลังเกษียณ	คุณวางแผนชีวิตหลังเกษียณว่าอย่างไรบ้าง เพราะอะไร หรือทำไมถึงยังไม่ได้วางแผน
	การออมเงินหรือลงทุนในตอนนี้เกี่ยวข้องกับแผนเกษียณของคุณหรือไม่ อย่างไรและเพราะอะไร
	คุณมีความกังวลชีวิตในช่วงหลังเกษียณหรือไม่ ความกังวลนั้นคืออะไร และจัดการกับความกังวลนั้นอย่างไร
ประเด็นที่ต้องได้จากการสัมภาษณ์	ความรู้และทัศนคติต่อการออม
	อุปสรรคและแรงจูงใจในการออมเงิน
	การวางแผนการออมเพื่อเกษียณ

ที่มา: คณะผู้วิจัย

ภาคผนวก ข

ผลการสร้างผู้ใช้จำลอง (persona) ในกระบวนการระบุประเด็นปัญหา

LUKKID

คุณ YoLo

รักในการใช้ชีวิต ให้ความสำคัญกับการได้ทำสิ่งที่ตัวเองชื่นชอบ และเป็นคนมองอะไรระยะสั้น ๆ

Gen Y:Gen X = 100:0

1

ต้องการ ใช้ชีวิตให้มีความสุขที่สุดในปัจจุบันที่เป็นอยู่

เพราะ การคิดถึงอนาคตไกล ๆ ทำให้เครียด ใช้ชีวิตไม่สนุก วางแผนไกล ๆ ไปก็ไม่รู้จะทำได้ไม้ย เอาเงินไปทำวันนี้ให้มีความสุขดีกว่า

#Youonlyliveonce #อนาคตรกสมอง #จ่ายตอนนี้ฟินตอนนี้

WWW.LUKKIDGROUP.COM I STRICTLY CONFIDENTIAL

LUKKID

คุณออมได้ นะรู้มั้ย

ทำงานมีรายได้ มีเงินให้จัดการแต่จัดการได้ไม่เป็นหรือไม่ค่อยเก่งนัก จริง ๆ เป็นคนที่มองในระยะยาวแต่ความสุขระยะสั้นก็ชอบด้วย

Gen Y:Gen X = 100:0

2

ต้องการ ความมั่นคงทางการเงินในระยะยาวและมีความสุขในระยะสั้นไปด้วย

แต่ ทุกวันนี้ใช้จ่ายเพื่อระยะสั้นมากกว่า

เพราะ ยังควบคุมการใช้จ่ายของตัวเองไม่ได้ ทุกวันนี้เลยใช้แเงินเดือนชนเดือน ไม่มีพอเก็บ

#รู้แต่ทำไม่ได้ #วู่วาม #ชักหน้าไม่ถึงหลัง

WWW.LUKKIDGROUP.COM I STRICTLY CONFIDENTIAL

LUKKID

Gen Y:Gen X = 80:20

3

คุณออม ยังไง?

ทำงาน มีรายได้ เป็นคนมีวินัยในการจัดการเงิน

ต้องการ ออมเงินให้ได้ดีกว่าปัจจุบันที่ทำอยู่

แต่ ทุกวันนี้ไม่รู้จะทำอย่างไร เริ่มต้นอย่างไร หรือต้องปรึกษาใคร จึงเลือกออมด้วยวิธีการเท่าที่คิดออก

#กลับไม่ได้ไปไม่ถึง #ที่ฉันรู้อาจจะไม่พอ

LUKKID

Gen Y:Gen X = 50:50

4

คุณออมอยู่ ไม่รู้ว่าไม่รู้อะไร

ทำงานมีรายได้ มีการเก็บออมเงินในแต่ละเดือน มีวินัยในการออม ใช้วิธีที่ตัวเองรู้จักและคุ้นเคย ไม่ได้คิดหาข้อมูลเพิ่ม

ต้องการ มีความมั่นคงทางรายได้ในระยะยาว

แต่ ทุกวันนี้ไม่รู้ว่าตัวเองจะสามารถออมเงินหรือจัดการเงินได้ดีกว่านี้ได้อย่างไร และคิดว่าสิ่งที่ตัวเองรู้และทำอยู่ตอนนี้ก็ดีอยู่แล้ว

#เท่านี้ก็ดีแล้วนะ

LUKKID

คุณภา –ระเยอะ

วัยทำงาน รายจ่ายเยอะ ทั้งภาระในบ้านแล้วค่าใช้จ่ายฉุกเฉินต่าง ๆ เป็นคนที่พยายามจัดสรรรายได้และรายจ่ายของตัวเองอย่างเต็มที่

Gen Y:Gen X = 10:90

5

ต้องการ สภาพคล่องทางการเงินในแต่ละเดือนให้มากขึ้น

แต่ ทุกวันนี้มีภาระที่ต้องจ่ายมากมายทั้งรายจ่ายประจำและฉุกเฉิน ทำให้ถึงจะพยายามจัดการแล้วก็ยังไม่พอเก็บในแต่ละเดือน

#ผ่านไปแต่ละเดือนก็ยากแล้ว

LUKKID

คุณรายได้น้อย แต่กำเนิด

วัยทำงาน รายได้น้อย เรียนไม่สูง ทักษะในการทำงานไม่สูง พยายามประหยัดรายจ่ายสุด ๆ

Gen Y:Gen X = 0:100

6

ต้องการ หลุดออกจากวงจรความยากจน

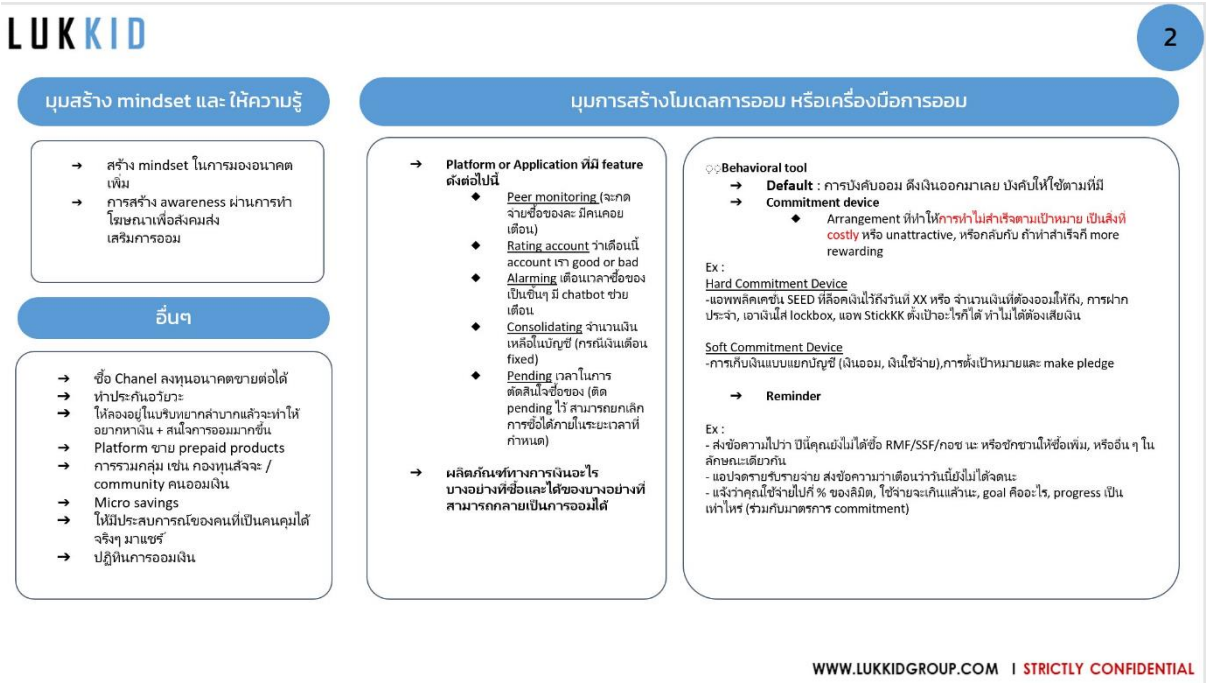
แต่ ขาดโอกาสในการพัฒนาทักษะในการทำงานเพื่อจะไปทำงานที่มีรายได้สูงขึ้น

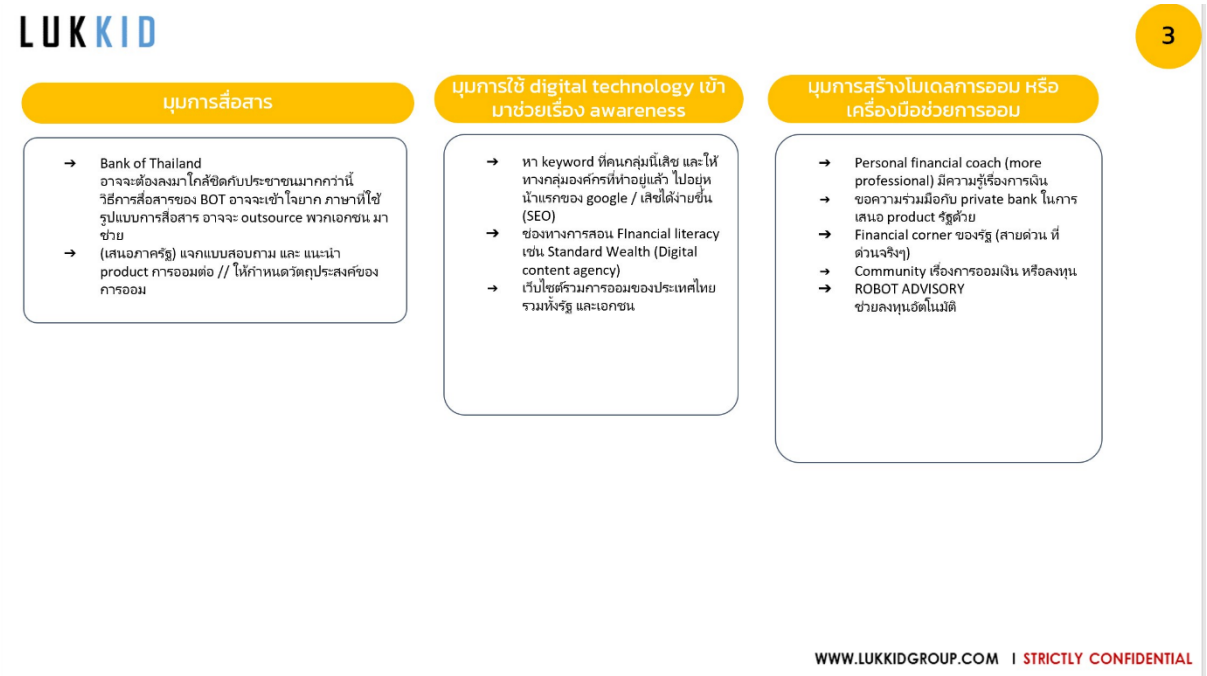
เพราะ ทุกวันนี้ถึงจะประหยัดสุด ๆ แล้วแต่เงินที่เก็บได้ก็ไม่มากพอที่จะทำให้หลุดจากสภาพนี้ได้

#วงจรคนจน

ภาคผนวก ค
ตัวอย่างการระดมความคิดเห็น (Ideate)

ภาพด้านล่างเป็นผลการระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับมาตรการที่อาจช่วยให้คุณออมได้นะ รู้มั้ย และคุณออม ยังไง? มีเงินออมเพื่อการเกษียณมากขึ้นตามลำดับ

ภาคผนวก ง
แบบสรุปผลงานวิจัย

ก. แบบฟอร์มสรุปผลงานวิจัย (สำหรับประชาสัมพันธ์)

ชื่อผลงาน/โครงการ มาตรการที่ได้ผลในการส่งเสริมการวางแผนทางการเงินของประชากรไทยสำหรับสังคมอายุยืน

Effective measures to promote financial planning of the Thai population for a longevity society

1. **ชื่อ - นามสกุล นักวิจัย** ดร.สมชัย จิตสุชน และคณะ

   Dr.Somchai Jitsuchon and research team

2. **ที่อยู่ที่ติดต่อได้**... 565 ซอยรามคำแหง 39 (เทพลีลา) เขตวังทองหลาง กรุงเทพ 10310.....

   เบอร์โทรศัพท์....02-718-5460 โทรสาร 02-718-5461-2 ต่อ 361.....

   E-mail.....sj.tdri@gmail.com, nuntaprn@tdri.or.th.....

3. **ชื่อหน่วยงาน**....สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (ทีดีอาร์ไอ).....

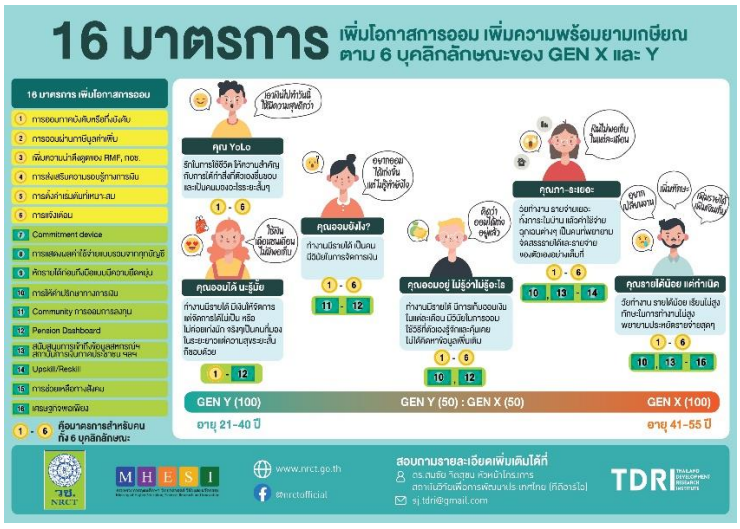
4. **ปี พ.ศ. ที่ดำเนินการเสร็จ**.....2565.....

5. **คำค้น keyword**.....การวางแผนการเงิน สังคมอายุยืน มาตรการส่งเสริม การผลักดันนโยบาย

   Financial planning, longevity society, promotion measures, policy advocacy

6. **อ้างอิง** -

7. **รูปภาพ**

8. สรุป 1 หน้า สำหรับการประชาสัมพันธ์

ความท้าทายของการที่ประเทศไทยได้ก้าวสู่สังคมสูงอายุเป็นที่รับรู้กันในวงกว้าง และการขาดแคลนเงินออมเพื่อใช้ในยามชราเป็นปัญหาเกี่ยวเนื่องสำคัญที่สามารถป้องกันได้ กล่าวคือสามารถใช้แนวทางเชิงรุกได้ โดยจะต้องทำการวิเคราะห์ที่มาของปัญหาว่าเกิดจากอะไร โครงการวิจัยนี้จึงมีเป้าประสงค์เพื่อสร้างความเข้าใจสภาพปัญหาที่เกิดจากการขาดการวางแผนการเงินที่เหมาะสมของประชากรไทย และเสาะหามาตรการที่เหมาะกับบริบทของประชากรกลุ่มต่างๆ ในการส่งเสริมการวางแผนการเงิน เพื่อให้มีเงินออมอย่างเพียงพอสำหรับวัยเกษียณ และพยายามผลักดันให้มีการใช้มาตรการที่เหมาะสมที่ได้จากผลการศึกษาในวงกว้างผ่านสื่อสาธารณะ

การดำเนินการวิจัยประกอบด้วย การทบทวนและถอดบทเรียนปัจจัยกำหนดระดับการออมและการลงทุนของประชากรกลุ่มต่างๆ เช่น ผลจากระดับรายได้ ทัศนคติความชอบ ความรู้ การเข้าถึงเครื่องมือทางการเงิน และมาตรการเพื่อส่งเสริมการวางแผนการเงินทั้งที่มีอยู่ในปัจจุบันในประเทศไทยและมีอยู่ในต่างประเทศ และนำไปสู่การผลักดันให้มีการใช้มาตรการที่เหมาะสมทั้งในระดับนโยบายและปฏิบัติของภาคส่วนต่างๆ ในสังคม และได้ใช้วิธี Design Thinking เพื่อทำความเข้าใจกลุ่มเป้าหมาย ผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อให้เห็นรูปแบบพฤติกรรรม และนำผลมาร่วมกันระบุประเด็นปัญหาและแรงจูงใจในการออม รวมทั้งมีการสัมภาษณ์ภาครัฐและเอกชนผู้ให้บริการด้านการวางแผนทางการเงิน เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับการศึกษาและการผลักดันมาตรการที่ได้ผลสู่การนำไปใช้จริง รวมถึงการสื่อสารและเผยแพร่องค์ความรู้สู่สาธารณะเป็นระยะ ตลอดช่วงเวลาโครงการวิจัย ที่สอดคล้องกับสถานการณ์ความสนใจของสังคม และแนวโน้มการดำเนินงานของหน่วยงานด้านนโยบาย

ผลจากกระบวนการ Design Thinking ประกอบกับกรอบแนวคิดและข้อมูลที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรม ค้นพบจุดเปลี่ยน (turning point) ที่สำคัญของกลุ่มเป้าหมายต่อการออม คือ รายได้ของกลุ่มเป้าหมายเพียงพอหรือไม่ กลุ่มเป้าหมายมีช่องทางการออมที่เหมาะสมหรือไม่ และกลุ่มเป้าหมายมีความรู้และมุมมองทัศนคติต่อการออมอย่างไร เช่น ให้ความสำคัญกับปัจจุบันมากกว่าอนาคต ซึ่งแสดงถึงปัจจัยและคุณลักษณะที่มีผลต่อพฤติกรรมการออมของกลุ่มเป้าหมาย อันนำมาสู่ข้อเสนอชุดมาตรการที่มีโอกาสได้ผลในการส่งเสริมการออมการลงทุนของประชากรกลุ่มต่างๆ ประกอบด้วย 16 มาตรการ คือ 1) การออมภาคบังคับหรือกึ่งบังคับ 2) การออมผ่านภาษีมูลค่าเพิ่ม 3) การเพิ่มความน่าดึงดูดของ RMF และ กอช. 4) การส่งเสริมความรอบรู้ทางการเงิน 5) Commitment device 6) การตั้งค่าเริ่มต้นที่เหมาะสม 7) การแจ้งเตือน 8) การแสดงผลค่าใช้จ่ายแบบรวมจากทุกบัญชี 9) การหักรายได้ก่อนถึงมือแบบมีความยืดหยุ่น 10) การให้คำปรึกษาทางการเงิน 11) Community การออมการลงทุน 12) Pension Dashboard 13) สนับสนุนการเข้าถึงข้อมูลของสหกรณ์ฯ สถาบันการเงินภาคประชาชน ฯลฯ 14) Upskill/Reskill 15) การช่วยเหลือทางสังคม และ 16) หลักเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งจะได้ทำการคัดเลือกมาตรการเพื่อมาทำการวิจัยเชิงทดลอง (experimental research) ประสิทธิผลของแต่ละมาตรการ ซึ่งจะดำเนินการในการศึกษาระยะถัดไป

ข. แบบฟอร์มสรุปผลงานวิจัย (สำหรับเผยแพร่ในระบบ EXPLORE ผ่านทางเว็บไซต์ www.thai-explore.net)

ชื่อผลงาน/โครงการ.มาตรการที่ได้ผลในการส่งเสริมการวางแผนทางการเงินของประชากรไทยสำหรับสังคมอายุยืน

Effective measures to promote financial planning of the Thai population for a longevity society

1. **ชื่อ นามสกุล นักวิจัย**.....ดร.สมชัย จิตสุชน และคณะ

   Dr.Somchai Jitsuchon and research team

2. **ที่อยู่ที่ติดต่อได้**..... 565 ซอยรามคำแหง 39 (เทพลีลา) เขตวังทองหลาง กรุงเทพ 10310.....

   เบอร์โทรศัพท์.... 02-718-5460 โทรสาร 02-718-5461-2 ต่อ 361.....

   E-mail..... sj.tdri@gmail.com, nuntaprn@tdri.or.th.....

3. **ชื่อหน่วยงาน**....สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

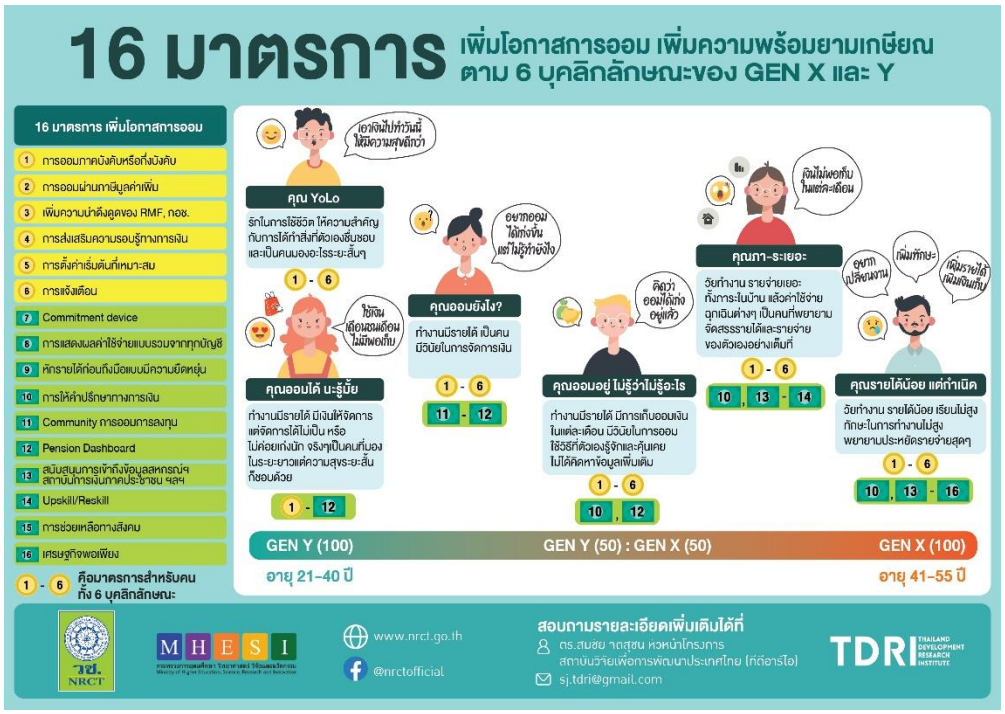
4. **ปี พ.ศ. ที่ดำเนินการเสร็จ**.....2565

9. **คำค้น Keyword**....การวางแผนการเงิน สังคมอายุยืน มาตรการส่งเสริม การผลักดันนโยบาย

   Financial planning, longevity society, promotion measures, policy advocacy

5. **อ้างอิง**....-

6. **รูปภาพ**

7. สรุปผล โครงการวิจัย 5 บรรทัด

ความท้าทายของการที่ประเทศไทยได้ก้าวสู่สังคมอายุยืน คือ การขาดเงินออมที่เพียงพอเพื่อใช้ยามเกษียณ ซึ่งสามารถป้องกันได้โดยอาศัยความเข้าใจคนกลุ่มต่างๆ โครงการวิจัยนี้ใช้กระบวนการ Design Thinking เพื่อค้นพบ 3 จุดเปลี่ยนสำคัญ คือ รายได้ ช่องทางออม ทัศนคติการออม และแนวทางเชิงรุก 16 มาตรการ เพื่อเพิ่มโอกาสการออมและเพิ่มความพร้อมยามเกษียณ สำหรับ 6 บุคลิกลักษณะของ Gen X และ Y อาทิ ออมภาคบังคับ ออมผ่านภาษีมูลค่าเพิ่ม Commitment device ให้ความรู้และคำปรึกษาทางการเงิน Pension Dashboard การแสดงผลค่าใช้จ่ายแบบรวมจากทุกบัญชี Community ออม Upskill/Reskill การช่วยเหลือทางสังคม หลักเศรษฐกิจพอเพียง

8. นำเข้าข้อมูลสรุปผลงานวิจัย/โครงการวิจัย 5 บรรทัด ในระบบ EXPLORE ผ่านทางเว็บไซต์ www.thai-explore.net

ค. แบบฟอร์มสรุปงานวิจัยในรูปแบบ info graphic

1. ตราสัญลักษณ์ของ วช. และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ชื่อผลงาน/โครงการ... มาตรการที่ได้ผลในการส่งเสริมการวางแผนทางการเงินของประชากรไทยสำหรับสังคมอายุยืน

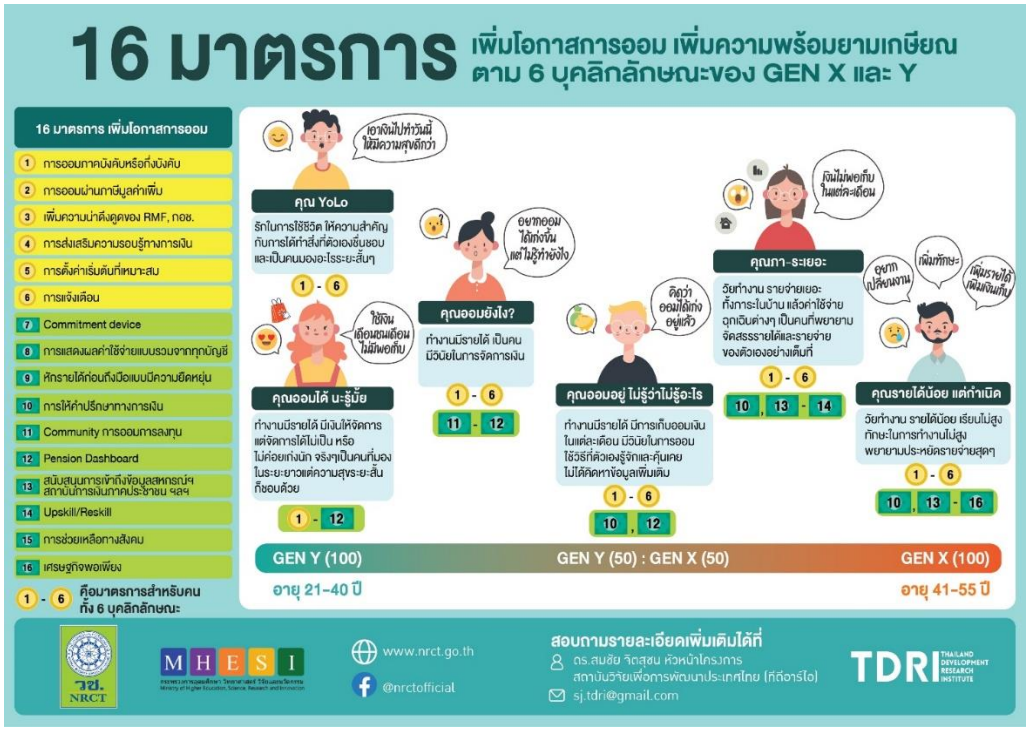
Effective measures to promote financial planning of the Thai population for a longevity society

2. ชื่อ - นามสกุล นักวิจัย.....ดร.สมชัย จิตสุชน และคณะ.....Dr.Somchai Jitsuchon and research team

3. E-mail........sj.tdri@gmail.com, nuntaprn@tdri.or.th.....

4. ชื่อหน่วยงาน....สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

5. ประมวลผลงานวิจัยสรุปเป็นภาพ info graphic ในรูปแบบต่างๆ อย่างสร้างสรรค์ที่เข้าใจง่ายและน่าสนใจ

รายนามคณะผู้วิจัย

รายนาม	หน่วยงาน	รายละเอียดการติดต่อ (e-mail)
หัวหน้าโครงการ		
ดร. สมชัย จิตสุชน	สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย	Sj.tdri@gmail.com
ที่ปรึกษาโครงการ		
ดร. นณริฏ พิศลยบุตร	สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย	bisonyabut@tdri.or.th
นักวิจัยในโครงการ		
นางสาวจิราภรณ์ แผลงประพันธ์	สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย	tuangjp@gmail.com
นายยศ วัชระคุปต์	สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย	yos@tdri.or.th
นางสาวนันทพร เมธาคุณวุฒิ	สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย	nuntaprn@tdri.or.th
นายชาคร เลิศนิทัศน์	สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย	chakorn@tdri.or.th
นายไตรสรณ์ ถิรชีวานนท์	สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย	trisorn@tdri.or.th
นายภาคภูมิ จตุพิธพรจันทร์	สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย	phakphum@tdri.or.th
นายพีรพัฒน์ ไตรรัตโนภาส	สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย	P.Trairatanobhas@lse.ac.uk
นางสาวชิชญา ฉิมธนู	สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย	cc.chitchay@gmail.com
นายชัยพร ชุ่มบุญชู	สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย	chaiyaporn.c@st.econ.tu.ac.th
ผู้ประสานงานโครงการ		
นางสาววิไล ทิวากรโกมล	สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย	wilai@tdri.or.th

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย
ที่อยู่ 565 ซอยรามคำแหง 39 วังทองหลาง กรุงเทพฯ 10310
โทรศัพท์ 02-7185460 โทรสาร 02-7185461-2